

HARVARD LAW LIBRARY

3 2044 059 341 537

HARVARD LAW SCHOOL
LIBRARY

Hungary

MAGYAR

TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

KIADJA

SZALAY, LÁSZLÓ.

ELSŐ KÖTET:

KEMÉNY JÁNOS ÖNÉLETIRÁSA.

PEST, 1856.

HECKENAST GUSZTÁV.

KEMÉNY JÁNOS

ERDÉLYI FEJEDELEM

ÖNÉLETTIRÁSA.

KIADTA

SZALAY LÁSZLÓ.

PEST, 1856.

HECKENAST GUSZTÁV.

HUN
909.1
SZA

For
S

APR 17 1933

Történelmi kútfőink kiadása által előmozdítani a nemzet multjának ismeretét, — e célhoz kívántam jelen gyűjteménnyel járulni. Korszerűségét azon körülmény is igazolja, hogy nagyobb-kisebb mértékben hasonlatos vállalat egy év óta három indítatott meg. Ha az olvasó közönség oly tanuságosoknak fogja találni történelmi emlékiratainkat, a mily hasznosnak, szükségesnek véli közzétételüket az írói kör : akkor nem leszen ok attól tartanunk, hogy ama három vállalat közül, melyekhez most negyedikül csatlakozik az enyém, egyik vagy másik időnek előtte megakadjon folyamatában. Anyag szükéből legalább ez nem történendik meg : köz- és magán-levéltáraink, köz- és magán-könyvtáraink külön mindenik számára bőséges kincsekkel kínálnak.

Mennyiben, mint például e gyűjtemény, csak magyar nyelven szerkesztett iratokra szorítkozik a vállalat, vagy mennyiben főleg ilyesekre van szemügygyel : annyiban még nyelvészeti érdek is járul a történelmihez. Engem ugyan kivált az utóbbi birt reá, hogy e munkát megindítsam, de mások szemében a másik birván elsőséggel, szükségesnek láttam nyelvészeti és irányi szempontból is lehető legnagyobb hűséggel járnom el a

reánk maradt emlékek kibocsátása körül. E nézet mind-
azáltal nem akadályozott, a kor s az író orthographiá-
jától eltérve, a jelenleg divatozónak alkalmazásával, egy
résről, a szerint írnom le a hangokat mikép azokat a
régí író ejtetni kívánta, s más résről, tekintetbe vévén
a régí írásmódnak gyakori szabatoság-hiányát és in-
gadozásait, tartozkodónak lennem a maitól eltérő kiejtés
és olvasásmód elfogadásában. Ellenkező eljárás szükség-
kép gátolná régiebb történelmi emlékeink általánosabb
elterjedését, sőt hibás fogalmat is adna az író nyelvke-
zeléséről, mert tapasztalásból tudom, hogy műveltebb
olvasóink közül is számosan nem képesek a régí írásmód
burka alatt a szerző nyelvjárását, kiejtését felismerni, sőt
épen eltévesztetnek általa.

Kemény János önéletírását, mely a jelen gyűj-
temény első kötetének tárgyát teszi, Rummy Károly már
ezelőtt harmincz évvel bocsátotta közre: „Monumenta
Hungarica, azaz: magyar emlékezetes íráások“ című
munkájának második és harmadik kötetében, de ő gyaló
másolatot ezer és ezer hibával nyomtatott le. Nekem a
szerencse jutott, a fejdelem saját eredeti kéziratából
bocsáthatnom közre történeti irodalmunk e nagybecsű
művét. Mult évi augusztus 17-én Vass József kolosvári
tanárt és lyceumi könyvtárnokot levél által megkeres-
tem: ügykeznék magát az authobiographia eredeti
példányát kiadás végett Erdélyből hozzám felküldhetni;
s a lelkes férfiú oct. 15-én gr. Kemény Sámuelnek a
fejdelmi író ivadékának nevében, hozzám indította az
ereklyét. Fogadják érte mindketten, a nemes gróf s a
tudós tanár hazafiúi köszönetemet.

A kézirat kis ívrétű papiroszon 320 lapból állott
eredetileg, a szerző felvetése szerint; de a 12-dik lap

után hibásan még egy második 12 következőn, 100 és 101 számot azon egy lap viselvén, 111 és 112-t is azonképen, a 268-dik lapról tévedésből átszökkenés történvén a 279-dikre, s végre 285 és 286 szintén egy lapra esvén : hibásnak mutatkozik a felebbi lapöszlet. Az idő erősen dúlt a fejdelem hagyományán, a porhanyókká vált levélszélek sok helytt letöredezték, s a nedvesség kivált a végleveleket majdnem olvashatlanokká tette. De kártékony kéz vagy talán csak az ívek ernyedtt összefüzése még érzékenyebb sebet ejtett rajta : a 207—255 lapnyi köz (kiadásomban 306—403 ll. e szóig : szép szóra vevén az fejdelem) kiszaggattatott vagy kihullott belőle. Szerencsére a kézirati másolatokban semmi nyoma e hézagnak, miből azt kell következtetni, hogy az eredeti csak az újabb időben vált hézagossá, midőn e másolatok már léteztek, vagy hogy ezek nagyobb részt korán vett másolatok párjai. Az általam ismertek közül a legrégebb, „melyet — mint czímlapján olvasható — valóságos originalisából így transsumált urához való kedve-kerestiből méltóságos L. B. gyermónostori Kemény László úr ő nagysága hív amanuensis Hanvai Sándor László,“ a múlt század közepe táján készülhetett, s jelenleg a magyar academia tulajdona. Kívüle ama hézag pótlására még négy kézirati példányt használtam, de melyekről némi bizonyossággal állíthatni, hogy nem az eredeti hanem másolat után készültek, — azon hármát, t. i. mik a nemzeti muzeumban őriztetnek, s egy negyediket, melyet gróf Lázár Miklós hazafiúi készséggel juttatott kezemhez.

Kemény művének történelmi becse általánosan el van ismerve; az mély pillanatot vettet az olvasóval a magyar nép életének szenvedelmesen felzaklatott árjaiba

a tizenhetedik század első felében : a műnek hőse köztők, bennök', pillanatokra felettök áll. De értékes az mint irodalmi mű is. Pázmány és Eszterházy hatalmas prózajok viszhangzik helylyel-közzel belőle. Egykoru krónikások írva hagyták, hogy Kemény, úgy is mint szónok, párját kereste a két magyar hazában : incisumokkal elhalmozott, s e miatt írásban olykor-olykor nehézkesnek mutatkozó, néha fel-felbomló szófüzése is bizonyoságot teszen a hagyomány mellett. E tekintetben minél egyszerűbb, de rhetori lélekzéshez alkalmazott írási jelzés által ügyekeztem előmozdítani az érthetőséget; hasonló célzattal, s az író példájára, ki A. B. C. D.-vel jelelte meg kezdetben dolgozatának ízről ízre fejlődését, de ki utóbb megfeledkezett e rendszerről, harminczegy fejezetre osztottam a szerző kéziratában megszakadás nélkül folyó munkát.

A toldalék okmányai közül a három első már megjelent nyomtatásban, s általam e helytt csak a másolók egyes hibái javítottak ki; a Bánffy Dénesnek adott utasítás Szilágyi Sándor úr szíves közléséből első ízben most lát világot.

Budán, 1856. június 9-én.

Sz. L.

z boldogtalansággal teljes vi-
lágra származásomnak, abban
töltött nyomoruságos életemnek,
és annak nehéz folyása alatt forgott
némely nevezetes dolgoknak, tatár
rabságában lételemnek sanyaru al-
kalmatosságában lött szomorú, de igazságos
leírása, kedves atyámfiainak és gyermekim-

nek emlékezetül hagyásra, melyben jünek
be némely én értem avagy időm előtt tör-
tént, de valóságos relatiókból tanult holmi
dolgok is.

1657. 1658.

Nemzetemnek eredeti és genealogiámnak leírása mostan nem derekasb czélom, nem is lehetne, mostani állapotomban ahoz szükséges leveleimtől elrekesztetett levén; annak idejében ha úgy fog kevántatni s tetszeni, és Istentől is engedtetni, rendes formában kelletnék meglenni, kiszedegettetvén az régi levelekből. Mostan legyen elég ez rövidségben foglalása, hogy neve dicsírtessék Istennek érte, nem utolsó, sem aljas, hanem böcsületes familiából lött legyen eredeti s mind pedig ágazatja nemzetemnek.

Mert az atyámról, Kemény Boldizsárról, az Kemény familiának eredeti lött az Scythiából kijött régi magyarok közzül, truncus levén az akkori vad humor és nevezetek szerint egy Nikola nevü nevezetes ember, vezetékeve egyőb nem tanáltatik, kitől való maradék szamosfalvi mostani Mikola Zsigmond, Jánosnak fia; nagy főemberek s urak is voltak közzülök.

Ez Nikolának egyik fia volt Gyerő, ez is vezetéknév nélkül; ennek gyermeki Gyerő fiainak mondatván, ragadt rájuk az mostani név, ugymint : Gyerőfi, mely vezetéknévre változván, azután az keresztnévek adattak hozzá; kikből való mostan Gyerőfi György, gyerővásárhelyi Gyerőfi János maradéka. Ezekből is nagy főemberek s urak származtak.

Másik fia Nikolának volt Kabós. Ezeknek maradékiban vadnak mostan is Gyerőmonostoron jó nemes emberek, Kalotaszegben ragadván hozzá az keresztnév : Kristóf, Pál és többek.

Harmadik fia volt Radó. Ebből is böcsületes emberek származtanak, keresztnévek járulva : Pál, Péter s többek. De már fiu ágon Kristófon deficiáltak.

Negyedik fia Nikolának volt Kemény, kinek nevével termete és természeti is egyezett. Igen kemény ember volt. Kinek fia esmét Kemény, de igen híres vitéz ember is volt, mely virtusáért az Kemény névhez ragadott az Vitéz név is; ez hivatott Kemény Vitéznek. Kinek fiai levén, az mostani magyar keresztnévek adattak nekik, már akkor tisztulván is az vadságból eleink; és hivatatni kezdetek : Kemény Vitéz István, György és többek, Péterig. Ez Kemény familiából volt amaz vitéz és hű Kemény Simon, kinek Hunyadi János vajda mellett lőtt emlékezetes cselekedeti és di-

esíretes halála megíratott Bonfinius históriájában is.

Az fenn közelb említett Péternek maradékin ágazott el az Vitéz név, mely egyik fián maradván, abból szármoztak az bikalyi Vitézek, kikből való mostani Vitéz Gábor. Másik fián Péternek maradt az Kemény név.

(Ezek közzül mostan az Kemények közzül én, Nikolák közzül Zsigmond, Vitézek közzül Gábor, fejedelmünk s hazánk mellett mostan szenvedünk sanyarú rabságot. Vadnak ide az Kabósokban is, mint hallottam.)

Az nevezett Kemény Péternek maradéki esmét más Kemény Péterig voltak. Ez másik Péter mondatott Nagy Kemény Péternek, kinek voltak hét leányi, hatát nagy főrendek vötték, hetedik honn aggván, pápistává és apáczává lött nyavalyás. (Hihető, nem igen képes személy lehetett, és desperatio fecit monialem.)

Ezek közzül vötte egyiket *) Haller **), kitől származtak mostan életben levő Haller Gábor, Pál, János, István fiai és többen is, Péternek fiai is, sat.

Másikát Erdélyi Bertalan (ez nevezetes Erdélyi familia Istvánon deficiála, ki is nagy úrember

*) Más kéztől : „Kemény Katát”.

**) A felebbi kéztől : „Péter, szebeni királybíró, kinek fia Gábor”.

vala, kinek özvegyét vevé gróf Csáki István, és igen sok kencscsel kivivé Szepesvárában). Ez említett Bertalan vötte volt Kemény Péternek másik leányát, Kemény Katát. Ennek az Bertalannak Katától való leányát vötte Gerendi János (ez Gerendi familia nevezetes volt, deficiála Mártonon és Istvánon in virili; Istvánnak is felesége Veres familiából való atyánkfia volt, közel való, kinek leányát vötte vala Dániel János, kitől életben vadnak fiak sat.). Gerendi Jánosnak leányát, Kemény Kata unokáját vötte Rákóczi Zsigmond akkor gubernátor, azután erdélyi fejedelem; kinek az megnevezett asszonytól való fiai : öregbik György, (ifjabbik is György, Ferencz, mind fejedelmek,) Pál és második Zsigmond. Az öregbik Zsigmond fiai meghalván, Zsigmond deficiált; Pálnak fia László, Györgynek az öregnek fia Zsigmond deficiála; ifjabb Györgynek fia Ferencz még él.

Ezen Kemény Péter leánytól vadnak az országnak eleiből álló sok böcsületes rendek, kiket nem is tudok mind magam is : Apafi, Koncz, Torma, Toroczkaí familiák s többek is.

Az atyámnak, Kemény Boldizsárnak anyja volt Sarmasági Anna. Ez Sarmasági familia is nevezetes volt Erdélyben, kinek anyja, Zólyomi Kata az hires Zólyomi familiából; kikkel való vérésgünk levén, Zólyomi Dávid életében lőtt is

valami excontentatiója az atyámnak mint leányágnak, némely jószágokbeli practensiojért. Kátának anyja volt Homonnai Borbála, az nagy Homonnai Drugyet Simonnak leánya. Ezekhez való vérségünket megmutatják az perfolyta levelek és sententia, midőn az egész homonnai jószágban az quartalitium adjudicáltatott. De az feljebb említett Sarماسági genealogia vitethetik fel az levelek tartása szerint az nagy Szopolyai János királyra.

Édes anyám volt Tornyai Zsófia, kinek atyja, Tornyai Tamás, Gyulában lakott, igen hires vitéz, s nagy főember volt. Első halálos kopiatörése, bajt-viadalja, akkor Aradban lakott Deli Huszajn hires törökkel tizennyolcz esztendő s korában szerencsésen volt; azután is sok jeles dolgai. Onnan hivattatott be Erdélyben lugasi és karánsebesi bánságra, adván melléje az pusztakamarási, magyargáldi akkori időben szép jószágokat néhány falubeliekkel.

Az anyámnak anyja volt Toldi Petronella, Istvánnal egy volt, kiből való az hires Toldi familia, kik közzül való volt amaz nagyerejű hires vitéz Toldi Miklós. Ezenből ágazott az méltóságos iktári Bethlen familia, kiből amaz halhatatlan emlékezetet érdemlő Bethlen Gábor fejedelem; öcsce is István fejedelemséget viselt. Másik István, ez öregbiknek fia, váradi kapitán, hajdu-

ság generálisa, híres vitéz, eszes, gróf ifju; öcsce Péter : deficiálának már mind ezek in virili. Leányágon vadnak Rhédei Ferenczné és Tököli Istvánné, közel való atyánkfiai.

Az ruszkai Kornis familia is ezen ágazatból, kiből Zsigmond, híres vitéz úr, nem régen halamag; exstál még azonból Ferencz, ez mostani sanyaruságban vitéz úr-rabtársom, és gyermeki, kiket Isten szerencsésen neveljen. Ezenből az Pázmány, Bercsényi, váradi Körösi István, Erdélyben Szentpáli familiák is.

Gyermeke az atyámnak voltak első feleségőtől Lázár Annától, ki az székelységen nevezetes familiából való volt, Kemény Péter és Anna. Pétert, az bátyámat, Báthori Gábor fejedelem idejében adta volt Bethlen Gábor udvarában, ki akkor generálisa és udvari kapitánya is volt. De Báthori Gábor insolentiája és fondorló hamis emberek miatt halálára való igyekezetit és ártalmas practicáit megértvén az fejedelemnek, el kellett szaladni, és török közzé futni Bethlen Gábornak, feleségét Déva várában hagyván; az bátyámat is ott hadta. Dévát obsideáltatván az fejedelem, gyermeki állapotjában is azon bátyám, ki akkor csak inasa volt, kicsatáztván többekkel együtt, vitézül emberkedett, és még akkor jó hírt nevet kapott. Megjüvén Bethlen Gábor, lött étekfogójává, azután főember szolgájává; és mi-

dön Bethlen Gábor romai császár Ferdinandus secundus ellen hadakozott első expeditiójakor, Köpcsénnél való harczon, mely az Duna mellett van Pozsonon túl, megsebesedett, jobb karja által-lötetvén puskával; abból azért meggyógyult. Az-után Hamburgot*) (mely is az Duna mellett van, igen erős vár, és várása is) midőn ostromoltatná az fejedelem, és az gyalogság nem állhatván, az ostromból visszaveretett volna, — mely dologban árultatás is forgott, mert faloknak, bástyáknak megromlása nekül, fényes nappal csak lajtorják-kal akarván meghágnatni, igen sok emberbeli kár-ral gyalázatosrepulsát szenvedtenek, ilyen okból: Mert magyarországi az tájéki emberek tractáltak azon vár és városbeliekkel; noha Pécsi Simon is, ki akkor Bethlen Gábornak fő cancelláriusa, egyébiránt csaknem factotumja (ez okos, jó deák, tanácsos, fő zsidó ember, de nemcsak unitárius, hanem ugyan zsidó tévelygésbeli ember vala, kit azután megint ujult suspicióért megfogatván Bethlen Gábor, sok esztendőig Kövárban fogva tartaték) jelen volt, s azt hitették az fejedelemmel, hogy csak ne látassanak minden fegyvermuta-tás nekül az deditióra menni, mihelt aggressio le-szen, megadják; ezt egészen elhívetvén, azonban az kikre bizatott dolog volt, lajtrákat is oly rövi-

*) Értsd : Haimburgot.

deket csinálván, hogy két ölnyre is nem érné fel az várfokot : így megcsalatának.

Az említett Pécsi Simon azért egyik ez alkalmazhatóságban botolván, azután az cseh király Fridericus segítségére küldötte volt Kornis Zsigmondot, Bornemisza Jánost az fejedelem; s megnehezedvén az király dolga, újabb segítséggel Pécsi Simont is elküldötte, ki azzal vádoltatott, hogy studio procrastinálta volna, és nem érkezett volna az harcra; azonban Fridericusnak is maga generálisa levén árulója, Prágánál megvereték, melyből soha talpra sem állhata; az Kornissal levő magyarokban is veszvén, az többi viasszasaladtak elől nem messze találván Pécsit. Kihez harmadik suspicio járult, hogy Ferdinandussal való tractátusra levén ablegáltatva, ott igen infeliciter és oda faveálva procedált; megvilágosodott pedig, hogy császártól negyvenezer tallér gratiát vött volt. Ezek mind accedálván ez fundamentumhoz, hogy felette igen magát elhitt, és másokat, sőt már magát is az fejedelmet contemnálván, és magának tulajdonitván, mintha az fejedelem nála nélkül semmire habilis nem volna, az virtuosus fejedelem nem szenyvedhette; captiváltatván, minden javaitól priváltatott; néhány esztendő után része javaiban restituáltatott bizonyos circumscriptionokkal. Azután az judaismust publice kezdvén exercéálni, juxta regni constitutiones esmét convin-

cáztaték, legitime megfogaték, javaitól priváltaték másodszor is. 1647 convertála fogságában, és esmét szenterzsébeti jószágában restituáltaték condiókkal; élvén nehány esztendőig, igen vén korában meghala, fiuágon deficiála is. Ez mivel csak egy szöcs legény paraszt emberségből ment volt nagyra, igen sok özvegyeknek, árváknak megnyomorításával, és sok nemes emberekével, és az nemesi szabadság ellen való ártalmas inventiókkal s tanácsadásokkal, melyek miatt lőtt sok égben-kiáltásokért, hihető, szállott reá Istennek ez ítéleti.

Az említett hamburgi ostromkor az bátyám, Kemény Péter, az fejedelem személye mellé rendeltetett ember levén, parancsolta, hogy तरीtené az gyalogságot az ostromnak continuálására; kiben forgolódván, ellőtték, bal csicsinél ment be az muskéta golyóbis, hátán ki, és azonnal megholt; az ostrom is szerencsétlenül solváltatott; testét éjjel nehezen hozták ki és temették el Pozsonban.

Az nénémet, Annát, vötte feleségül elsőbbet az buni Bethlen Farkas nagy főember, ki Bethlen Gábornak udvari főkapitánya, Kükölli vármegeyének főispánya*) volt, kitől való Bethlen János, és Anna, Bánfi Kristófné, és azoknak vadnak

*) Más kéztől : „tanácsa, szamosujvári főkapitány”.

maradéki. Első ura elhalván, azután vötte Macskási Ferencz. Ez is udvari kapitánságot mind Bethlen Gábor s mind öregbik Rákóczi György fejedelmek idejében *), fejérvármegyei főispánságban társom vala. Deáktalan, de jeles tökéletes magyar, által ember s vitéz ember, nagy főember is vala. Löttek vala ettől is gyermeki, de elhalának; hanem Macskási Ferencznek más feleségétől való maradékok vadnak.

Az atyámnak második feleségétől, az édes anyámtól, löttek gyermeki nro. 11; kik közül elhalván, maradtak hátrább az fiak közül: én Kemény János, Boldizsár, Péter. Az szegény öcsém Boldizsár, Kolosvármegyének főispánya, udvarhelyszéki főkapitán, ifiabb Rákóczi György fejedelemnek főlovászmestere is vala, tökéletes erkölcsű, egyébiránt jeles, nyájas, bátor ember, hatalmas vadász ember vala, kit in anno 1657, 16. febr. délyest három óra tájban homlokban lövének, csak nem messze tölem, zambori hostátban az akkori boldogtalan lengyelországi hadakozáskor, elfelejthetetlen szomorúságomra, mint ki igen gyermeki állapotjában maradván árvájul gondviselésem alá, nem külömben mint gyermekemet tartottam, neveltem, s volt ő is hasonló engedelmességgel; kinek az Úristen adjon boldog feltá-

*) Kimaradt : „viselt“.

madást. Fia szegénnek nem marada, hanem egy leánkája Bornemisza Zsuzsánnától, Bornemisza Pál leányától, ki nekem együtt nevedett, igen kedves barátom, jenei és udvari főkapitán is, mezei generális vala öregb Rákóczi György fejedelem idejében. Az megnevezett szegény öcsémnek testét kisírtetém vissza Lengyelországból öregjebb fiammal, Kemény Simonnal, Erdélyben, egyébiránt az is mostan talám velem együtt raboskodnék. Nagy keménységet mutata az fejedelem ekkor is én hozzám, nehezen bocsátván el fiamat, és csak néhány lovas késéröt is az hadakból nem nyerheték valami kevés utig. Oh hálaadatlan világ!

Második öcsém, Péter, beteges ember levén, honn hagyatott vala, ki vevé feleségül Toroczukai László leányát *), kitől eddig voltak két leányi s egy fia.

Leányi az atyámnak maradtak : egyik Erzsébet, kit elsőben vön Szalánczi János böcsületes főember, in virili deficiála; marada leánya Erzsébet, kit adánk Barcsai Ákosnak, Hunyad és Szörin vármegyék főispányának, lugasi, karánsebesi bánnak, tanács urnak, praesidensnek és tavalyi hadakozás alatt locumtenensnek, kik eddig magtalanok lönek, ezután Isten tudója **).

*) Üres hely, melybe más kéz beléírta : „Klárát”.

**) Szerző a következő három sort később iktattamunkájába.

Második ura vala Basa Tamás nagy főember Háromszéken, azon székeknek kapitánya és tanács ur is; de gyermeke egy lön tőle, s meghala az is.

Másodikat, Zsófiát, vötte vala először hidvégi Nemes Bálint főember, de az meghala gyermektelenül. Azután vövé háromszéki Mikes Benedek, kitől egy fia s két leánya.

Harmadikat vötte körösi Bethlen Ferencz, ki mindkét Rákóczi György fejedelemnek főhopmestere, tanácsa, Fejérvármegyében *) ispán társom, nevezetes nagy főember vala **).

Hugom Kemény Kata él még, úgy tudom ***). Ennek fiai Bethlen Ferencztől : Farkas, Gergely, Elek; leányi : Krisztina, Kapi György †) urfinak felesége, és Éva, hajadon ekkoráig ††).

Negyedik hugomat, Petronellát, Apafi István nagy főember jedzette vala el, de jegyheli állapotjában meghala.

*) Más kéztől : ,fő.'

**) Következik egy későbbi kéz által megmásított sor, mely jelenleg ezt mondja : ,az említett Bethlen Farkas sógorom is jeles ember vala.'

***) Ezen sorban is nyoma van némi idegen kéztől származó másításnak.

†) Idegen kéz vakarhatta ki a ,jeles' szót.

††) Későbbi kéztől : ,Haller György urfinak felesége mostan.'

Nekem pedig magamnak mind fogantatásom s mind születésem háboruságos időkben löttek volt, mely alkalmatosságok szerint lött is hitván életemnek folyása. Mert hogy igazán megírjam, az atyám igen jámbor, tökéletes, de barátságos és vig természetű nyájas ember vala, s az magyar rosz szokás szerint, mihelt barátit s idegen embereket kaphatott, igen eliddogált velek, noha mindenkor az borital után betegeskedett. Radnóton is noha szorulásban voltak, de egykorban haza érkezvén, jól megivott barátival, nappal s éjtszaka, hálván több nemes emberek is házok népével azon házban; hajnal felé ébredvén az dologhoz, szegény apám nem gondolhatott több embereknek is az házban lételekkel, hanem ők tudták módját dolgoknak szegények, s én akkor fogantattam. Ragadott volt én reám is azon természet, mert az emberséges emberekkel borital közt való mulatságot én is igen szerettem elein,

igen is gyakorlottam, járulván az természethez az én időmbeli akkori affélékből való abusus is; csak hogy bezzeg én is minden sok borital után megkornyadoztam, és ha ma dánom dánom, holnap valóban bánom bánom volt.

Születtettem is ugyan háboruságos időben, Bükösön csak jobbágyunk házánál, ellenségtől elégettetvén ott való udvarházunk. Lött pedig születésem in anno 1607, az akkori időjárás szerint karácson előtt két héttel, péntek napon; és az mint fogantatásom, születésem, úgy egész eddig való életemnek is rendi, folyása csak nyomoruságos, háboruságos és nyughatatlanságos volt, mint az alább való írásokból meg fog látszani részszerént; az említett háboruságos időkről pedig ezeket emlékezetért jedzem.

Báthori István vajda lengyel királyságra vitetvén, succedált az bátyja Kristóf, quoad titulum, mindazáltal Istvántól függött s kormányoztatott; eddig az állapot jól volt. Meghalván Kristóf, succedált az fia, Zsigmond; gyermekségében, száraz dajkájul melléje rendeltetett Gálfi János, gubernátorul pedig az ország választotta Géczi Jánost, ki igen dicsíretesen is gubernált; de meghalván Báthori István, az gyermek fejedelem is nevekedvén, s melléje rossz tanácsadók érkezvén, az ifju elme könnyen megvesztegettetett, s az fenytéket nem kezdette felvenni, melyet

látván Géczi János, resignálta az guberniumot, Gálfi János is amoveáltatott, és így az megvesztegettetett gyermeki elmét az roszul educáltatott ifuság követte, s azt viszont az hazának és magának is veszedelmező állapotja.

Noha pedig csak közrendbeli, annál inkább méltóságbeli megholtak felől is vagy hallgatni, avagy csak jót mondani, annál inkább irni kellene : mindazáltal valamint az jót követésre, úgy az vétkes dolgot is eltávoztatásra való példájért nem böcstelenítésekre való intentióval ha jelentem, érette meg ne ítéltessem. Az szent historicusok Isten lelkének vezérléséből az mint az királyoknak dicsíretes úgy vétkes cselekedeteket is megirták : kiknek irásokhoz nem hasonlítandó ugyan semmi tekintettel ez ilyen dolog; mindazáltal az igazat jó véggel ha illetem, talám nem vádoltathatom, csak az olvasók is olyan reverentiával olvassák, mint én irom, és az jó részét nem az vétkest usurpálják emlegetni; mert az királyok s fejedelmek is csak emberek, és nem lehetnek üresek az emberi gyarlóság s erőtlen-ségtől.

Az nagy Báthori István lengyel király, mely igen királyi virtusokkal felékesítetett ember lött legyen, arról és hatalmas viselt dolgairól extálnak historiák. Felesége, mivel igen vén s rút volt, kit az kiralysáért vött volt el, ahozképest

nem is szerette*), az mint az atyámtól hallottam derekasban, ki bejárója volt. Kristóf, az bátyja, jámbor életü ember volt.

Zsigmondot elhiszem jó végre ugyan, mind-azáltal olaszos és egyéb idegen nemzetek conversatiojában nevelvén, az magyar humor is corrupáltatott benne. Muzsika s egyéb hijábalóság fogta el elméjét, mely haszontalanságokra sokat is tékozlott. Házassága is onnan feljül lött, német császár atyjafiát Mária Kristiernát vötte, azt nem igen szerette. **) Elméjében változó, állhatatlan volt, egyébiránt szép virtusok voltak volna benne, jó deák, olasz, német, eloquens, familiaris, liberalis, serény elméjü, bátor ember is volt; de az nevelők felől hallatik, szoktatták arra is, mikor valamely gonosztevőt exequáltak, gyakran nézették vele, az végre, hogy ne lenne félelmes; de az in abusum változott; mert annyéra nem kezdette irtózni az emberhalált, hogy midőn az házasság által némethez kapcsolódván, török császár portájától elszakadott volna, azt dissvadeáló jámbor fő és úri rend hazafiait, ötöt Kolosváratt, az többbit magoknál házoknál, kik között maga bátyját is, kivel atyafi-gyermek volt, magánál sokképen virtuosusb,

*) A 'szerette' szót későbbi kéz írta más három helyébe.

**) Későbbi kéz itt több szót kitörölt.

jeles, termetes, értelmes, máltai vitézek között is forgott urat, Báthori Boldizsárt is, úgy mint tizenegyig valót, tyrannusi kegyetlenséggel öletett meg, kiknek ingó javaival töltözött, és dicsekedett, hogy azokból már elég pénze lenne török ellen való hadakozásra.

Hallottam egy tréfás illusiót erről, mely noha nem igen civilis, de valósággal igaz volt. Egy Pellérdi Péter nevű jeles udvari ember hopmestere levén Báthori Zsigmondnak, és bemenvén az fejedelem az tárházban, az hopmester is vele, midőn az megöletett uraknak elhordatott kincseket mutagatná, s dicsekednék, hogy elég pénze volna már az említett hadra, és kérdené, mi tetszenék fölöle Pellérdinek is, mond az tréfás udvari hopmester : Megmondhatnám ugyan tetszésemet, de felséged meg fog haragudni. Biztatván az fejedelem, hogy bizvást szólhatna, volt jelen más Ferencz doctor is, ki doctor is, de egyébiránt jó politicus, udvari, tréfás s belső ember is, nevezetes ember akkori időben, kinek sok jeles actái is voltak; vonogatván azért magát Pellérdi, igazít Ferencz doctorra, hogy mondaná sententiáját; az ilyet mondott volt az fejedelemnek : Ti, ugymond, úgy jártok, kik azt feltöttétek, mint midőn Pellérdi uram hasa üresítésére leülvén, valamely szunyog csípni kezdené; addig míg eszében venné, jól megérzené az

csipést, és dolgát végezné; csipkedhetné ugyan alsó felét Pellérdinek, de eszében vevén Pellérdi, úgy csapná tenyerével, hogy vápájában hálnának alfelének az szunyogok. Ti is elkezdhettek: de midőn észre veszi török császár rajta csipkedésteket, úgy meg fog csapni, hogy vápájában haltok alfelének. Ez szókon az fejedelem csak elszégyenelvén magát, abban hadta az tractát.

Ezen doctor Ferencz volt, midőn Báthori Zsigmond Havasalföldében menne haddal, és ott amaz hires tyrannus Mihály vajdával, ki egyébiránt igen vitéz fejedelem volt, mindkét Oláhországot birta, megegyezvén, az Argyes vize mellett Bukuresten túl az Duna felől Szinán passát az török haddal megverte, egykorban mondja Ferencz doctor bemenő utjokban, hogy tudna oly orvosságot, semmiféle fegyver, és lövészerszám is meg nem sértené. Ezt az udvar fiai az fejedlemnek bemondván, hivattatik, s reá kérdetik; amaz tagadást nem teszen, sőt affirmálja; ki felől könnyen hiszik, mert egyébiránt sokféle tudományokkal polleált; de excipiál azzal, hogy tentás ládájával együtt Brassóban hadta legyen; melynek elhozására az fejedelem elbocsátván, Brassóból megírja : Felkereste az orvosságot, és annak receptája az, hogy legyen helyben Brassóban, és ott semminemű fegyver és lövészerszámok akár mely öregek is, Havasalföldéből meg nem sért-

hetik; mely receptát az az ars ekképen svade-
álván, ő ott fogja megvárni az harcznak kimene-
telit, az fejedelemnek és másoknak is azont consu-
lálja. Az török ellen való had elsőben vött volt
is ugyan valami futamodást, mert az említett
helyen megvervén, az Dunán által is penetrálta-
nak, Oroszcsikot is felverték Mihály vajdával
együtt, mert szép had volt Erdélyből is, Magyar-
országból is, az pogány ellen való hadra sok vitéz
nép takarodott; ezalatt másik rész hadával Er-
délynek Borbély György egyik generális, ki
hires vitéz ember, de igen köszvényes volt, an-
nyéra hogy kocsiban hurczoltatván magát, úgy
rendelte az seregeket is, megvötte Jenőt, Lippát
és több sok kastélyokat is Facsáttal, Araddal
együtt; de tovább menvén az dolog, és megcsa-
lattatván az német segítségben, kivel biztattatott,
kifáradott belőle, nem acceptálván az töröknek
azt az oblatioját, hogy soha Erdély egyéb adót
ne adna, hanem csak ezüstbeli szokott honora-
riumját, Havasalfölde pedig örökösen Erdélyhez
és annak fejedelemségéhez kapcsolatnék.

Kikopván azért az hadcontinuálásból az Fe-
rencz doctor jocosoriumja szerint, az előbbi con-
foederatusa is Mihály vajda igen nagy ellenségevé
váltván, csak habzott nyavalyás fejedelem. Egyszer
az fejedelemséget elcserélvén Rudolphus császár-
nak opolyai és ratiboriai ducatusságon, mely Szi-

leziában van, az országtól reducáltatott. Másszor esmét az öcsésének, Báthori András kardinálnak cedálta, maga Lengyelországra ment, mely Báthori Andrást Szebennél megvervén Mihály vajda, maga Moldvára akarván szaladni, az csiki havason öletett meg földnépétől, kinek fejét az vajda eleiben vivén, mint Julius császár Pompejus feje látásán, ő is olyanformán szánakozott, mondván : haj szarakul popa, szarakul popa! Ez után esmét az ország visszahíttá, és Moldvából lengyelek hozván Suczára *) s ott árestumképen tartván, Toldi István és Szentpáli János, csak háromszáz lóval menvén titkoson, és correspondeálván vele, elhozták; midőn eszekben vötték lengyel uraim, üzték, de heában. Ekkor adták volt Szentpáli Jánosnak Alamor és Csanád nevű falukat, kiket gyermekitől Rákóczi György öregbik fejedelem elvöve. (Oh ki sok esett ilyen Erdélyben. Hálaadatlan hazának háladatlan fejedelmi.) Toldi maradéki is nem maradának szárazon. Harmadszor is Goroszlónál Bástától megveretett Zsigmond, mert azelőtt ő híttá az németet s adta az országot, azután megtartani akarta megbánván, s nem lehetett, csak vesztette az ország hadát s pusztítottatta az országot; akkor is Moldvában szaladott, és török tatár segítséggel az ország

*) Szucsava.

esmét visszahozatta, vötte. Negyedszeri megindulása is volt még ezek előtt, akkor Kövárnál tartozott meg, az ott való és huszti kapitányok tanácsából, noha már az országtól elbucsuzott volt, ekkor ölette meg az öcsését *), visszajüvén, Boldizsárt. Ötödször és utolszor kimenvén, Prágában árestum alatt halt meg is.

Ekképen veszedelmeztette szegény hazánkat, ki nek nyoma maig is keservesen látszik, az sok pusztá faluhelyek, templomok, kéményekből, mert állhatatlan nyughatatlankodása miatt néha Erdélyben Székely Mojzessel (ki személyében igen vitéz és természetes, de csak parasztos ember volt, ő is fejedelemségre aspirált, több paraszt actái közt néha Toldi Istvánt az nagy hatalmas főembert futtatta konyhájára, látni ha az étel készül s. a. t.) török, tatár, Mihály vajdával oláh, lengyel, Bástával német, vallon hadak egyszersmind benn voltak. Néha Básta az Marusig, Zsigmond túl birták az országot; nehul Mihály vajda oláhnak vagy rácznak, nehul Básta németnek vagy vallonnak donációval adták jószágostól az nemes özvegy asszonyokat; ők voltak gazdák az nemes emberek házáinál, éktelenül cseleküdtenek feleségekkel, gyermekkel; és ekképen veszedelmezett szegény hazánk Géczi János gubernátorságának letételétől fogva,

*) Más kéz javításából : ,bátyját'.

az gyermek-fejedelem ezt hozta, kivel az Isten fenyegetőzött is prófétái által. De mind ezek között is világon hallatlan hűséget viselt Erdély Báthori Zsigmondhoz; innen tanult magok káros példájokból löttek volt az országnak azok az constitutiói, hogy soha gyermek-fejedelem ne választatnék, és hogy az 1588 esztendőktől fogva abalienáltatott fiscalis jószágokról és bonumokról való collatiók invigorosak legyenek. Ezen Báthori Zsigmond idejében mind Magyarország s Erdély annyára megrakodott volt az németiséggel, hogy minden városokat, várakat és csak jó kastélyokat is mind azok manuteneáltak. Ennek idejében volt amaz emlekezetes harcz az Keresztes mezején, német haddal együtt Zsigmond is, az erdélyi haddal jelen levén, ki mint forgott, van írott historiája, de ez dolog subiticeáltatott, kit fejedelni és több nagyrendű embereknek hiteles relatiojokból hallottam, melyet az akkori kassai német generál, királyképe detegált: hogy az magyarok ne busuljanak bátor annak az keresztesmezei harcznak elvesztésén, mert ha succedált volna, elvégezett dolog volt, hogy mind Magyarországon, Erdélyben tiz avagy tizenkét esztendő gyermekeken feljül való idősöket, valakik pápistákká nem lennének, mind fegyverre háynák. Oh veszedelmes praktika!

Mindaddig azért ekképen veszedelmezett az

erdélyi állapot, és volt német iga alatt Magyarország is, miglen Isten Bocskai Istvánt támasztotta váradi kapitányságból, ki Erdélyből exstirpálta az németiséget, és török segítségével, melyben Bethlen Gábor ifiu úri korában coo-perált, török közzé futván, az hová az országi sok úri és főrendek is confugiáltak s maradtak meg német ellen, ki Tömösváratt, ki több helyekben is; az holott is az fejedelemséget offerálták volt Bethlen Gábornak, de némely erdélyi urak, főrendek közzül, többek közt egy Szilvási Boldizsár igen nevezetes ember, okos ember is impediálta, hogy ne acceptáltassék, melyért azután holtig disgratiájában lön, noha személyében nem bántotta; mely akkori állapotban ugyan el is akarták vesztetni sicarius által, végezvén felöle maga házában háló inasával, Basa István nevűvel, mely az oda fel említett sógoromnak Basa Tamásnak bátyja volt, de lator, másik bátyja hasonló lator áruló ember vala, Basa Péter, mindenik pápista ember, de elfajultak; mert mind atyjok jámbor böcsületes ember volt, mind öcscsök az említett Tamás evangelicus jámbor ember*). Az nevezett Basa Istvánnak árultatását, és veszedelmére való factiót Basa Istvánnak inasa Páris Pál detegálta volt, kiért jó ura is vala Bethlen Gábor,

*) Más, de egykoru kéz jegyzése: „Nem esmerte ekkornagyságod, mikor ezt írta; ez is olyan mint az többi.”

Basa Istvánt pedig sok esztendőig nem bántván, végtére anno 1623 német ellen való hadi expeditiokor edictum levén az földnek lakosinak élésen kívül egyéb javaitól megfosztatások ellen, szegény emberek köntösi tanáltatának nála, s az régi bünt az az alkalmatosság ujitván, Kéménd nevü helynél Esztergom tájékán felakasztatá. Péternek széljel való praktikája az fejedelemnek constálván, és csak contemnálván, egykorban ugyan meg is mondotta vala: szabad jüvése, menése lenne árulkodni az hol akarja; ez indulgentiával abutálván, többi közt egykor Budára szökék, és ott veték az Dunába.

Az mint azért az fenn említett helyen is jelentém, török segítségével Magyarországból is ki tudta Bocskai az németiséget. Ez igen jeles fejedelem volt, kevés idő alatt nagy dolgokat vitt véghez; ez állatta helybe Magyar- és Erdélyországnak mind külső s mind belső szabadságát; ez telepítette az hajdu városokat az török ellen nagy földnek bástyájaként; egyébiránt az török Ecsedig, Kállóig, Szatmárig feljárt és holdoltott. De oh boldog Isten! mely nagy kár lött hamar halála, kevésbé élhetett, megbetegesedvén meg kellett békéleni római császárral, és Kassát az hét vármegyével megtartván contractus szerént; megholt és redcált esmét. Kátai Mihály maga hiteles cancellarius méregetetővel vesztette

volt el, kiért ötet is hívei koncrról koncra hányták, darabolták, melyet német praktikából lötnék lenni tulajdonítottak.

Ennek succedált Rákóczi Zsigmond, ki akkor gubernátor volt, ilyenképen, hogy Bocskai vevén eszében halálozó állapotját, testamentaria dispositiójában hadta és commendálta successorának Homonnai Bálintot, ki igen virtuosus ember volt, és minden derék dolgaiban Bocskainak a latere hasznosan forgolódott; de ebben vétette el utját, hogy nem csinálván más fundamentumot az regnicolák között promotiojára, fundált az Bocskai dispositioján, mely praejudicálni láttatván az ország libera electiojának, az státusok azon megháborodtanak, és noha igen köszvény miatt megnyomorodott ember volt, de mégis inkább választották Rákóczi Zsigmondot fejedelmül, ki is egyébiránt jámbor és jó fejedelem, elein egri kapitánságot vitézi jó hírrel viselt ember volt; Homonnai Bálint pedig frustraltatott, ki már meg is indult volt csak keveses magával az akkori országgyűlésére az electiora; kinek pártját tartotta Bethlen Gábor is, mely miatt meg is fogattatta, vasazta s ideig tartotta is Rákóczi, azon szerént Macskási Ferenczet is, az oda fel sub litera A. említett sógoromat, ki akkor Homonnai Bálint követje volt. Nem sok idő mulva elbocsátatván Macskási, visszament

urához, Bethlen Gábor pedig adhaereált Báthori Gáborhoz, és mind az az több factionariusok, kik Homonnai pártját tartották, mert egyébiránt igen kedvellették az emberek; obstatl csak az egy módban lött impingálása, s inkább is faveáltak neki mint sem Rákóczinak, és kezdték Báthori Gábort izgatni; melyet eszében vevén Rákóczi Zsigmond, és kiváltképen betegsége miatt inhabilitását, per tractatum cedálta az fejedelemséget Báthori Gábornak, azalatt az mi kincset congerálhatott, kitakarította, Báthori Gábor is cooperálván benne; Szádvárát is római császártól neki impetrálták; és ekképen Báthori Gábor eligáltatott és inauguráltatott.

Ez Báthori Gábor igen virtuosus ifiu fejedelem volt egyébiránt, de az rosz alkalmatosságok, és ártalmas conversatioju melléje magokat szinlett tanácsadók, az egyébiránt is affélékre hamar hajlandó ifiu elmét megvesztegetvén, részegeskedésre, tisztátalan életre vetemítették. Némelyek magok feleségekkel is kedveskedtek; ilyek néhányan voltak; többek között Gyaluvárát Kamuti Farkasnak is olyanért adták volt, (ugyan rusnya proverbiumba is kelvén akkori időben : Tarts fiam Kata Gyaluvaráért). Más rendbeliek felfualkodtatták vitézi virtusával, elméje élességével, termetével, minthogy deli termetü ember is volt. Többek között volt egy

Imrefi János veszedelmes, de feleségejért igen kedves embere; ezt az atyám Kurvafi Jánosnak hitta, és több akkor élt, böcsületes főrend hazafiai is. Az atyám nem is méltatlanul emlegette olyan módon maga részéről is, mert, mivel Bethlen Gábornak igen kedves és hiteles embere, sógorsága is volt, fiát is Kemény Pétert, az bátyámat udvarában tartotta, midőn Törökországra menni kényszerítetett volna, árulta s vádolta az atyámat az említett Imrefi János az dologhoz közösek lenni, annyéra, hogy házára akart az fejedelem imeznek tanácsából küldeni, s törvénytelenül és ártatlan megöletni; került el Isten vezérléséből azzal, hogy elmenvén Bethlen Gábor, mindjárt megbódultanak az emberek, és az atyám is több főemberekkel mindjárt ment Szebenben az fejedelem mellé, akkor ott lakván; mert Szeben városát az szászoktól minden igaz ok nélkül elvőtte volt, csalárdul szép és látogatásnak színe*) bemenvén, azok is mint urokat minden magával bebocsátván, félni nem tudván, az várost felverette, kóboroltatta, prédáltatta és elfoglalta. Ez ilyen suspicio hozta, hogy azulta még fejedelmeket is igen kényén s magokra vigyázván bocsátják az szászok erős városokban; az magyar nemzet pedig oly igen gyűlölségessé

*) Kimaradt : „alatt”.

és kétségessé lött közöttök, hogy noha német, oláh és egyéb nemzeteket admittálnak, cigányt is inkább megengednének, de tiszta magyart, hanemha valami onnan eredett familiából valót, de különben köztök resideálni nem engednek.

Az említett Imrefi publice nem általlotta az-
zal hízelkedni s dicsekedni : Ha, ugymond, volt nagy Sándor, az is jobb s virtuosusabb nem volt Báthori Gábornál; ha volt Sándornak Parmeniója, tanácsosa, nem alább való van Báthorinak is, Imrefi Jánosa. Ezen Imrefi több hasonlókkal az törököt, németet, azoknak császárokat contemnáltatták, az regnicolákkal összevesztették, melyből ezek következtenek : Az országban intestinum bellum támadott; Brassó az szászsággal, kik erősségekben lehettek, ellene rebellált; az Barczán Sorban vajdától, kit másképen Radulynak is hittak, megverettetett, levén correspondentiája brassaiakkal is, mely vajdával egy fakó ló kérétese és nem adása miatt veszett össze, megadta az árát. Túl római császár részéről is az palatinus Forgács Zsigmond haddal reá jött, az említett Sorban vajda is ujobban; Szebenben szorulván, reá szállottak, de elfutottak alóla, mert Bethlen Gábor török segítség hozásának hírért hallván, meg nem várhatta; Brassó felé, onnan az havasokon által, Havasalföldre, és onnan viszont Moldva felé akarván menni, eltévelyed-

tenek, és ott veszedelmeztek, sokan odavesztek éhség s fáradság miatt; az ki kibolyoghatott Moldvára fokadván ki, onnan Lengyelországra, s onnan Magyarországra úgy mentek. Ekkor lőtt amaz emlekezetes dolog, midőn igen kedvesen megötte még bőjtnapon is az sótalan lómáját Forgács Zsigmond. Meghálálta szépen mind töröknek s mind Bethlen Gábornak Báthori Gábor: töröknek merthavasalföldiországára reá ment *), az vajdát kiüzte, titulását is magának usurpálta, s az országot elfoglalta, noha meg nem ülhette; Bethlen Gábornak is, mert az áruló hizelkedők tanácsából életét akarta elfogyotni, mely miatt kénszerítetett Törökországra szaladni, és mivel mind az török igen offensus, mind az hazabeliek igen disgustatusok voltak, levén állapotjuk csak az hejehuja embereknek: így török segítségével, és az regnicolákkal való correspondentiából jött be az vaskapun török haddal, másfelől az Oláhországról az tatárság jött be, az török előtt szerdár levén Szkender passa, tatár előtt Sahin Girai szultán fogott lenni. Az fejedelem Fejérvár tájékján és Kenyérmezején táborozván, midőn az kétfelől jövvő erőt megértették, szállottak Kolosvárhoz; hátulját, valami Duna mellékéről fizetésre jött igen jó gyalogot, az Feleknél érte az tatár; ott

*) Más, egykoru kéz jegyzéke: 'azelőtt ment volt reá'.

veszett el Csillag Murza nevezetes tatár, az előjáró hadnak murzája, az miatt töttek tágitást, egyébiránt sokan vesztek volna az ország hadából. Elközelítvén azért Bethlen Gábor is, az ország mind az erőt látván, mind pedig idegen levén Báthori Gáborhoz, bucsút adtak neki, s kényszerítettett kimenni Váraddá, az holott, nem sok idő múlva maga nevelt emberi, borivó hívei, vitézi, Szilasi János, Nadányi Gergely, és többek megölték, kiket azután Bethlen Gábor öletett meg.

N. B. És ekképen, az mint feljebb említém, kiváltképen ab anno 1588 Erdély mind háboruságban, veszedelmezésben forgott usque annum 1613. Ekkor választatott Bethlen Gábor, és ekkor szűnt meg az háboruság, úgy hogy noha az országon kívül viseltetett hadakozások felicitert voltanak, de az haza földét ellenség lova lába nem nyomta, sem hada nem ruináltatott ez boldogtalan 1657 esztendőbeli hadakozásig. Az említett idő alatt terjedett vala híre neve az magyar nemzetnek, és birodalma is Erdélynek, kezdett vala tárházok lenni az erdélyi fejedelmeknek, épültek várak, városok, kastélyok, udvarházak, templumok, szaporodott sok jó vitézli rend, és bővölködtek tudós tanító és professorok; de jaj, esmét elfordítá az úr Isten az ő atyai kegyes orczáját sok bűnökkel megterheltetett szegény hazánkról.

Ez Bethlen Gábor kénszerítetett volt töröknek ígérni Lippát és Jenőt, melyeket, mint oda felírva van, Báthori Zsigmond idejében Borbély György recuperált volt, melyeket azután örömet megtartott volna; Jenőt pénzével, eszével, tekintetivel nehezen még is tartotta; de Lippát csak meg kellett adni, melylyel hitele annál inkább nevedett. Azonban Szkender passa Lengyelországra indulván, s melléje felvevén az két oláh vajdákat is, Erdélynek és Bethlen Gábornak is parancsolt török császár, s el nem kerülhetette, hanem felülvén, melléje kellett menni, Moldvában egyezvén meg vele, Huttinig mentenek; s bizonyos dolog, Bethlen Gábornak volt correspondentiája az lengyelekkel, mint keresztény fejedelemnek, hogy ha az dolog harczra ment volna, nem ártott volna az magyarok fegyvere nekik, mindazáltal úgy esmervén hasznosnak, Bethlen Gábor interponálta magát, és megbékéltette őket *), melylyel ujobban igen nevedett tekinteti, hitele, és terjedett is hire neve mindenfelé.

Onnan visszatérvén, nem sokára Homonnai György német factióból, és némely erdélyi pártosoknak is izgatásából, fejedelemséget akarván keresni **), előljáró hadait Gombos Andrással, ki

*) A felebbi kéztől : ,ez 1617. volt.’

**) Ugyanattól : ,1616. volt ez’.

noha szegény legényből álló, de törökre csatázásból igen elhíresedett vitéz ember volt, és Sármasági Zsigmonddal, s annak mostoha fiával Jósika Zsigmonddal (ez Sármasági Zsigmond úr-ember volt Erdélyben, birta az kövesdi jószágot, felesége után pedig és mostoha fiai Jósikák után, gerendi, branyicskai, zsidóvári, és több jószágokat is, de áruló volt, Jósikák is mind magok, s mind atyjok Jósika István, ki Báthori Zsigmond idejében cancellarius volt, az volt, és exiliumban, Szatmárt vötték is fejét) beindította, akarván csak véletlenül tanálni, midőn szinte országgyűlését celebráltatná Segesváratt Bethlen Gábor; de midőn híre érkezett volna felőle, maga ki sem mozdulván onnan, ország hadát is felültetéssel nem fárasztván, csak az tájékon levő vármegyékbeliekkel, marus- és aranyasszékekbeli székelyekkel Kamuti Balást (ki tanács úr, Doboka vármegyének főispánya, Egren lakott, s tanult vitéz ember, tanácsos, de természetben és magaviselésében rusnya, és igen fortélyos és kegyetlen ember is vala), Cserényi Farkast (ki is tanács úr, és Belső-Szolnok vármegyének főispánya, jeles, böcsületes udvari ember, értelmes, jó deák, jó olasz,) expediálván eleikben, Désnél harczoltak meg és verték meg is az Homonnai hadát : Gombos elszaladott, Sármaságit, Jósikát elfogták. Az erdélyieknek az kegyelmes fejedelem életeknek megenge-

dett, sőt ma is birnak jószágokat az maradékok ; még én is mind jószágot s mind pénzt felest adtam mind két familiának, mind atyai s mind anyai némely praetensiók miatt, melyről az levelekből láthatnak bővebben gyermekeim, noha anyjok is igen tisztátalan életü volt. Egy latrának gerendi ablakon kiugratás miatt szakadott volt nyaka; Marko vajda latorral pedig az gerendi templumban volt fertelmeskedő helyek, Marko akkor Csucson lakott. Gombost azután elfogván törökök, és portára vivén ad perpetuos carceres, az böi várban tartották, onnan Bethlen Gábor szabadítá ki; ő is holtig híven szolgálá az fejedelmet. Az említett két urak noha catholicus emberek valának, mindazáltal tanálván szablyatarso-lyában confessiojáról való jedzést Sármaságinak, az fejedelemnek praesentálták, kiben többek közt voltak ily istentelenségek is : *Prodidi dominum meum clementissimum decies et septem vicibus* *).

Ezekután az fejedelemségben megerősödvén Bethlen Gábor, foglalatoskodék többek között ez nevezetes dolgokban, az mennyire az hadakozások is engedték. Úgy mint : deákoknak az felsőbb academiákban küldésében, tanétatásokban, Magyarországból kész tanult, tudós predikátoroknak behozatásokban, kik között nevezetesek valának :

*) Későbbi kéz itt két sort kitörölt.

Milotai István, Keserői János püspök-emberek; az imperiumból híres professoroknak hozatásokban, nevezet szerint : Alstedius, Piscator, Bisterfeldius, igen nevezetes tudós emberek, kik oda fel is ritkák s kedvesek valának; már szégyenyek mind elhalának. Állatá helyben az fejérvári collegiumot, ahoz és több sok helyekhez rendelt beneficiumokkal, kikből élnek maig is az egyházi szolgák. Cselekedék sok építéseket, többek között nevezetéseket : az fejérvári öreg templumnak és toronynak is renovatióját, csonka toronynak építését, sok szép öreg harangok öntetését, fejérvári bástyákat és fejedelmi házakat, váradi öreg bástyát és belső várát, Fogarasnak három bástyáit és belső egyéb fejedelmi házait, ezeken kívül mennyi kastélyokat, udvarházakat építe. Állatá helyben az hazának törvényes dolgait is, az mint megmutatják az articulusok, kiváltképen az 1619 esztendőbeliek; mindazáltal amaz irtózásra való jus ligatumnak dolgát nem hozható helyben, mely innen vött eredetet, hogy midőn Báthori Zsigmond az oda felemlített jámbor urakat megölette volna, és azoknak jószágokat elosztogatta volna az maga kedvelt emberinek, és azon veszedelmes tanácsadóknak, azonoknak inventiojokból, hogy az ártatlan uraknak maradéki is ne kereshessék, az országgal végezteték, hogy jus ligatumban lennének azoknak keresé-

tek, melyet azután Rákoczi Sigmond felszabadított vala istenesen ; de mivel nagy emberek voltak azoknak possessori, igen megháborodván valami intestinum periculumnak félelme miatt, esmét megkötötték ; és így ezen okból Bethlen Gábor is azt nem bolygatta meg. Szerzé azért egyben az fiscalis várakat s jószágokat, mert azokat Báthori Zsigmond és Gábor annyéra dilapidáltak volt, hogy ha élt volna Báthori Gábor, nem sokára, hanemha az bátyja Zsigmond példája szerint esmét az urakat ölette s fosztatta volna meg, külömben fejedelmi módon el nem élhetett volna ; mely fiscale bonumoknak recuperatiojában az ország bizonyos módokat praescribált volt is. De mégis, mivel nem mindeneknek eshetett kedvek szerint, ahozképest Bethlen Gábornak aziránt való cselekedetét is sokan kárhoztatják : nem is voltak vétek nélkül némely ő dolgai is, de annak még is valami palástja látatott lenni, úgy mint az szűkség ; mert több az végeken kívül nem maradott volt meg Fejérvárnál, Szamosujvárnál, Fogarasnál, azokhoz kihez két s kihez három faluk ökrökkel vonyatták fel az kapukat, praesidium az várakban nem levén ; de azután igen exorbitálnak az fejedelmek, és törvényes szinek alatt sok törvénytelenéseket is hozának be az szegény hazában. Isten bocsássa nekik, és afféléket tanácslóknak s hizelkedőknek.

Ezen közben az csehek rebellálván Ferdinandus secundus római császár, és cseh s magyar király ellen, s magoknak Fridericust választván királyoknak, mely rebelliót causált az religiónak persecutiója, és azon bántódás levén Magyarországon is, mind csehek s mind magyarországiak közzül valók invitálták Bethlen Gábort is, confugiálván az török portához is. És így török engedelmével Bethlen Gábor is anno 1619 haddal indult Ferdinandus ellen, és igen nagy progressusa is lött annyéra, hogy Magyarországnak Dunán innen levő minden helyeit kezéhez vötte, és Ausztriára is penetrált. Bécs alját is nyargalták, sőt ugyan meg is szállották, morvai hadakkal és némely slésiai rebellis hercegekkel, kevésben is múlt, meg nem vöttek, nem ostrommal, vagy lövéssel, hanem az városban levő nagy factiók által, mely miatt igen nagy extremitásban forgott az császár személye is, benn levén szorulva; de azonban Prágánál Fridericust megvervén, az rebellis confoederatusok confundáltattak; hát megé pedig Homonnai György lengyel hadakkal kiütvén Magyarországra, és Rákóczi György hadát megvervén, kire volt bizattatva az ide hátra való vigyázás, az fejedelmet Bécs alól revocálta. Nihilominus az országnak gyűlése levén Besztercebányán, Bethlen Gábort királynak választották; az koronát is alá hozta volt szinte Ecsedig, Kas-

sára jüvén alá maga is. Azonban Érsekujvárat Buquoy *) generál császár armádájával megszállotta, melynek segítségére előljáróban Horvát István nevű részeges de igen vitéz embert, mezei hadainak generalisát bocsátván; azután maga is Kassáról megindult, de csak kevés haddal, mert az derék hadakat Erdélyre visszabocsátotta volt, Bornemisza Jánost is egyik kapitányát elbocsátván, azt Rimaszombatnál felverték filekiek több végbeliekkel; amott Horvát István éjjel nappal nyughatatlankodtatván az német hadat, noha nem volt legfeljebb is négy ezer embernél **), de az nehéz német had semmit nem árthatott neki, mert mikor harczolni akart volna, az magyar könnyű és csak lovas, de jó fizetett had olyankor elállott előle, s amaz leszállván, meg rajta termett, annyéra, hogy azok elfárasztván, és azonban Bethlen Gábor menetelének söt érkezésének is hírét hallván, gyalázatosan, nagy veszedelemmel, minden artelleriáját elhagyván, kellestett Csallóközre s onnan az Dunán által Ausztriára szaladni; hatalmas nagy és szép álgyukat elnyervén az fejedelem ugyan feles számuakat, melyek maig az váradiczejkházban ***) tartatnak. Ezután nem sokára ugyan ruináltatott is ujjobban császárnak azon

*) Longueval-Buquoi.

**) Kimaradt : ,több,‘ t. i. Horvátnak.

***) Zeughaus.

armadája, maga is Buquoy generál elveszvé. Esmertem én is az katonát, az ki meglötte s fejét is vötte (Csongrádi vala vezetékeve, keresztnevére nem emlékezem), nem derék harcz hanem csak ellenkezés közben lött alkalmatossággal; paripáját is esmertem az fejedelemnél, egy gesztenye szörű fakó, közép lónál kisebb valamivel, nem is apró szinte, de oly hatalmas iramó, kinél jobb, sebesebb iramó lovat nem láttam, szép testü vala.

Más rendbeli armadája is császárnak, az feljebb említett elsőbb felmenetelikor az fejedelemtnek ruináltatott volt Dámpir*) generálja alatt, az ki is maga is Pozson várának ostromlása alatt vészett el fültön lötetvén; az mely drabont lötte, azt is esmertem, uraságában Rákóczi György gyalogja volt, az ki szinte akkor érkezett Pozsonhoz, midőn obsidealta Dámpir, valamely részhaddal igen szükséges alkalmatosságban, mert az fejedelemt Bécs tájékján volt akkor, s az Dámpir hada Dunán és mellette innen ereszkedett volt alá Pozsonhoz. Ezekután tractátusra menvén az dolog, megbékélett Bethlen Gábor császárral, de az királyi titulusnak cedálni, az koronát restituálni kellett, birodalmot az Fátráig engedtek neki életig, és Slesiában opoliai, ratiboriai ducatusságot

*) Dampierre.

cum titulo: annak felette az felséges név és princeps imperii titulusokkal condecoráltatott.

Ez eddig irt hadakozásokban az bátyám, kit oda fel említettem, Kemény Péter forgott, és oda is vezett; az atyám is az elsőexpeditiójában Kassáig volt az fejedelem mellett, de onnét vissza expediálta Erdélyben, locumtenensnek constituálván, és Dóczi Andrást kezéhez adván Erdélyben hozásra, mely Dóczi András, kassai királyképe, és egyszersmind szatmári kapitány is volt, és midőn Kassa várasa magát megadta, akkor az generálist Dóczit kézhez adták: előjáróban levén Kassa alatt Rákóczi György, és ő általa levén az tracta; kit az atyám behozván, Fogarasban tartaték fogságban, de tisztességes állapottal, úgy hogy az atyám vadászni, vendégeskedni kihordozta, noha vas volt lábain; felesége is mellette lakott, de circiter esztendeig ha éle, meghala fogságban. Ezentúl való dolgokban én magam is forgottam.

Az mint azért ide feljebb nemzetem eredetit sub litera A., viszont fogantatásomnak, születésemnek is körülállásit sub litera B. jelentettem; már következik említése neveltetésemnek mely is ekképen volt.

Az természeteket vizsgálóknak olyan értelmek fog lenni, hogy nem csak születésével hozzon az ember jó avagy rossz erkölcsöket, és nem csak az atyák anyákról propagáltatnak azféle indulatok, hanem az tejből is inbibálja az gyermek az minemű természetű dajka tejével neveltetik; és azután az educatióval, nevelésnek módjával is jóvá vagy rosszszá tétethetik. *Educatio enim est altera natura.* Úgy vagyon; mind atyám, anyám jámbor, tiszta életű, keresztény kegyes természetű emberek valának, dajkám mindazáltal leány volt, haszabad úgy mondani, de talám inkább leányasszony, leány annyéban, hogy ura nem volt, asszony mert fia volt, s teje volt bővön; marusszéki székely asszony, jó énekes, jó hajdu tánczos, katonaasszony volt, kinek sok jóval voltam azután, mert midőn házas gyermekes ember voltam is, élt sokáig, és gyakran megkeresett; fiát is, kivel egy tejet szoptam, drabont levén, kétszer haláltól menttettem meg, s azon kívül is sok jóval voltam neki.

Midőn annyéra nevedtem, hogy tanítatni kezdettek, akadott az apámhoz egy Martinus Albissi székel deák, ki vallásában unitarius volt, de azt simulálván Rómába is tanult, egyébiránt fő deák, de természetiben részeges és elméjében néha freneticus vala, ez volt mesterem az grammatikáig, kit is azután házas gyermekes koromban tápláltam sok jókkal, s tartottam sok ideig udvaromban is.

Ezután fejevári scholában adatattam, az holott tudós, böcsületes, academicus mesterim voltanak, többek közt egy Gelei István, ki püspökségben hala meg. Ez pap felől nagy dicsíretes emlékezetet hallottam azután, noha ellenkező vallásu volt, amaz nagy Pázmán Péter kardináltól is. Derekasban Csulai György mostani püspök, szállásom is egy ideig akkori püspök Keserői Jánosnál volt, azután az mesterekkel, professorokkal egy fogadott asztalom, voltam azután külön is. Ezek jól és jó erkölcsben tanítottak s neveltek, noha egyébiránt volt ez fogatkozás, hogy az atyám valamely öreg legényt mellettem nem tartott, hanem csak magamhoz hasonló hitván inast; és az scholán kívül jót nem láthattam, tanulhattam, hanem inkább sok roszt. De az ott való lakást is és tanulást kevés ideig continuálhattam, úgy hogy tizenöt esztendőben járó koromba hadtam el az scholát, még azalatt is sok időt vesztettek

el velem haszontalanúl. Egykor fejevári pestis miatt haza vivén, circiter fertály esztendeig vacáltam Másszor betegségem miatt, s azonban az atyám Székelysége commissáriuskodván, akkor is mulattam el fertály esztendőt, melyekhez képest nem csuda, ha jó deákká nem lehettem, hanem inkább, hogy csak ez kevés is ragadhatott reám; úgy is vagy, hogy noha az fundamentumot vettem ugyan fel az scholában, de azután való experientiákból tanultam többet.

Midőn tizenöt esztendő volték és járnék tizenhatban, löttem volna pedig tizenhat esztendő decembernek fogya felé, két héttel csak karácson előtt, az fejedelem Bethlen Gábor maga parancsolta az atyámnak, adjon udvarában, mert látta, hogy már az scholát is nem continuáltatta velem, s udvarnál forgottam az atyám mellett gyakrabban; ekképen nevelésem felől kegyelmes ígíretet is tévén, adtak udvarában anno 1623 14-ta augus-ti, olykor midőn Erdélyből másodszori, de az Kassáról löttel harmadszori hadi expeditiója lött Ferdinandus secundus ellen; ezen nap indult ki Kolosvárról az hadakkal. Én noha igen gyermek állapottal valék, mindazáltal úgy tanálá hozni valami keresetlen alkalmatosság, hogy azon napon mindjárt az fejedelemszekerének ablakjában ültem, egyébiránt csak maga és az öcsce öreg Bethlen István ültenek. Ebédet Gyaluban evék,

Kamuti Farkas vendégelvén; utána úgy megbetegedék, hogy többire halálos betegségben szekérben feküve vittük Váraddá. Én noha új inasa voltam, mindazáltal continue szekere ablakjában voltam s legyeztem; fekvék circiter három hétig, az hadak addig helyben voltak, könnyebbülése semmi doctori orvosságokkal nem lehet vala, hatalmas forró nyavalyája lévén, hanem az doctorok tilalma ellen lörét kezdé sokat innya, az megindítván gyomrában az természetet, talám közel száz rendbeli széki volt míg megtisztula, s ekképen gyógyula meg. Volt is pedig olyan gyanó hogy Kamuti Farkas nem maga, mert jó ura volt, hanem felesége az akkori vendégségben adatott volna be ételben avagy italban ártalmas eszközt, és az causálta volna az nyavalyát; de bizonyoson nem tudatott

Ez udvarhoz adatásomnak is módja igen alkalmatlanul lön, mert úgy vagyon, egy Morgondai Gáspár nevű öreg legény szolgáját rendelte ugyan az atyám mellém, ki inspectorom legyen, mely azután is sok esztendeig szolgálván, fogarasi főporkolábságra promoveáltam, fiaiban magam kettőt, harmadikat Kemény Simon udvarában neveltettem s tartottam; de az nem lakhatott mellettem, csak néha néha látott. Commendált pedig az atyám singulariter egy Görög András nevű akkori fő gyalogkapitánynak, ki vitéz,

igen kemény, de erkölcsös drabont-ember vala, s részeges is, másik Páris Pál, ki is vitéz ember, udvari tréfás, de fajtalan ember vala, ki felől oda hátrébb is van emlékezet. Ezeknek inspectio-jok alá *).

Meggyógyulása után azért az fejedelemnek Váradról megindulánk az hadakkal, és az Tiszán általkelénk Löknél; az mely nap az Tisza mellé érkezénk, tréfáson járt vala Vitéz György főember atyánkfia, mert Debreczentől is elindulánk az vizetlenség miatt egy végtében szinte Tiszáig kelletvén mennünk. Ő jó erős moldvai kék paripáján virradtig mind úgy ment, hogy két lábain az oldalnyüg rajta volt, az tudatlan lovásza úgy adta alája, le nem vevén, magának is szemei homályosok valának; panaszkodott az utban főember társainak, hogy nem tudja, mi lelte lovát, csőtől botol alatta, ki azelőtt ép és jó lábos ló volt. Az végházak között azért felmenvén előljáró mezei hadai, akkor is az feljebb is említett Horvát Istvánnal oda elő levén, midőn az Fejérhegyen által feles német praesidiumot indítottak volna, hogy Nagyszombat városát azzal muniálnák, azokra tanálván Horvát István, ellenkezéseltartoztatta de nem ruinálhatta, mert nagyobb részent gyalog muskétás volt, azok is mindazáltal

*) Későbbi kéz majdnem fél lapot kitörölt, fehér papirost is ragasztván a kitörölt helyre.

nem állhatván, sem mezőben az menetelt is nem continuálhatván tovább, noha már közel voltak az várashoz, egy templumhoz szorultanak, melynek kökerítése vala, ott oltalmazták magokat, az Horvát István hada körülötte csirippolt, de semmit nem tehetett neki. Meghozván hírért az fejedelemnek még az Vágvizen innen létünkben, éjjel indula sietséggel, virradtig menván, más nap oda érénk, úgy is az lovas haddal semmit nem árthatánk vala nekik, hanem hagyalogszállva igen nagy veszedelemmel ostromlottuk volna meg, melyet károsnak esmervén az fejedelem, csak oltalmaztatá kimeneteltől őket, addig míglen az gyalogság és lövészerszám elérkezék. Kezdvén azért lötetni, az miatt is, de mind élésekre, s porok, golyóbisokra nézve, vevék eszekben, nem tarthatnák sokaig, fehér zászló jeleket tőnek ki, és accordálának úgy, hogy fegyvereket, zászlójo-
kat lerakván, az ki el akarna menni, szabad lenne; de nagyubb része az fejedelem fizetésére álla; az volt első kezdeti az Bethlen Gábor német gyaloginak tartásának, azután többültön többült; annak maradéka még az az regiment, mely Alvinczen szokott vala quartirozni, az hová telepítette vala Bethlen Gábor az onnan feljül hozott új keresztény német mester embereket is, kik eddig fennvadnak.

Minthogy azért oda hátrébb fogantatásomnak, születésemnek és udvarhoz állásomig való educáltatásomnak módjáról irtam sub Lit. A. B., immár közösjelentem nyomorult életemnek is folyását, és abban forgott némely dolgokat, sub signo D. Udvarhoz állásom, és annak első intradája mint lött, ide előbb megjelentettem; mindazáltal ezt is el nem felejthetem, hogy első intradában Váradon ellopák általvetőmet minden fejér ruhámmal, költségecskémnek is jobb részét, mert nem volt egy szolgám is, avagy csak inas-kám is, magamnak fejedelem körül kellett forganom; melyet az mint azután de haszontalanul az mint megtudtam, egy Nagy Péter nevű udvari katona kerített volt el, ki azután Monostoron lakék s hala meg is : jádзи ember vala; mentémet is egy Nagy András ajtónálló ellopta vala, azt váltságon adá vissza ; minden hálószerszámom egy fejér velence s egy köpönyeg volt , sok rét-

ben fogtam azt öszve keskeny ágynak, hogy valamivel puhább lenne. Azonban két agarakat biza reám az fejedelem, igen kedves ebeit, Hóka és Kormos nevűeket, kiket Kornis Zsigmond adott vala, azután többeket is, annyéra, hogy volt néha hat hét, egyszer nyolcz agarai az fejedelemnek gondviselésem alatt, mivel tudta szegény fejedelem, hogy igen vadász ember az apám, s én is igen szerettem az ebeket; az volt az baj, szolgám nem volt, hanem az ebek prebendájára vöttem mellém egy Horvát Szabó János nevű legényt, ki Fogarasban telepedék azután; de az említett két agaraknak mindenkor magam adtam ennyiek, akkori időben én nem szégyenlettem, mint mostani némely csak közember gyermekéből álló inasok is. Mikor helyben voltunk, házseprés, tüzrakás, és mivel gyalog árnyékszéket hordoztak vele, annak kiöntését, tisztítását, haragudtam, veszekedtem, egy Pap András nevű inastársomra, ki szegény legény gyermeke volt, csak hogy atyja az fejedelmet uraságában szolgált, s meghalván, árva fiát azért tartotta, midőn ki kellett öntenünk, ottan-ottan elokádtá magát. Vala pedig ily rendtartás is : hogy néhány főemberek s urak gyermekiből álló inasit maga lovain merő pánczéloson, azon feljül pánczélszorító veres virágos bársony zubbbon, avagy szorító mentécske könyökbe vak, szkóffummal

varrott bársonyos tegzesen, szkófiummal varrott nusztal prémezett bársony sivegesen jártatta; mert igen csinos, és királyi pompás módos magaviselő fejedelem levén, ahoz képest udvart is csinost tart vala.

Engemet is olyanformán jártattak; nehéz járó lovon az szerszám igen megvert, fárasztott, annyéra elbágyadtam néha, hogy midőn az készült verni kezdték, oly nehezen esett, mintha engem is vertek volna. Meg is betegesedtem vala hidegleléssel egy ideig. Nem levén pedig szabad az fejedelem lovain széljel járnunk, hanem csak maga körül, ezen felmenő utunkban szökve elmenék csatára az fenn említett szolgámnak Morgondai Gáspárnak egyik paripáján katonákkal, mert vala vezetéken is egy lova; ott kicsinben mulék, hogy el nem lövének, melyen nem kevésbé szeppent vala meg az atyám szolgája is, melyet az fejedelem megtudván, mivel nem régi szolga is voltam, ekkor elsőben csak pirongatás esék rajtam. Ez volt első próbám az katonai játékban.

Az mint feljebb írámban, midőn az nagyszombati váras mellett levő templumban szorítatot németekre indulnánk éjjel, ekkor is másodszor ugyan az szolga lován előjáróban ellopám magamat, ott nyorgoldozván többekkel az templum körül, alig maradék, el nem lövének muskétával,

mellettem levő katona lován esék. Elérkezvén az fejedelem és ezt is megtudván, akkor kicsinben mulatám el az ütögetést magam is, de az szolgának is megígírteték, ha többször lovat ad alám; nem is adhata, mert ottan hamar ellopák azt az jobbik paripáját, azon szegénységemben is megmaradtott kevés pénzemen ugyan mást szerettem vala neki.

Itt az fejedelem nagy magnanimitása tetszék meg és resolutussága, mert oda érkezvén sátorát az hol felvonák, ebédhez ülven, sátorán néhány muskéta golyóbis járt által; sokan tanácslották, félbenhagyná, hogy tovább költöztetnék, de csak contemnálá; túl maga sátorán Petneházi István híres vitéz úrember sátora levén, azon ebéd felett asztaláról egy cipót elsodrott muskéta golyóbis de embert nem sértett.

Véget érven azért azon németek dolgában, és maga beszállván Nagyszombat városában, az derék hadak pedig az váras körül, Kornis Zsigmondot, ki maga után főgenerálisa vala az egész hadaknak, és Horvát Istvánt mezei generálisát egy része hadával általküldé az Fejérhegyen Morvára, az kik szemben tanálkozván császár armádájával, kinek az említett és már ruináltott hadnak nyomán kellett volna júni Nagyszombat felé, kezdetek rajtok kapdosni derekason; melyet eszében vevén az ellenség, hogy nem

volna bátorságos mezőre, Fejérhegyre fogni, széksánczban vevén magát, defensive fordult és ballagott az Morva vize mellett alá Hodolin felé, és oda közel megágazván az víz, szállott az két víz közzé, kisírvén rajtok-kapdosással, az magyar hadak nem árthattak derekast neki. Ezt az fejedelemnek értésére adván, maga is indula Szombatból az derék hadakkal előljárójának segítésére. Érkeztek vala pedig segítségére feles török hadak is, kiknek szerdárjok egy Szárhos Ibrahim passa vala, bosznai passa.

Ekkor rajtam ilyen dolog esék : hogy afféle állapothoz tudatlan levén, mivel az szó úgy volt, hogy egy hét alatt való késedelemnél több oda nem lenne, visszajünénk Szombatha. Én is az ellopottak után az mi fejérruhanemüecs két szerzettem vala, ott hagyám, s amoda talám három holnapig lakván, mulatván, igen megtetvesedtem vala; azelőtt nem tudtam, mit tegyen azféle, ha mikor igen néha mosathattam; akkor az Feneke ingének melyet hínak, vöttem reám, azaz meztelen testre az dolmányt és nadrágot. Vők az kótyavetyén igen szép lepedőt, hogy abból csináltassak; meglátván Nemes Tamás, ki akkor főkönyhamester vala, kíváná tőlem pénzen, s ajándékon adám, mert barátságára szükségem vala; azután majd fottán az dolognak ismét valami temérdek gyolcsot Szakóczára küldvén be,

valami ottvaló asszonyok nem tudván az magyar formát, minthogy az németek gatyát nem, inget hosszat, szük ujjut viselnek, oly szoros gatyát csinálának, alig ülhettem lóra benne, de csak meg kellett lenni; inget is alkalmatlant; így tisztulék az mint lehete az szöke marhákától.

Mikor azért közelítettünk volna az Morva vize felé, megszállván az fejedelem táborostól, ebédje felett érkezék hír Kornis Zsigmond és Horvát István generálisoktól, hogy az ellenség megértette volna az fejedelem jüvetelit, és az Morvának innekső ágán levő hidat elégetvén, megindult és Hodolinhoz kezdene általköltözni. Ebédjét azért elhagyván az fejedelem, mindjárt dobos üttete, és indula maga csak körüllette levő udvarnéppel, míglen az több hadak érkeznének; érkezvén az vizpartra, az hidon által nem lehet, azonban az moldvai havasalji hadat, mely állott circiter 4000 emberből, parancsolá általköltözni, az magyar hadakat felült seregekben tartván, kiknek szpatárjok egy Mihuly szpatár havasalji termes ember, de rossz vitéz vala; révet tanálának ugyan rosszat, de kimenő partja igen nehéz vala, az ki mint kimászhatott azon, mentek mentek az kurtányok, kevés kinek tegze meg nem merült, az említett szpatár csak az viz közt állván onnan hajdagatott; az fejedelem az vizpartról eléggé pirongatta de heában, nem

mene által. Magyarok pedig seregestől nem bocsátattak, hanem csak szállangolók mentek valahányan. Az fejedelem étkeinek borsolója jó nemes ember, vitéz ember Teke Sándor itt vesze el; az némettség többire békével általköltözők, mert az magyar hadnak igen alkalmatlan szoros berkes helye vala az két viz között.

Itt nekem is harmadik próbám így esék. Sok kérésemre az sógorom Szalánczi János, kivel jegyben volt az oda fel említett hugom Erzsébet, adá alá egy jó erős deres paripáját, kin ellopván magamat, akadék Fekete Lőrincz hadabeli jó lengyel és egyéb nemből álló néhány katonáira. Ez Fekete Lőrincz noha magyar nemzet, de Lengyelországban lakván, nevedvén sok időig, más egy igen vitéz Fekete István nevü magyar-ról kiváltképen híresedett volt el : mely Fekete István az fennemlített időben, midőn Bethlen Gábor Szkender passával Moldváig az lengyelek ellen való expeditiókor ment volt, de megbékéltette volt őket, ez akkor szökve ment volt Lengyelországban, mert sok csintalansági voltak, sokat el is szenyvedett az fejedelem neki, mint jó katonának, de már megesett volna. Ez Fekete István cselekedett csudálkozásra méltó vitézségeket Hutinnál, midőn Oszmány török császár lengyelek ellen ment volt, kiről leszen hátrébb emlékezet. Az említett Fekete Lőrincz maga is,

jó böcsületes, és nem is bátortalan, de igen magas természetes ember vala; azután Erdélybe telepedék Somborra, jeles gyermeki is vadnak. Ezzel jüttek vala ki valami háromszázig való lengyel, és oda be hadakban forgott, lakott horvát, rácz, s közöslég többire lengyellé vált magyarok is, vitéz legények, jó fegyveresek, paripások, köntösösök, fejedelem fizetésére. Ezfélékhez akadván én is, általvergödvén az Morva szakadékján vesződtünk, ellenkeztünk, tartoztattuk volna az ellenség menetelit; de az erdös berek közzül süröven lövén nem árthattunk, azok bennünk sok karokat tönek, s elmenének. Én ekkor is csaknem odaveszék, melyet is az fejedelem megtudván, az sógoromat is eltilták és mindeneket, hogy lovat alám ne adnának; és így ez expeditio alatt különben nem járhattam széljel hanem csak fejedelem körül.

Az ellenség annakokáért szorula Hodolin vára és várása alá az Morva vize mellé, besánczolván magát az mező felől igen erős sánczczal, más felől az vár és víz levén erőssége, az fejedelem is az derék Morva vizén hidat köttete által, és általköltözvén, obsideálá az sánczban szorult német armádáját császárnak, kinek generálja vala Hieronymus Carafa conte de Monte Nigro, de közönségesen csak general Nigronnak nevezetett. Sok nagy nemzetü urak és officérek valá-

nak vele; és mivel az ellenség harczot mezőn nem ada, megostromlani pedig az erős sánczban az igen tüzes népet, kinek lovasa kevesebb, gyalogja négyszerte is több, azért igen veszedelmes vala, noha az fejedelem tettette mintha akarná; de az török hadat is semmiképen az Morva vizén által nem szállithatá, annakokáért csak erős ob-sidióban tartók az ellenséget circiter három hol-napig, annyéra hogy élésből is megfogyotkozá-nak, mert noha az említett várból igen táplálák, de az sok nép megemészté; ha sánczból répara, káposztára, vagy valami egyéb élés-kapásra ki-jüött, azt mindjárt vagy elfogták vagy levágták; lövészerszámokkal is igen vesztegettette az fej-delem őket, az mellett éjjel s nappal nyughatat-lankodtatta, melyet nem állhatván, tractára vevék az dolgot: levén mediátor abban akkori palatinus Turzó Szaniszló, melyre az fejedelem-nek is reá kelle lépni ily okokból. 1. Mert az idő is elhidegedék, az mezőben lakást nem szenvedé. Másodikból, mert az törököt sem általszállásra, sem annál inkább ostromra nem veheté, sőt mi-vel ordinarie ők szent Demeter nap után tábo-rozni nem szoktak, az szerdárnak is sátorát nyakában vágák. 3. Mert az magyar hadak is megunakozván, s nem annyéra megfáradván, mint megtöltezvén prédával, igen kezdetek vala zugolódni és békételenkedni; ki miatt hallottam

felette nagy busulással szegény fejedelemnek szájából: csak az egy uttal Isten engedné boldog végét dolgának, soha többé, szidva mondotta, az ilyen s ilyen nemzetével derék dologhoz nem kezdene. 4. Mert immár elvesztegetvén nagy darab földig az élest, igen messziúnen kell vala zsákmányolni, mely mind igen fáradságos s mind pedig nem is bátorságos vala, ha az hadnak zsákmányra létele alatt, kit rendesen bentartani nehéz vala, az ellenség vagy Bécs felé, vagy táborunkra indult volna. Meg kelle azért békéleni, és induciákat csinálának az tractának végéig, s az obsidio solváltaték, az ellenség elbocsátaték, kinek éhség, fegyver miatt sok ha negyedrésze maradt vala, kikkel az fejedelem szemben lön, és ez obsidio alkalmatosságával s az szembeállításal történének ilyen nevezetes dolgok:

1. Hogy midőn az generál Nigron mellette levő sok nagy emberekkel, officérekkel az szembenlétele az sánczból kijött volna, az fejedelem is sok szinnéppel az hagyott közhelyre közelítettek volna, igen frissen öltözve levén mind maga s mind lova tollason, tetteté, mintha az lóról leszállani akarna ő is, melyet az német generál is cselekedni akarván, lováról leszálla, az fejedelem pedig lova hátán marada, s amaz confundáltatván, mind az splendort látván, s mind pedig az alatt számtalan trombiták harsogási,

nagy lövések, körülálló szinnépek látatván s halatván, gyalog marada s úgy foga kezét az fejedelemmel, s köszönté; mely miatt császár és az tanács s egész udvar előtt igen nagy disgrátiában esék Nigron, hogy császár reputatióját szemei előtt viselni nem tudta, kinek képét az armádában viselte, és az generálságtól is priváltaték, kit azután láttam magam is Bécsbe : ott tekergett, büszkelt egy szép frauczimer*) után, az ki elhiszem adományáért, az mi jó szócskát adott s kedveskedett neki, mert egyébiránt rút, fekete, himlöhelyes és vén ember is vala, és így csak azon despectusban marada halálaig.

2. Kimenvén az táborról az fejedelem csakhamar odaszállásunk után, hogy az sánczot contemplálná, midőn egy helybe megállapodék, az körülette levőknek megoszlását parancsolá ugyan hogy az csoporthoz álgyuval, toroczkkal ne irányozhatnának; mindazáltal egynehányan nem messze levén körülette, csak azelőtt harmad nappal Holics nevű várat megadván annak kapitánya, elbocsátaték, az fejedelemmel szemben levén, ki az sánczbeliekhez menvén, perspectiva által megnézte s esmerte az fejedelmet, s hozzá igazitván két taraczkokat, nem volt feljebb fél kopiáninál háta megett Fodor György nevű fő-

*) Frauenzimmer = nő.

ember udvari szolgának, kinek viszont én állottam háta megett, lovát úgy lövék, hogy oldaláról az kardot első karikájánál, mentéjét, dolmányát elsodrá, és az lónak első lapoczkáján általszaskasztá az golyóbis : más golyóbissal Huszár Péternek is lovát ellövék, ki akkor én rendem szerént való bejáró inas vala. Az fejedelmet sokan szolongaták uri rendek, de csak contemnálá, s így felele : Hol láttátok vagy hallottátok, jó uraim, hogy királyt vagy fejedelmet öreg lövő szerszámmal ellöttek volna? S ugyan nem hagyá szándékát mindazáltal, csak hogy abaköpenyeget, közönséges süveget vevén, abban kerülé, nézegeté meg az sánczot s tön dispositiókat.

3. Egy éjjel kiütvén az sánczból az ellenség, az honnat valami felemelt sáncztöltésből löttek reájok, kicsinben mind az ott levő lövő szerszámokat el nem nyerék, ott hagyván Petendi nevű német tolmácsát az fejedelem, annak is fejét lötték vala s meghala; de az táborról segíték meg őket.

4. Egy Farkas Gábor nevű mezei hadnagy csudálkozásra méltó vakmerőséggel egy éjjel öt vagy hat katonával az Morva vizén általusztatván az sánczra, ott néhány fejet vöttek, sebhettek, s annyé tüzes nép közül egynek elveszése nekül visszajüttek.

5. Ez sáncz körül lötték vala farban Petki

Istvánt, ki akkor étekfogó vala, mostan fejedelem hoptestere és csiki kapitán. Horvát Istvánt is ezen expeditio alatt, de nem az sáncznál farban lötték vala, Puskás János mezei kapitánt azszerént.

6. Az ide előbb nevezett Páris Pál is, ki mintegy comissáriusok vala az oláh hadaknak, minthogy ugyan oláh fi is volt, egykorban az sánczból ellenkezni kijött német rajtereket *) többekkel együtt megnyomván, és szinte az sánczban beüzvén annak kapuján, annyéra ment, hogy kezebeli tollas botját behajtottá egy német után az sánczba, belől sűröséggel állván s lövén az számtalán muskétás, annyi lövés között is békével eljüve.

7. Az oda előbb dési harcznak alkalmatossá-gában említett Kamuti Balásnak az fejedelem-mel lön ilyen tréfája, hogy az fejedelem begyűj-tetvén az hadaknak főtisztviselőit, parancsolá nekik, hogy kiki alattok levőknek intimálná és inducálnák arra őket, hogy az ostromhoz gyalog szállanának az lovas hadak is, igírvén kinek-kinek rendi s állapotja szerént hópénzt, nemes-séget, s kinek egyéb kegyelmességét; és hogy az sáncznak árkában hányatandó vesszőnyalábokat is kötnének, ha ostromnak kellene lenni; melyre

*) Reiterok = lovasok.

többek is ajánlván magokat, Balás is monda : Kész vagyok, mond, kegyelmes uram én is mind alattam levőknek intimálni (mert az erdélyi vármegyéknek ő vala akkor generálisok), s mind magam is gyalog szállani, csak egy dologból való könyörgésem van; felséged hallgassa meg. Felele az fejedelem : Mondja kegyelmed, meghalljuk. Balás monda : Még ifju legén koromban, Egren laktomban erős hittel fogadtam vala, se regben léve, hidon menve, szélül nem járok; megvert futó hadban utól nem maradok; ostromra elől nem megyek. Ezeket ha lehet eltávoztatom : azért felséged is csak azt ne kívánja, hitemet megszegjem; jelen leszek én is valahol s nem is utól az ostromon, de elől egyáltaljában nem megyek. Értvén az fejedelem az tréfát, mind maga, mind több hallók sok nevetséggel mulattak; az fejedelem ily választ tön : Nem kénszerítjük, mond, kegyelmedet hiti megszegésére; hanem hagyjuk csak az maga emberségére. Ez noha tréfa, de olyan állapotokban valóban observálásra való dolgok.

8. Az fejedelem ily szerencsén is forga ekkor : hogy egy alkalmatosságban az Morva szakadékján levő hidon menvén által, az hid egy helyen megtanálván lyukadni, lovának lába besuhanván eldüle; vergődván az fejedelem, nyakra före az magas hidról leesék az vízben.

Egy Szegedi István nevű kengyelfutója minden tartozás és cunctatio nekiül töstént ugrék utána és megragadá köntösét, s magát is segítvén neki, mind ketten talpokra állának, mert nem vala nagyubb mélysége mint csak vállhegyig érő; azután többek is az part felől kerülve menének be, de az fejedelemnek nagy bátorsága látszék ez casusban is, mert semmi confusio és alteratio benne nem esmerteték; az kengyelfutót megnevesíté, örökséget és ahhoz portiót conferált vala, azon kívül köntöst, pénzt, és mindenképen holtáig jó ura lön. Sok vélekedés volt ez felől, roszt omennek magyarázván sokak; de azért Isten jó véget ada dolgának.

Ezek után az fejedelem Morvából az hadakkal visszafordula Nagyszombatban az Fejérhegyen által, hogy az tolvajok néhány helyeken ütötték meg az hadbelieket; néhul töttek is károkat, kiváltképen szekerekben. Szomolyánnak városában evék egy ebédet az fejedelem rettenetes kegyetlen hideg üdőben: az hadaknak sem beszállani, sem kerteket, gyümölcsfákat megégetni nem engedteték; kinn voltak addig, míg az fejedelem vendégeltetett az várnak urától. Onnan Nagyszombatban menének.

Ez Szomolyánban az vendégség alatt rajtam ily tréfa esék, hogy igen jó egy bokor vidra kesztyümet ellopák, mivel az fejedelem körül

forgódván, letöttem vala az házban; olyan szörnyü hidegben valóban roszul esék.

Nagyszombatból az fejedelem az tractára követeket bocsáta, maga, udvari hadával és gyalogsággal az várasban szálla, az több hadakat quartírul falukra rendelé. Az török és tatár haddal is azszerént akar vala, mert vala tatár is circiter két vagy három ezer : Haczi kei passa vala előttök; begyűjtván őket, eléggé intimálá, megvárnák végét az dolognak, mert az ellenség megértvén elmeneteleket, keményebb leszen az tractában; azok is szemben tetteték megmardásokat, de kimenvén csak megindultak. Az fejedelem az Vág vizén levő hidakat őriztette, hogy el ne bocsátatnának; de azok révet tanálván, az ebek csak elmennek; az fejedelem is alattomban hirt tevén, az magyar végházakban reájok gyülekezének, és Érsekújvár tájékján megvervén őket, sokat levágának, többek között az Kliszi békét is elfogák, ki igen deli ifiu legény vala. Azután mi is nem merészlénk sokáig Nagyszombatnál quartírozni; az élés is megszűkülvén, menénk Beszterczebányára, ott egy ideig levén, az erdélyi hadakat is nem tarthatá : el kelle bocsátani; azután maga is aláindula Kassára. Mely nap kiindulánk, valami igen nagy havasos erdön kelletvén általmennünk, az sok szának, szekerek miatt oda rekedénk, és az ha-

vas közt az utban egyfelé is ki nem mehetvén az rettenetes hó miatt, ott hálánk; az fejedelem paripán igen nagy veszélylyel, csak valahány magával kitörtetett falura.

Más nap mi is onnan Rosemberkre*), tizenhárom városokra sat., Kassára. Ez utban láttam, lován ülve megvötte az fullajtárt az hideg, halva esett le; az német czirkáló fennállva fagyott s holt meg. Kassán kitöltvén az telet, tavasszal bemenénk Erdélyben, mert azalatt az békeség is végben mene, és csak az hét vármegye Kassával éltéig, Munkács, Tokaj, Ecsed maradának az fejedelemnél, ki summában, ki örökben; az mit elkaphatánk az bánya-városokon, pénz, ezüstöt, aranyat, rezet, azt elhozók.

Én reám öszön esvén az negyednap hideglelés, noha mind stugnai, bajnóczi fürödőkben, varadiban is próbáltam, orvosságokkal is, de mind háborgatott nyolcz holnapig : Erdélyben media megvágásával hagyta el**). Erdélyben bemenvén helyben voltunk 1624-dik esztendőben, melyben én is töltöttem el tizenhetedik esztendőmet.***)

*) Rosenberg.

**) Majdnem egy egész lap fehér papirossal bevonva, az irás eltakarására.

***) A lap szélén : ,Anno Domini 1624, aetatis 17.'

Anno 1625*), midön fordultam s jártam volna tizennyolczadik esztendőben, az mint reá emlékezem, vagy végin juniusnak vagy kezdetiben juliusnak inditá az fejedelem követül cancellariusát Kovacsoczki**) Istvánt, főkomornikját, igen kedves emberét és rokonságát is Mikó Ferenczet, egy német kapitányát, ki az jagen-dorfi***) herczegtől Joannes Georgiustól maradtott vala, látott hallott, böcsületes vitéz embert s tanácsost is, egyszersmind Schultetus nevű doctorát. Az említett német kapitánynak neve Quad vala, kit több helyekre is jártatván az fejedelem, egykorban az svecziai királyhoz is Gustavus Adolphushoz, amaz igen híres vitéz királyhoz expedialván Lengyelországon által, akkori Zsigmond király arestáltatott vala, elvé-

*) A lap szélén : „Anno Domini 1625, aetatis 18.”

**) Így mindannyiszor a szokottabb „Kovacsóczy” helyett.

***) Értsd : „jaegerndorfi.”

tetvén az leveleket is; de felszakasztani nem mérésztették, visszaküldték vala mind levelestől. Egy secretáriusát is küldvén főkövetségen az fejedelemhez, igen nagy kevélyen jüve; az grádicsokon feljüvén, megpihenésért az audientiaajtó előtt akarván leültetni, megharaguvék, hogy ő nem ül erdélyi fejedelem ajtaja előtt, mondván, és bevívén az hopmester az audientiára, ott is nagy zelussal és negédséggel süvegét feltevé, az fejedelemmel kezde pántolódni, kin az fejedelem is commoveáltatván, s szokott álló helyében is meg nem állhatván, kemény szókkal felele; nem bízván végtére csak cancellariusra az tolmácsságot, ezen szókat mondá : Regem tuum honoro, sed non timeo nec curo, rex enim tuus non est meus dominus, quoad titulum rex me major, sed minoris authoritatis in Polonia, quam ego princeps in Transsilvania, neque in toto orbe est famosior. Ezeken kívül váloszok is lönek, kin amaz is confundáltatván elbucsuzék, s alámene; ily gyalázatot ejtvén rajta az fejedelem is, hogy böcsülettel hintón solennitással hozták vala fel, s azt elvivék, nem adák alája, szerencséjével magának is lovat hoztak utána, azon minden solennitás nélkül bocsátaték alá. Ha él vala megis tronfolja vala Bethlen Gábor, kiről talán ide hátrébb fog lenni emlékezet.

Az fennemlített német kapitán Quad, ne-

hány esztendővel azután meghalván Fejérváratt, az fejedelemnek útja levén, engem hagyott vala hátra, és exenteráltattam, bélit kivétetvén : ki- nek büzi miatt az borbély ki vele bajlódott, megbetegedék s meghala; nekem is csinált vala valami alteratiót, de fő borral s erős aquavitával meggyőzém; teste megtartaték, míg az fejedelem viszszejött, s tisztességesen temetteté, maga is jelenlevén, az fejérvári schola mellett levő kis templumban.

Az megirt követeket azért expediálá az fejedelem ily tanusággal : hogy elsőben római császárhoz menjenek és meglátván kisebb leányát, neki feleségül, ha látják módját, szerezzék és kérjék : kit azután lengyel király Uladislaus, Zsigmondnak nagyubb fia vött vala; ez sem vala igen szép de az nénje rútyabb : azt az fejedelem nem akarta, emezt amannak előtte nem adák. Az öregbiket azután vevé baváriai elector, maga hatvanhárom esztendős korában, az menyasszony harminczhárom levén; mégis azután néhány gyermekek lön, azt beszélették, skorpionóval hizlalt kappanokkal élt, talám abban volt valami virtus arra való. Hogy ha pedig az nem succedálna, onnan, császárnak is interpositiója által, mennének az brandenburgumi electornak Georgius Vilhelmusnak huga Catharina eljedzésére. Simulált is szegény fejedelem az religio

dolgában, hogy azzal is kedvességet és hitelt szerezhethetne; ekkor csináltatá az fejedelmi öreg templumban az új predikáló széket, és akarja vala az orgonát is, de elmulván az házasság, el nem készülének azok is; religiójára nézve nem adák neki : noha más tisztességes színt csinálnak az dolognak. Bizony dolog, ha az házasság-beli szövetség végbenmehet vala, s hihettek volna egymásnak, jó fundamentummal török ellen való hadakozásban is egyveledni kész lőtt volna, kiből azután én is néhány utakat töttem, mint hátrébb megemlítetik.

Minthogy pedig nekem természeti hajlandóságom vala az peregrináláshoz, az fejedelem felküldvén Bethlen Péter gróf öcscsét, az öreg Bethlen Istvánnak kisebb fiát az imperiumban, Galliában, Rómában peregrinálni, azzal is én el akarok vala menni. El is készültem vala, de az szegény anyám, néném, atyámfiái addig siránkoznak az atyámon, megváltoztatták; bizony dolog, ha elmehetek vala, el volt magamban titkoson tökéelve, hogy mind Hispániákat, Indiákat megjárjak, vissza ne jüjek együtt az gróffal; noha az grófnak nem használta az peregrinatio : corrupáltatván erkölce semmirekellő emberré lőtt vala, nem mint az bátyja ifjabb gróf Bethlen István, kit is oda fel mind akademiákban tanította, s mind peregrináltata az fejedelem, Pé-

tert is az szerént; és mindenik mellett derekas jó emberek valának, de az öregbik igen virtuosus, mind okos mind bátor jó emberré vált vala, kár lön igen ifju korában meghalása váradi generálisságban; feleségül vötte vala Szécsi György leányát Máriát, kit azután Kun István vön, de elhagyá urát, harmadszor Vesselényi Ferencz mostani palatinus, gyermeke egyiktől sem lön. Péter pedig vötte vala Illyésházy Gáspár leányát Katát; ennek sem lön gyermeke. Elmaradván azért ez uttól, és imez alkalmatosság adatván, kéredzém az fejedelemtől, s igen örömost bocsáta, mert gyönyörködött igen abban, az mely hazafiában jó indulatot látott; bezzeg valóban apjok is volt, nemkülömben tanítván, oktatván szegény bennünket, mint jó atyjafiait; látni, hallani örömost küldözött, segített maga költségén; ha mikor követségek érkeztek, annak hallgatásában adhibeált, néhai titkos követséget titkos helyekről halgattata közzülünk némelyekkel. Így azért örömost elbocsáta, hozzá készíte, segíté és instruála is mit lássak, mire vigyázzak abban az állapotban, noha én csak gyermek valék. Sok utakat és országokat jártam, nagyubb részént mind az fejedelem költségén; mindazáltal soha az oda járásomnak ideje alatt is fizetése el nem tartatott, hanem szinte úgy kiadatott szolgálaim kezekhez, mintha honn löttem volna.

Felmenvén azért, császárt valami pestilentia miatt Bécsben nem, hanem találók Németujhelyben, az hol öt hétig lakánk. Itt nagy bajom lön; mert nem levén több egy paripámnál, az menő utunkban meg is turósodék, ott helyben meg is kehesedék; orvosoltatván csaknem meghala, mindazáltal szerencsémre meggyógyula, és ugyan megjárá azon hosszú utat; vezetékem nem volt, mert az mint lehetett, kevesebb lóval kellett csak mennünk az költés-kémelésért. Nem succedálván azért az leánykérés, onnan megindulánk Bécs felé, s Morvára, Szileziára, Lusátia, Vandalia szélén által Marchiában az elector lakóhelyére Berolinumban, utunkat dirigálván Olomuczra, Nikespurgra,*) Braszlóra,**) és több nevezetes városokra.

Bécsben érkezvén, engemet vendégségbe hiva Hofkirker ***) nevü úrember, igen böcsületes vén ember, ki Erdélyben is lakék, midőn exuláltak vala őket, sok morvai, slesiai, csehországi herczeg és úrembereket, császár ellen való rebelliónak idején; ott mind az atyámmal esmeretes levén, sok jóakarattját is vevén, magamat is esmervén, igen nagy szeretettel láta s vendégle,

*) Nikolsburg.

***) Boroszló, Breslau.

***) Hofkircher.

levén kettő de kiváltképen az kisebbik igen igen szép leánya, kivel is gazdálkodtatván, köszöntet-tetvén, mint afféle ifúságbeli nyalkaságban én is örömet mulattam. Azonban az követ urak megindultanak; hiremmé levén, én is elbucsuzám s menék, és az bécsi hidakon, melyek az Dunán vadnak, érém el az urakat; szolgám elől elballagván, tanálkoztnak az hid végén valami arczczal jövő szekeres horvát emberekre, kikkel veszekedvén többekkel együtt az én borittas szolgám is, az urak ott az hidon levonyatván, jól megverték, ki felülvén lovára nagy haraggal, szitkozódással, részegen elrugaszkodott, esküvén, hogy tovább nem jü velem az vereség miatt; kit akkor én magam eszemben sem vettem; egykorban értésemre adván, voltam igen nagy busulás-ban, mert szolgám is az egynél több nem vala, olyan utamban, költségem is fejr ruhanemű eszközömmel turbában lova farán levén, elmara-dása nagy alkalmatlanságomra vala; utáninnen-vén azért, sok idő mulva, keresésem, kiáltozásom után egy erdőről jüve elé, s nagy bajjal beszé-lém le fúriáját az hitván embernek.

Az fennemlített Ujhelyben szoktak csinálni igen jó szablya és hegyes törvasakat. Én is csináltatván nehányat, többi között egy kardvasat foka felől darabig aranynyal megverettem vala, nevemet, esztendőszámot és ez sententiát veret-

tem vala reá : Honestum pro patria mori; mert még gyermeki állapotomban is buzgottam az hazának és az böcsületnek szeretetivel; mely kardom viselése mellett minden böcsületet, jó hirt-nevet Isten segedelme után szerzettem s kerestem vala, szerencsésen viselvén és tisztességesen sok jó s gonosz állapotokban mindedig; hanem ez mostani boldogtalan hadban vesze velem együtt. Így, és eddig volt határa az jó Isten tetszésének.

Az feljebb irt móddal míg szolgám előkeresésében mulatoznám, azalatt az követ urak messzére haladtak, kiknek nyomokat követém az mennyiben lehetett, mint olyan országos uton sok jövő-menő embereknek nyomok miatt, legnagyobb nehézség levén az nyelvnek nem tudása. Egykorban elestveledém egy falunál, az hol akarám keresni az papházat, avagy scholát templumhoz közel, hogy deákul kérdezkedném; melyet látva az falubeliek, hogy nyelvet nem tudva csak másodmagammal szélvedezek ott, köntösömről is esmervén és lovaink szerszámáról, fegyverünkről, magyarnak lenni, egyébiránt is azelőtt nem sok idővel azon az földön pusztitván az magyarság, igen rossz affectussal levén hozzájok, kezdenek gyülekezni dorongokkal fejszékkel. Eszemben vevén rossz szándékjokat, kirugaszkodám közzülök által az falun, azonban elsütéte-

dék az idő, az utból kitérek kevéssé, akarván kopároztatni paripáinkat, miglen megvirradna; hagyám szolgáltnak, vigyázva lenne ő is, én is lovamnak fékeszárát kezemben tartván, egykorban lovam kezde fülelni, vigyázni; én is ahoz képest hallgatozni. Tehát feles emberek jüttek ki az faluról utánunk, hihető, megfogásra, ha ölésre nem is; felköltvén szolgálmat, lovakra ragadozánk és elszaladánk; és másutt leszállván virradánk meg. Voltam felette nagy busulásban, utánok menni az követeknek nem tudtam, kérdezkedni sem tudhattam, nyelveken nem értvén; visszapironkodnom hazámban halálnál nehezebbnek tartottam az gyalázatjára nézve; resolválám magamat, hogy valamint járok, de vissza nem térek. Elfogván azért iránzásképen egy uton, vün egy mezővárasocskára, holott bemenvén, az utczában láték kovács-mühelt, és abban mivelő kovácsot; noha nem vala szükségem reá, mindazáltal két patkáját lovamnak levonyatni hagyám, és ujolag patkoltatni. Szolgálmat ott hagyván, magam gyalog elmenék az templum felé, s ott az pap házát feltanálám; bemenvén, hát tanulóházában van az pap, catholicus, azzal deákul beszédben ereszkedém és az magyar követek felől tudakozám, az ki mondá, hogy hallotta elmeneteleket, de nem azon váras felé, hanem más uton mentenek Nikespurk felé; mindazáltal igen

mostoha módon kezde beszélni az erdélyi magyarok és Bethlen Gábor felől; nem is csuda: mert azon várason is megtetszik vala az pusztítás; én is simulálám magamat császár magyar cancellarius Sennyey István szolgájának és az követek után küldetettnek lenni, melyhez képest jó kedvvel lön hozzám az pap, s ígíre kalauzt valamely faluig, ebédet is készítete; és így lovaimat is oda hozatám az patkolás után, Isten fizesse az jámbornak, jóltarta; egy inasát ló farára ültetvén, egy faluig útát mutattata, azon inas ott egy igen jó gyalog kalauzt szerze fizetéseért, az ki szinte Nikespurkig vezete, ott érem az követeket. Az Úristen így vezérle, oltalmazza mind az veszedelemtől s mind gyalázzattól; kiért buzgóságoson is könyörgöttem, az szerént adtam hálákat is ő felségének. Ez helyben lakik vala az morvai cardinál de Tristein *) nevü kiseded vén ember, az ki igen nagy böcsülettel látott s vendéglett is.

Innen elmenvén Slesián által Lusatiában egy városba, kinek nevéről elfelejtkeztem, mind pedig possessorának nevéről, nagy ember ugyan, herczegi ember vala, igen nagy böcsülettel láta, vendégle; felvitetvén hintókon, elsőben istálójában vün, holott hatalmas, szép lovait igen szép

*) Dietrichstein.

csinossággal tartottakat mutogatá; onnan gyönyörűséges szép kerteit, mind virágos, fáczános és vadkerteit sétáltatá; azután szép agarait, madarait; azután vün fel igen frissen épült s öltöztetett házaiban, holott kevéssé levén s beszélgetvén, azalatt az ebéd elkészült; s elfogtak, kivívén ebédlő palotájában, kijüvének édes anyja, tisztos öregember, felesége, igen szép ifu asszony, három hugai, igen szépek s frissek, kijüvének és velünk asztalhoz ülének, s igen bőcsülettel, pompáson és gazdagon vendégtele bennünket. Itt láttunk mi magyarok elsőben olyan asszonyemberi öltözetet, hogy mellyek meztelen, kinyitva legyenek, mellyekre ittas is, és egyébiránt is igen venereus ember az szegény Mikó Ferencz sokat ácsorga, de csak száraz korcsomája lön. Ő szegény minden szépet igen örömet szeretett volna, de őtet nem; mert az Isten ostora volt rajta, hogy szerelmes szívet adott volt beléje s ahoz rut termetet, mert kised, igen szörben borult, szöke, igen kék szemei valának, egyébiránt pedig is religiójában névvel unitárius, de valósággal semmi religióju ember vala. Az pápistaságban az purgatoriumat és ceremóniákat javallotta; zsidóságból az szombatot; kiből egyet, kiből mást, és az millenárius időket hitte, s voltak szegénynek sok superstitiói, de ez világ szerént igen értelmes, elmés, expertus, jó

bátorságu, familiáris, jó hazafia, nekem vérszerént is atyámfia, egyébiránt is igen singuláris jóakaróm vala.

Midőn Marchiában érkeztünk volna, meghallván, hogy az elector nem volna residentiájában, hanem más házainál mulatozásban, az két fő követ úr között hasonlás és sok contentio lön ugyan gyűlölségesen, ki miatt egész napot is helyben mulatánk el, egyik azt állatván, hogy egyenest menjünk ad locum residentiae, másik azt, hogy az hol az elector volna; praevaleálván az első, arra indulánk, kire volt az electornak vigyáztatása, s haza jött, és igen nagy pompával excipiáltatánk, és az várban szállítatánk, berolinumi lakó helyében az Sprea vize mellé.

Itt ilyen dolog esett : hogy midőn első audienciára mennénk, Mikó Ferencznek süvegéből az darutollakat az szél leveté, noha felvövék ugyan, de talám ugyan rossz omenje lön az jüvendő dolgoknak. Köszöntvén mind az electort, mind pedig az odahátra említett Fridericus cseh királynak egy testvér öcscsét, kit is az elector tartott, exul levén, és egy fejedelem bátyját is az electornak, azután az fejedelmi asszonyokat és leányokat, ott levén anyja is Fridericusnak, azután az dologban eljáránk és eljedzök az elector hugát Catharinát, s jó ideig ott megnyugván, haza fordulánk. Ez elector nekem is igen

szép arany-lánczot ajándékozott vala, maga ké-
pére vert öreg arany függvén rajta.

Ez házasságra az fejedelmet vivé kiváltképen
az ok : mivel igen méltóság- és nagy hírt ne-
vet szerető ember vala, hogy nagy királyokkal,
fejedelmekkel, annálinkább császárral való só-
gorság által, mind méltóságát, hírét nevét, s
mind birodalmát terjeszthetné, s erősödhetnék
állapotjában; és az mint hátrább is irám : ha
római császárral való szövetsége végbenmehet
vala, igen szomjuhozza vala az pogányság ellen
való hadakozást, noha külsőképen igen színezett,
és kereste kedveket; de az nem succedálván, az
brandeburgumi házban*) házasodni, mind az
electorokért, levén atyafiságosok, többek is nem
csak az brandeburgumi, de leginkább az svecziai
akkori híres hadakozó királyért Gustavus Adol-
phusért, kinek felesége is azon házból való vala.

Haza érkezvén azért ez utból, az fejedelem
az követ urakat sok kegyelmességgel látá, en-
gemet is azon gyermeki többire mint ifjui álla-
potomban, tizenennyolcz esztendőben jártomban,
fő innyaadóvá téve. Tíz lóra fizetést, azon kívül
személypénzt rendele.

Expediála azért ujobban az eljedzett fejede-
lemasszony aláhozására az pactumok szerint,

*) Kimaradt : „ügyekezett.”

mely végeztések közt dotalitiumjában az fejedelemsasszonynak Fogarast, Munkácsot, Tokajt bizonyos summákban, melyekben maga is az fejedelem birta, felküldvén azokról való diplomát is azon követektől; azok pedig valának : Rákóczi György, az öregbik, ki fejedelem képét repraesentálta az solennitásban, és mind az juramentumot deponálta, s mind az matrimoniumnak külső árnyékát véghezvitte az fejedelemsasszonnyal ágyra kevés ideig ülésekkel. Követek esmét Károlyi Mihály, Mikó Ferencz, Kassai István, ezek és vele több főemberek, urfiak felesen és pompáson menének. Termináltaték Kassára érkezések, és az lakodalmi solennitásnak napja mense febr., die*) 1626. Melynek előtte az fejedelem is jó idővel kimene Kassára igen nagy készülettel, de az napra el nem érkezének, mert az utban az fejedelmi kisasszony megbetegedett himlővel, egyéb testén sűrőven, de ábrázatján alig csak tíz szem himlő is ha költ, oltalmazván orvosságokkal is. Ez utra el nem mentem vala én az urakkal : hanem meghozván az menyasszony betegségének hírét, s azon az fejedelem igen megszorodván, sietőséggel expediála engemet elejben oly reménységgel, hogy nem levén talám oly derekas az

*) 22 a.

nyavalya, Magyarországon Rosomberk tájékján fognám előtalálni. Instruála szegény, hogy szorgalmasan megvigyáznám, az mint már azelőtt is láttam vala, ha az betegség valami megvesztegetést ábrázatjában nem csinált-e? Megindulék azért csak másod magammal postán; de az postalovaknak szűk volta miatt el kelle hagynom Lőcse tájékján, és csak egyedül sietve continuálám az utat. Esék ez utban ily dolog rajtam: hogy indultam vala meg tatár nyeregben, melyet nem tudtam azelőtt, hogy hosszas és szünetlen való postálkodásra olyan igen alkalmatlan legyen; mely engemet annyéra megrontott vala, hogy ha még csak egy nap kellett volna continuálnom, lehetetlen vala, hogy megnaplanom, nyugodnom nem kellett volna, egy vagy két napokon s éjszakákon is. Szerencsémre azért Szent-Miklós nevű falun túl, holott egyik postahely vagyon, tanálkozám szemben Petki István-nal, ki is postán az fejedelemasszonytól jű vala, kitől megértém, hogy szinte Sleziában fognám tanálni az fejedelemasszonyt; melyhez képest nem jelentvén okát, hanem tettetém azt: szép új tatár nyergemet, mely feles pénzt érne, károsnak tartanám olyan bizonytalan utra vinnem, mivel az posták utjából ki kelletik térnem, történhetik, lovat nem kaphatván, gyalogjárással kell toldanom, s nyergemet is el kell hadnom;

bajos is volna az nyergelésnek változtatásban, igen rut fergeteges idő is levén; hanem mivel az szokás szerént szemben tanálkozván az két posták, csak egymás lovára kellene ülnök, azért ő az én alattam való lóra ülven, vigye el nyergemet és azon levő minden szerszámokat, én is az övét, ki csak paraszt, de jó ülésű katonanyereg vala. Ezen megegyezvén, én ugyan megújulék, hogy azon nyerget kaphatám, ő pedig sokszor panaszkodott, s tréfánk szép volt fölöle, alig vihetvén véghez az utat Kassáig.

Én azért elmenvén, és Rosomberken túl elválván az posták utjáról Sztreczen Bugyatin felé, és az Jablonka havasán által kelle mennem, mely utban igen nagy bajjal tudtam pénzzel fogadni de igen rossz lovakat, úgy hogy egyébiránt gyalog jártam többet mellette, hanem csak az az hasznom, hogy az nyerget hátán vitte és vizeken átvitt hátán az rossz ló; egyébiránt igen szaporátlan volt járásom, csak valamint az eke vagy szekér előtt szokott járni az rossz ló, csak azszerént lépdegelt. Két dologban igen szerencsén forga életem. Egyikben, hogy Kisicza nevű igen sebes folyó vizen, sok helyeken kellett általkennem, kinek áradása levén, néhány helyen alig maradott el nem dültötte alattam az rossz lovat. Végre szinte az utolsó réven el is csapa forgatván lovastól, szerencsémre az part mellett

levén szinte, mind lovam, magam, lábra kapánk, s kimenvén vezetém az hitván lovat ki fékemelejnél fogva, s ottan közel levő faluban szárazkodám, és az mi roszul tudtam, intve s szólva az tótokkal, más lovat alkuvám és kalauzt is, hozának pedig hasonló rosz lovat. Megszárazkodván azért, akarék keveset alunni; úgy is tudván az tótok hogy aluszom, az mint érthetém, igen rosz szándékkal lönek, hogy az utban rajtam ejtene valamit az kisíró, látván egyedül s csinos könnyösben karddal, lódinggal lételemet; mely miatt kimene szememből az álom, és noha félve, mindazáltal az böcsülettől izgattatva, ugyanazon éjjel elindulék, mert csak sütét estve érkeztem vala oda. Az kisíró egy nagy erős tót volt kalauzom, nagy hosszunyelű fejsze kezében, az ló mellett én is gyalog mentem, ő is gyalog volt; örömetst nehányszor hátam megé maradott volna jüve. Én is vevém eszemben, az ló fékit adám kezében, s előttem az lovat vezettettem vele, s magam utána mendegeltem.

Jutván azért az Jablonka havasára, tehát azt az passust császár praesidiumja őrzötte, sánczok levén az tetején, az utakon strázsájok; azon éjjel az strázsára juték, holott arestálának, és az sánczhoz vivén, tanálkozáék az officérek között deákul tudó, s megbeszélvén járásomat, nem hívének külömben, hanem arestum alatt kisírének

mind tót kalauzostól, s vínek az havasnak tulsó aljabeli ugyan Jablonka nevű városban, ki az havasról neveztetik, az holott volt dereka az praesidiumnak és kapitánjok is; míg oda érénk nagyon megvirrada, s ime tehát az kapitán megesmere, s én is ötet, mert azelőtt is az következőkkel azon jüvén alá, megesmerkedtem s ittam is volt vele; és így Isten megoltalmazza az második nyavalyától is. Böcsülettel láta az kapitán, jól tartá, s jó lovat is adata alá, és kísérésnek színe alatt négy lovas német rajterrel vezettete szinte Thessen *) nevű városig Szileziában, holott tanálám az fejedelemasszonyt az vele levő comitivával és magyar urakkal, kik örömmel látának. Az fejedelemasszonynyal szemben levén, köszöntvén tolmács által, neki szóló fejedelem levelét is megadám, s harmad napig megnyugován, expediáltatám azon uton vissza; utánam az fejedelemasszony is harmad vagy negyed nappal megindult, mert innár jól megkönnyebedett volt, és engem igen szép gyémántos, szüformán metszett kövű arany gyűrűvel megajándékozván, (kivel jedzettem is el az feleségemet magam, az után öregjebb fiam is feleségét) elmenék. Visszamentemben római császár képében expediált fő követet magyar cancellá-

*) Teschen.

riust Sennyey Istvánt az Fáttra hegye alatt való vendégfogadóban tanálám, ki is szeretettel látá, ira és izene is az fejedelemnek; és így Isten kegyelmes vezérléséből békével Kassára érkezvén, az fejedelem is kegyelmesen látá, s értekezvén minden szükséges dolgokról, kiváltképen az fejedelemasszony állapotáról, contentálódék relatiómmal. *) Ez volt anno 1626. Én fordultam tizenkilenczedik esztendőre csak nem régen.

Ezekután, midőn az násznépe az fejedelemasszonynyal Kassához közelített volna, az fejedelem is nagy pompával mene ki és excipialá őket, maga virágos fejér vont-ezüst köntösben, nuszttal bélt galléros mentében, kolcsostollason mind maga s mind fő lova. Minekelőtte az szembenlétel lön, nagy contentio vala az méltóság felett az bavariai elector és brandenburgumi elector fő követjei között; az bavarus egyéb időben az imperialis sessióban elsőbb levén az brandenburgusnál, itt is azt kívánta; amaz pedig ellenben azt állatta, hogy ő nemcsak követ abban az állapotban, hanem örömatya képében, loco patris et fratris vagyon az fejedelemasszony mellett, melyért ötet illeti, valamintha atyja, vagy az helyén bátyja az ki tartotta, ha jelen volna személye szerént, bátor az bavarus

*) Öt sor nagy gonddal lemosva az eredeti kéziratban.

is személye szerint, de az alkalmatosság azt kívánná, hogy böcsület neki adatnék, mint atyának. Ez végett sokáig az pompa csak helyben állott mindenik felől; amazok az fejedelemszszonynyal az Hernád vizén túl az hegy alatt, imezek az fejedelemmel innen az váras felől. Praevaleála azért az brandeburgus része, járulván római császárnak és több imperialis fejedelmeknek s electoroknak is követjeknek tetszése. Az brandeburgus képében vala egy gróf Svarczemburg *), régi nemzet, termetes ember, eszes tanácsos és udvari ember is, az electornak legbelsőbb és nagyubb embere, religiójában nem igen apertus ember, névvel catholicus, mindazáltal igen austriacus, mint ki soha nem is hagyá az electort az több evangelicus fejedelmekkel confoederálni az imperiumi hosszas hadakozások alatt is, noha országa az neutralitas miatt az két ellenkező féltől igen pusztítaték, maga is inkábbára mind prussiai és pomerániai birodalmában lakék az hadakozások alatt.

Miglen az contentio és disputatio tartott, engemet küldözött az fejedelem, és jártatott talám négy vagy több ízekben is egyikhez is, másikhoz is, míg az complanatio meglött, levén már esmeretségem is köztök.

*) Schwarzenberg.

Megegyezvén azért, az fejedelemasszonynyal levő násznépe általjüve az Hernád vizén, az fejedelem is lován az hintó mellé, mene fő lován meghántatván magát, de egyik fél is nem szállván le akkor; hanem felvont igen fris sátorok előtt az herczegkisasszony hintójából, az fejedelem is lováról leszállván, fogának kezét, és adának csókot egymásnak, s menének sátorokban az nevezetes személyekkel mindkét részről. Az szembenlételkori kézfogás és köszöntés után lévén nagy lövések, dobok, trombiták harsogási az fennülő seregek közzül, az sátorban nem sokáig beszélvén és mulatván, megindulának; az fejedelem esmét lovára, az herczeg-menyasszony hintóban ültetteték, melyet készítetett vala neki az fejedelem; veres bársonyos vala mindenütt az szokott helyeken és szkófium arannyal gazdagon megvarrva, melyeket Konstanczinápolyban varrottak vala; minden vaseszközei az holott lenni szoktak, megaranyazott ezüsttel burítottak; hámjai az lovaknak veres bársonyosok és varrottak, hámhuzói hasonlóképen, és mind azok aranyfonallal elegy selymes rojtosok; kocsis, fellejtár, veres bársony köntösökben, és még az ostorok is burítottak mind nyelestől, kengyelfutók azszerént. Csináltatott vala mást is Lengyelországban igen gazdagon aranyfonallal varrottat, aranyazott vas szerszámival, de imez méltósá-

gosb vala. Az hintó ablakában ülve két igen fő lantos gyermekek czifra öltözetekben : egyik német, másik franczia. Az városban bemenvén, esmét hatalmas lövések; azután midőn megtelepedének, currus triumphalis az utcán mesterségesen vonás nekül mutatta magát. Voltak gyűrő-öklelések és quintának. Végére concludálta az mulatságot az fejedelem bolondja, Mihály bíró, ki igen fő mester, jádзи ember, de természetben is merő csuf ábrázatu, kelevészt töre az akkori fő lovászmesternek Balási Ferencznek jádзи bolondjával, Cserkesz nevűvel, ki egyszersmind hegedős is vala, azután szegény Bethlen Ferencz sógorom szolgálja lön, Küköllő vizében részegen holtáig; az nyereség Cserkeszé lön, orra mellett öklelni tanálván Mihály bírót, kivel annál rúttyabb lön azután.

Az lakodalomnak napján az vőlegényé lön az legelső táncz, azután az menyasszonynyal római császár követjéjé, ki mivel papi ember vala, ez volt az mód : hogy egy szép keszkenőnek az egyik végit az pap úr, másikat de nem hosszan egymástól az menyasszony fogta, és úgy tánczoltak. Az solennitásnak minden igazgatói és gondviselői nagy urakból, főemberekből állottak; sok külömbkülömbféle musikák, mesterséges tüzes szerszámok lőnek, melyek alatt mene véghez az lakodalom. Az hintó előtt való lovak

hat, fejr-kék, igen szép török lovak oroszlány módon uszolig festettek valának. Ezen solennitásra az török császár is követjét küldötte vala igen pompáson Budáról; neve vala Jahia passa, de nem lön jelen az lakodalom napján ily okból, mert az fejedelemnek igen nagy szorgalmatossága vala felöle, mint lehessen az két császároknak contentatiójokkal böcsületeket megadni egyszersmind; azonban úgy hozván az alkalmatosságot, hogy az fejedelemasszony megbetegedvén, az praefigált napra el nem érkezhettek, hanem néhány napokkal azután, az török pedig tempestive eljött vala, az római császár követjét minden utamban tudósítottam vala, s mindazon kívül az fejedelem is eleiben küldött vala, többeket is, az kiket lehetett, tudósított, s azok tartózkodva alkalmaztaták magokat; imezt azért az fejedelem igen splendide vendégelvén, ajándékozván, nem várakoztatá, hanem elbeszélé, ott hagyván császár ajándékát; azután az lakodalom idején lőnek az keresztény fejedelmektől és egyéb helyektől sok külömbkülömbféle gazdag ajándékok.

Az solennitások után Erdélyben az fejedelem az uj fejedelemasszonynyal bemene, elkisírvén az megnevezett gróf Svarczemburg vele levő több német urakkal, úri és herczegasszonyokkal, többek között az electornak fő marsalkja Bors-

dorf, cancellarius Knizbech *); egy nénje is az fejedelemasszonynak, brunsvigi **) herczegné elkisiré, mindenütt, nagy pompás vendégeskedések levén; de én nem láttam, s másoktól is nem hallottam, kit akár mennyi bor italja is úgy meg nem változtatta volna természetiben, mint azt az Svarczemburgot, kin csak arról esmerszett meg az részegség, hogy ha megrészegedett, hallgatott, nem beszélett, egyébiránt mind igen temperanter volt mind maga alkalmaztatása. Vége levén annak is, azok elmenének, marada csak az végezések szerint való maga udvari népe az fejedelemasszonynak. Ez lakodalom pedig lön anno 1626. Első terminusa, tudom, vala februariusban, de betegsége miatt haladott vala valamit, s nem emlékezem jól az napjára.

*) Knesebeck.

**) Brunsvik, Braunschweig.

Ezen 1626-dik őszi felé esmét római császár ellen hadra indulánk. Én ekkor jártam tizenkilencedik esztendőmben. Várad felé menvén ki, és az váradi bányában levén szegény fejedelem, maga jelzászlójának is hordozását reám bízván, noha fő innyaadója is voltam, arra vicejül rendelék, úgy emlékezem reá, váradi Gargócz Mihált; ő volt sok ideig, azután Dániel Ferencz volt vicém : nekik kellett hordaniok az fejedelem italját is, mikor helyben voltunk Fejérvárratt, télben az Sebes vizéről, nyárban az királyné asszony forrásából, mely Kisfalud felé van; más helyeken levén s járván, az hol alkalmatosb vizet tanáltunk. Az jelzászló-hordozásra fizetésemet többítvén, lovat aranyos szerszámmal párduczbőrrel ada; azon bányában azért szegény fejedelem maga kezeivel szegezé fel az kopiára az jelzászlót, s adá kezemhez, megszerencseltet-

vén. *) Az zászló veres kamukára, négyszegűre, aranyas czimerével vala készítve, rojtjai és lefüggő, öreg gombos boncsókja veres selyemmel elegy aranyfonalból varratva. **)

Váradra azért bemenvén, ott sem késtünk, az hadakkal felindultunk; midőn kimentünk Váradról, az ló én alattam lassu járásban elesék, kit az fejedelem adott vala, hogy az jelzászlónak is töve felől egy darab eltörék, melyről is sok rosztat omináltanak; de az Úristen jó kimenetelt ada azon utunknak is, noha nagy szerencséken forogva. Ez expeditiója is az fejedelemnek volt correspondentiából töröknek és egy Manczfeld ***) generálnak, ki az imperiumbeli némely confoederatus fejedelmek akarattjokból continuálta az római császár ellen való hadakozást; és ezekkel kellett volna tempestive meg-egyeznünk és conjunctis armis hadakoznunk. De ezt római császár is jól tudta, mert intercipiálták vala az abban járt embereket; Turócztvármegyében Sklabinyán lakott egy Révai Ferencz egyébiránt mind religiójában s mind egyéb dolgaiban igen állhatatlan, rossz erkölcsü ember, ki azelőtti rebelliójáért azzal captált volt grátiát császár-

*) Harmadfél sor kivakarva.

**) Harminczöt sor későbbi kéz által kitörölve.

***) Mansfeld.

nál; ekképen azért császár armadája eleiben ment Valenstein*) nevü generálissal.

Ez Valenstein igen hires, gazdag, szerencsés ember is, de felette kegyetlen, negédes, dühös ember, halálban buburékolva gyönyörködő ember vala, kiről irnom nekem nem szükség, mint hadakozott császár mellett hűségesen, miképen degradáltatott gyalázatosan, viszont reá szorulván mint restituáltatott, azután is mint szolgált, és büzt költvén hozzá, gyalázatosan mint öletett meg; azt az imperiumi historiák declarálják, noha irták az mint tetszett, talám nem mindekben az dolgoknak igazsága szerint. Nagy haddal ment igen eleiben Manczfeldnek Valenstein, hogy impediálja alájüvetelit és egész Szilezián által mindenütt rajta kapdosott : de vitézül csak eljött, noha nem lehetett ugyan kár nekül, kivel egy Kun Ferencz nevü szolgája az fejedelemnek jelen volt, s jött az Jablonka havasán által Trencsin felé, kiben correspondens volt az trencsini úr Illyésházy Gáspár evangelicus ember.

Ekképen azért Manczfeldnek kellett volna megegyezni velünk Palánk táján, az töröknek is hasonlóképen, és mindkettőben igen megcsalátánk, csaknem rajta is vesztők az dolgot, mert Manczfeldet Valenstein tartoztatá, az budai ve-

*) Wallenstein.

zér is Murteza passa Nógrádot obsideálá; mi pedig utunkat continuáltuk az hadakkal. Itt az fejedelem nagy busulásban vala, mert mezei fizetett és szinhadát előljáróban Horvát István mezei generálisával elküldötte vala, hogy megsegitené és egyezne Manczfelddel. Ennek hírért császárnak megvitték, más felől azt is, hogy Nógrádot az budai vezér megszállotta; azt is féltvén, és Manczfeldet is meg nem tartóztatván, Valensteint az armadával revocálta ily rendeléssel : hogy Nógrádot megsegítvén s az törököt alóla elvervén, az velünk való török conjunctióját impediálja; azonban az Manczfeld hadának is eleiben eshessék. Ezeket az fejedelem is értvén, mind igaz magyarságára nézve, Nógrád is hogy pogány kézben ne essék, mind maga szerencsáját is féltvén, hogy szakadozva ne tanáltatnék, szüntelenül szorgoztatta az vezér jövetelit, alattomban pedig titkoson megbiztatta az várbelieket is, várta volna az Manczfeld hadát és annak eleiben küldött maga szinhadát is : de mindeniknél előbb jutván mi Palánkhoz, ime az ellenség is úgy serénkedett, hogy minden nehéz terhet elhagyván Érsekujvárnál, mint kész harcra csak úgy jött, hogy akár az törököt lephesse Nógrád alatt, akár mireánk vagy Manczfeldre tanálkozzék elébb, tartozás nélkül megharcoljon, az minthogy, nem hogy külön külön

nem birt volna akármelyikkel is, de mindegyütt is nagy gondot adott volna, mert csak német válogatott, jó és exercitatus had több volt harminczkét ezernél, azokon kívül magyarság az palatinussal Eszterházy Miklóssal, horvátság Zríny Györggyel. Midőn azért Palánkhoz érkezünk volna, ott akarván megvárni az conjunctiót az törökkel, az fejedelem csatát bocsáta Érsekujvár felé Egri István nevű igen jámbor böcsületes vitézi kapitány emberrel; azonban palatinustól követ érkezék, Kíri János nevű úremler, békeségnek tractájára, ki midőn tractálna, jüve hir az csatától, hogy hátán hozná az ellenséget, és segítés kevántatnék; kinek segítésére küldé Böjti István igen híres vitéz kapitány embert, az ki igen szükséges időben érkezett, mely segítő csatát, maga az fejedelem kimenvén, az seregekből kópia alatt számlálva bocsátott vala bizonyos számuakat, maga is kimenvén az fejedelem Palánkig, várván az török hadakat is, kiket sok ijesztéssel és persvasiókkal nehezen mozdíthatott vala el Nógrád alól, mindazáltal utóljára megizenvén, hogy jü az ellenség, főlovázmesterét Balási Ferenczet küldvén az vezérhez, és az agák előtt megmondattván, hogy ha valamelyik rész-hadon esik szerencsétlenség, hatalmas császár előtt ő lenne oka. Nem vevén azért tréfára, megindúlt; előljáróban érkezvén

az pesti tatárokkal Iván aga, ki tisztviselőjük
vala, azt az fejedelem megajándékozván, mind-
járt bocsátá az ellenség elciben az megirt két
magyar csatának segítésére, kik olykor érkezte-
nek, hogy az ellenségnek könnyü hada, az ma-
gyar és horvátság az mieinket megnyomván,
hátokon hozták; megujulván azért az érkezett
tatársággal, s reménséget vevén több török és
magyar érkezése felől is, mert az tatárság csak
egy zászlóalja valo, de igen vitézül emberked-
vén, az futó csata is megfordult, és okképen az
üzöket is megfordították, és szinte az derék ar-
madára hajtották, mely azt használá, hogy az
ellenség is tartozkodvásban jüne, azalatt az tö-
rök hada is elérkezék. Az palatinus követjét az
fejedelem ily szókkal bocsátá : Mivel az urad
mint mediator pacis tégedet ily színes követség-
gel tractára bocsátott, más felől azalatt ellensé-
gemet reám hozta : azt érdemlenéd, elüttetném
fejedet (valóban meg is szeppent valo Kíri János
uram), de hogy megesmerjed mind te keresztény
fejedelmi indulatomat, mind az urad megtudja,
hogy reménsége szerint való csalárdságával
nem használ, és készebben tanál mint sem gon-
dolta; azért ez uttal menj el s mondd meg : el-
várom az uradat vele levökkel, s Istenre bízom
az szerencsének kimenetelit. Ezzel elmene az
követ, elkisírtetvén néhány magyarokkal; az fe-

jedelem pedig dobot üttetvén, mivel mások igen eloszlottak vala, én pedig sátorának általrekesztett részében hallgattam míg expedialá, tudván maga is az fejedelem, én levén jelzászló-hordozója, elsőben is én ültem lóra, az fejedelem is felülvén, az hadak is felülének, noha sok rész zsákmányra kioszolva vala, az török hadak is még jól meg sem telepedtenek vala

Itt az fejedelem ily fogyotkozást tött vala: hogy az hadak eleiben mint másszor bizonyos generálist nem praeficiált vala, noha jelen vala azelőtti hadakozásiban Rhédei Ferencz halála után succedált, generálisságot viselt vitéz úr Kornis Zsigmond. Volt egyik oka az, mert immár akkor kezdette vala nevelni Zólyomi Dávidot, udvari kapitányává és mezei hadak fő generálisává tevén, noha Horvát István járt velek, az ifiura bízni nem volt alkalmas, annak is despectusával az említett öreg urat is nem praeficiálhatta; lehetett ily oka is : mert Haller Györgyöt, ki praedeccessora vala Zólyominak, cum disgratia et disgustu bocsátotta vala ki tisztiből, mert igen austriacusnak tapasztalta vala lenni, és alkalmatlan szavait is fejedelem confoederatiói felől értette volt, kinék Kornis Zsigmond felette nagy fautora volt. Ezen Haller György ezen occasióban, midőn az ellenség reánk jüve, úgy is deprehendáltatott, hogy az

hadi edictumok ellen ellenkezésnek színe alatt az ellenséggel beszélt : mely cselekedetiért az fejedelem nem bántá, hanem contemnálnván, ily magnanimitását mutatá, hogy ugyan Kornis Zsigmondtól ízené meg neki : tudom, úgymond, latorságát és árultatását, kiért halált érdemlenez, de menjen vissza házához, ne kellessék én miattam elveszni, itt ne árulkodjék s practicáljon, egyébiránt elesik az feje. Melyet megmondván ugyan, de el nem mene, hanem az fejedelmet sok böcsületes úremberek megengesztelék, mint ki természeti szerént igen kegyes és kegyelmes természetű, emberöletéstől irtózó, mind hamar indulatu, de azt megbirni tudó, haragot pedig nem tartó, boszut nem üzö fejedelem vala; melyet többek közt magán is Kornis Zsigmondon megmutatott vala, mert fejedelemségének kezdetiben bizonyos okokból ötet is megfogtatta vala, és valahány ideig Fogarasban az atyám kapitánsága alatt tartaték fogva, de igen tisztességesen, mellette lakván felesége is mikor akarta, egyébiránt is egyre vendégeskedvén vele az atyám; de nemsokára megengesztelödvén hozzá, és minden jószágit, javait restituálnván, annál nagyubb böcsületi, hitele és igen nagy kedvessége volt, sok kegyelmességével is éltette, bátyjának hitta, az minthogy ugyan volt is valami rokonság közöttök.

Az mint azért említém, hogy bizonyos generalis az hadak előtt nem vala, azonban az ellenségnek hertelen s véletlen (az megirt alkalmatlanságok s az hadaknak megszakadozva lételek alatt, és igen szoros s magyar török hadaknak szoros helyben lételek) érkezése miatt, bizony dofog, még az nagy fejedelem is csak nem confundáltatott vala; kit maga is azután megváltott, és hallottam, hogy soha oly szoros igye nem volt, kinek végit úgy rettegte volna, méltán is; és midőn felült volna, s az táborról harcz helyét és az ellenséget nézelni indult volna, az hadak is ülven s állván ki, az vezérnek is megízené, hogy hadait, kik elérkeztek, avagy zsákmánra nem oszlottak volna, felültetné. Nem Kornis Zsigmondnak még is; hanem vala egy Petneházi István jenei kapitány, kisdéd, módos, immár öreg idejű, de híres vitéz úrember, annak parancsolá, hogy azalatt az seregeket rendelné, az ki is igen háborodva felele : nem most volna annak ideje, ha mit akart felséged énreám bizni, holott az hadaknak nincs arról ordinantiájok, s ki fogadja az én parancsolatomat? ,Menj el csak uram, meghisznek, mert esmernek tégedet.' Az fejedelemnek fegyverhordozója Rosályi Kún István levén, annak kezéből vevé az fejedelem tollas botját, s azzal mene el az seregeket rendelni. Ez Petneházi István birta Világos várát Jenő

mellett; melyet az ő gondviseletlensége miatt lopva vött meg az török s birja máig is; melyhez ártatlan vérontással jutott volt, előbbi possessorát, hogy ő ölette volna meg, hire úgy volt; kétszer is jó vitéz emberek mesterséggel meglopták azon várat, az kapuján is bementek, s megölték az kapusokat, de csak két három ember által visszaverettettek, megrémítettek; nem akarta Isten hozzá-jutását, kit az pogányok magok is kárhoztatással vetni szoktak szemekre gyakran.

Én is azért az fejedelemnek jelzászlóját hordozván, mondék : Kegyelmes uram, ha el nem viszem böcsülettel felséged jelzászlóját valahová kevéntatik, bátor fejem essék el érette; de egyik kezemmel azt, másikkal fékemplőt viselvén, oltalmazására elégségem nincsen : azért maga méltóságában járván, rendeljen az jelzászlóra vigyázókat is. Melyhez képest Barcsai Zsigmond úrembert, Körösi Istvánt az váradi, ki is nagy főember vala, rendelé mellém, kik az zászlóra vigyáznának. Kiállitván azért az gyalogságot és lövő szerszámot, vala egy keskeny sáros árok, kin általköltöztek vala, de visszaállitá őket, hogy azon passus sáncz helyén lenne előttök; magával felmenénk egy oldalban, az honnan megnézheté az ellenségnek seregeit, kik is immár az sági szorosban általköltözvén, harcra rendelték vala

az seregeket; kiket jól megszemlélvén, látá, hogy tüzeket kezdenek rakni, az idő is már nap-haladásnak előtte nem vala feljebb, mint két órával. Az expertus fejedelem considerálván az időt, helyet, az seregek állását, tüzek rakását, kitanulá ottan, hogy azon nap nem volna szándékja sem módja az ellenségnek az megütközésre; menénk az vezérhez is, ki is immár harcra kiállatott seregei között áll vala kész resolútióval; beszélvén azért vele tolmács által, megmondatá, hogy az ellenség ma harcot adni nem akarna; mivel pedig az lovas hadaknak az mi részünkre oly szoros helyek vala, kit az ellenség el nem foglalt vala, hogy csak két vagy három ezer lovas seregeknek is megütközésre alig vala alkalmas, erdők, berkek és vizes helyek levén, egyébiránt is annyi tüzes néppel s mellette levő könnyű haddal is az harcot megkisírteni kétséges vala, mert még az Manczföld hada is velünk meg nem egyezett vala : az fejedelemnek is fizetett mezei hadai, mely színe vala hadának, Horvát Istvánval oda valának, noha Manszföldtől is elvált volt Horvát István, az ellenség felé indulván, de sem arra nem ment, hogy rajta kapdosott és tartóztatta volna, sem hátulját nem infestálta az ellenségnek, sem hírrel az fejedelmet nem tartotta, sem annálinkább meg nem egyezett, ki miatt nagy suspicióban is hozta vala magát,

mert az vele levő mezei kapitányok is aggraváltak, mivel az palatinusnak emberei mentek s jöttek hozzá, kikkel secrete mit tractált legyen, ő tudta, de mivel nem adhibeálta az kapitányokat, kik az fejedelemnek hiteles, zálagos, hű emberi voltak, nevelte az kétséget annyéra, hogy azután soha nem is lön az előbbi hitele, sőt csak letött állapotban hala meg is; kitudák Ecsedből is, mert az ott való kapitánságot adta vala azelőtt neki az fejedelem.

Ekképen forogván azért az dolog, az fejedelemnek lön az az tanácsa, hogy beestveledvén, visszaszállananak Szécsénhez, hová hogy ha az ellenség utánunk nyomakodnék, mind harczra alkalmatosb mező lenne az lovas hadaknak, s mind azonban Manszfeld is elérkeznék, és így conjunctis armis bátorságosan harczolhatnának meg, Horvát István is azalatt megegyezne; de az vezér ebben ellenkezik vala, praetendálván azt, jobb volna mindketten az fejedelemmel elveszniek tisztességesen harczon, mint sem hatalmas császár gyalázatjára elfutniok, és birodalmára hátokon ellenséget vinniek. Kire az fejedelem felele ily példabeszéddel : Az kos minél hátrább mász midőn mással harczol, annál sebesben és keményebben ütközik; én is azért nem elfutni, hanem hátrébb szállani az említett okokért akarok. Megmutogatván azért az alkalmatlanságo-

kat, ellenben az megerősödékre való hasznokat, persvadeálá neki, és elvégezők az hátraszállást: napestig azért az seregek mind harczra készült állapottal állának szemben az ellenséggel. Azonban az feljebb említett Kíri János palatinus követségével ismét érkezik, kinek noha nem hiszen vala ugyan, mindazáltal az fejedelem is tetteté az békeség tractájához hajlandóságát, és elsőben azt expediálván, s el is kisírtetvén szintén az ellenség táborára, mihelyen besütétüle, elsőben is az tábori szekerek és impedimentumok az táborhelyről megindítatának, azután az addig rendben állott seregek is hagyván dandár-seregeket csak hátra helyben-vigyázásért, és hogy az ellenség is eszében ne venné, az táborhelyen sok tüzek is csináltatának. Mint olyan éjtszakai dologban megegyvedvén török és magyarság, sok csintalanság is esék, egymást fosztogatván s némelyeket életektől is nem csak javoktól. Érkezhén Gyarmathoz az fejedelem, ott az várasban megállapodék, evék és keveset nyugovék is, azalatt az seregek takarodtak; vala pedig titkos jele az fejedelem nevének azon éjjel: fejr ló.

Midőn az fejedelem enni akara éjjel, uj bort kívánván, mert az forratlan csipős mustot innya igen szereti vala, parancsolá, hogy az várban bemennék, és olyan italt szerzenék számára; elmenvén, mivel az utczákon az takarodó seregek

megszorultanak vala, megtorzlódván egymásban, felette igen nagy szorongással, vesződéssel kellett későre általverdödnöm köztök az sütétben, sok szidás, riogatás esvén rajtam, mivel nem esmertek, ütés is nehányszor kevésben mult és kopia töveivel való döföldözés hogy nem esett; az mi későre lehete ugyan hozék, de hát immár az fejedelem ételét elvégezte, le is nyugott. De azonban serkenvén indulánk, és ekképen én éhen is maradék, nem is nyughatám sem magam, sem alattam levő lovam, az eső is jól megáztata, mert zápor talála hertelen s nem vihettem vala köpenyeget, maradék csak az megirt veszélyekkel.

Másnapra virradván azért, jutánk idején Szécsénhez, harmadik napján elérkezék nagyfáradtan és éhezve Manszfeld, és vele az veimári herczeg Ernestus, circiter nyolcz ezer emberrel igen szép és rendes, tanult haddal, könnyű szép lövő szerszámokkal, mert az többi az utban elveszedelmeztek. Csudálkozásra való dolog is volt, miképen jühetett annyi földről császár biradalmán által, rajta levén császár ereje is; kiket az fejedelem is, kimenvén személye szerént is, nagy szép mezei pompával excipiála az budai vezérrel együtt; és mindenik táboron sok kenyeret gyűltenek fejedelem sátora eleiben hal-mocskákban, melylyel megprófontolák az német

hadat. Ez Manszfeld rá nézve egy közönséges musketásságot sem érdemlett volna; igen kicsin, fonnyadt, nyulábrázatu, vén emberke, nőtelen, de néhány szép frauczimeri, egyébiránt híres practicus hadviselő ember. Az veimári herczeg ellenben igen természetes nagy ember, s személyében is híres vitéz ember, egy kék lovát is olyat láttam, kinél nagyubbat soha sem : mindazáltal ugyan Manszfeld volt az fő; szóvalan alá néző, álnakságot mutató ábrázatu ember vala ez Manszfeld, én alig láttam valaha deformisabb embert. Ugyan úgy is láttam, sok helyeken csuf-ságképen leképzették, hogy egy nyulat irtak ülve s német fodrot nyaka körül, s intitulálták Manszfeldnek; egyébiránt hatalmas varrott czifra köntösit láttam.

Ezalatt mi történék, lásd az Istennek csudálatos cselekedetit; mert midőn mi visszaszállnánk az ellenségnek véletlen érkezett nagy erejétől és az harczhelynek alkalmatlanságától való féltünkben, az ellenség abban semmit eszében nem vevén, Istentől megrémítetvén, azt hitetvén el velek, hogy mi-ellenben mindenik rész hadakkal megegyeztünk volna, és reggelre kelve megharczolnánk velek; ha pedig szokások szerint muniálnák magokat sánczczal, és úgy akarnának oltalmazkodni, sőt ha csak halaszthatnók is harczot adni, megszorítván éhhez halnának meg,

mert mint kész harczra csak harmadnapi éléssel jüttek volt, elhagyván terheket Érsekujvárnál; — ekképen azért az ellenség is azon éjjel visszaszállott, de nagy kárral, mert éjjel levén visszaszállások, vagy mondjam futások, mihelyt virradott, az hátrahagyott dandár magyar seregek eszekben vevén, hátuljában sokat elhullattanak. Az Úristen csudálatosképen az szinte csöppönőleg levő keresztény vérontást így távoztatá el, mint két vak embert, kik nem látván, egymástól félve egyik egyfelé, másik másfelé másznának hátra, úgy választá, futtatá egymástól el. Ilyen munkáit az Istennek ezzel háromszor értem majd egymással hasonlókat, kikről bizonyos jegyek alatt ide hátrébb fog emlékezet lenni.

Noha azért másod napján az hír mindjárt érkezék az ellenségnek hátraszállása felől; mindazáltal az megfáradott s éhezett Manszfeld hadát meg kelle valahány napokig nyugodtni s proviantolni, és azután indulánk, az ellenség pedig szállott Galgócshoz az Vág vize mellé, azon való hidnak tulsó végihez sánczolván magokat : mi pedig szállánk az Garan vize mellé Bars nevű faluhoz, mivel pedig az török végházakból tartások lön, az magyar és horvát hadak szokott helyekre, az magok végházaikban oszlának. Az német hadak is mind közikben esni kezdett dögélhalás, mind commeatusnak alkalmatosban

tanálhatása miatt három részre szakadozának : egyik Deáki nevű faluhoz szállván Meroldi nevű valamely fő tisztviselővel az Vág mellé, de sáncz nekül. Másikja Tótujhelyhez azon víz mellett, sáncz nekül azok is. Harmadik derekasb része galgóczi hidhoz, az Vág vize levén derekas defensájokra való reménségek. Ekképen jár vala az két tábornak csatája egymásra sok ideig aprólékosb szerencsékkel; hanem lőnek nevezetesbek ezek :

Egykorban Egri Istvánna az fejedelem expediála egy derék csatát két ezer magyarral, ezer törökkel, ezer lovas némettel, kikkel én is elkéredzém, s nehezen elbocsáta az fejedelem; midőn azért már jól haladtunk volna, azonban utánunk érkezik más ordinantia, hogy visszatérnénk, mert az ellenségnek hirivel esett volna menetelünk, és derék készüllettel várnának, mint-hogy ugy is vala az szándék, hogy ha általmehetnénk az vizen, egyik táborát megpróbálnók az ellenségnek; ekképen azért visszatérvén az derekával Egri István, maradánk el Tepei Kovács Péter és Faragó András kapitányokkal csak valami három vagy legfeljebb négyszáz lóval, kikkel beállván egy erdőbe Galgócchoz közel, és táborára nézván az ellenségnek, mivel ott az vizen által nem mehetünk vala, sokáig várakozánk, ha valami szerencse jűne reánk, aprólékosra

ki nem mutatván magunkat. Azonban Faragó András valahány jó katonákkal más felé váltott, hogy ha mit kaphatna, mi is pedig feljebb indulánk az víz mellett, és Pöstény ellenében jutánk, mely helyen vadnak az természettől csudálatosan rendelt feredők, holott az Vágparton minél közelb akármely hidegségében is az víznek, ha megvájatik, mindjárt igen meleg és orvosságos fürdő viz fokadni szokott. Az erdőken azért paraszt embert fogván, megmondotta, hogy Tót-ujhelynél táborozott német fő tisztek feles magokkal táborhelyet nézni, intézni az falukra jüttek volna, és hogy volna ott oly rév, melyen usztatás nélkül elmehetnének által. Csak nagy hertelenséggel reá ereszkedénk az vízre igen szoros helyen elnyulva, és általkelvén oly mélységű vizen, hogy némely apró ló kevésbé meg is uszantotta, véletlenül megütök s felverők őket; némelyek szentegyházba szorulván maradának meg, némelyek kevesebben lovakon szaladának, elfogók azon tábornak előttök levőt graf Slik*) nevűt, ki generál artellariae volt, főstrázmester, néhány ifu grófokat, officéreket, közlegényeket levágván feleset, hintókat felvervén, sok szép nyereséggel térénk vissza, nem mulatozván mindazáltal, mert nem messze vala mind

*) Schlik.

két táborok két felől. Nehezen tartám meg életét Sliknek, ki nagy ember vala, nevezetes, azután bécsi kapitány és praeses bellici consilii volt, kit érvén utól, s látván nem szaladhat, Kovács Péternek magának állá meg, s megadá magát, körülvevén az katonák, leakarják vala vágni; én is pedig az kapitánynyal érkezvén, nevét adá magának, kiről megértettem ki legyen, s úgy oltalmazám meg. Itt ilyen tanuságra való dolog esék rajtam : hogy lovászom kezén levén nyugott igen jó paripám kész fegyveremmel, kikhez biztam, és csak köz paripámon ülvén az másik kémélésejért, hertelen levén az dolog, az én lovászomat úgy elszorították az szoros uton, hogy midőn az vásár elmúlt s visszafordultunk, akkor tanáltam előljüni lovászomat lovammal, alattam levő úgy el is bágyadván, hogy ha az ellenség megfordított volna, bizonynyal oda maradtam volna; ettől fogva bezzeg olyan occasiókban emberre megválasztva biztam, s magamtól távozni sem hagytam vezetékemet. Ekképen azért nagy nyereséggel menénk vissza. Ez része azért az ellenség táborának confundáltatván, az ujhelyi táborokból az kik Pösténynél fel nem verettek, takarodtak az fő táborra Galgóczhoz.

Ezután nemsokára Horvát Istvánt rész magyar haddal, és az egri passát, ki vala Popazogli Mehemet passa részeges török, de igen híres vitéz

ember, az fejedelemnek nagy jóakarója, mert közállapotból előbb-előbb az ő commendatiója által promoveáltatott, küldé, mondom, az fejedelem az Deákinál levő német tábor részére, az holott Meroldit dissipálták; az maradékja annak is Galgóczhoz szorula, kiket is ottan-ottan infestáltatott az fejedelem, és már élésből is megszükölvén, az dög is közikben esett vala; s az nagy hatalmas armadáának már éhség, dög, fegyver miatt fele is nem maradott volna, kiket jobban is ruinálhattunk volna, de mivel már az hó is az mezőn ottan ottan reánk esett, nehéz vala az táborzás magyarnak is, és zugolódnak vala, az Manszfeld hada annál is inkább, noha azok faluban táboroztanak. Mindazáltal ezek még tovább is continuálják vala, de az töröknek szokása szerint szent Demeter nap után nem kell vala táborozni, kit régen elmulatván, kezdenek rendkívül békételenkedni, és mint oda feljebb (56, 63. ll.) az hodolini táborozáskor szerdárjokkal, itt is úgy akarván cselekedni az vezérrel, midőn azt eszében vötte volna, felette igen addictus levén az fejedelemhez, értésére adá, maga pedig maga sátoránál maga hü emberivel harczhoz készülvén, úgy várta magára az rebellis népet; volt is már egymással ellenkezések. Ezt az fejedelem megértvén, hertelenséggel dobott üttete, és elsőbe is maga lóra ülven,

indula, azt sem várhatván miglen puskáját lovára felköthetnék, csak valahány magával indula, az én pistolyomat vevén kezében, magam jelzászlójával mellette levén.

Eszekben vevén pedig az hadak, hogy törökre kellene menni, hallatlan és hihetetlen serénységgel ülének fel s vevék környül az török tábort; kik noha egyenlő vagy több számuak is valának mint mi, de úgy tetszik, csak könnyű dolog leszen vala őket mind fegyverre hánunk; az természet szerént való ellenségre sokkal később furorral levén, mint sem valánk az németre; de elrémülvén az sok pogányság, senki fegyverhez nyulni, és kezdett akaratjokat continuálni nem merésze; és így segítségére az vezérnek sátorához menvén, az fejedelem külömben meg nem csendesedék, hanem néhány fő agákat kényszeritetének kiadni, kik inditói voltak; és azoknak fejeket szedetvén az vezér sátora előtt az egész török hadaknak nézésére, így csendesedék meg az dolog mindenik részről. Mely emlékezetes cselekedetivel az fejedelem annyára megszelidité az pogány hadakat, hogy ugyan szóbeszédben kele köztök : hogy nincsen már töröknek egyéb szent Demeter napja, hanem csak Bethlen Gábor napja; akkor mikor ő akarja, leszen az ő szent Demeter napjok is, kit ők Kászon Gyűrő úgy hívnak.

Mindazáltal az időnek elérkezett téli keménysége az mezőről elszoríta bennünket. Az ellenség Galgócztól sok kárai után Pozson felé nyomakodék fel, mi pedig Körmöcbányára szállánk az fejedelemmel, az hadakat falukra osztván quartirúl, az török hadakat is, kik is az keresztény falukon, noha mint az farkasok az juhok közt, oly csudáson, de oly szelidséggel quartiroztak, hogy az keresztény hadakat meghaladták. Aзалatt utrinque induciák alatt békeség tractáltaték, s végbe is mene.

Az törökség is hazájában takarodék. Manszfeld nem akara békéleni, hanem Velence felé indula, hogy török földén által azon kerülne hazájában; de az utban megholt. Az veimári herczeg is ugyan Magyarországbn meghala; hadában kevés marada az pestistől, azok Slezián által hazájokban bocsátatának, némelyek fejedelem szolgálatjában is maradának.

Körmöcbányán az fejedelem vendégelvén az budai vezért, és az materia hozván, láttam hogy az sok közzül válogatott fegyverderekat hozván elő, néhány pistolyokkal meglövöldözvén, csak meg sem holypasztotta azoknak golyóbisok; az vezér pedig sziliktarjának adván kezében tartásra, nyíllal kézjívöl úgy meglövé, hogy mellyén az fegyverderéknak az nyílnak vasa jól általhata.

Ekképen az fejedelem is alámene Kassára, kinek eleiben Szibin *) városánál jött vala Catharina fejedelemasszony. Kassáról Erdélyben bemene, de ezkori békélésben is nem többet, hanem ugyan csak az hét vármegyét élteig tartatá meg az fejedelem, azelőtt is birt némely várakkal együtt. Az hazamenetel lön 1627; én ekkor fordultam husz észteendőre **).

*) Kis-Szeben.

**) A lap szélén : „Anno 1627, aetatis 20.”

Az említett 1623 esztendőől fogvást forgott hadakozási s házassága közt való időkbén lőnek Bethlen Gábornak ily nevezetes dolgai. Egyik hogy az havasali akkori vajda igen roszul kezdvén viselni az szomszédságot vele, kinek neve Leon avagy Alexander vala, szinte jól nem emlékezem reá, reá küldé Jancsó Pál nevü csak egy kapitányságviselt emberét, ki vitéz ember vala ugyan, de nem valami nagy állapotu ember, nem is sokad magával; mindazáltal hírével esvén, nem foghaták meg az vajdát, hanem székből kiugratván, török közzé szalada.

Másodikat, hogy azután más vajda succedálván, azt is az bojírok roszul kezdvén kormányozni, kiváltképen levén fő eszköz egy Nicola Viszter, ki az előtti vajdát is igen corruppálta, reá küldi az háromszéki kapitán Béli Pál *)

*) Más kéz ,Péter'-re javította.

úrembert, ki igen jeles ember vala, az fejedele-
nek hiteles kedves embere, mely mikor meghala
Fejérváratt, ugyanott is az schola mellett levő
kis templumban temettette, és hallottam szájából
Bethlen Gábornak, orczáján és szakálán köny-
vei lecsorogván, azt mondja vala: Oly szolgámat
vesztettem ma el, hogy nem lehetett volna oly
nagy és szoros igybeli s annyi számu hadam,
melyben mint egyik kezemre, úgy egyik szár-
nyát hadaimnak akármely harczon reá bízni
nem merészlettem volna; mert esze vala az ordi-
nanciának megértésére, bevételére, bátorsága
az jó példaadásra, experienciája az dolgoknak
igazgatására, hűsége annak véghezvitelére. Ez
Béldi Pétert azért haddal reá küldvén, és vélet-
lenül az vajda lakóhelyét körülvevén, senkinek
bántása másnak nem, de Nicola Viszttert fogva
kihozatá minden javaival az mint kaphaták, azu-
tán magát is circiter 16 ezer arany sanczon bo-
csátá el az fejedelem, ki azután megcsufolta vele,
hogy nem tudta legyen állapotja szerint sanczol-
tatni, mert hatalmas pénzes lator görög ember
volt (ennek köntösiben és egy merőn ezüsttel
burított tegzét nekem adta vala az fejedelem).
Ez két oláhországi dolgokban mindazáltal bez-
zeg nem úgy procedált ő mint azután való fe-
jedelmink, kik is az oláhországi dolgokban
egyveledvén, nem csinálták volt úgy meg az

fundamentumát, mint Bethlen Gábor, kinek semmi baja nem következett miatta, mert portán vetette meg az fundamentumát, és azoknak javaiból megcsinálta az nagy embereket; császár szakálában sem kapott, sem vajdát nem állított, változtatott, sem országot nem foglalt, sem titulust nem usurpált, mint Báthori Zsigmond, Gábor, kikről (22, 31 ll.) emlékezet van, avagy mint azután Rákóczi György két fejedelmek cselekedének, kinek ízi szájunkban cselekedetle-nül marada.

Az említett időközben szultán Oszmán török császár az lengyelek ellen akarván hadat indítani, az minthogy személye szerint rettenetes erővel és néppel ugyan reájok is ment vala: ezt Bethlen Gábor idején megértvén, az szándékot és azt is, hogy mint az két oláhországbelieknek és vajdáknak, úgy Erdélynek és az fejedelemnek is parancsolni fognának vele való elmenés felől ez hadra, mint keresztény fejedelem ezt tempestive mind az lengyeleknek értékre adta, mind pedig római császárnak, kikkel titkoson correspondéált, az lengyeleket minden oltalomra való hasznos informatiókkal tartván, császárral pedig colludálván. Minekelőtte az parancsolat érkez-nék, egymás ellen szines hostilitást mutatának, hogy azzal obviálván, az török mellé menni ne kénszerítenék, az minthogy onnan feljül is tet-

tetének hogy már hadat indítani; az fejedelem is Kassáig kimene fizetett hadaival és valami kevés néppel az országbeli főrendek közzül, de az ország hadát fel nem ülteté, mindazáltal semmit egymás ellen nem cseleküdének; azonban követeket számtalan éléssel küldé császár számára, mely oly kedvesen is acceptáltatott, hogy ha hadát küldötte avagy vitte volna, annyéra nem bücsültetett volna, népe számlálhatatlan lévén, élésből pedig felette igen megszükölt állapottal lévén, mivel Huttinnál az lengyel hadban sánczban vevén magát, azt nem expugnálhatván, az számtalan nép élésből megfogyotkozáék, és gyalázatosan békeséget kelle csinálni, s re infecta visszapironkodni az Oszinány császárnak, kit azután meg is ölének az törökök, mert az jancsárságot akará büntetni, kik az hadra igen kevesen mentek volt; sőt azt az ordót ugyan el is veszteni, s helyettek sziméneket állatni, ki miatt rebellio lön ellene s megölék. Az lengyel király pedig az respublica hadával hátrébb volt az ország közepiben, Huttinnál volt csak az hetmán fizetett német, magyar s lengyel hadakkal, kozáksággal circiter 50 ezer néppel; köztök lévén az király öregbik fia László, de az hetmán volt fő, és László succedála azután az királyságban, ki igen dicsíretesen is viselé holtig; azután támada az lengyelországi háboruság. Ez Huttin-

nál hatalmas vitézséget cselekedtek egyebek is, de legnevezetesebb az kevés magyar fizetett had Fekete Istvánnal, kit említettem oda hátra (54 l.) és az zaproccki kozákság, ki az derék sánczban be sem szorult, hanem kívül csinált magának apró sánczocskákat, még az Dunához pedig eleiben menvén, hátán hozdogálta az császár erejét. Az említett László király ruinálta Szmolinczka*) alatt harmincz ezer emberrel az muszkáknak száz ezer emberből álló táborát, deditióra kényszerítvén őket, minden lövő szerszámit neki praesentálván, és zászlójokat lábaihoz hányván; kinek viselt dolgairól, elhiszem, exstálnak lengyel historiák. És ekképen kerülé el Bethlen Gábor azt az hadakozásban egyveledést, és arra való rossz példaadást, az mint ifju János király idejében is majd hasonló állapot történt, és színes hadakozás német császár ellen; az török császár személye szerint indulván az végeken fel, imez Tokajt obsideálta színesen, amaz más várvitatás közben megholt; s az Űristen így orvosolta meg az akkori veszedelmet is bölcsesége szerint.

Az fennemlített hadakozásnak azért véget vetvén Bethlen Gábor, azután többször nem hadakozék római császár ellen, az békeséget vele az maga részéről szentül megtartván; de mivel

*) Smolensk.

ezen hadakozásokban az török is benne forgott vala, azalatt pedig néhány száz falukat rablottak, égettek, némelyeket holdoltattak vala, mindenik békélés után az törökkel is tractájoknak kell vala lenni, melyben az fejedelem commissarius is jelen lenni szoktak vala. Az 1623-beli hadakozás után való tractában volt fő commissarius az fejedelem részéről Kamuti Farkas, kiről hátrébb (28, 45 ll.). Ez igen elmés, discursivus, de természetiben rusnya, köszvényes és igen negédes, erkölcsös, kegyetlen ember vala; jó deák, olvasott, és hatalmas memoriájú ember vala, folyt mint az víz az discursusa, de solida conclusiója ritkán volt. Ekkori tractátusban én nem forgottam, hanem az 1626-beli hadakozás után az mely tracta lön 1627-ben, abban való forgásomat oda alább emlitem.

Interim, midőn Kassáról az had és békeségcsinálás után az fejedelem Erdélyben indula, kevéankozván németországi néhány országok megjárására, meglátnom Lengyelországot is, az fejedelem igen örömet nem csak elbocsátást ígíre, de hogy böcsületesben lehessen járásom, mint nemcsak jó uram hanem atyám, követségen ablegála az akkori krakai vajdához Stanislaus Lubemierszki*) fejedelmi emberhez**), ki ugyan

*) Lubomirsky.

**) A lap szélén: „anno 1627, aetatis 20.”

princeps imperii is vala (kinek fia az mostani lengyelországi marschalk és egyszersmind mezei hetman is két öcseseivel, kik is nagy emberek), mely akkor építvén Visnicz nevü várát, az fejedelemnek pedig és az magyar nemzetnek nagy jóakarója vala, mint kinek atyja az magyar nemzetbeli István királytól vött is volt derekasabb promotiót, az mint magától hallottam, és dicsekedvén mondotta : hogy az akkori királyt szolgált Lengyelországban lakott uraknak, és minden magyar rendeknek neveknek regestrumja megvolna nála, kik között az atyámnak is nevét látta; mert az atyám fegyverhordozó bejárója volt lengyel királynak Báthori Istvánnak, kitől midőn kijött, adta is volt neki detrehi és farnosi jószágokat, melyeket az atyámnak anyjáról egy testvérbátyja, de más atyától való Veres János nótával vesztett volt el Békéshez való adhaesiojért. Tréfáson is járt volt az atyám azon bátyjával; mert az atyámnak conferálván az király, neki haza Erdélyben lévén utja az anyjához, bizta azon bátyjára az donatiónak extrahálását, mivel az is már akkor ott benn szolgált, az mint Békés maga is; és elhitetvén, hogy per contractum az atyám cedálta legyen neki bizonyos conditiókkal, maga nevére iratta az donatiókat, és éltéig oda is kellett engedni az atyámnak; azután nehezen jutott

az detrehi jószághoz, az farnosihoz pedig maig is nem.

Az említett fejedelmi emberhez azért expedíála, küldvén is feles rezet neki ajándékon akkor építendő várában lövő szerszámok öntetésére; az ki igen nagy böcsülettel is láta, tractála, el sem bocsáta nyolczad napig; egy hugát házassítván, annak is lakodalmát megvárata vélem, dicsekedvén jelenlétünkben; szállásért, lovaink gazdálkodásaért maga fizetvén meg az vendégfogadóban, és midőn vagy maga asztalánál, vagy valakinél vendégségben nem voltam, maga konyhájáról ezüst tálaiban fogták szállásomra az étket, maga pohárszékivel készülvén emberi asztalomhoz, s olyankor fő ember szolgálai is jelen levén mindenkor. Eljüvén, sok szép materiákkal ajándékoza; többi között maga ládájából előttem vevén ki, egy jahuz körmöt ada, commendálván, hogy maga puskása lötte legyen annak vadját, et quidem in ipso coitu; az minthogy azt tartják felőle, csak az olyankori löttnek körmében van orvosságos effícaria. Ugyanott létem alatt vendéglett egy barátom Dembinski nevű főember, kivel voltam esmeretes régen, lakván az fejedelemsnél az Fekete Lőrincz alatt, és kivel együtt is voltam ellenségén, az mint hátrébb (54 l.). Ez lengyelnek levén egy szép mostoha leánya, beszélette, hogy tudván, feles pénz illetné azon

leányt, kérette néhány ízben anyjától, nem adta: de ő osztán az anyját kéretvén, örömet ment hozzája, s már mind jószág, pénz, egyéb sok érték, mind anyja, leánya, kezében van; kenált vele, vegyem el feleségül; neve vala az leánnak Eleonora Vitkoczka Korusinka Zatroczka, maig nevét nem felejtettem; küldöttek ajándékot, és én is nekik, de akkor még házasságról nem elmélkedvén, nem akarám; Isten nem rendelte volt, egyébiránt talám nem jutottam volna ez boldogtalan sorsra.

Ekképen azon egy télen szán-úton menvén be Krakóig, mivel Visniczen nem tanáltam vala, hanem Krakóban az vajdát, holott feles tréfákat is ejtettem némely szemtelen lengyeleken és zsidókon, kétképen : egyképen úgy, hogy ebéd, vacsora felett is, egyéb időben is néha lengyelek szemtelenkedvén, kenálatlan is asztalhoz ültek, zsidók pedig eladó partékájok hordását szünetlenül hordván, végre elunván, az ajtó felett vala egy musikáló hely deszkás, kiben felhágatván szolgálmat, s vizet bővön adván kezéhez, jeltadtunk az mikor alkalmatlan időben alkalmatlan emberek jüttek be, nyakon öntözvén őket; az vajda szolgálai is igen nevették; és így elszoktatók őket. Viszont éjtszakára is hálni mint vendégfogadóban kezdenék bejüni s hortyogtak erősen, kit én természet szerént igen impatienter szok-

tam szenyvedni; reá lesván azért midőn ízesen alunnának s hortyognának, ábrázatjokon jó csapásokat tétettem : morgottak, de az sütét házban nem tudhatták, ki ő; és ekképen azokat is elszoktattuk vala. Ezen télen szán-uton jöttem ki Kassára, Rosályra, Szatmárra, Kolosvárra, Büköstre, az atyámot ott tanálván, Marus-Vásárhelyre, Beszterczére, az fejedelmet ott tanálván, onnan Segesvárra, Fogarasban; egy végtében ennyit szánkáztam.

Nem sokáig nyugodván az fejedelem, postán az cardinálhoz Pázmán Péterhez expediála, informálván császárt általa az törökkel akkor fennálló tractának folytatása felől, melyről oda feljebb emlékezém, igen nagy keresztényi since-ritással és sok haszontétellel, tudván az törököknek akaratjokat aziránt, és imezeket edoceálván felőle; Toldalagi Mihály vala commissarius ez tractára fejedelem részéről*). Onnan is megjűvén, ezen 1627-ben és 1628 kezdetiben, két utat tettem postán oda fel azon cardinálhoz, noha ifiacska voltam, de hatalmas dolgokról való tractátusban, kiről adatott instructióim exstálnak. Az dolog pedig ilyen vala : hogy immár véget vetvén az fejedelem is római császár ellen való hadakozásnak, török ellen való hadakozást

*) A lap szélén : „anno 1628, aetatis 21.”

forrallnak vala, és az fejedelemnek offerálták vala, hogy lenne generalis exercituum christianorum contra turcam, melyre igen inclinatus is vala; mert noha szinezett nekik igen, de keresztény gyomorból gyűlölte az pogányságot, s reá is ígérte vala magát, ha az imperiumbeli hadakozást akkorban császár sopiálhatja vala, és több olyan hatalmas dologhoz szükséges, az fejedelemtől proponáltatott mediumok suppeditaltatnak vala. Hogy pedig cardinál által tractáltatott ez dolog római császárral, oka ennek ez vala : mert az akkori palatinus Eszterházy Miklós az fejedelemnek igen nagy aemulusa vala, s vele nem mert communicálni semmit is, sőt az mennyiben lehetett, titkolni inkább; mert egykorban az fejedelemnek kereszténység javára nézendő dolgokban communicált s iratott levelet ezen palatinus az portára küldte vala, akarván nemcsak hitelét és tekintetét azzal az török előtt elrontani, hanem ugyan egyébiránt is fejedelemségét megbolygatni; melyet arczczal küldtek volt az fejedelemre; nyomhatá le nehezen azzal, hogy nem ő kezeirása, az minthogy nem is az, hanem hiteles deákja mánusa volt, subscriptióját is pedig és pecsétit hogy csak imitálták volna; tudván azok is palatinust lenni nagy ellenségének, úgy hívék az mint hívék; de mivel ez dolog haladékbán mene, azalatt az fejedelem is másra

fordítá elméjét. Ez utaim után fő bejáróságra promoteáltattam sok urfiak között.

Mert mivel az lengyel Zsigmond királytól igen offensus vala, Lengyelországból pedig az Radzivilektől *) és több nagy emberektől biztatatik vala, svecziai király pedig hadakozván el-lene, igen izgatja vala, azon szerént az muszka is, az mint hogy muszka követ jött vala is hozzája, mely soha azelőtt Erdélyben nem volt, az lengyelség igen meg is unta vala az királyát; ahokképest már azt practicálja vala minden uton, módon, miképen lengyel királyt exturbálhassa, nem várhatván halálát, mert valóban sokáig is éle, talán 40 esztendeig circiter birta az királyságot; melyre immár töröknél és tatárnál is nagy fundamentumot vetett vala, s bizonyosan meg is indul vala, ha megbetegesedése s azután halála ne interveniáljon. Mely és egyéb dolgok végett Toldalagi Mihályt expediálta is vala 1628, az ország szokott adájának bevitelének alkalmatosságával őszszel.

*) Radzivilektől.

Én *) is azért kívánczván meglátni ez portát is, midőn járnék huszonegy esztendő s korban, kéredzém, s igen kegyelmesen el is bocsáta szegény fejedelem negyed magammal maga költségén, s még holmi katona-szerszámok vásárlására pénzzel is segítvén, az követnek megparancsolván, hogy tanitson, és minden dolgokban adhibeáljon : már teljes hitelem és kedveségem levén.

Történt vala pedig ilyen dolog : hogy ezelőtt való esztendőkből egy Sövényfalvi Dániel deáknak fia, fejedelem étekfogója, elmenvén peregrinálni, az Indiákat, Persiát, Arabiát megjárván, midőn megfordult volna, Konstanczinápolban megölék, kin az fejedelem igen commoveáltatott vala, és kemény követséggel Mikó Ferenczet expediálván portára, azonban másunnán is olfa-

*) A lap szélén : „Anno domini 1628, aetatis meae 21.”

ciálván valami idegenséget az fejedelemben, ki miatt kezdettek is vala diffidálni nekie. Ment vala be Mikóval egy Szombathelyi Márton nevű nemes ember catholicus, ki vevén eszében az fejedelemhez való idegenséget, ott benn maradt az követtől, és eljűvén Mikó, kezdett praktikálni az fejedelem ellen, az kajmekámmal Recsep passával, mert az fő vezér, Abara passa és kazulok ellen hadra volt, az római császár agensével egy értelemből kapván azon alkalmatosságon. Mely Szombathelyi ott azt elindítván, azzal felment Bécsben Konstanczinápolyból, continuálván az praktikát. Azonban német császártól főkövet expedíaltatott portára, azzal palatinusé is, egy Pongrácz Mihály és Révai István. Ezek Buda felől török földén mentek Nándor-Fejérvárra s onnan Konstanczinápolyban; hogy pedig az dolog titkosabban lehessen, az említett Szombathelyi Márton is Bécsből expedíaltatván, Lengyelországon ment által Moldvára s onnét portára.

Immár azért mi is benn levén, hirünkkel lőtt vala érkezése, és az moldvai vajda majorjában, kit ők Csifliknek hínak, lappangtatása, és azután titkoson behozatása, és az kajmekámmal szembenlétele. Mert valának két, keresztényből pogányokká régen lőtt ebek, mindenik akkor is vén emberek: egyik Zülfikár, ki magyar tolmács,

és az fejedelemnek fizetett szolgálja is, de idegen tökéletlen hamis ember, igen nagy hitelű és tekintetű ember az portán, kinek keze által forgának vala az egész kereszténységről portára menő levelek s expeditiók, és ő fizetéseket nagyokat veszen vala, mind magyar, német, muszka, lengyel, olasz császár, királyoktól és fejedelmektől, oláh vajdáktól, s többektől; és az török végbelieknek is kapikihájok *) vala. Vala pedig más is, egy Juszuf csauz, ez is jó magyar, és Zülfikárral igen egymást értők, barátságosok, de az fejedelemhez igazabb és hivebb; ez is fizetett szolgálja, és ez értvén mindeneket Zülfikártól, nekünk megjelentette vala Szombathelyinek utbanlétét, az Csiflikben lappangását, kajmekámmal szembenlételét, instructiójának beadását és fordításra Zülfikárnak kebelében lételét; akkor is midőn arról examináltuk Zülfikárt s tudtuk jól, ő az eb még is tagadta. Azonban szállását megkéremeltetvén, vala nekem egy Farkas nevű szolgám jó török, lengyel, rácz, görög, tatár nyelveket tudó, ugyan oláh fiu, azt küldök el; véletlenül csak benyitván reá, és nevünkkel köszöntvén, csak elbámult azon, hogy tudtuk legyen meg állapotját; ki által intetvén velünk való szembenlételre, ő is ígéré magát, mert Isten

*) Ügyviselők.

megakadékoztatá dolgokat és practikájokat; végeztünk vala azért helyet az görög templumban, hogy ő is oda jüne, és én is oda mennék, de azt meghazudá, mert lön ilyen dolog, hogy :

Vala fővezér Huszref passa, ki az mint feljebb is irtam (125 l.) tengertúl levő hadakozásra ment volt: és mind akkor, mikor Szombathelyi Mikó Ferencztől ott benn maradott s az practica kezdetett, s azután is continuálódott, oda levén, kajmekám Recsep passával tractáltatott, és őt corrupálták is volt adománynyal, ígírettel; megérkezhén pedig ez Huszref passa fővezér, amarról minden directio leszállott, s nagy aemulatio is volt pedig az két vezér között; és ekképen nem folytathaták tovább az practikát, noha nekünk is történt vala akadályunk ilyenképen:

Huszref passa fővezér nagy triumphussal jüve, meghozván azt az híres Abara passát, ki még Oszmáný császár megölettetésének alkalmatosságával rebellált, csilalivá lött vala, tengeren túl ezdrumi passaságot és Revanit is birván, s az kazulhoz adhaereált vala, ki is Babiloniát birja vala; elvötte vala az töröktől, s nehány eszten-dök alatt nem hogy Persiára, de csak Babiloniára sem penetrálhat vala az töröknek ereje, Abara passában ütközik s tartozik vala meg mindeddig. Hanem ekkor elsőben mezei harezon is megtolyadtatván, az várasban is az obsidiót

nem sustineálhatván, persától is el nem érkezvén az segítség, Ezdrumot Abara passa hitre adta volt meg, és hajtott fejet maga is, kit akkor nagy triumphussal hozza be az fővezér; mely nagy frequentiának nézésére én is kimentem s láttam azon pompát az bejüvetelben is. Observáltam pedig ez állapotban többek közt ily nevezetes dolgot azoknak tanuságára, kik török császár erejét nem tudnák mi legyen : hogy noha mi olykor mentünk be Konstanczinápolyban, midőn császár ereje az tenger által volt ez említett hadra az fővezérrel; viszont mikor megérkeztenek, is ott voltunk : de az piaczkon szinte úgy nem esmerszett az népnek vagy aze-lőtt szűkjebb, vagy azután bővebb volta, mint az tengernek áradása avagy apadása; esmertök meg csak feketébbiségekről az hadról jött törököket.

Másod nap is azért, midőn császárral szemben kellett lenniék publica audientián mind az fővezérnek s mind Abara passának, és az hadra járt fő tisztviselőknek, annak is nézésére elhivának az két kapikihák, Harasztosi Balás Deák, ki ott benn volt resideuse az fejedelemnek, Donát János, kit magunkkal vittünk be, megcserélni az elsőt : de az tolmács Zülfikár nem vala velünk, hanem egy Huszain csauz kolosvári fiu, magyarból lőtt eb vala velünk, és az én Farkas

nevü, törökül tudó szolgám, levén sokféle vélekedés Abarának fejét elütés felől is. Vala hatalmas gyülekezet császár udvarában, holott nekem egy Székely János nevü régi öreg legény szolgámat jól meg is ütögeték és döfölek az nádpálczával az kapucsiak, mert felettébb előmenvén, noha intettem róla, de nem fogadván, esék rajta az dolog; nem hogy azért megölték volna Abarát, de söt elsőben fővezért bevívén audientiára, azután vele járt fő tiszteket circiter nro. 200 megkaftánozván, azután Abarát is bevivék és kaftánozva hozák ki. Elvégződven pedig ez sollennitás, és oszolni kezdvén az számtalan nép, tetszék az kapikiháknak, hogy az kapun kívül félre állván, ne egyvelednének az sok pogányság közzé, várnók meg miglen eloszlának, s azután alkalmasban mehetnének szállásunkra. Azt cselekedvén azért, midőn az szokás szerént utól az vezérek, kik ordinarie heten szoktanak lenni, jünének, és nem messze bennünket lovainkon ülve látnának, mi is fejet hajtván, azok is azont cselekedék; az fővezér pedig elérkezvén, és megnezvén bennünket, megállapék, s megriaszkodván, kengyelfutója jüvének az kapikihákat híván. Az Huszain csauz megértvén, hogy az vezér haragudnék, és tolmácsot s egyszersmind hóhért is kiáltana, elfuta mellőlünk; minthogy azért csak az kapikihákat hívák, én is örömost elma-

radék; azok leszállván lovokról és odamenvén, köntösét csókolák; de az vezér nem szólhatván vele, parancsolta, házához vinnék, és az tolmácsot is megkeresnék. Ezzel elmenvén az vezér, csauzok jüvének, s az kapikihákat elvivék, kiktől én elmaradhatok vala, de nem lön bátorságos elszakadnom tőlök, hanem én is elmenék, levén velünk csak az én szolgám nyelvet tudó.

És így reggeli kilencz óra tájtól fogva aresztumban tartattunk az vezér házánál délyesti négy óra tájig, mert az vezért privata audientiára esmét felhitták vala császárhoz; azalatt voltunk igen nagy rettegésben és sokak sokféle vélekedésben, hírek esvén az várasban az keresztény oratoroknak és mindeneknek, magunk pedig tudván az urunknak árulóját benn lenni, és az ellene való practicákat, nem ok nekül vélekedhattunk. Annyéra vala az dolog, hogy az kapikihák ugyan desperálván, arra intenek vala, őket ha megölik is, de én ifjú legény levén, ne öletném meg magamat; inkább lennék törökké s jüvendőben még megszabadulhatnék, s nemzetnek is szolgálhatnék. Híre levén az dologban az fő követnek Toldalagi Mihálynak, kerestette Zülfikárt és Juszuf csauzt, hogy felküldené, de eliedvén azok is, mind elrejtezték, talám tized napra azután került elő Zülfikár; hanem vala egy Mustafa csauz magyarul tudó, az jüve fel,

azalatt az vezérekhez elküldözvén ez dolog felől az főkövet : tehát azok az vezért igen reprehendálták az cselekedetről. Midőn pedig megérkezett volna császártól az fővezér, behivatá az kapikihákat; mivel engem nem hívának, örömet künn is maradék az ajtónál hallgatván, midőn őket riogató, szidogató; kijűvén, kérdém, hová tötték az kaftánt, de nekik nem vala kedvek az tréfához. Az több vezérek előtt az fővezér azt praetendálta : nem esmert bennünket, azt gondolta oláh kapikihák; kiknek lovok hátán ülve nem volna szabad nézni hatalmas császár vezérít; de ez csak fogás volt : igaz okát alább megírom. Ez állapotban az Csauz passa igen szívesen szolgált mellettünk, az fejedelemnek jóakaró embere; én ekkor voltam szinte egyik climacteriában s forgék ily szerencsén, az mint azután is minden hetedik esztendő nekem igen nagy alteratiókat szerzett.

Oka azért ez dolognak nem volt az mi vélekedésünk szerint, hogy urunkra volt volna harag, és az vezér is hogy corruptus volt volna : hanem mivel hallottuk jüvetelit s meg nem vártuk, és az ötet illető ajándékokat az kajmekám-nak adtuk; melyet cselekedett vala azért Toldalagi Mihály, hogy hamarabb szaladhassunk *);

*) Úgy látszik, tollhiba e helyett : „szabadulhassunk.”

az minthogy csak nem is leheté egyéb az dologban, noha már császárral is szemben voltunk, az adót praesentáltuk; hanem neki ujobban az szokott honorariumot meg kelle szerzenünk, s ugy levén szemben vele, mindjárt minden dolgok jól fordulának. Viselte pedig az kajmekám ellen való rancor is ez dologban az fővezért, kivel az római császár s palatinus követjei is szembe levén, császárral is szemben juttatván, mind kárát s mind despectusát praetendálta benne; és noha mi is megszeppentünk vala, mindazáltal igen jól esék az másik dologra nézve, mert nyaká szakada mind császár és palatinus követjei, s mind Szombathelyi által indítatott practikának.

Látván azért Szombathelyi is, hogy az mi dolgunk jobb karban legyen, mintsem reménlették, az kajmekámról is minden directio leszállott volna, sőt az fővezér annak ellenkezője az fejedelemnek pedig jótakarója volna : desperálván, tractában indula velünk, s assecurationkra szállításunkra jüve, kivel concludálánk, és az fejedelem kegyelmessége felől assecurálók, mentvén ő is magát holmi szines dolgokkal, és hogy Mikó Ferencz haragból hagyta volna el, s kényszerítette azt az utat magának venni, sat. Mi is ellenben elhitetők vele, hogy az fejedelem nem hitte felöle, hogy rossz dologban egyvelítette volna magát, melyre képest se jószágát és semminemű

javait el nem vétette, háza népének inkább oltalommal, provisióval és segítséggel volt, az mint hogy azt az politiát meg is cseleküdte vala az fejedelem. Assecurálván pedig ketten Toldalagi Mihálylyal, hogy csak jüjön ki, nem leszen semmi bántása, ea tamen conditione, hogy detegáljon minden dolgokat, melyekben forgott, és látott s hallott mind két császár portáján : mellyre ő is kötelezé magát.

Ezt azért ekképen jó karban állitván, azalatt az muszka követekkel is, az lengyelországi, (119 l.) említett dolgokról tractálván (kikkel néha gorelykát *) szokásom s kelleten kívül is innom kellett), ez dolgokkal nekem elől ki kellett jünöm az fejedelemhez portáról, minekelötte az követ indulhatna, magam lovaimon egész az erdélyi határig. És noha késedelmem esék együtt az utban egy nagy bolgár faluban megszállván, oly emberséges keresztény ember gazdára tanáltam vala, hogy pénz nekül gazdálkodván magunknak, lovainknak, s azon kérvén, hogy ezután is ha valaha azon járok, másuvá ne szálljak, esküvén, ha más házhoz szállok, reám gyujtja, mert első ember is volt azon helyben, borral igen meg is terhele, mely mivel nekem mindenkori természetemhez képest igen ártalmas volt,

*) Azaz : pálinkát.

nehezen kelhettem fel s indulhattam : mindazáltal féltemben felvertem magamat, mert esmét égettborral, felestöközéssel kenálván, látom vala késedelmemet; nehezen menekedvén azért tőle, mihelyt első falut értem, mindjárt lefeküdtem, és ott hevertem ki az borbeli nyavalyát, fél egész napot így vesztvén el; Bukurestre is az vajdához kilencz óra előtt érkezvén, estve késő sütéiben indulhattam. Fogarasba is késtem, mégis Bükösre tizedik napján reggel érkeztem az szegény atyámhoz ; onnan ebéd után indulván, tizenegyedik napján ebédkor Görgénybe érkeztem az fejedelemhez, ki igen kegyelmesen is láta.

Ez utamban tanált vala ily dolog : hogy menőben az Novák havasa közt, az mint reá emlékezem, Csalikova nevű faluban szállásomon lefeküvén, lovaim kerthez kötözve levén, estve magam az kaput betettem, de hát szolgálaim borra menvén lefekvésem után, az kaput nyitva hadták, s éjjel az lovak mind elszaladozván, magoktól-e vagy bocsátatva, mind elmentek, maradván csak magamnak egy paripám, kinek nyerítésére serkenék fel, az társait nyerítvén, s tekintém, hát mind oda vadnak az lovak; felfervén az legényeket mint olyan utban minemű busulással, megitílheti akárki : élék azért hamarjában ily mesterséggel, hogy hosszú köteleket köttetvén az megmaradott lónak kantárszá-

rára, elbocsátatám, és végit fogván az kötélnek, az ló az többi nyomán menvén, vitte az legényeket jól távol az falun kívül folyó patakra, holott azelőtt megittatták volt őket; s ott tanálták mind az lovakat, hevenyében levén utána, így nem tanálta idegen ember őket s jutának kezönkben. Haza jövő utamban pedig felette kegyetlen hideg időben, lábaimat már az hideg elveszi vala, Meggyesen kívül valami jó ember-séges czigányok melengetének meg, éjjel levén az dolog.

Midőn azért az (119 l.) említett mód szerint törné elméjét és practikálná dispositióit az lengyelországi állapotokon annyéra, hogy már nemcsak hadait, melyekkel indulni kellene, és melyre hatalmas correspondentiákkal pedig elrendelte volna, hanem még udvara népének is rendit, ruházását és egyéb requisitumokat: azonban megkezdve betegesedni, ottan hamar portáról megérkezésem után, mely vala anno 1629 januariusban *), én is már azelőtt circiter egy hónappal fordulván huszonkettedik esztendőben; sőt már akkor is az fuladozás kezdette vala háborgatni az fejedelmet, azután az hydropisis is érkezék; melyből való curálásra mind maga ordinarius medicusi s mind külsők confluáltak ugyan, de semmit használhattak, mert az Istennek titkos rendelésén kívül is igen alkalmatlanul

*) A lap szélén : „Anno 1629, aetatis 22.”

élt azoknak praescriptumi ellen, holott természeti szerént az gyümölcsöt minden felett, felette igen szerette, s ötte az tejet, az forratlan zavaros mustot annak idejében, annak felette az felette igen igen hideg vizet, azt annyéra, hogy télben, nyárban jeges vízben kellett italát tartatnunk; ezekben magát nem tartoztathatta, noha valóban tíkozlottuk az számára hordatott s házában álló gyümölcsseit; betegségében pedig néha három s négy rendbeli parancsolatjára is nem hagytam adni az hideg vizet neki; kiért eleget is békételenkedett reám, de az urak, az öcscsei, az doctorok reménkedtek. Végre Bercsényi Imre, kit azelőtt az fejedelem disgustált vala, mely miatt amaz nyughatatlankodván, egykor Rómában devotiójának praetextusával kéredzék és jára; másszor Jeruzsálemben, mert igen catholicus ember vala, nekünk atyánkfia; azok megjárása után ugyan ki is bontakozék, és római császár birtokában telepedék, elsőben nógrádi kapitányságban, azután pozsoni főkamarásságban állítaték; noha valami magyar hadakat is azon tiszti alatt fogadván, svecusok ellen való hadra is ment vala, és oda vesze is el, fiai élnek; — ez azért egykorban, midőn már az fejedelmet az fuladozás igen háborgatná, de az hydropisisnek még csak kevés jele vala, lábai kezdvén dagadozni, jüvén be Erdélyben; az fejedelmet is

salutálá, s commendála neki egy morvai doctor embert, ki római császárnak is ordinarius medica vala, jelentvén, mintha ötet hasonló nyavalyából gyógyította volna meg; melyen kapván és hívén, mint vízben halálozó ember szokott cselekedni, egész gonosz akarójának tanácslásából megbékélt, de testi lelki ellenségétől ellenséget (kinek hazáját azelőtt pusztítottuk) kéretvén és hivatván, igen könnyen el is bocsátaték. Elérkezvén pedig, recta mindjárt az savanyu vízhez maga vitetését és azzal élését persvadeálá. Mely ellen publica obtestatiókat, protestatiókat, hosszas kibocsátott írásbeli discursusokat tőnek az maga doctori : kiváltképen egy Schultetus német doctor, evangelicus, más Riberius zsidó doctor; de ugyan csak praevaleált imeznek tanácsa, azt állítván, hogy ha szinte az többinek discursusok szerént nyilván elérkeznek is az hydropisis az savanyu víznek italja miatt, de azon víznek beneficiumjával elsőben az fuladozást curálván, könnyü dolognak tartaná azután az hydropisisnek is tollálását. És így az udvarhelyszéki Vargyas és Olaszteleke közt száldobosi határon levő savanyu vízhez menének, és ott talám három avagy négy hétig itatá vele az savanyu vizet, mely nem hogy használt volna, de egészen reá hozá az vizi betegséget; s azzal elmene az doctor, egész bizonyos informatiót

vívén az ellenkező helyekre, az fejedelemnek meggyógyulhatatlan nyavalyája felől, kire nézve meg is indulának az practikák még életében; és noha azután is continuálták ugyan az curatiót maga doctori, de heában; hordozók gyógyi feredőben, váradi hévizben, Sombornál is valami hitván forrásnak vizében fereszteték eléggé, de mind heában.

Eszében vevén pedig maga is még halála előtt, többel fél esztendőnél, hogy nem fogna meggyógyulni azon betegágyából, igyekezék váltig szegény, miképen mind országát, abban az Isten anyaszentegyházát, feleségét, atyjafiait, és jámbor szolgálit, híveit minél jobb állapotban hagyhatná, és Magyarországnak azokat az részeit is, kiknek holta után redeálni kell vala római császárra; de sokakban már elvétette vala utját, kiváltképen mivel feleségét Catharinát már fejedelemségben successorának választatta és portával is confirmáltatta vala, kit maga is vétkesnek lenni megesmert és mondott vala, de már késő vala. Váraddá convocáltatván az magyarországi akkori urakat: Rákóczi Györgyöt, Prényi Ferenczet, Gábort, Györgyöt, Kun Lászlót, Prépostvári Zsigmondot, Lónyay Zsigmondot, Melith Pétert és Györgyöt, Bornemisza Jánost, Nyári Istvánt, és több urakat s főrendeket, sokat consultálkodék velek; de holta után

mind nyaka szakada. Testamentumot is tön halála előtt többel fél esztendőnél, legálván királyi, császári, és kinekkinek méltóságához illendő jókat, német császárnak, svecziai királynak hatalmas fő lovakat gazdag szerszámokkal; török császárnak gazdag ezüst mosdókat, kupákat; magyarországi és erdélyi uraknak, főrendeknek fejedelmi köntösöket, udvarbeli főrend szolgáknak köntösöket, lóra való szerszámokat, aranyakat, tallérokat, némelyeknek jószágokat, ezüst marhákat; az fejérvári collegiumhoz az enyedi jószágot, az collegium építésére néhány ezer forintokat, viszont annuatim Debreczenből néhány ezer forintokat, egy igen gazdag medályt circiter kilenczezer tallérost, tokaji hegyen az hét szőlőket és többeket is, kikből az collegium építenék, az professorok, mesterek, alumnusok tartatnának, deákok tanítatnának. Ezeken kívül sok ekklesiákhoz külömb-külobb beneficiumokat, sőt nagy részént még éltébe is confrált, kiből még maig is élnek; az ország számára is bizonyos számu ezer forintokat repositumol; minden udvari lovas gyalog és hadainak három hópénzt, mezei hadaknak két hópénzt; gubernatornak, ki öregbik Bethlen István vala, gróf Bethlen Istvánnak, Péternek, Zólyomi Dávidnak, Gyulafi Sámuelnek, — ez kettő sógori valának, — feles pénzt, ezüst marhákat, katonai és lóra-

való öltözeteket, s egyéb jókat. Ezeket pedig ilyen renddel :

Az ország számára legált repositumot collocálák Szamos-Ujvárbán, az egyéb privatus embereknek legáltattakat Dévában, az collegium és ekklesiák számára valókat is Szamos-Ujvárbán; az fejedelemasszony számára aranyakat 50 ezeret, tallért 50 ezereket, jóféle uj ötpénzes garasokat ötvenezer forintokat, az kinnjáró aranyakon, mely vala ad numerum 200000 *) húszezerig való, egyéb kinnjáró költő pénzen és tallérokön kívül. Annak felette számtalan és gazdag ezüst marhák, lóraláló eszközök, férfi és asszonyemberi gazdag köntösök, köves marhák többek százezer tallér éröknél. Ezek Fogarasban²deponáltatának az atyám keze alá.

Testamentumosoknak rendelé az öreg Bethlen István öcscsét gubernátort, Kovacsóczki István cancellariust, és Mikó Ferenczet főkomornikot, kik effectuálják dispositióit. Midön azért dispositióit elvégezte volna, mind az ottvaló bánya kedveiért, mind az hátrébb (139 l.) említett magyarországi conventiculumért Váraddá indult volna ki, az Kaján utján rettenetes szélvész tanálá, mely sok lovasokat, szekereket elforgata, rossz omennek magyaráztatván. Ezen

*) Tollhibából 20,000 helyett.

utban Belényes várasában is alig kapók, hogy meg nem fülada : Váradon pedig talám hárman alig maradtanak körülette forgolódo bejárói, kik le nem betegedtenek; ez is rossz jel lön. Lőcsén lakott egy hóhér, ki doctoros ember is volt, ezt is oda hozták vala, és curálá, lábain sebeket nyitván, hogy az benne levő nedvesség azon szivárognék ki; de heában lön. Eszében jutván Törökországban jártában minemű bélesekett, Gyuláról hozának bélessütő asszonyokat, azok készítettek bélest neki míg Váradon lön.

Én is Váradon lebetegedém, s magának szegénynek nagy praevisiója volt felőlem, s lábra eredvén felballagék hozzája, kérdezkedvén mint legyek; tehát ő megértette volt, hogy én az kis betegeskedést is igen békételenül szenvedtem legyen, melyről igen istenes kegyességgel megdorgála; azután nyavalyáinnak speciesit tudakozván, s azt is ha emésztésem lehetneje, mondtam : néhány napja nem volt, mert nem öttem; azon szegény elhiteté magával, hogy kólíka háborgatna, s mindjárt doctor Schultetust hivatván, ki egyébiránt azon hagymázbeli nyavalyából szabadított vala meg, mert abban voltam, parancsola praescribálni; az patikáriust pedig Sámuelet hivatván, parancsolá, hogy krisztelyt adna be akaratom ellen is; ezzel szállásomra menvén s az patikárius eljüvén, néhány

tallért fizeték neki, hogy hazudjuk azt egy nyomon, mintha beadta és jól is succedált volna : kiben semmi sem volt, mert én tudtam, hogy nincs olyan nyavalyám. Azután szegénytől bekéredzém Erdélyben, hogy az atyám és anyám házánál nyughatnám, míg ő beérkezik, s elbocsáta. Azután az vérhas is esék rám, kiből is Isten meggyógyítván, s az fejedelemnek jutveltét értvén, menék eleiben Hunyadra, kivel szemben levén, szomoruan panaszképen monda : Bezzeg, jó öcsém, hamar elállál mellőlem s elhagyál ily nagy nyavalyámban. Mely szavai szegénynek szívemet igen megkeseríték, s felelék : nem hadtam felségedet, s nem is hagyom éltéig s éltemig; hanem engedelmeből menvén vén atyám s anyám látásokra magam is igen gyenge erővel, kit azután esmét más nyavalyabeli recidivám követett, melyből im most lábbozotam fel. Ezen szegény megcsendesedvén, ottan mind nyavalyám s mind atyám anyám felől kérdezkedék, s azután egyéb dolgokról beszélgete nagy kegyelmesen.

Hunyadról Kolosvárra menvén, egykor ételekre kioszolván az inasok, én fogám az legyezőcskét, és legyezvéen fekvő ágyában, beszélgete egy s más dolgokról; azonban az alkalmatosság hozván, Bojer Simon nevű bortöltő szolgája mellett instálék, hogy Fogaras földén Kopács-

élen valahány jobbágyocskát adna neki; kire felele : Nem régen adtam szép portiót Gajnar nevű faluban, most azzal elégedjék meg; hanem van azonféle jószág Gizás nevű faluban, azt neked adom. Ekképen adá szegény kéretlen azt az jószágocskát.

Kolosvárról kiindulván, Tordára menénk, onnan lön az rendelés más nap Enyedre, az utból Nagy Pál engemet, Bornemisza Pált, Rhédei Jánost, kik már az bejáróságból kikölt, de betegségében körüle forgolódó szolgálai valának, hiva Földvára, hogy ott hálván, és csak hajnalban indulván, Enyeden érnök az fejedelmet; de hát elnehezedvén, doctorok tanácsából nem szállott meg, hanem csak elvitette magát az váras mellett az nap Fejérvára; melyben mi semmit nem tudván, hajnal előtt indulánk, és virradva Enyedhez jutván, értök meg az dolgot, s minél jobban lehete, paripákon sieténk Fejérvára, az hová kilenczedfél óra tájban jutánk, s felmenvén udvarhoz, még élethen tanálók, de igen elalált állapottal. Eljüvén az tiz óra, enni hozának, melyeket én tartottam előtte, s övök két vagy három kalánnal korpacziberét, azután esmét mondolatejet, az utolsóban én is övém, kivívén előle, s megint ottan bemenvén; az inasok enni takarodának udvarolván neki Nagy Pál, ki fő gyalog kapitány, Macskási Ferencz udvari vice-

kapitány, igen kedves emberei; én pedig legyez-
vén kis legyezöcskével. Azonban alig szólhatván,
kére tentát, papirosat, pennát, melyeket eleiben
adván, ira két rendet szépen, és elfordulván
abban hagyá; amazok, sőt magam is, azt gondol-
ván, hogy netalám azoknak mint kedves embe-
reinek az közönséges testamentumon kívül akar-
na valamit legáltni, mely írást letevén az közel
állani szokott asztalocskára, intének azok, hogy
nézném meg; térdet hajtván kimenének, és inas
jüvén be, az legyezöcskét annak adván, az írást
megolvasám; és mintha aludni akarna az fejede-
lem, úgy tetszván, én is kimenék : az írás pedig
ezen szókkal vala, kinél többet sem irt, sem szó-
lott annakutána szegény, mely most is fog lenni
Rhédei Ferencznél, oda deveniálván az öreg
Bethlen István halála után : Ha Isten velünk,
kicsoda ellenünk? senki nincsen bizonyára, bizo-
nyára nincsen. Ezzel én is kimenvén, megbeszé-
lem az nevezett főembereknek; és mind együtt
az fő hopmester is, ki akkor Szunyog Gáspár
vala, menénk ebédet enni Macskási Ferenczhez,
holott alig telepedheténk asztalhoz, futának
érettünk, hogy az fejedelem halálra vált legyen,
jelentvén; mi is sietve felmenvén, tehát immár
az udvari pap Gelei István jelen van több belső
főrendekkel, és imádkoztat, az fejedelem pedig
szinte halólag van, talám tyukmony sültetni idő

alatt meghala ez nagy fejedelem, kihez hasonló magyar Mátyás királytól fogva, és István királyon kívül nem hallatott, nem is remélhetni; úgymint ki eszes, vitéz, igen magaviseelő, kegyelmes, liberalis, oeconomus, munkában fáradhatatlan, haszontalan dolgokban idejét nem töltő, külsőképen tekintetiben oroszlán, conversatióban nyájas, józan életű, könyörgésében és az isteni szolgálatban nem külsőképen tettető, de buzgó, szegényeken és könyörgőkön könyörülő, egyházi rendeket tiszteletben tartó, tápláló, eklésiákat építő, segítő, fundáló, tudós emberek conversatiójokban, disputatiók hallgatásiban gyönyörködő, minden rendeket promoteáló, az haza fiaiknak atyjok, az vitézlő rendnek mind jó tanítójak s mind tükörök, de édes atyjok is; megharagudni tudó, de azt megmértéklő; haragot nem tartó; nem kegyetlen és vértszomjuhozó, hamar megengesztelődő; kinn az közönséges helyen magát nagy authoritással, benn pedig házában belső szolgálói közt nyájas szelidséggel magát viselő; fő lovakban, friss öltözetekben, musikákban, építésekben, fejedelmi vendégségekben s néha tánczokban is, de nem részséggel, mértékletesen gyönyörködő : mert az borított feje fájása is nem szenvedhette; katonai szerszámokban gyönyörködő ember vala, és egyéb sok szép virtusokkal felékesített em-

ber vala; noha mindazáltal emberi gyarlóságtól ő is üres nem lehetett, ez világra elterjedett emlékezetű ember vala; mindkét hatalmas császárokat is in aequilibrio tartja vala magához és hazájához, egyebek rettegik vala; az magyar nemzetet elhíresítette vala. Oh vajha remélhető volna valaha más! Oh vajha avagy ne született, avagy örökké élt volna.

Egy időben élének ez három nagy magyarok : 1. Bethlen Gábor. 2. Pázmány Péter. 3. Eszterházy Miklós, kiknek esmeretekben voltam, köztök nagy dolgokban forogván nevedtem. De jaj mint hagyatánk árvájul országostól, nemzetestől! Az említett Pázmány mondja vala egykor nála létemben : Átkozott ember volna, ki titeket arra kísztetne, hogy töröktől elszakadjatok, ellene rugoldozzatok, míg Isten az kereszténységen másképen nem könyörül; mert ti azoknak torkokban laktok : oda annakokáért adjátok meg az mivel tartoztok; ide tartsatok csak jó correspondentiát, mert itt keresztény fejedelemmel van dolgotok, tudniillik római császárral, adománytok nem kell; az törököt töltsétek adománytokkal; mert noha ím látod, édes öcsém, nekünk elégséges hitelünk, tekéntetünk van mostan az mi kegyelmes keresztény császárunk előtt, de csak addig durál az az német nemzet előtt, miglen Erdélyben magyar fejede-

lem hallatik florealni, azontúl mindjárt contemp-
tusban jutván, gallérink alá pökik az német,
akár pap, barát, vagy akárki legyen. Az Eszter-
házy Miklós is igen eszes, módos, authoritativus
jó magyar vala. Ez kettőben csak az vala káros,
hogy az evangelica religiónak mindenik nagy
üldözője, egyébiránt nemzeteket és annak sza-
badságít szerető hasznos emberek valának; mert
ha az nem obstált volna, egyébiránt mind Beth-
len Gábor s mind Rákóczi György fejedelmek
idejében igen szomjuhozzák vala az magyar
nemzetnek szabadságát és magyar nemből álla-
tandó királyságot *), hogy restituálhatnák az
régí mohácsmezei **) magyarok végezések sze-
rént; erről volt elég tractájok is, de az religio
dolga nem juttathatta soha az megegyezhetésnek
perfectiójára őket.

Ez nagyemlékezetű Bethlen Gábor igen mar-
tialis ember vala, kitől hallottam mondatni :
hogy csak volna más, ki procurálná az hadak

*) Ez utóbbikra nézve Eszterházy épen ellenkezőleg, 1645.
május 7.-én Lónyay Zsigmondhoz adott levelében ekkép nyilat-
kozik : „Az is igen eszeveszett bolond, a ki azt tartja, hogy va-
lami magányosan való magyar fejedelemség ezt az nemzetet és
hazát megtarthatná.“ *L. Galantai Esterházy Miklós munkái, szerk.
Toldy Ferencs. Pest, 1852, 342 h.*

**) „Rákosmezei“-t akart írni; egyébiránt az 1505.-diki rákosi
mezőnek tőszomszédja volt az 1526.-diki mohácsi mező.

fizetését s derék hadaknak egybeszerzését s ujtását, prófontolását, egyébíránt az hadviselést abban való minden molestiákkal örömet felvenné, és soha honnyában is lakni békességben nem kívánna, hanem hadakozásban tölténé egész életét. Nagy gyönyörűsége volt hadainak mustrálásiban, rendelésiben, az jó vitézlő emberekben; sok szép lövő szerszámokat öntetett, erősségeket építetett; többi közt az Oláhországok felől való passusokat is muniálá várakkal. Sok hasznót tölt Erdélynek sok dolgokban. Azelőtti portai tizenötezer aranyat is tekintetivel tízezerre szállította vala, kit is az utánaavalók elvesztének.

Ez nagy fejedelemnek mind magában levő virtusokat s mind viselt nagy dolgait csak leírni is avagy meggondolni is, sok és dicsíretet érdemlő dolog volna, hát azokban forgani, azokon általmenni, és koporsójában boldogul szállani mennyivel méltóságosabb.

Ez fejedelem mind annyi hadakozási, építési, nagy udvar, igen frís és pompás öltözetek, sok fizetett hadak tartási között is tárházában hagyott vala többet egy million számu kész pénznél, felette sokat érő clenodiumok, gazdag pohárszékek és mindenféle külömb külömb ezüstnemü eszközök felette sokak; kinek egyéb virtusiról hátrébb is (32, 36 ll.) töttem vala rövid emlékezetet, melyhez hasonló az ő idejéig

azelőtt, sem azután az erdélyi fejedelmek idejekben ekkoráig nem tanáltatott.

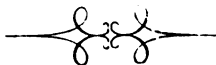
Az mint azért éltében martialis ember volt, úgy testamentumában is azt rendelte volt, hogy ötöt veres színben gyászolnák, temetését is azzal ékesítenék. De azt nem mivelék az testamentumosok. Legált pedig külön temetésére és monumentumi epitaphiumra is külön való nagy summát. Koporsóját maga éltében meghozatá, és contemplálta jó ideig, várván nagy erős férfiúi bátorsággal s keresztényi kegyes reménységgel, sőt hittel utolsó óráját, kinek idvessége felől kétség nem is lehet, mind éltébéli sok jó cselekedetire nézve, melyekkel igaz hitit gyümölcsöztette, mind buzgó imádságira, isteni szolgálatjára, vallásában állhatatos voltára, az Isten dicsőségéhez és anyaszentegyházához, annak gyarapításához és oltalmazásához való nagy indulatira is nézve, (noha ő az országban sine discretione religionis kedvellette, promoveálta az embereket, levén négy recepta religio hazánkban, kinek idejében szép egyességben is éltenek az haza fiai, és nem olyan hideg atyafiszeretetben mint most) kiváltképen pedig csalhatatlan jele lön Istennek elválasztásának, midőn halála előtt circiter tizenegy holnapokkal megesmerteté közelítését utolsó órájához, és penitenciára nem csak időt engede, hanem ugyan

kénszeríté is az nyavalyák által : mely nyavalyáiban mind békeséges türessel s mind egyéb jelekkel megmutatá penitencziáját. Többi közt hogy megemlítsem : az mely tagai szegénynek legvétkesbek voltak (ugymint az alsó függők) azok is kiváltképen szenyvedtenek, igen megdagadozván az vizi betegségben ; melyet is tapogatóván vele bajlódó borbélya János nevű, ki igen tréfás jádзи ember vala, mondotta szegénynek : lakolik ám most az, ki sokat csintalankodott ; kin szegény meg nem haragván, csak azt felelte : úgy vagyon, s megérdemli. Ennek némely inasok voltak hallói, s maga is az borbély megbeszélette.

Hogy ezt is említsem szegénynek dolgairól : sok ebeket nem tartott ; esztendőben háromszor, négyszer ha kiment vadászni. Kopói circiter 50 ha volt ; két peczér azokhoz ; azoknak én vöttem több hasznát s gyönyörüségét, szokás levén, hogy soha egy farkas-, egy rókabőrt beadni nem tartoztunk, csak egyébféle vadakból konyhájára. Én előttem mások, azután én voltam főjägermester. Házában szokott tartani egy-egy öreg szép hiv vizslát ; többek közt egykor egy Tigris nevű levén, szokott vala az bársonyos maga székiiben ottan feküdni, kit neheztellett szegény ; én azért igen nagy gombostökkal megrakám az széeknek ületit, hogy az eb belé feküvén és szur-

daltatván, szoknék el róla; én házából kimen-
vén, más inasra bízam vala reá vigyázását, az
is elfelejtkezvén róla, az fejedelem tanált belé
ülni : az tök megszurdolván ugrott fel, kapott
hátra erősen, megharagván kérdete az inastól:
ki dolga? az megmondotta, és okát is; nem hogy
pedig érette megpirongatott volna szegény, de
megparancsolta az inasnak, meg ne mondja,
szégyenelvén.

De hogy derék dologra térítsem írásomat,
láss egy csudás dolgot, még asszonyi állatban, s
még feleségben, s még olyan méltóságos férjé-
nek teste felett. Maga hagyásából mely nap
meghala, ottan testét felbonták, beleit és szivét
s egyéb belső részeit kivévén, melyben az docto-
rok forgolódván s az borbély, és mi valahányan
belső szolgálk, Catharina az fejedelemasszony
nemcsak nem irtózá nézni, sőt egyiránt fogdos-
ni, tapogatni az felmetélt testnek szivét, felhasí-
tott hasát, s egyéb tagait : de semmi szomorú-
ságot nem tettete, sőt egy csepp könyvet nem
ejte az istentelen, gonosz szivü, elvetemedett
asszonyi állat.

Ekképen azért azon napon engemet estve expediálnak római császárhoz postán, hogy én vinném meg első hírét az fejedelem halálának; egyszersmind az fejedelemasszony, gubernátor és tanács nevekkal az hét vármegyét is Kassával ultro offerálnám restituáltatni, melynek más móddal kellett volna ugyan és rendesebben lenni, de az köztök való hasonlás, melyről titkos factio még éltében az fejedelemnek megvolt, nem engedé, és az gubernátornak is félelmes volta, melyekről előbb leszen emlékezet. Én azért megindulván, parancsolatom olyan lön az gubernátortól, hogy az fejedelem halálát titokban tartanám felérkezésésemig. Kolosváratt késedelmem esék, fél nap telvén heában; sietésének okát nem merészelvén tettetni. *) Váradon is hasonlóképen késedelmeztetének, az holott

*) Azaz : mutatni, nyilvánítani.

látván az vigyázatlanságot, és az hirnek nem tudása miatt történhető alkalmatlanságot s praktikát, mivel az főkapitány is ifiabb gróf Bethlen István honn nem vala, az vicekapitány is pedig Csomaközi András, ki igen jeles vitéz, jó ember vala, az váron kívül házánál lakik vala, ahoz képest meg kelle jelentenem az fejedelem halálát; kihez képest engem sem várakoztatván, ő is másképen viselt gondot. Kassára jutván, ott is esék kevés mulatásom; de semmit nem jelentvén, sőt menő utamban tanálkozám szemben váradi Bornemisza Lászlóval, ki bizonyos praesidiummal Kassáról munitiókat hoz vala Tokajban; eleget gondolkodám s akarom vala is instruálni, hogy bemennének Tokajban, és az várban maradnának : de ellenben az parancsolat tartoztata, mely káros is lön, mert azok bevivén s letévén az munitiókat, kimentek Váraddá belöle, amott mihelyen az fejedelem halálának hire érkezett, ottan az kapitány, ki fő Abafi Miklós, vice Belényi János vala, az várat az benne levő praesidiummal császár számára tartották, noha egyébiránt az jószágot az fejedelemasszonytól nem idegenítették el, de elég, hogy az várnak dependentiája elidegenedék annyéban, hogy az praesidium császáré volt; küldötték ugyan én utánam Szénási Pétert hogy belé szálljon, de már késő volt, s be nem bocsáták.

Kassáról elmenvén, szolgálmat az postalovak fogytokozása miatt tovább nem vihetém, hanem Bugyatinban hagyám, magam igen sietve mentem egyedül éjjel nappal Galgóczig, de mivel instructióm az vala : elsőben az cardinálhoz Pázmány Péterhez mennék, kit Semtén lenni mondanak, oda kerültem; ott nem tanálván, Nagy-Szombatra; ott sem, hanem Pozsonon innen utban júni tanálám, kivel szemben levén, szeke-réről leszálla, és privatim beszélgete velem; azután lovára ülvén s visszatérvén, Pozsonig beszélgetett; onnan császárhoz bocsáta, irván császárnak mellettem szép commendatoriát, melyben valának ez szók is : *Hunc juvenem ex praecipuis Transsilvaniae nobilibus Serenissima Princeps Catharina expedit ad Vestram Majestatem significans mortem Principis Bethlenii*, sat. Ezekután kéri hogy kegyelmesen lászon, magának is atyjafiának lennem megírván sat. Arról is praemoneála, hogy reá készülnék, mert császár privatim fogna velem szemben lenni s tolmács nélkül beszélni, tanéta is néhány szóval az köszöntésnek formájára, az secretáriusnak is Ferenczfinek intimálván levelében, mint procedálna dolgomban. Ezekkel elmenvén az Dunán által, császárt Bécsben nem, hanem Encesdorfon *) tanálám, az

*) Enzersdorf.

hová mind ennyi kerülés, mulatozás közben is, mint hátrébb megírtam, hét napokon mentem, és nyolczadikra virradólag hajnalban érkeztem. Az secretáriust feküve tanálám, ki hamar felöltözvén, el udvarhoz menvén, azon reggel mindjárt audientiám lön privatim, senkit tolmácsnak is nem admittálván, csak ketten maradván szegény jámbor császárral Ferdinandus Secundussal; neki is koszperdje az szokás szerént oldalán, de nekem is mint uti embernek, kardom oldalomon, lódingom nyakamban levén, sokáig nagy kegyesen beszélgetett velem deákul, s én is úgy az mint tudtam. Mivel pedig arra sokaknak volt vigyázása, levén akkor kassai generális Alagi Menyhárt, ő is egy Baxi Mihály szolgáját, főembert expediálta az fejedelem halálának hírével, akarván megelőztetni engemet, ki más nap, akkor is estve érkezék, és így két napokkal s egy éjtszakával később; egy szálláson levén velem, nagy szomoruan mutogatá két czombjairól az bőrnek elmenetelit kisebbedésig, és hogy még is nem ő hozhatta legyen az első hirt.

Minekelőtte válaszom lőtt volna, császár az magyar secretáriussal Ferenczfivel engemet esmét Pozsonban az cardinálhoz expediála ad consilium : az ki ugyan dicsekedvén mutatá és kezdetit olvasá császár irta levélnek ilyen szóig : Úgy hiszek teneked, mint magam szivének sat.

Replicálván azért, megint visszamentem császárhoz, s azután expediáltattam válaszszal, de esmét az cardinálhoz elsőben Pozsonban, ki ott várt meg, s ő is expediált, megkövetvén ily szókkal : Noha császár ő felsége kisebbrendű embert is illendő remuneratio nélkül nem szokott előle elbocsátani, de hogy ne látassék az kegyelmed hozta hirt örömmel hallottnak lenni, ez okon hasztotta, ígírvén általam más alkalmatossággal császári kegyelmességét kegyelmednek. Kire én is felelek : Nagy alázatossággal köszönöm én is az ő felsége aziránt való kegyelmességét, hogy nem terhelt olyan dologgal; mert el nem vennem, azzal az ő felsége méltóságát sértettem volna meg; elvevén pedig olyan jó uram halála hírének jutalmát, nekem mely keserves és gyalázatos lőtt volna, nagyságod megítélheti.

Ekképen azért noha kedvesen láttak mind az hirre, vármegyéknek oly simpliciter restitutiójára, s mind pedig immár az fejedelemszony személyében fundált practikára nézve, mindazáltal felette szomoruvan és gyakor megsiratással békével járáram meg ez utamat is Isten kegyelméből; beteges erővel indulván, az postaság meggyógyita, és menék vissza Fejérvárra, huszonkét esztendőben járván ekkor. *) Ezalatt szegény

*) A lap szélén : „anno 1629, aetatis 22.”

fejedelemnek javait valóban kapdosták az belső szolgálak és töltöztek; hogy pedig említsem, mert azt még éltemben elkezdették vala, történvén ily tréfás dolog is : hogy az fejedelem egykorban megsulyosodván, láttatik vala szinte halálozni, akkori hopmester Kékedi Zsigmond, kit gyermekségétől fogva igen szegény állapotból nevelt vala, fejedelem foszlánya zsebiből az aranyas láda kulcsát kilopta vala; kit azután megtudván, mert jó ideig élt, bezzeg úgy meg is kedvetlenedett vala hozzája, hogy ha élhetett volna, nem lőtt volna elfelejtve. Az lopott pénzt némelyektől vitel közben mások, kik reá lestek, elfosztották; volt rút kapzsi szegénynek javaiban, melyek nevezet szerint valakiknek nem legáltattak, és az megnevezett erősségekben nem reponáltattak. Sok volt pedig az, mind pénz, köntös, ezüst marha, házi öltözetek, fő lovak, szép lórávaló szerszámok és öltözetek, melyek kinn járók voltak.

Noha pedig énnekem igen jó állapotom, nagy kedvességem vala az fejedelemasszonynyal *), de az roszra indult dolgoknak látása miatt el akarám hagyni az fejedelemasszony szolgálatját; sőt az országon kívül akarok vala magamnak szolgálatot keresni, de az gubernátor Bethlen István

*) Hét sor későbbi kéz által kitörölve, s a 'de' becsempészve.

nekem igen jó uram, nem is idegenem levén, az atyám pedig felette confidens embere, semmiképen nem engedé; hanem mivel az atyám már igen öreg és beteges ember vala, melléje rendlének mint vicéjül az fogarasi kapitányságra, és ott fejedelemasszony számára reponált testamentum szerint legáltatott tárháznak is gondjaviselésére, mikor már fordultam volna 23.-dik esztendőmre anno 1630 *), és azután az atyám meghalván, azon esztendőben az fejérmegyei főispánságra is. Mindazáltal ezekben való állítatásom közt is gyakrabban az udvart és szélyel való küldöztetést continuálnom kellett, hol tolvajok, csavargók, s néha parasztság, néha téli időn csak farkasok miatt is ez ilyen postálkodások közben bizony sokszor szerencsén maradt életem meg. Irok azért már az fejedelemasszony dolgairól és egyebekről is.

*) A lap szélén : ,anno 1630, aetatis anno 23.'

Még az fejedelemnek életében, mihelyen betegeskedni kezdte, az fejedelemasszony mind erkölcsében megvetemedék, mind pedig vallásában megtántorítaték. Vala pedig egy Serothin*) nevű, Morvában úri de az hadakozásbeli rebeliók miatt jószágát elvesztett és exul ember, kit szegény fejedelem maga méltóságaért udvarában nagy böcsületben tart vala, s főlovász mesteriségben állítván, jó állapotja, fizetése, böcsületi vala; ehhez adta vala magát igen az fejedelemasszony, kit én vöttem eszemben; mert az fejedelemasszony vadászatban igen gyönyörködván, az szegény fejedelem parancsolatjából én szoktam vala kihordozni vadászni az fejedelemasszonyt, s láttam az alkalmatlanul való familiaritást, de szólni nem merészlettem. Vala pedig az svecziai királynak egy residense az fejedelemnél, igen

*) Zierothin.

értelmes derék ember, Strassburg nevű, ki is az dolgot eszében vevén, egykor nekem és Bornemisza Pálnak monda : Az fejedelem már hogy meggyógyulhasson, reméntelen; az én itt lakásom is tovább haszontalan és szükségtelen, én elmegyek az uramhoz; ti pedig az fejedelemnek jelentsétek meg, amoveálja udvarából Serothint, mert méltóságának sérelme leszen. Az svecus residens azután nem sokáig késvén, elmene; mi pedig az dolgot megjelentettük vala, kin nem kevésbé meg is háborodott vala; tovább is kérdezkedvén, én is az miket vöttem eszemben s láttam vala, megbeszélém : az késő dolgon eleget busula szegény, azt az Serothint is nem czégéres praetextussal amoveálá. Az az Serothin nem vala pápista ember hanem lutheranus, ki elmene ugyan udvartól, de az Prényi uraknak levén esmeretségekben, azok tarták sok ideig ugocsa-vármegyei házoknál s néha Szatmár vármegyében, mivel fejedelem halála után azok az vármegyék császár birodalma alá redeáltak vala, ahoz képest az is ott bátran latitál vala, s alattomban az fejedelemasszonytól is foveáltatott; kinek nyelveskedése miatt az dolog czégéreződ-vén jobban fejedelem halála után, egykorban az öreg Bethlen István discourálván arról, mint kellene azt az rossz embert kézre keríteni, ígírvén jószágot is ha ki kezében ejtené : én magamra

vállaltam vala, mert nekem azokkal az urakkal és Kun Lászlóval s többekkel is azon földön lakókkal nagy esmeretségem vala, s gyakran jártam arra; és az végzés az vala : hogy akár Husztban, akár Ecsedben vihetném elfogva, az jutalmat elvenném. Ez utra elkészülvén, midőn indulni akarnék, megváltoztatá tanácsát az gubernátor, praetendálván, hogy együld *) az szatmári praesidiumból avagy nekem lenne valami nyavalyám, avagy ha különben nem vihetném elevenen, halálában teljességgel nem akarna mocskolódni, kit én örömet cselekszem vala az uram gyalázatjáért; elmulván azért, azon urak admoneáltatának, ne tartanak; kik is elbocsátván, azután én nem tudom hol veszedelmezett el.

Valának pedig több idegen fiak is, kiket szegény fejedelem megtelepített vala az országban, és promoteált vala, nagy hasznos embereket reménlvén azokból az haza és maga maradéki számára nevelni; úgymint az említett Serothinon kívül vala Szunyog Gáspár, kit kövári kapitány nyá tött vala, és Rhédei Pálnét feleségül neki szerezvén, arról is sok szép jószágokat bir vala, fő hopmesterségben is tartá egy ideig: ettől vöttem volt én is az Erdélyből kibontakozása után az kövesdi jószágot. Vala harmadik Listius Fe-

*) Annyi mint: netalán; ma egyótnak mondatik Szabolesban.

rencz : ezt szamosujvári kapitánná tötte vala, és Vesselényi Pálnét szerzette vala neki, ki után uri jószágot birt. Negyedik vala egy Keglevith Miklós nevü, kinek az magafalvi jószágot adta vala. Ötödik Rátkai, úgy tetszik, Zsigmond. Ezek közül némelyek büszkéltek is az fejedelemisszony körül, tudván az német nyelvet is; némelyek pedig részesek levén az practikákban, német factióból az Bethlen familiát akarják vala ruinálni, és azután egyéb változásokat cselekedni. Ezt mivelék az idegen mostoha fiai az hazának. Példa.

Vala pedig minden practikának derekasb fundamentuma Csáki Istvánban, ki az fejedelemisszonyhoz igen titkoson beszinelvén magát még élteben az fejedelemnek, mind személyét annyéra kedveltette s mind practikáját, hogy az fejedelem halála után egészen az ő akaratját akarja vala az fejedelemisszony követni; s ehez adhaereáltak az megnevezettek és többek is sokan, kiváltképen az catholicus urak és főrendek; mert titkoson az fejedelemisszony is pápistává levén, holta után az fejedelemnek kinyilatkozék. Nagy hasonlás lön az országban; két ellenkező factio támada : egyik az fejedelemisszony nevezeti alatt, Csáki pártja, másik pediglen gubernátor Bethlen István pártja. Az fejedelemisszony és Csáki pártján valának az catholicus uraim,

sőt némelyek az több religión levők közzül is. Gubernátor pártján valának az evangelicusok, és az Bethlen Gábor rokonsági s nevelt emberi; és noha az fejedelem dispositiója szerént az gubernátortól kell vala az fejedelemasszonynak függeni, de oly gyűlölséget és diffidentiát szerzetek vala köztök, hogy egészen Csákihoz adhaercálván az fejedelemasszony, amaszt elveszteni kívánják vala; az urak és minden státusok egymástól félnek vala, és continue fegyverre készek valának kelni egymás ellen.

Az gubernátor azzal vala erős, hogy az fizetett hadaknak generálisa az veji Zólyomi Dávid, váradi főkapitány és hajduság gererálisa az öregbik fia gróf Bethlen István vala. Fő gyalog kapitány Nagy Pál, Bethlen Gábor nevelt embere; Macskási Ferencz aszerént udvari vicekapitány; Mikó Ferencz főkomornik; az atyám Kemény Boldizsár fogarasi kapitány, az első vármegyének, Fejérvármegyének főispánja, és az országgyűlésiben praesidens vala; Háromszéknek is főkapitánya Zólyomi, Csíknak Mikó, Udvarhelyszéknek Balási Ferencz, fejedelem nevelt emberi valának; mi is azon kívül sokan.

Az másik részre Kornis Zsigmond, Haller István, Kovacsoczki István cancellárius, Erdélyi István, Cserényi Farkas tanács urak, azokon kívül Szunyog Gáspár kövári kapitán, Listius

szamosujvári kapitán, Keglevith, Rátkai, többek is sokan.

Az fejedelem halála után az fejedelemasszony dolga kinyilatkozik; Csáki nem is az palotán az derék grádicson, hanem az fejedelemasszony házai felől való kis grádicson szokott vala feljárni, kit igen orrolva néztünk; ő pártjára volt az fejedelemasszony hopmestere, Horvát György, igen catholicus ember; az tolmács inasok is azzserént.

Vala egy Schultetus doctor, igen fő deák, elmés ember, az fejedelemasszonynak hiteles embere az nyelvért, de egyébiránt Bethlen Gábor creaturája, s religiosus evangelicus ember, és titkos nagy jóakarója az Bethlen familiának; nekem is igen nagy kedvességem és hitelem vala mind az fejedelemasszonynál s mind Csákinál. Reménkedtek az gubernátor és több azon részen levő nagy emberek, hogy ne abstrahálnám magamat udvartól, általam érthetnék az practikákat: melyet meg kellett cseleküdnem, és természetem kívül is simulálnom köztök; mert mivel láttam mind religiónknak s mind pedig annak külső oszlopinak, és az én jó uram familiájának is oppressiójokra való igyekezeteket, lelkem esmeretinek dictamenje szerint azoknak kellett több jót kívánnom, mint sem az ellenkező feleknek, és több igazzal is lennem, bőrcöm-

ben is járván : mert ha ideig kedvezni látattak is, de ha praevaleálhattak volna, tudtam azt, hogy azután nekem is avagy lelkem veszedelmével az tölök fuvandó tánczot kellett volna járnom, avagy másokkal együtt ha nem is, de utánok nekem is veszedelmeznem; melyet már el is kezdettek vala csak ebben is, hogy Jósika Gábor, kinek familiája felől hátrébb (34-dik l.) emlékezetet töttem, még régen Erdélyből kimenvén, Bethlen Gábornak mindenkori hadakozásiban ellenség volt, Eszterházy Miklós körül lakván, mihelyen meghala az fejedelem, innen belől is biztattatván, bejüve, és pártját fogván az fejedelemasszony és ország nevezeti alatt az catholicus urak, kevés héja lön, hogy az gerendi jószágból ki nem fordítanak, az mint arról való nehány rendbeli contractusok megmutatják, miképen kellett excontentálnunk; voltak több jelek is.

Minden practikájokat azért, kit magoktól az fejedelemasszonytól és Csákitól, kit másoktól megértvén, az gynecaeumban is az kik nevezetesbek és belsőbb személyek voltak, nagy kedvességem levén, s azok által is tudósítatván, én is informáltam az mi pártjainkat, mert látom vala azt is, hogy Csáki miatt veszedelmezik vala az fejedelemasszonynak is állapotja; de nyilván opponálnom is magamat nem lehet vala, sem

pedig abstrahálnom az fejedelemasszonyt annak pártjáról.

Ottan hamar pedig az fejedelem halála után római császártól condolentiának színe alatt főkövet német gróf jüve De Tristein.*) nevü, ki az (74 l.) említett cardinálnak atyjafia vala, kivel az országnak constitutiói és fejedelemasszonynak is conditiói szerént nem leszen vala szabad privatim az tanács praesentiája nekül tractálni : de azért megcselekedék; az ki confirmálván pápistai religiójában, noha még akkor is publice nem merészlette declarálni, az practica azon factionariusokkal nevedék általa.

Nekem pedig itt is ily galyibám esék, hogy reám bizattaték azon főkövetnek szállására való provisio, hogy az gazdák tölem vennének ordinanciát mind tisztességes gazdálkodás dolgából s mind pedig hogy az vele való szembenlétel, tracta privatus embereknek meg ne engedtetnék; s egykorban hát egy urfiat K. J. az több confluáltaknak conventiculumokból expediálván hozzá, ugyan meglesvén az én ott nem lételemnek alkalmatosságát, az gyalog hadnagy, ki ott vigyázott, be nem bocsátotta, appellálván reám s hozzám is elküldvén; én is megízeném, tartsa

*) Dietrichstein.

dolgát, nincsen ott semmi járója; ekképen igen prodáltatám előttök.

Másodszor vala egy Balog Ferencz nevü, hunyadvármegyei, Bethlen Gábornak egy inasa *), ki még élteben corrupáltatván, holta után declaratus pápistává lön, s egykor szállásomra jüvén, sok szók, beszédek közt állhatatlanságát reprehendálván, kezde alkalmatlanul felelgetni : kevésbe mulék pallossal fejét el nem sujtám, kiszaladván az is, az az catholicus uraknak igen vádolt. Ez két dolgoknak sopiálását nehezen cseleküdhetém.

Elmenvén az német követ, Fogarasból egy ládában egyszersmind az fejedelemasszony negyvenezer aranyakat elhozata, és ezt mind Csáki István kezében ejté ilyenképen : Mivel nem lehetett eltitkolni, az atyám levén az helyben főtiszt, és az tárháznak is kulcsai nála voltak, én akkor udvarnál levén, értésémre adá, én is viszont az gubernátornak, s az kiknek illet többeknek is; vigyáztunk azért igen arra rendelt emberink által, mit fognak mivelní az ládával, és hogy ha Csáki kezéhez kiiktatják, midőn vagy emberi által elküldi, vagy magával elviszi, vala collusiókn Zólyomival, hogy az utban felverjük; de megcsa-

*) Későbbi kéz itt változtatást tett, s vagy tizenkét szót kitörölt.

lának : mert Csáki elmene udvartól, az pénzes láda vitették az materiás kis boltba, mely Fejérváratt, alatta az fejedelem házainak az iveges folyosó felől vala, kinek gondjaviselése Czeglédi István nevü bejárón volt, mely is én hozzám és az igyhez is igen addictus vala; s tehát az aranyakat kiszedte volt az fejedelemasszonynyal, és követ rakván helyette, esmét bepecsételték s úgy küldötték az boltban; már Csáki is elmenvén, láda is pecsét alatt az említett boltban hiteles emberünk keze alatt levén, azt reménlettük, az szándék is megváltozott. De íme tehát egy Tepesit Zsigmond nevü főember szolgáját alattomban visszaküldötte Csáki valahány magával, az fejedelemasszony pedig Kisfaludra menvén egy ebéd után mindjárt mulatságképen, mind az magyar frauczimereket, kik által megérthettük volna, mind az említett Czeglédit, kinél az láda állott, mind engemet, ki fő lehettem volna az vigyázásra, studio szép hízelkedő beszédekkel magával elhiva s vive, és mihelt az várasról kihalada, gyalog szállván mind frauczimerivel, hogy az idő inkább haladjon, engem is lebeszéle, s gyalog velek mulatozva menénk Kisfalúdig, ott is kertekben, házakban, majorházakban mind késedelmeztetvén, szintén csak vacsorára meheténk vissza Fehérvárra; s íme tehát az alatt az hopmester Horvát György, ki igen practicus

factionarius pápista ember vala, Csákihoz tart, az magyar hopmesterasszony Macskási Mihály-n, ki egy vala az hopmesterrel, kt tolmács inasok Izsák s Simon, ezek honn maradván, az ládából kiszedett aranyakat az Csáki emberének, Tepesitnek kezéhez iktatván, mindjárt elment vele; harmadnap mulva tudtuk meg az practikát, s gy az pénz oda ln.

Látván Mikó Ferencz is mint foly az dolog, melléje vevén Nagy Pált az gyalog kapitánt, és holmi praetextusok alatt az fejedelemasszonytól commissit extrahlvn (mely máig is leveleim között exstl), az tárházban bebocstatsa s reá bizott holmi eszközök elhozsnak megengedése felől, Fogarasban menvn, az tárházból mindeket elhozott, valamelyek nevezet szerént az fejedelemasszonynak nem legltattak volt, sem másoknak : az mint hogy csak azokról tött vala az fejedelem testamentaria dispositiót, melyek benn az tárházban reponltatva állanak vala, de az mindennapi expenskra való s naponként rkezo jövedelmek fejedelmi, st királyi méltósághoz illendő és szükséges mindenféle sok szép gazdag jk csak rendkivl és registrls nekül az komornikok s egyéb tisztek kezeken forognak vala, fejedelemasszony egyébiránt is mind tékozló s mind gondviseletlen levén, csak az eltitkolhatatlan részt hadták kezénél, egyebekkel

felosztotzanak. Melynek kihordását, mint hallottam, szegény atyám könyves szemekkel nézte.

Ezen közben elközelítvén az fejedelem temetésének ideje, volt az ellenkezőknek ily factiójok s tanácsok : hogy azon temetésnek alkalmas-ságával, melyre minden rendek az országból is, de egyéb helyekről is confluálandók valának, derekas erővel lennének jelen, és akkor declaráltatnék az fejedelemasszonynak mind religiójának változtatása s római császár protectiója, mind pedig hogy az gubernátornak authoritását degradálván, avagy meghatározván kívánságok szerint, az fejedelemasszonynak szabados regiment szerezhethnének titulariter, mint kinek szive, lelke már kezekben vala; és az mit akarnak vala neve alatt, csak azt cselekszik vala, s ekképen minket opprimálni akarnak vala, de Isten kegyelméből markokban szakada ilyenképen :

Vala egy Kovács Péter híres mezei kapitány és igen szép s jó hada, kiket szegény Bethlen Gábor sok idő alatt és sok helyekről gyűjtögetett vala egyben; ezt az kapitánt corruptálták és pártjokra vonták vala; szinte akkor is Kassára járt az ott való gererálisokhoz practikálni, hadai pedig qvartirokban Kővár vidékén voltak, levén patronusok az hátrébb (162 l.) említett Szunyog Gáspár, akkori kővári

kapitán, ki az ellenkezők fele vala. Midőn azért már azzal is magokat erősbeknek állítanak, Csáki is pedig felesécskén fogadott volna hadat mind lovast, gyalogot az fejedelemasszony pénzével, és nagy apparátussal jött volna az gyűlésre, avagy temetésre Fejérvárra, hadait, lovasit gyalogit Fejérvár körül való falukra szállítá, azalatt Toldalagi Mihályt marus- és aranyaszéki hadakkal indítván, parancsolván pedig Kraszna és Közép-Szolnok vármegyékre is, Gyulafi Sámuelnek és Serédi Istvánnak is, hogy megegyeznének : véletlenül tanálván őket qvar-tirjokban, éjtszaka ütven meg, felverék, dissipálák, szemben hajtván az székely hadak imezekre, és az parasztság is rajtok levén; az kik elszaladhatának, császár pártjára futának, s azután is ellenségink lönek, Szunyogot az kövári kapitánságból kirekeszték, Gyulafi Sámuel, ki veji vala az gubernátornak, collocálák helyében. Imitt is Fejérváratt az több vitélő rend az mi pártunkon levén, noha az német gyalogság ellenkező, mindkét részről nagy gyűlölség, diffidentia vala, és csak nem csöppönöleg vala az vérontás közöttök; de meghallván az Muszka-Kovács Péter hadának dissipáltatását, kövári állapotnak változását, kikben nagy reménségeket helyhettettek vala, megfélemlének, és Csáki István, ki egyébiránt igen elmés, practicus és tekintetes,

de félelmes szívű ember vala, megrémülvén, egy estve felé csak harmad magával sétálásnak színe alatt kiballagván az szent György kapuján, lo-vait pedig azelőtt vízrevitelnek praetextusával kiiktatván, szerszámokat, fegyvereket aszserént alattomban, nyakszakadva futott, szaladott al-mási várában, odahagyván az gyűlést; ezt meg-értvén hadai, azok is az falukról, az mint kitől lehetett, csufoson szaladának : az gyalogi Gál-don az mi falunkban levén, dobjaikat is oda hagyták, maga csak harmadmagával estve elil-lasztván, más nap ebédre Almás várában ment. Úgy hallatott, fenekére sok kenő ment, míg meg-gyógyult az nyereg ellen való felsebesedésből.

Eszek veszvén azért ekképen, ellenkező kö-vetkezőst hozza Isten ki az dologból; mert az fejedelemasszony hogy már szomorúsága és bu-sulása miatt betegedvén meg, megfattyazék, és az feredő házról város felé nyíló kis ajtócskán vitték ki éjjel az leánygyermecskét, kit szült, az vinczi uj keresztény asszonyok tartására; de nem sokára megholt. Ezt noha igen titkolták, és közönségesen nem is tudták, de az belső és külső nagy embereknek is értékre volt, és ha semmi veszedelmezésünk nem forgott volna is az dolog-ban, csak az szégyenért is olyan fejedelmet nem örömet szenvedtünk volna, ki megtetemezett bitangul; de mivel az kötelesség is, az megholt

urunk gyalázatjának czégéreződése is tartóztatott, azt is láttuk, hogy ha változtatni akarnók az fejedelemséget, vagy Csákinak vagy másnak azon factión levőnek fogna succedálni: ehez képest inkább ideig szenyvednünk kelle; mindazáltal nem különben, hanem, noha az temetésre is csudás maga megeröltetésével lehetett felkelni, de utána ottan hamar publice convertálni, és az nagy templumban Fejérváratt communicálni is kelle; s így marada meg akkor az fejedelemségben: az urak és ország között is csináltaték amnistia és unio, Csáki is visszahivattaték.

Ezek akkor megcsendesedvén, engemet esmét római császárhoz expedíálának; menő utamban szemben kelletvén lennem mind palatinus Eszterházy Miklóssal, kit Kis-Martonban tanáltam, s mind Pázmány Péterrel, kit Nagy-Szombatban tanáltam. Ekkor nem postaképen, hanem internuncius voltam; de ekkor noha böcsületesb állapottal voltam, és külsőképen mutatták hogy már, de belsőképen nem látának szivesen úgy, mint mikor szegény uram halálának hírért vittem vala, mert az reménlett practikának és fejedelemszony pápistaságának is nyaka szakadott vala.

Voltam szálláson magam az magyar secretarius Ferenczfi házánál, szolgálaim és lovaim közel való vendégfogadóban : nagy bajom volt miatta; mert ez hatalmas főexpeditor és csudás memoriáju ember vala, de felette részeges, és ugyan is azért csudáltatott elméje, hogy részegen is hivataljának megfelelt fogytokozás nélkül (chez

hasonló vala azelőtt az fejedelemnek is egy secretáriusa Ormáncözi). Ő azt akarta volna : én is humora szerint ittam volna, kit sem böcsületem sem természetem nem szennyvedett; néha csaknem virradtig is elpirittyelt, én lefeküdtem s aluttam.

Igen sordidus ember is vala. Többi közt egykorban császár hivatván, piaczon tanáltatott, ott egy kappant vevén, tötte az szokása szerint magánál hordozott leveles táskában; bemenvén császárhoz, és leveleket akarván az táskából kivenni, az kappan is kiugrott; benn tanálván lenni császárné is, egyvele apró ebecskék, az kappant az kutyák kergették, csihlották : más felől Ferenczfi is futkosott, bujkált utána, hogy megfoghassa. Császárnak, császárnénak volt nagy nevetségek az dolgon annyéra, hogy urak is mentek be azon mulatságra. Egyébkor is az leveles táskában darab sajtok, hagymák, semlye, nehányszor szalonadarab is egyiránt volt közöslég; de azért elmés és igen hiteles ember vala, és már harmadik császárt szolgálta azon állapotban.

Ezen Bécsben lételemben, egy vendégséggel meg is tréfálódtam vala; mert császár palotáján levén, az ide hátrébb (167 l.) említett, Erdélyben követségben járt comes de Tristein, invitála más napra tíz órára vendégségben, s én is eligírkézém; azután Bottyáni Ádám is invitála, kitől

megmentém magamat, hogy már amoda ígérkeztem legyen. Eljűvén az idő, az magyar szokás szerént szállásomon várom vala az ujjabb hivalt, kiben semmi nem telék; elmulván az tiz óra, és már tizenegy felé levén, küldé látatnom esmét Bottyáni uram, kinek megizenvén, hogy még szállásomon legyek, ő ottan meglátatá amaznak szállásán az dolog mint legyen; s hát immár ott régen hozzá ültenek az ebédhez. Ujjobban azért hozzám küldé, és megizené mind az szokást, hogy az volna : az hivatalos az nevezett órára és az mennyid magával hivattatik, akkorra és annyid magával tartozzék az ebédhez, több hivalt nem várván; és hogy már ott régen hozzá telepedtek volna, azért mennék ő hozzája : melyet megcseleküdvén, ott valóban magyar módon is lakánk.

Másik dolgom ilyen is volt : Vala egy Vay Péter szabolcs-vármegyei, kinek én igen barátja voltam, étekfogó vala, ez elkéredzék velem, levén némünémü sollicitatiója császárnál; kinek dolgáról supplicatióját megiratván, midőn császárnál audientián levén, az egyéb dolgokat proponáltam volna, ekkor benn levén az tolmácsságon cancellárius Sennyei István és secretárius Ferenczfi is, orczátlanságot kelle cseleküdnöm barátságaért : mert császártól magam kértem audientiát neki, s az jámbor császár

mindjárt hivatá Ferenczfivel. Bejűvén Vay Péter, császár kezét nyulta, de amaz többször nem forogván olyan dologban, confundáltatott vala: hanem ott én magam szólitám magyarul, hogy menne oda kezét fogni; az meglevén, esmét, supplicatióját hogy elékeresné és adná oda; mind magamnak kellett tanítanom s beszélenem neki: kívánt válasza is lön az jámbor császártól. *)

Harmadik dologom is ezen uthan ily lön: Visszajüttömben, Fileken két franciscánus barátok, szécséni klastromból valók tanálkozásnak hozzánk, kik is igen hozzánk ereszkedének; onnan Osgyánban menvén Bakos Gáborhoz, oda is eljűvének; viszont Rimaszombatban is, mivel bocsátaták volt ki küldülésra. Előbb nem mervén kifokasztani, ott jelenté az egyik titkon, hogy meggyőzöttetvén lelki esmeretitől, mind az baráti állapot s mind az religio mellől el akarna állani, kénszeritvén Istenre, lelkemre, hogy vinném el. Mivel azért nekem is conscientiámban jár vala, megcselekedém, és társát velek levő kisíróvel elbeszélvén, hogy ő is mindjárt utána menne: azalatt lóra ültetvén, katona köntösben öltöztetve, más uton valóban szapo-

*) Későbbi kéz tizenöt sort kitörölt, melyek a 'harmadik dolog' tárgyalták; e törlés következtében a következő 'negyedik dolog' harmadikká változtatott.

rán elrándulék vele, éjjel nappal sietvén, míg az Tiszán általkelheték, mert félek vala igen, hogy megüznék érette akár szöktetést akár megöletését gondolván, mert Bosnyák Tamásnak is, az fileki kapitány s úrembernek is confessáriusa volt, s putnoki, szendrei, diós-györi, onodi, tokaji végházak közt kellett pedig elmennem, az Sajó mellett qvartirozván az hátrébb említett, Erdélyből kiűzetett Kovács Péter hada is.

Ezen hadbeliekkel voltam szemben qvartir-jokban, többi közt ki vicéje vala egy Balog Mihály jeles vitéz ember, és nem is részes kapitánya árultatásában, melyről az kassai generális asztalánál is volt öszveveszések, ez igen barátom levén, meg is jelentettem vala, és végeztem is vele, hogy ha utánam jüvök tanálkoznának, melyre adjon uti igazítást. Midőn azért ez qvartirból mennék, azonban láték néhány lovast jüni utánam : az barátot elől elküldvén, néhány magammal hátrébb maradva elvárám : tartásom vala is, hogy üzök fele ne volna. Elérkezvén és szót 'adván egymásnak, hát barátink ; monda azért az előttök levő : Uram, emlékezzél meg arról, Bethlen Gábor éltében valami fosztogatás-beli csintalanságért megfogattatván és sentenciáztatván, meg akarnak vala ölni, s te nyertél vala kegyelmet az fejedelemtől, és Isten után adtad meg életemet; én pedig nem tudtam mivel

ez ideig meghálálni; hanem mivel mostan látom hosszas utadat s abban lovaiddnak megcsapónását, azért im egy jó járó erős barna paripát hoztam. Úgy vagyon, vala is szükségem reá; mert jobbik vezeték paripámat, kinél több nem is vala az alattam levön kívül, Bakos Gábornak adtam vala olyan szükséges utamban is ajándékon, látván fogyotkozását, és szinte akkor érkezvén hír töröknek kinn létele felől, midőn azon mennék el; mindazáltal nem akarom vala elvenni, állatván, hogy maholnap Isten haza vivén, lenne több lovam mint sem neki; az katoná pedig esküvén azon, levágja inát, ha el nem veszem : így kelle elvennem, de nem ingyen, hanem inasom alatt levő s háta megsebesedett más paripát hagyék nála. Ily háladoságot tapasztalék az emberséges szegény legényben; mert noha az dologra emlékeztem ugyan, de én az személyt meg sem esmertem volna. Mely szegény legény katoná azután az ide előbb említendő rakomazi harczon el is fogattatván, esmét gyaloggá maradt, s megszabadulván, biztában megkeresett, és esmét én lovasítottam meg.

Ez utat is azért ekképen Isten kegyelméből békével véghez vivén, az elhozott barát is convertála s meg is házasodván, vallásunkon való predikátori hivatalban hala meg is. Kit azután esmét felmenésemben szegény cardinál Pázmány

is vetett szememre : miért vittem el az barátot ? melyre feleletet így töttem : Nekem úgy látszott, hogy lelkemben járt megcseleküdnem, vágyodását értvén megtérésre. És vajha nagyságodat is megnyerhetném s vihetném Istennek és az hazámnak, bizonyára kész lennék életemet érette koczkára vetni. Kire szegény monda : Azt is vétkesen cseleküdted, jó öcsém ; engem pedig nem Istennek, hanem Istentől vinnél el. Hazádnak is pedig, ki nekem is hazám, ott lakva kevesbet használhatnék, sat.

Ezek után Csáki esmét más practikát kezde, Prépostvári Zsigmonddal elhitetvén, hogy az fejedelemségnek translatióját neki szerzenéje : ezt azért kezdék is látatni, melyben interessátus vala Kapi András és felesége is, mert az asszony mostoha leánya, az úr pedig veji vala Prépostvárinak ; melyről engem is praemoneáltak vala, hogy alkalmaztatnám magamat ; kit én tempestive tudtokra is adtam vala, az kiknek illet, noha abban is csak szines dolgait ottan hamar eszemben vöttem vala, mert olvastam fejedelemsasszonynak irott oly leveleit, kiben hogy már törekedő írásit Prépostvárinak megmutatván, amaz azt tudta, azon írást küldi, azonban kivonván, meg ellenkezöt irt s izent szóval.

Kiváltképen pedig egykorban Fogarasban jüvén Csáki, lönék ily dolgai : Mivel mindennemü

javait az fejedelemasszony ö kezéhez akarja vala ejteni, az mint meg is lön, mert azelőtt, mint megirtam, egyszersmind 40 ezer aranyat, azután minden clenodiumit adta kezéhez : levén azért még 50 ezer tallér az fogarasi tárházban, az testamentum fele, alattomban az fejedelemasszony az negyvenezerből maradott tizezer aranyat is kezéhez adta, kit azelőtt kezéhez vött vala az tárházból, mert az is 50 ezer vala, ezt is ekkor kezéhez adta Csákinak, azonkívül az kinn járó aranyakat, mely circiter 18 avagy 20 ezer volt még azelőtt; ekkor azért mint cserében az fejedelemasszonytól kére tizezer tallérokat, hogy már maga aranyait öt ezret adván érette, kiket midőn olvasni felbontottam volna, az szegény fejedelem maga jedzését közte tanálám, kiből mindjárt megessmertem azon felének lenni, kit az fejedelemasszony az tárházból kezéhez vött, de nem volt mit tennem, ki kelle adnom az tizezer tallérokat; az ötezer arany is az fejedelemasszonymál maradván, azt is kezéhez ejtette s elvivé.

Ekkor ottlétele alatt nekem is nem keveset kedvezvén, egykor nagy confidentiával kezde velem tractálni, ezeket mondván : Im látja kegyelmed, hogy mint az palástját levetvén adná nyakamban, szinte oly örömet az fejedelemséget transferálná nekem az fejedelemasszony; azért

kegyelmedet kérem, édes öcsém uram, mind legyen jóakarattal hozzám, mind pedig adja tetszését az dologban, és mit itél is, mondja meg. Kire én is mondtam : Én csak egy ifju legény szolgálja vagyok, az asszony akaratját követni tartozom ugyan, mindazáltal ne legyen bántódására, ha sincere megmondom az iránt való tetszésemet. Ő is monda, hogy nem. Kire én is : Az Isten titkában senki nem mehet, de emberi rátiók szerént az dolog végben nem megyen : egyik az religio miatt, pápista úr levén, másikért mert Bethlen Gábor igen megerősítette maga familiáját, s az kik creaturái, azok el nem állanak mellőlök; és így az dolog nem fog végben mehetni. Ez nem esék szájának izesen, s azt felelé : Csak kegyelmed mondja azt, de mások másképen discurálnak. Arra én is mondték : Szabad ki mit hízkelkedik : de én az igazat mondom. Bizony dolog, igen simulált is; tudom hogy péntek napon is, pápista emberektől titkon, megötte vala az hust előttünk, hogy inkább az evangelicusoknak is elméjeket magához vonyhassa. Ekkor világosan megesmerém, hogy Prépostvárinak szinnel, de valósággal magának horgászna.

Ugyan ekkori Fogarasban lételeben Kassai Istvánt is oda hivatták vala, és nekem egy emberem hallgatta egy kert mellett, ketten sétálván Csákival, tractálták az fejedelemség állapot-

ját. Kassai ezeket mondotta : Nincsen, nagyságos uram, kivületted más arra alkalmasb ember, csak az religio dolgában assecurálj bennünket; melyet Csáki is készen compromittált. Ezeket is értvén, az gubernátornak tudására adtam Kassai pedig ekkor öszvevesze velem s azután holtig ellenkezőm lön, mert az fejedelemnek valának huszonnégy darvas jegyü legöregebb kupái, s azok közzül parancsolának egyet tárházból neki adnom, magoktól pedig aranyakat alattomban felest adtak. Én szánván megbontani azokat az kupákat, elegy-belegy ezüst kupákat, kannákat annyi nyomót méretvén, küldöttem; visszaküldötte kétszer is, izenvén : mi gondom nekem arra, hogy ha Fogarast neki adná is az fejedelemszszony, nem enyim, hanem övé, szabad vele, s adjam azt, az mit parancsolt. Kire én is : Fogarast annál inkább nem adnám, mint országnak egyik házát; de bizony imez kupát is nem adom; lássa ha veszi is, ha nem is imezeket. S meg kelle lenni, mert igen nehezlém vala az értett practikát is. Ezzel akkor elmenének.

Azután esmét értém meg ily practikájokat: hogy miglen az fejedelemséghez juthatna, addig Csákinak bocsátának kezéhez tokaji és munkácsi várait s jószágit az fejedelemszszonynak; melyet is mindjárt értésére adtam az gubernátornak, ki akkor szinte Illyén volt; nálam pedig szokott

vala állani postaczimer, kivel Székely János nevű öreg legény szolgálmat küldöttem vala el. De minekelőtte ez erumpált volna, még ezelőtt s nem sokkal az fejedelem halála után Kornis Zsigmondot és Kapi Andrást küldték vala solennis legatióval római császárhoz : ezek is pedig az gubernátornak és pártjainak ellenkezői valának.

Ez követek megjüveteli után jó idővel egykorban, midőn már az gubernátor mind az fejedelemiség dolgában, s mind az magyarországi váraknak Csáki kezéhez ejtésében való practikákat értené, akarván megelőzni, országos gyűlést promulgála; de engemet az fejedelemasszony Csáki tanácsából Munkácsra expediála az végre, hogy Balling Jánossal és az praesidiummal tractálnám Csáki bebocsátását, mely nekem is nem igen tetszik vala, az gubernátor és több mi pártjaink pedig ellenkező tanuságot adtak vala; de az fejedelemasszony csak credentiákat és assecratiókat adván, úgy expediála, hogy Almásra mennék, és az minemű tanuságot fogna adni Csáki, abban járnék el; azszerént is cseleküvém, simulálnom kellettén előttök, ők pedig azt állítván, hogy mind religiómat és benefactorimat háladatlanul elárultatják velem, minden titkokat aperiálják vala. Elindulván onnan, Somboron megszállék, és Sóti István nevű szolgálmat expediálván vissza, az atyámat és az gubernátort

mindenekről tudósítám. Többi közt vala ilyen akaratjok is : hogy az gyalog kapitánt Nagy Pált, ki mi pártunkon való jeles ember vala, tisztitól priválnák gyalázatosan, és monostorszegi Kun Istvánt állitanák helyébe, ki ő pártjok vala. Én azért ezt dissvadeálám, hanem persvadeálám Csákinak, inkább írná meg az fejedelem-asszonynak, hogy kedveskedjék valamivel neki : én pedig magamra vállalnám, hogy visszafordulván azon utamról, az ő részekre csinálom. Tetszén Csákinak, megírá; én is pedig amaszt tudósítám, hogy élne az alkalmatossággal, melyet el sem mulatott; ekkor adák neki az ludasi és buzdi jószágot, noha egyébiránt abban semmi telék azután is, hogy elpártolt volna.

Midőn azért közelítenék Munkácshoz, érkezék hozzám Horvát Ferencz nevű ember, ki Csáki embere vala, és ez tractátusban adjungáltatott vala mellém; ez magyarországi ember, catholicus is ugyan de affelett igen austriacus ember is vala, és in confidentia jelente ily dolgot : hogy ő nem régen érkezett volna meg Bécsből, és secreto consilio imperatorio végeztetett volna az el, hogy miglen az fejedelemség succedálhatna Csákinak : addig az erdélyieknek mint sas úgy lenne fejek felett Munkácsból, Tokajból, és az fejedelemasszonynak minden javaiból; és hogy ebben kellene fáradoznunk, miképen Ballingot

lebeszélhetnök, és Csákit Munkácsban férkeztethetnök : mely én nekem igen izetlen vala, mindazáltal javallám igen, és bemenvén Munkácsban, mindeneket kívánságok szerint nagy szorgalmatossággal proponálék; de mivel én nekem igen confidens emberem vala Balling, megizeném alattomban, hogy én nekem privatim más beszédem volna vele. Az követtség után azért ebéden igen ivánk, és más nap én mind természetem szerint kornyadozván s fel sem kelvén ebédre, s mind pedig hogy külön való beszédem lehetne, Balling is betegeskedést tettetvén, az én követtársomat más házban vendégelvén, én azalatt Ballinggal eléggé tractálék s concludálék is : azután az választ kiadák : hogy az várat és jószágot, s minden jüvedelmet az fejedelemasszonynak hívségekkel együtt megtartják; de Csákit soha be nem bocsátják. Vala pedig erdélyi gyalog is az várban circiter 60, egy hadnagygyal, kik mivel ott szükségesek nem valának, hogy látassék mégis valamit efficiáltam lenni, minthogy parancsolat vala is felőle, azokat kihoztam.

Az én ide járásom alatt az hátrébb említett gyűlés Meggyesen meglön; de ime az sáfránybűzt megérezvén Csáki uram, nemcsak nem mérésztett menni azon gyűlésre, de Erdélyben is nem mert maradni; hanem kirándult Magyarországon, és ezután soha többé maig be nem

jött; hanem levén magának is igen kevés jószága, abból is, de kiváltképen az fejedelemasszony tokaji jóságából élt, mert az hátrébb említett titkos végzések szerint noha az munkácsihoz nem férhetének, de az tokajit Csáki kezéhez bocsáták. Az várban is volt ugyan szabad bemenni, de annak és az praesidiumnak más volt kapitánya, az pedig császáré volt, egy Révai István, kit említettem hátrébb (125 l.).

Én azért Naményben Lónyay Zsigmondnál tanálám Csákit, az holott megmondám az választ az munkácsi dologból, mely neki nem vala kedves Minthogy pedig Lónyay igen addictus vala Csákihoz, igen éltette tanácsával, mert ő is azt az részét, mely volt volna Aranyas-Megygyesen és jóságában, neki adta vala, melyre Lónyaynak igen nagy szüksége vala. Őszveülvén azért Lónyay, Csáki, egy leghitelesb embere Csákinak Vadas Gábor, és engem is adhibeálván, tettek nagy discursusokat, ők azt tueálván, hogy az fejedelemasszonyt mint nem is idegenjét, és annak pártjait római császár mint és hogy fogná protegálni és promoteálni, s az Bethlen familiát opprimálni : én ellenben az török oltalmát, és az országban levő fundamentomját az másik félnek állítottam; s bizony dolog, hogy maga is Csáki azon acquiescált inkább. És ekképen én Erdélyben indulék, Csáki uram kinn marada, az feje-

delemasszony értékéből magának szép uraságot szerze; elsőben Szenderőt vevén meg jószágostól; azután Gönczöt; de mivel Szendrőhöz az török közel lakik vala, felesége jussára; az Thurzó familia fiúágon deficiálván, az ő felesége pedig, Forgács Éva, leány vala az Thurzó familiából, úgy juta Szepesvárához és jószágához, oda hagyván Szendrőt, summáját amazra fordítván; azután Tarczalt is az fejedelemasszony neki adá.

Az említett meggyesi gyűlés pedig ment végben felette rút tumultussal, mert az gubernátor az fejedelemasszony ellen tevén publica querelát az ország előtt, és akarván mutogatni conditióinak violálását s consequenter az országnak homagiumjától felszabadulását, az fejedelemasszony degradálására s mást választásra; de az ellenkező factio praevaléálván, és mivel az ország státusi is nem voltak arra jól dispositusok, csak kevésben mult, egymást le nem vágták; fegyveres kézzel levén mindenik fél. Tandem az ország interponálta magát és nehezen sopiálta, levén az atyám praesidens, Toldalagi Mihály, Borsos Tamás levén ez mediumnak inventori.

Említék erről egy csufos dolgot. Ráskán Magyarországban egy ember házánál lakott néhány esztendőig egy ördög, ki csak hogy nem látott ugyan, de szavai hallattak, és sok csintalan-

kodási látattak. Ekkorban eltávozván néhány napok alatt, s azután esmét magát előbbi szokása szerint megjelentvén, kérdetett, hol járt legyen? Azt felelte : Ím az erdélyiek gyűlésére mentem vala én is, kevésben mulék, végben nem vihetém, hogy egymást le nem vágák; azt azért végben nem vihetvén, utamban egy papot vétkezteték az maga leányával.

Ez is azért nem succedálván, lön más inventiójok : hogy az kassai vicegenerális, mint csak kállai, szatmári, fejedelem halála után redeált végházaknak látogatására jüne feles magával, s az többi utána szivárogván, onnan bejünének az fejedelemasszony mellé, ki akkorra menne Szamos-Ujvárra : és így, ha kik ellenkezők tanálkoznának, megnyakaztatnának; az fejedelemasszony pedig parancsolatokat küldezne ki, hogy mindennek csendességben lennének, mivel kétség nélkül az gubernátor az országnak felülést fogna parancsolni, és azt az ellenkező parancsolat meggátolná. Ez dolog nekem is értésemre esvén, adám tudtára az gubernátornak, az ki viszont consulálkodván az kikkel illet, praeveniálák, mert gróf ifiabb Bethlen Istvánnak és Zólyomi Dávidnak parancsolván, eleiben menének Bornemisza Jánosnak, és hadát dissipálák s visszaverék. Eképen noha elmene ugyan az fejedelemasszony Szamos-Ujvárra, de az practikának nyaka sza-

kada. Mely cselekedetikért az két ifju uraknak az ellenkező factionatusok fejedelem és ország nevezeti alatt végezték azt, hogy reájok küldenének, hadokat eloszlatnák, s magokat is megbüntetnék, mivel császárral való békeséget bontottak volna fel, birodalmát és népét invadálván : erre generálisnak destinálák Kapi Andrást, hogy ország hadát adnának melléje. Ez alkalmatosságról egy musnai paraszt, de elmés, jó szász embernek, kivel mind az atyám mind én sokat ittunk, ily jeles discursusát hallottam : Ha szintén vétkeztenek volna is valamit azon dologban az ifju urak, de nem kell őket megbüntetni; mert az mely kölyök-agarat az első vadfogáson igen megvernek, fottig félelmes szokott lenni. Első és nem tudva való vétségek levén, jobb elszenvedni nekik is.

Parancsolának is, hogy bizonyos időre Kolosvárhoz gyűlne az ország hada, melyben az gubernátor is nem ellenkezett, de az két fél különböző végekkel; mert azalatt fia és veji által az gubernátor Rákóczi Györgynek adott fejedelemségre való vocatiót, és az dolgot conclusióban is vötték, látván, hogy periclitálna mind familiástól és vele egyetértőkkal, magának pedig nem reménli vala, hogy fejedelemséget obtineálhatna. Ott kinn azért az két urak magok pártjokra csinálták vala az hajduságot, és az

partiumbeli vármegyéknek is nagyobb részét, noha Bihar vármegyében sokak Kornis Zsigmonddal értenek vala egyet mint főispánjokkal. Itt benn is pedig az gubernátornak sok pártjai valának, mert meg is unták vala az fejedelemsasszony miatt való vesződéseket.

Minekelőtte pedig az hadak egybengyülésének ideje lött volna, engemet az fejedelemsasszony Fogarasban expediála, mivel az atyámnak is ki kell vala menni Kolosvárhoz, tanács úr, praesidens, főispán is levén; jól is esett az én részemre, mert ha én ott löttem volna, nyilván-sággal én oly tanácsot adtam s intimáltam volna az fejedelemsasszonynak, mint jámbor szolga asszonyának, hogy az fejedelemségnek nem fogott volna renunciálni, mely miatt eshetett volna valami szerencsétlenség is rajtam. Isten úgy akarta.

Ez tábori gyűlésre bejűvő utjában az ifiurak insidiálkodtanak is Kornis Zsigmondnak vagy megfogására vagy elvesztésére, tartván mint olyan tekintetes embertől, hogy miatta az elkezdett dologban nem kezdenének előmehetni; de értésére esvén, módját tanálta bátorságos bejűhetésének.

Confluálódván azért az ország azon tábori gyűlésre, subordináltak másokat is, de kiváltképen Fekete Lőrinczet, ki jó német levén, és az fejedelemsasszonynak is meghitt embere, igírvén

jószágot is neki, ha végbenviszi, persvadeáltatták, hogy bucsuznék el sponte az fejedelemségtől : mert az ország kedve ellen is gyalázatosan letenné ezen egybegyűléseken, s jobb lenne csendességben élni, levén elege. Reá ígerte magát csak valami mulólag; kapván azért arra hajlandóságának alkalmatosságát, kedvénél is előbb az országot begyűjtván, cancellárius Kovacsoczkí István fejedelemasszony nevével elbucsuzott, adván hozzája több jószágihoz Vinczet tizenhat-ezer forintokban, elkisírtetvén Cserényi Farkas tanács urral. Az hírt meghallván én is, estve indulván meg Fogarasból, más nap ebédre Fejérvárra mentem hozzája, s vele Fogarasban.

Mihelyen azért amott az resignatiót az fejedelemasszony megcseleküdte, hirt adván az gubernátor az fiainak, Rákóczi Györgynek megindításával siettenek. Itt pedig eszekben vevén az dolgot, kik az fejedelemasszony pártjai voltak azelőtt, bátorságosbnak itílték, hogy Bethlen Istvánt választanak fejedelemnek, mint sem idegent az ifiu urak, kik már injuriáltattak is vala, hoznának nyakokra; s adhaereálnak azért Bethlen Istvánhoz. Látván azért reménsége kívül az dolgot succedálni Bethlen István, megirta ugyan elég tempestive fiainak, hogy Rákóczit meg ne mozdítanak : de azok már oda adván szót, nem resistáltak *). Ímitt bizván ahoz Bethlen István, hogy irásához tartanak magokat fiai, acceptálta az electiót; amazok is Váradba behozták Rákóczit, és így mindkét felől táborba szállottak egy-

*) Desistáltak.

más ellen; fartatták ugyan az dolgot, de vissza nem beszélheték Rákóczit; az vérontást is örömet távoztatták volna, keresztények s magyarok levén. Végre Topa nevü falunál hitre egymással szemben löttének, és sok tracta után végezték azt, de igen titkoson hogy már, hogy Rákóczi legyen vesztég Váradban, Bethlen István pedig az országnak gyűlést promulgáltasson Segesvárra, és ott az fejedelemséget resignálja, s ujjobb electióra bocsátassék az dolog, mindennek kötelességek utrinque felszabadítván, az kit sponte választ az ország, az legyen, sőt, hogy ha kenálnák is Bethlen Istvánt, ne venné fel; ezalatt szabad lenne Rákóczinak az státusokat requirálni.

Az atyám látván az változó állapotokat, Kólosváratt az praesidensséget és tanács-uraságot resignálta, nem akarván egyik részre is köteles lenni; kihez házához is Bükösre, mihelt az electiója lött Bethlen Istvánnak, küldvén Toldalagi Jánost és Ugron Pált, tractála, hogy kötelezné magát; kire az atyám azt felelte: Én kétféle nem szolgálhatok; egy asszonyom vagyon, jüvetek el velem Fogarasban, ha az asszonyom engedi-e s nem-e? megkérdem, és választételéhez alkalmaztatom magamat. Ezek azért Fogarasban indulának Bükösről; én pedig Váraddá ily okból:

Rákóczi György ira az fejedelemasszonynak,

hogy engemet küldene hozzája, levén nagy dolgokról való izeneti s tractája az fejedelemaaszonyynyal. Én azért elmenvén, Kolosváratt tanálám Bethlen Istvánt, ki már fejedelem vala; félvén azért attól, hogy az fejedelemaaszony ő ellene való dolgokkal ne expediált legyen, kíváná azt, hogy hittet assecurálnám arról : nem vagyok expeditus olyan dolgokkal, különben el nem bocsátana; melyet bátorságos conscientiával meg is cselekedém; mert nem vala semmi afféle tanuságom, nem is tudván az asszonyom is, mi végre kívánná hozzá menetelemet Rákóczi György. Ekképen elbocsátván, és Váradon Rákóczival, ifiabb Bethlen Istvánnal, Zólyomival szemben levén, tractájok ezekről lön : 1.) Declarálák, mint végezett legyen Topánál Bethlen István fejedelem Rákóczival. 2.) Hogy az fejedelemaaszony is, Catherina, lenne promotora Rákóczinak. 3.) Hogy ha mi praetensiója még az fejedelemséghez lehetne, transferálná Rákóczira, és iratna mind Budára, portára mellette. 4.) Hogy az lejendő segesvári gyűlésre küldendő követjeinek kezekhez kölcsön néhány ezer forintot szerzenék; ajánlván ezek mellett sokképen való jó akaratját. És mikor már elbucsúztam volna, az gróftól izené, hogy Munkácsot pénzejért az fejedelemaaszontól szerzeném neki, nekem pedig küldé tizenhatezer forintról való

assecuratióját ezekben való forgolódásomért. Az többire én is ígírem magamat, mert noha én igen addictus valék Bethlen Istvánhoz, de ő ily maga-gondolatlanul cselekedék s hertelenkedék, hogy tudván immár controversiában lételét Rákóczival, és hogy Catherina is igen disgustata tőle, mégis mihelyen az electiót kaphatta, ottan az országnak proponáltatta, s kívánta azt és conclusióban is vétette, hogy Fogarast Catherinától kiváltanák és neki adnák, melyet hogy ki nem bocsát kezéből, Catherina vakmerőjül eltökélette vala; kiből azt az következtetést is látom vala, hogy vagy hitszegéssel kellene az várat feladnom, vagy minden jószágom s életem vesztésével holtig oltalmaznom; kötelességem szerint is, és magam veszedelmem távoztatásáért is azért annak kellene faveálnom, az ki az asszonyomnak ajánlással szívét magához veszi, és nem fenyegetéssel idegeníti vala. De az utolsó kívánságra, az munkácsi dologra nem csak nem ígírem magamat, sőt declarálám, hogy én szolga levén, kötelességem szerint soha jószágá eladását nem tanácslom, sőt ellenkezőt inkább, holott fejedelemsége is már nem levén, ha husából nem, leveléből az jószágnak inkább nem fogna élélhetni; noha én immár azelőtt arra való hajlandóságát Catharinának vöttem vala eszemben szavaiból kéretlen, mindazáltal én con-

scientiámnak akarván satisfaciálnom, az tizenhat-ezer forintos assecuratiót is visszaadám, megbánódásával Rákóczinak. Visszamenvén azért Somi Mátyás nevű szolgámnak kezéhez adván az mi oly titkos levelek valának és irások, más uton elbocsátám másod magával, tartván megtartóztatástól, avagy az levelek meglátogatásától; magam pedig Kolosvárra menvén, szemben lők Bethlen István fejedelemmel, s kívánám kötelességem felszabadítását, melyet elsőben nem akar vala, de megmondám, hogy magamat ahhoz nem tartom, mert csak eddig volt annak határa, s az mi nagyubb, Rákóczival való végezése szerint, im hamar nap mindeneknek kötelességeket fel kellene szabadítani, s hát én miért tartatnám abban? Vevén azért eszébe, hogy értem azon titkos végezéseket, absolvála, kérvén és intvén szép beszédekkel hozzája való jóakaratra.

Gerendre érkezvén meghallám halálát szegény atyámnak, ki az Bethlen Gábor halála után épen esztendőbeli azon holnapban, hétben, de szinte napban hala és ujétá meg gyászomat; ki, az mint irtam hátrébb (195 l.), Fogarasba menvén az Bethlen István fejedelem commissáriusival, midőn Catherinát is sollicitálnák az hitelesnek megengedésére, az viszont csak az atyám maga szabadjára hadta volna, ő is szegény kiadta az választ, hogy egyiknek is tovább való köte-

lességgel lenni nem akar. Megérezvén halálának is közelítését, Catherinától és minden rendektől végső bucsút vött, communióval élt, és néhány nap múlva megindult, felizenvén Catherinához, minthogy szegény feles tréfáju ember is vala, kéretett két palaczk magyarországi édes borokat, izenvén, ha megkönnyebbedik, egészségejért megiszsa, ha meghal, lábához és fejéhez temeteti. És ekképen végső bucsút vevén minden rendektől, megkövetvén mindeneket : többi közt vala egy Blenyesi György, ki szegény atyámat sok injuriákkal illette vala életében, minden javaiban, sőt böcsületiben járó dolgokban is praktikálván, azt nevezet szerint az fő pap Jászbrényi Mátyás által maga megkövettette, és dolgait szemére hányatván, mindeneiben megengedett neki, noha azelőtt is nemcsak nem állott boszút rajta mint igen jó lelkiesmeretű keresztény ember, de soha csak szemére is nem vetette, és jóval sokkal volt neki. Azután én is azont követtem, noha nekem is sokakban vétett, mert igen tökéletlen fondorkodó ember; nem is kerestem ugyan én, de az Úristen el nem szenvedvén sok hamisságit, nem különben mint Salamon Semert, nem bocsáthatám koporsójában tisztességére, nem az atyám s magam boszuját üzvén és állván, hanem az Isten boszuját rajta; mert noha igen böcsületes ember házanépe vala,

de ímez parázna lator ember levén, fertelmes életét continuálván vénségében is, kinyilatkoznak rusnyasági. Felesége elállta mellöle, hozzám confugiálván mint magistratushoz, az urát törvénnyel prosequáltattam, inquiráltatván is latorságiból; az törvény megöli vala : de azalatt megbetegedvén, hala meg gyalázatban. Feleségét az fejedelemasszony sok kérésére hopmesterasszonynak szerzettem vala, kit azután az hopmester Görgei Jób vön el feleségül. Más is vala hasonló hamis ember az parázna életen kívül Száraszi Mátyás, kinek éltében és holtá után maradékinak is az gonoszért sok jóval voltam.

Ekképen azért szegény atyám útjára indulván haza felé, minden köteleességitől felszabadulva, Morgonda és Leses határhalmainál szintén, megállítatván szekerét és mondván : Immár az én órám eljött; kezeimet fogjátok és tegyétek öszve; nyujtoztassatok el s imádkozzatok ti is; — és így maga is buzgóságos imádkozása közt holt meg, s én szegént halva találtam.

Az fejedelemasszonyhoz azért, Catherinához, Fogarasban érkezvén, megbeszélém az Rákóczi kevénságit, és egyéb actákat, s igen örömet hajla Rákóczihoz való jóakaratra, mert Bethlen István ellen igen nagy gyűlölségben vala, melyet régen inbibáltattak vala vele, annyéra, hogy az hátrébb említett időben, midőn az Gyulafi Sá-

muel és Bethlen István középső leánya lakodalma volna Fejérváratt gyászos állapotban muzsika nélkül az várbeli palotákban, az holott az fejedelemasszonynak is jelen kell vala lenni, eliesztvén, hogy azon alkalmatossággal meg akarná öletni, házában feltekert puskáit asztalára rakván, ki sem akart júni, mely értésemre levén, mivel én valék az vőfély, Kapiné asszonyom nyoszolyóasszony, azt is hozzá kérvén, Isten tudja mely nehezen, sok hittel való assecuratiómmal beszéltem az asztalhoz való kijövetelre.

De hogy térjek az dologra : Minden fejedelemséghez való praetensiójának translatiója felől pápens levelet kezeirása és pecségi alatt készítették; annak felette valának készen török császár parancsolati budai vezérre, tömösvári, szilisztriai passákra, az két oláh vajdákra szólók, hogy azon leveleket látván, mindjárt valahová kívánni fogná az fejedelemasszony, indulnának segítségére. Ezeket, és azokon kívül is iratván leveleket, mind kezéhez küldém Rákóczinak, melyekkel az ifiu Bethlen István Budára menvén, vivé véghez az Rákóczi dologát az töröknél.

Elérkezvén pedig az topai végezés szerint ideje az segesvári gyűlésnek, és ott mindennek kötelességeket felszabadítván Bethlen István, Catherina engemet expediála képében azon

gyűlésre cum plenipotencia, és ugyan írásban is vevém kezeirása s pecségi alatt az instructiót; az Rákóczi követjei kezéhez zsákokban zab között hétezer forintokat viteték, kiből osztogattak imide amoda; félelmesen küldöttem, mert Bethlen István pártján levő hadak voltak szélyel az falukon. Ez utra indulván, rossz jelek is féltettek. Egyik ilyen vala : hogy Fogarashoz estve kilencz óra tájban indulván, és csak Sároson, ki egy mélyföld Fogarashoz, háltni akarván, szekercimet cselédimet elől elhocsátván, csak paripán, noha oly katonák valának velem, kik bokrait is azon helyeknek tudták, mégis egész éjjel mind bolyogván, s nehányszor Galaczhoz menvén vissza, virradtáig Sárostra menni nem tudtam. Másik ez lön : hogy Segesváratt, midőn szinte szállásomra bemennék, az kapuban eldűle az szekerem : mindazáltal az Úristen megoltalmazza minden szerencsétlenségtől. Utánam pedig érkezett Fogarasban portáról egy követ, Arnót Ali aga nevű, magyarul tudó, kit Catherina hozzám expediált, hogy tölem venne tanuságot; ez azért jött vala ilyen tökéletlen tanusággal, hogy az országnak szóló levelek két rendbeliek valának nála, egyikben írva az, hogy Rákóczit választanák, mert az volna akarátja hatalmas császárnak is; másikban az vala, hogy Bethlen Istvánt választanák; tanusága pedig azon töröknek az, hogy az fejedelem-

asszony Catherina az melyiket kívánná, annak részére való levelet praesentálná az országnak, s az másikat megtartaná. Erről azért az török követ én tölem kívána venni tanuságot, kit hozzá is taníték, az mint az magam instructióm is tartotta.

Felszabadétatván azért mindenek homágium-joktól; az Rákóczi követjei pedig, Serédi István és Vetési István levén, az embereket futván, s adományokkal, igiretekkel pártjokra vonván, az minthogy ekkor ígérék, adák Macskási Ferencznek az rákosi jószágot, ő levén udvari és mezei vicekapitán s generális; viszont Nagy Pálnak az hévizi jószágot, ki gyalog kapitány vala. Az kölcsön oda vitt hét ezer forintnak is öt ezerét elosztogatók, két ezerét visszavittem, mely öt ezer forintokat felette nehezen extorqueálhattam azután Rákóczitól. Mely példán egyiken, s másikon viszont hogy Dávid deák nevű köhalmi királybirótól is magam kezességemre azután kértem vala az fejedelem számára parancsolatjából két ezer forintokat, azt is hasonló nehézséggel vájtam meg, — azért adom tanácsul mindeneknek effélében egyveledni távoztassák, mert jutalma harag, s néha maga kára leszen az kezesé.

Az electionak napja előtt praemoneálának engemet is, hogy az volna végezve az tanácsban, hogy megkenálnák mégis elsőben Bethlen Ist-

vánt az fejedelemséggel, noha ő ugyan fel nem venné; erre pedig Horvát János Palóczi az secretárius expedíaltatott vala hozzám, kire azt felelém : levén instructióm, az mit az fogna tartani, én azt tartoznám cseleküdni; és mivel igen confidens barátom vala, mondtam azt is : ha megkenálnánk, uram, együld magatokon hadnátok, s revocálni azután késő lenne.

Az electiónak napján azért elsőben az török követ praesentálá az levelet, azt publice elolvastván; azután voks-kérdés lön, melyben én reám imponálák, hogy első voksot mondanék, az fejedelemasszony levén méltóságosb személy az országban egyébiránt is, de az mennyiben liber baronatusságot is az fogarásit birván : illendő declaratióval azért, kezemben tartván pecséti és kezeirása alatt való instructióját az fejedelemasszonynak, kimondám voksát, hogy Rákóczi Györgyöt választaná, akarná esmerni fejedelmének, s ha mi praetensiója volna, azt is reá transferálná, és minden értékével, tehetségével abban oltalmazni is akarná. Melyre nézve azután mások is bátorságosban azon vokstra hajlának, kevés pártja maradván Bethlen Istvánnak szegénnek; az nagy jámbor ember annékül marada, és Rákóczi György fejedelemségre inauguráltaték, s követek ablegáltatának vocatiójára. Ez lön anno 1631. mense Januario; én ekkor valék 23. esz-

tendős és fordultam 24-re *). Ekképen végben mene az dolog, én is vissza Fogarasban.

Minekelötte azért Rákóczi fejedelem beérkezett volna Fehérvárra, holott az országnak, és az ország is neki megesküött volna, Fogarasban történének ily nevezetes dolgok : mert nem különb vala akkorban az az hely és udvar mint egy kis porta. Rákóczinak, Bethlen Istvánnak, Zólyominak, Csákinak, Prépostvárinak, palatinusnak ágensi jüttek, mentek; kik között való magam alkalmaztatása mely igen bajos lehetett, akárki megítélheti; birtam azzal igen az dolgot, hogy mind az magyar gynaeceum, mind az egész udvarnépe igen hozzám tartottak és függöttek, s minden practikákat is idején megjelentették; az várbeli praesidium és külső vitézlő rend is igen addictusok voltak hozzám; kiváltképen az akkori udvarbíró nem különb mint egy vicekapitányom vala, Felvinczi Márton deák; egyebek is jeles jó emberim élnek vala még akkor Fogarasföldén és városában : Jancsó Pál, Kalyi Pál, Komáromi András, Makai Sámuel, Török János, jeles böcsületes vitéz emberek, viszont Bojér Simon, Kún Ferencz és többek is.

Elsőben is azért az hátrébb (192 l.) említett Fekete Lőrincz, ki igen Csákista, másik Fábián

*) A lap szélén : „Anno 1631, aetatis meae 23, indultam 24.”

Márton, ki igen Zólyomista, akarák szolgálatra magokat beszínlteni, kik ellen az egész udvarnépét, még az magyar gynaeceumot is alattomban fellázasztám; kik az fejedelemasszonyra izennének, hogy ha azokat beveszi melléje, készebbek minnyájan egyszersmind elhadni; én is megizeném nekik, ha élet kell, ott ne tekeregjenek, s ez úton őket onnat amoveálám.

2.) Zólyomi ujobban komornikját Szatmári nevűt küldvén oda, Csáki is komornikját Pettényit, ezek öszeveszvé, Pettényi Szatmárinak lábát meglövé, Pettényinek egy éjjel sütétben egyik szemét kivágák, és így egyiket vakon, másikat sántán vivék el.

3.) 165 l. említett Schultetus nevű doctor az fejedelemasszonynak igen nagy kedvetlenségében esett vala, eszében vevén, hogy Bethlen István pártját tartaná, az pedig Bethlen István akaratjából portára ment vala, kiváltképen az ott levő keresztény orátorokhoz. Ez olykor érkezék onnan, hogy az fejedelemasszony Catherina Porumbákra azelőtt való nap indult vala, én pedig Rákóczi György eleiben reggel akarok vala indulni, ki már az fejedelemségre jű vala, az mint-hogy Gycrő-Vásárhelig el is mentem, és midőn szinte indulni akarnék, hozák hírét, hogy Schultetus érkezett az portáról, melyen bizony igen megháborodám, mert elhocsátanom, tudván mint

egy áruló szolgáját az asszonyomnak, illetlennek látszik vala lenni, megfognom törvéntelenség, mert incorporátus is vala az országban; kellett azért harmadik mediumot követnem, mely ez vala : hogy csak az kapun kívül lők szemben vele, nem az várban, én is indulni akarván, azzal az alkalmatossággal távoztatni akarám, hogy az várból ne látatnám kibocsátani, magától jüvén be s fejedelemasszony is ne neheztesse reám; az árokparton beszélgetvén azért vele, kérdém: hogy ha az fejedelemasszonynyal akart volna szemben lenni? Monda, hogy az végre jött volna arra; én is azért annál inkább svadeálám azt neki, hogy semmiképen el ne mulatná Porumbák felé menni és szemben lenni; kire ő is úgy tetetét, mintha örömet hajlana, s mondá azt : Im Galaczon megállapodom, levelet irok Bethlen Istvánnak, szekeremet is arra bocsátom; magam pedig paripán Porumbák felé térek. Megvigyázatván azért, tehát meg sem állapodott Galaczon; én is azért elérém, excipiála azzal, hogy Nagy-Sinkről akarna eltérni, és ott szekere eleiben újabb postalovakat fogni, azt más útra bocsátani; addig azért együtt menvén vele, ő is nem vonogatá magát az fejedelemasszonyhoz menéstől; én is egy Török János nevű katonát rendelék mellyéje, s úgy vagyon oly tanúsággal, hogy böcsülettel kísírje, de ha akarna másfelé menni,

azt meg ne engedje; melyet noha nem is próbált nyavalyás, de maig is fáj szívem rajta, hogy arra igazgattam, ha erővel nem küldöttem is. Mert oda érkezvén, és az fejedelemasszony mellett sok gonosz tanácsu emberek levén, arra birták, hogy megölesse, többek közt Bornemisza László, Bornemisza Ferencz, és még akkor nem vágták vala ki szemét Pettényinek is, ezek mind igen Csáki pártjai voltak s nagy ellenségi nyavalyás Schultetusnak. Az fejedelemasszony hogy már kedvesen látván, vacsorán asztalánál volt, estve szállására küldvén megkötöztették, és így kocsira tétették, mintha Fogarasban vinnék, s Kercz és Porumbák-Szárátaji határok közt, az Olt mellett az parthoz közel levő hidacsánál, valami subordinált emberek által, hogy már tolvajok képeben reá ütvén, éjjel levén, marczongották, s megkötöztvén az Oltban vetették. Szegénnek, úgy volt tudva felöle, hogy szokott volt lenni familiaris spiritusa, de ekkor el fogott volt távozni tőle, s nem jelentette meg. Úgy áldjon meg Istenem, s úgy bocsásson meg is, hogy tudatlan, ártatlan, részetlen voltam halálában; felette igen búsultam is rajta. Az subordinált fő benne volt az ott való udvarbíró, Szaniszló István, igen istentelen, parázna lator ember vala; szekerét szegénnek verték fel Keresztesi Ferencz és Kopasz Bánfi Zsigmondék, aligha az tanácsban is

nem voltak részesek. Javaival ők töltöztek, eddig fejek sem fája miatta, Isten titkában levén az dolog ezután is; én csak Bükösön hallám meg az dolgot.

Ezen 1631-ben, mihelyen Rákóczi választák, ottan mindjárt Eszterházy Miklós palatinus haddal indula ellene, octávának és holmi egyéb praetextusoknak színe alatt; ezen szókat mondván : Nem hagyom megtollasodni repülésig, hanem miglen csak pihes, addig előzöm meg. De előljáró hadai Tokajnál általköltözvén, és Rakamáznál sánczban szállván, holott az vicegenerális Bornemisza János, Bottyáni Ádámmal és több nevezetes úri s főrendek vitézlő emberekkel és szép hadakkal, ifjú gróf Bethlen István és Zólyomi Dáviddal levő erdélyi hadak által felperettetének vitézi módon, az palatinus Kassán, Rákóczi Váradon levén; mely harczon én jelen nem leheték, mert noha Váradig elmentem az Fejér vármegye hadával; de engem sietőséggel küldé az fejedelem Fogarasban ily okokból : 1.) Mert egy Teplai Horvát Ferenczet sok practikákkal, szolgálat-keresésnek színe alatt ex-

pediáltak volt palatinus és Csáki Catherina fejedelemasszonyhoz; annak felette egy Iván vajda mazul vajdafi is szinlette magát az fejedelemasszonyhoz és kezdett vala hadakat gyűjteni az fejedelemasszony pénzével, kinek adott pénz és egyéb tékozlása miatt, ezelőtt én az komornikságot is resignáltam vala, ilyenképen : hogy az mint hátrébb (195, 196. ll.) írva vagyon, midőn nekem Váraddá Rákóczihoz kellett volna kiennem, bizonytalan levén oda késésem felől, hagytam vala az tárház kulcsait Kun Ferencz, ki az magyar udvarnak hopmestere, Felvinczi Márton fogarasi udvarbíró, ezeknek kezeknél, de titkoson, mert tudtam az szokás szerént következő tékozlást, hogy elő ne adnák hanem ha én késném, és elkerülhetetlen szükség tanálkoznék, hagyván kinn költő pénzt négy ezer forintokat; de az én elmenésem után ottan mindjárt firtatván őket az kulcsokért, hogy elő nem adták, lakatosokat hivatván, kezdette reszeltetni az reteszeket; nem cavillálhatván tovább, előadták, s míg én megjöttem az kevés idő alatt egy általagból kipazarlotta, kiben volt tíz ezer forint, jó ötpénzes uj garas-pénz, testamentumban hagyott; kit, megérkezvén és látván, letevén asztalára az kulcsokat, és azon állapottól elbucsuzám; sok szóval untata, ne cseleküdném, de csak nem vöm vissza, mondván : Én, az mint lehetett, takargat-

tam ez ideig felséged tárházát és javait, már az tárházban sok hibát látok; nem tudom én ki s mit mivelhetett; nem akarok azért jüvendőben is én az miatt megbúsulni. És így Vay Pétert tevé komornikjá, az ki tuda is valóban vele élni.

Az említett Iván vajdának abból egyszersmind hat ezer forintokat adott. Én azért Váradról négy nap menvén Fogarasban, midőn érkezett volna Horvát Ferencz, sem privatim szemben lenni, sem annálinkább tractálni, avagy szolgálatra is beszínlődni nem engedém; előbb adék rajta. Iván vajdával pedig így járok : hogy mind az alkalmatosság hozva, mind pedig akarat szerint, estve olykor menék az várban be, midőn csak az kis ajtó volna nyitva, és mivel én az practikáktól félni tudtam már, mivel az főebbik porkolábot Füzéri Mihályt corrupálták is vala, ki igen hamis és gonoszlelkű s nyelvű ember vala, nem is mene koporsójában böcsülettel; de az praesidium azt igen gyűlölván, én hozzám pedig nagy addictióval levén, az kapusnak meghagyám, ne szólana semmit, felmenék szokott szállásomra, és ekkor Iván vajda majd tizenegy óra korban mene ki az várból, és mivel kétszerte is többed magával vala benn mint sem én az praesidiummal, akkor csendességben lök; ki-menvén, az porkolábnak izeném, van-e hírével, ki van az várban? mert ezalatt is megjelentették

vala azbeli végezéseket, hogy az várban engem be ne bocsássanak. Eljedvén az hamis porkoláb és az kapuk kulcsait az szokás szerént kezemhez hozván, maga térdre esék előttem s kezdé követni, kit akkor csak csendesen én is elszinezék.

Más nap reggel megizeném Iván vajdának, az várban bejöni ne igyekezzék, hanem mind hadastól menjen az ország fejedelme s hada után, mert ő is az országban incorporatus; az fejedelem commissióját is küldém neki, és megizeném, hogy be nem bocsátatott. Bizván ő is az practikához, azt izené: az vár nem enyim, ő is az vár asszonyának szolgája, nem megyen sohuvá, hanem az várban. Az hova megindulván, én is immár dispositiókat tevén, midőn az árokparton jüne, felmenék magam is az várfokra, előtte az kapukat felvonyatván, és lövő szerszámokat szegeztetvén reá, megizeném: tisztuljon el, ha egészség kell; melyet ő is siketségre nem vevén, visszapironkodék; de hát asszonyom is nem vötte tréfára, megértvén az dolgot, két főember szolgáját küldé alá hozzám, tudatván mit akarok; magam felmenvén azért, eleiben rakogatám az dolgot, mind gyalázatjára s mind kárára valónak lenni, melyet el kelle neki is állani, és abban hagyni. Iván vajda azért onnan elment, de hát immár nekiek volt practikájok elvégezve, utat az fejedelem után adván, Moldvára

ment; akkor az bátyja Mojszin vala vajda, de azt is megcsalá, mert menetelit hirré tevén, midőn amaz böcsülettel várná, szolgálait az igaz uton arra bocsátotta, maga pedig csak negyed magával Lengyelországra és azon által, szinte az svecziai királyhoz ment, szolgálinak elöttökjárójának levén tanusága Mojszin vajdához, és onnat az másik bátyjához Péter vajdához, ki egyházi ember vala és kijoviai metropolita; az hova Iván vajda is visszatértében ment, és egyezett meg szolgálival; azon püspök bátyja pedig sok szép értékkel felépítvén, igen szép szerrel kijüve Lengyelországból Magyarországbán, de Erdélyben júni nem merészle, hanem az Prényi urakhoz folyamodván, és azok által engemet jártatván, mivel ez idő alatt én is azoknak rokonságokban mátkásodtam vala, noha azelőtt volt velem egyveletlensége, de ex pietate christiana megszerzém dolgát az fejedelemtől Rákóczinál, s bejüve Erdélyben, s még jó fizetést is szerzettem vala; mert noha Catherina is ez idők forgása alatt kiment vala, és Csákival megegyezett vala, mindazáltal nem tetszék ott maradása Iván vajdának, s ugyan Erdélyben hala megis jó idő mulva.

Ez Iván vajda pedig egy vala Gavrillas vajdával, vezetéek ős nevek vala Mogilla, régi vajdák familiájokból álló, az feljebb említett Moj-

szinnal és Péterrel egyek, kik közzül Mojszin moldvai, Gavrillas pedig havaseli vajdák valának, s az porta mazullá tevén Mojszint, s más vajdát tevén, ő az portára ment be. (Ez Mojszin azután portáról esmét moldvai vajdává promoteáltaték, másodszor is mazullá, többször ő is nem portára, hanem Lengyelországra mene, s hala meg ott is)*). Azután Gavrillas vajdaságát is másnak adván, az nem mene be, hanem Ivánnal együtt, kit mellette tartott, Erdélyben Bethlen Gáborhoz folyamodának s jüvének, kiket nehezen s különben nem is tarthata meg, az porta kézben-adatásokat kevánván, hanem per incorporationem, országi emberekké kelle tétetniek, (Gavrillas meg is házasodék és vötte vala Imrefi Mihálynét Zólyomi Erzsébetet, ki egy vala Dáviddal, nekünk is atyánkfia, de egyébiránt nyavalyás roszerkölcü asszonyállat vala, Báthori Gábornak elein, azután közembereknek volt esmeretiben) mert az szultán Szulimán idejebeli és azután való athnamék törökkel való végezések szerént nem vala szabad az oláh vajdákat és bojérokat Erdélyben befogadni. Iván vajdának is az monorai jószágot adták vala ideig. Mindenik Erdélyben halának meg.

*) ,Ez Mojszin — ott is' pótlékképen, a lap szélére iratott.

Ezen 1631. esztendőben Rákóczi fejedelem interponálván magát Catherina és az munkácsi kapitán Balling János és praesidium között, hogy az fejedelemasszonytól el ne idegenítenék, azonban amazoknak is securitások lenne, mivel nem löttek volna engedelmesek parancsolatjának az Csáki dolgában, Meggyesre jüve az fejedelem, és Catherinával mü is, az szerint az munkácsi tisztekben; ott megegyezének, és azoknak amnistia, az fejedelemasszonynak reversalis adaték, mindazáltal expressata conditione : hogy Csáki kezében ne ejtetnék, se ne bocsátatnék be; mely végezés megállásának vinculumját azt kötétek : hogy ha az fejedelemasszony violálná, Fogarast jószágostól és minden jussát amittálná; ha pedig amazok, tehát perjurusok és notoriusok lennének; ezzel akkor mindenik fél contentálódva, eloszlánk.

Ottan hamar tehát az fejedelem alattomban kezdette jártatni az fejedelemasszonyt az munkácsi dologból Kékedi Zsigmond és Bornemisza Pál által, de én tölem titkoson, mivel az előtt engemet nagy summa-igírettel is arra nem birhatott vala, mint hátrébb (197. l.) említettem, hogy kötelességem sérelmével káros dologra tanácslanám, az fejedelemasszony is tölem titkolta az maga bolondságát. Azonban reá ére az Magyarországban menetelinek kevánsága, mert

alattomban mind szorgoztatta Csáki; megindulván azért menénk Fejérvár felé, mert Vinczet is az fejedelem elbeszélette vala tőle, s maig is oda az ára, tizenhat ezer forint, az mint reá emlékezem, egyébiránt is annyéra eltékozlódott vala az én komornikságom után pénze, hogy csak kimenő útjára is nem vala költsége, mert az jóféle pénzt, minden ezüst, arany marhát, az javát mind Csáki kezéhez ejtett vala; az usuális moneta bő volt, csak kártyára is udvarában; asztalát is már nem tarthatják vala, mert fejedelemsége után is három vala az konyha : egyik német, másik magyar, harmad rendbeli az belső konyha, hol német szakácsasszonyok, leányok főznek vala, német módon, maga ebédlő házában az frauczimerek asztala, hová egyenlőképen tálaltak, szabad volt böcsületes főember szolgáltnak, mind magyarnak, németnek oda ülni; jó kíváncsú állapot vala ifiu embernek. Azért nem levén költségünk, az (203. l.) említett kölcsön adott öt ezer forintot ekkor extorqueálám nagy nehezen; és mivel az kislelűdi házakban szállították vala az fejedelemasszonyt, egykor asztalán láték valami írást, mely németül vala írva maga kezével, kiből Munkácsnak, Rákóczi Zsigmondnak nevezeteket látván, mindjárt elgondolám, mire való, s kérdém tőle, és ekkor nem tagadhatván, megbeszélé, hogy ő Rákóczi Zsig-

mondot adoptiválta volna fiának, és in casu mortis nekie legálná Munkácsot, és successive az fejedelem több fiainak is, melyben successiót kellene adni de facto, kimenvén mostan, és az leleszi conventben is fassiót tenni; melyet mint meglőtt dolgot, nem én interessatióm által valót, s jól élvén vele, magának is nem káros dolgot, nem improbáltam, sőt reménlvén azt, hogy ez úton Csákitól is elméje elvonyódik, s az fejedelem protectióját veszi, sok egyéb okokra nézve is inkább akartam. El akarván azért onnan is indulni, az fejedelem is communicálá velem, és kére, lennék már akár csak az kész dolognak promotora, azonban félvén én változó elméjétől, mint kit egy órában minden jó dologra könnyen birhattam; de azon dologban más, kiváltképen Csáki emberei vagy levelei mindjárt változtatnak : kevánám azért azt, hogy valami praesidiumot bocsátana és commissáriusokat kísérésnek színe alatt velünk, kikkel én is erősebb lehetnék. Commissáriusul azért bocsátá Nemes Tamást és Cseffei Lászlót, igen addictus barátimat, és Borsai Péter udvari hadnagyot száz lovassal, száz gyaloggal, levén nekem is szolgáimmal és fogarasi sereggel másfél száz lovasomnál több jó katonák; midőn azért Désről Lápos vidéke felé mentünk volna, mint nyári időben, egy faluban csűrben készülvén asztalhoz, szinte asztalnál

ülvén, egy része leszakada, csaknem oda buríta, kit rossz omennek tartottam.

Más nap mindjárt érkezék az egyik szemét Fogarasban kivágott Csáki komornikja Pettényi, kiről emlékeztem (l. 206), kivel az fejedelemszszony sokat tractálván privatim, mindjárt ellátám nem jó consequentiáját lenni; kiből ezek következének : Midőn Nagybánya tájékjára Tótfaluban érkeztünk volna, az szatmári vicekapitány Zoltán Jósá előnkben jüve, tiltván, hogy császár birodalmában seregei, zászlói az fejedelemnek ne járnának, térnének vissza, mert diplomák ellen lenni praetendáltatnék : kiben mindazáltal ők mást respectálnak vala. Melyre ily választ tők : Ezek mostan mind az én kegyelmes asszonyom emberei és zászlói, mert maga requisitójára kisíróül rendeltettek, s ő felsége pedig nem fejedelem, hanem privata persona; és mint magyarországi úri avagy herczegasszony szabadosan járhatna; ha azért békével hocsátának, mindeneknek injuriájok nélkül megyünk, ha pedig előnkbe jünek, bizony mint nyilván való ellenséggel megharczolok. Ezzel elmene, de semmit mozdítani nem merének.

Előbb érkezvén, kezdének hozzám küldözni néhány magyarországi urak, nevezet szerint: Prépostvári, Kun László, Prényi Ferencz, György Gábor, tudósítván arról, hogy fejedelemszszony

nevével Csáki requiráltatta volna őket, hogy confluálnának Beregszászban, levén császártól is bizonyos parancsolat, kit ott fognának megérteni. Én azért intimálám nekik, ne jünének, mert nem Catherina szolgálai, sem semmi interessejekben járó dolog nem volna, s az erdélyi fejedelmet fognák offendálni; kik az fejedeleme nek jóakarói valának, nekem is igen confidens emberim, s azok el sem jüvének; mindazáltal

Beregszászban érkezvén, azon nap csendességben levénk; másnap tettetvén az fejedelemasszony reggel induló szándékját, az fejedelem commissáriusi, és az Munkácsból eleiben jüttek elindulának, én pedig nem, az fejedelemasszony simulálván későn kelését, öltözését; azonban érkezék Lónyay Zsigmond szolgálja, szállást szerzvéen urának, nemsokára maga is eljüve, és szemben levén jelenté, hogy az fejedelemasszony hivatására jütt legyen, s tovább menvén az beszédben, az munkácsiakkal való contractusát az fejedelemasszonynak hozá elé, s kifejezé, hogy római császár maga országában, maga atyjafiát maga várában nem szenvedné hogy olyan iniqua conditiókkal menne s laknék, hanem szabad birodalmában hogy lenne. Kiből kitanulám, hogy az contractust violálni akarják, s az régi tanács szerint Csákit beférkeztetni Munkácsban. Én is azért mondék : Ezekből azt látom következni,

hogy az munkácsiak eszekben vevén ez dolgot, s még kívül levén, az várban egyáltalában nem fognak bebocsátani; az fejedelem is offendáltatván, az contractusnak vinculumja szerint Fogarast is amittáltatják vele, s nem vélem, császár ő felsége másokat adjon helyettek neki. Intimálám azt is, ne lenne privatim szemben az fejedelem-asszonygyal, propter evitandam suspicionem; hanem oly emberek praesentiájokban, kiknek relatiójoknak hihetnének mind az fejedelem s mind az munkácsiak, hogy ő ellenek való tractájok nem lött legyen. Ezzel tőle szállásomra menvén, mégizeném mind az munkácsiaknak, mind az commissáriusoknak, hogy ide hátra az dolog nem jól volna, és hogy : fistula dulce canit, volucrum dum sat. kik is megtartózkodtak az utban. Ezalatt megértém azbeli practikájokat is, hogy az mint az feljebb említett uraknak, úgy Csákinak is több urakkal, császár tanácsival, és az hátrébb említett Erdélyből kivert Kovács Péter hadával, az mint (l 171) megiratott, Barkóczi Lászlónak is akkor mezei hada levén, hogy mind ezeknek oda kellett volna confluálódniok és oly erővel bemenniek Munkácsban, hogy szándékjokat végben is vihetnék; de Lónyaynál több el nem jüve az urakban, az kiknek pedig Csákiival együtt kell vala jüniek, azok is nem érkezhetének, mert dispositiójok az volt,

hogy harmadnapig mulatna az fejedelemasszony Beregszászban; de az practikától félván, én azt is elbontottam vala, s meg kelle más nap indulni, látván nem érkezhetések az reménlett embereknek és hadaknak.

Ez alatt Lónyay megizenvén Catherinának, hogy én nem javallanám az magánoson való szembenlételt, kit én nem tudtam, azonban hivata Catherina. Belépvén házában, hát neki dühödött, és utálatos méreggel és szitokkal kezdé mondani : Miért hogy te engemet itt is rabul akarsz tartani mint Fogarasban? Látván s hallván ez bolond méltatlanságot, mondék : Nem tartottam soha rabúl felségedet, sőt mindenkiben javára, böcsületire igyekeztem, de bizony soha mán tul nem szolgállak; és ha az idvezült uramat nem tekénteném, olyat cseleküdném, kin mások is tanulnának, az igaz jó szolgáknak böcsületeket mint adják meg. Elhigyjed mindazáltal, asszonyom, hogy itt is bizony nem viszed végben forralt practikádat. Ezzel kimenvén, dobott üttetéek és magam seregemet s udvara népét felültetvén, megindulék. Látván azért markokban szakadását az practikának, félván is, hogy én elől bemegyek Munkácsban, ők kirekednek, nem mere mulatni, hanem Lónyayval szemben levén hivata, de én nem menék, hanem küldém Vay Pétert, s sem idejek, sem módjok előtte nem

levén az beszédben, csak az köszöntéssel váltanak el egymástól.

Bemenvén azért Munkácsban, tettetém, mint ha más nap mindjárt oda akarnám hagyni, kin az udvarnépe is igen megháborodva vala; maga is megbánván embertelenségét, sokat jártata utánam, hogy ne mennék miglen már dolgok végben menne leleszi conventben az végezések szerént, és miglen az fejedelem commissáriusi is ott lennének; melyet hogy már nehezen megcselekedém, mert féltém vala igen, hogy practikájokat végben ne vigyék, és Munkács is Csáki kezében ne essék.

Telvén azért ebben valami egy hét, azalatt Csákinak jüttek s mentek emberei, levelei, Ballingnak mind szép szókat adtak, és az commissáriusoknak is; midön azért Leleszre kellett volna reggel indulnunk, az rendelés az vala : hogy az fejedelemasszonynak udvari magyar s német gyalogi, és az várbeli fizetett gyalog is elmenjenek vele, maradván az várban csak az jószágbeli gyalogság. Estve jüvének hozzám az hadnagyok ordinanciáért, s mondám : Az mint már tudjátok, reggel az fejedelemasszony is megindult, ti is készüljetek; azok megjelenték, hogy nekik az fejedelemasszony az várban maradásokat parancsolta, kiből általlátám, hogy azok bennmaradván, Balling mellől pedig az várbeli

gyalogot kivívén, mihelt akarnák, nyakon kötnék, és az várat fejedelemasszony akaratjából Csákinak kezében ejtenék. Éjjel azért Ballinggal és az fejedelem commissáriusival tractálván, reggel azt elfordítók, és az fejedelemasszony udvari gyalogját, mind németet magyart, s az jószágbeli gyalogot elindítók, kik már egyenként gyújtott kanótokkal takarodni is kezdetek vala az várban, s marada az várban az fizetett hiteles ottvaló gyaloggal Balling mellett, s így szakada itt nyaka practikájoknak. Megindulván azért más nap izetlenül az fejedelemasszonynyal, menő útjában valami nyúlüzetésnek alkalmatosságában az fejedelemasszony lóról jól leesék; elég rossz omen lön, mert utána nagyobb esése is lön, kiből soha fel sem kelhete.

Midőn azért Leleszhez közeliténk, az Rákóczi fejedelem emberei is ujabbak érkezének magyarországi törvényhez jobban értők, úgymint Csernel György és Ibrányi Mihály; de ellenben hát Csáki István is, Sennyey Sándor, ki szatmári kapitány, Melith Péter, Melith György császár tanácsosi, és néhány főemberek feles magokkal, Barkóczi, Kovács Péter is fizetett hadakkal jelen vadnak; és midőn az káptalanban az munkácsi hátrébb említett dologról fassiót kellett volna celebrálni, eléállván az nevezett személyek, prohibeálák az fassiótól Catherinát, és így re infecta

kimenvén, az akkor érkezett fejedelem commissáriusi az magyarországiak elmenének. Emitt az fejedelemasszony szállásán Balling Jánosnak fiát Györgyöt és vejit Lövei Gergelyt megfogák, az munkácsiak közül egy Földvári János néhány lóval összeverődvén, üzve ugyan s ellenkeze elmenének, Munkácsban hirt vüvének.

Estvére kelve, marasztának vacsorára az fejedelemasszony asztalához, s bemenék hozzája s magam megkérdeztem, ha ő parancsolatjából volna? s monda, abból lenni; kire én is mondám: Bánnám, ha végső vacsora lenne, avagy vacsora után Kovács Péter szállója lennék. Arra monda: Isten oltalmazzon, ugy mond, olyantól. Vacsorán vigan lakának; nekem is ugy kellett tettetnem, de belől rossz gondolatok furdaltak, mind az rossz példákából, mind az Catherina dühös természetiből, mind pedig mivel én Csákinak sok dolgaiban voltam akadályára. Elvégződven az vacsora, Csáki maraszt vala ott fenn való hálásra; kire mondám: Eddig volt ideje, hogy őrizzem ő felségét, immár nagyságod őrizze. Mert én Csákit akkor nagyságoltam, mivel az országnak interregnumjában Báthori Zsigmond idejében az atyja, az öreg Csáki István ország generálisa volt, s igen hasznos jó ember, evangelicus ember volt, s az atyám udvari kapitánya volt. Elmenék azért békével az szállásomra, egy-

más mellett levén az erdélyi commissáriusokkal, azokkal levő száz lovas, száz gyaloggal, és magam seregemmel. Minthogy azért nem kevés tartásom vala attól, hogy engem is vagy fogni igyekeznek, avagy életemet is elfogyatni, vala azért ily dispositióm : hogy mihelt hozzám kezdnek, néhány szolgálóm voltak arra rendelve, hogy elsőben is mindjárt az fejedelemasszony és Csáki szállását gyujtsák neki, s azalatt az mit cselekedhetnek, el ne mulassák. Magam pedig hordoztam övem megett egy nagy hancsár kést, hogy ha házban leszen az hozzám fogások, karddal nem forgódhatván, elsőben is azzal magokon ejtsem meg mind Csákin, Cathérinán az halált; azután bár legyen én rajtam is, ha minek meg kell lenni. De Isten megmentte ekkor is; nem merék elkezdeni; sőt Csáki ellenben oly félelemben volt, hogy egész éjjel az fejedelem szállásán levő tornácban hálván, (ha beljebb is nem ment) lovát ott tartották készen.

Amott azért úgy végeznék : hogy az fejedelem commissáriusi az velek levő erdélyi praesidiummal bemenjenek Munkácsban, s azzal nekem jelt adjanak, hogy három lövést öreg lövő szerszámmal tétessenek, mely meg is lön. Más nap azért megindulván Munkács felé, akarák jesztéssel, mint róka farkával az fát levágni, úgy ők is megvenni, az fia és veji fogságokkal

s valami kevés lovas haddal. Kérde azért tesszést tőlem Catherina, mit reménlek, bebocsátják-e? Megmondám : hogy be magát, Csáki nélkül, de vele soha sem Kire ily szemtelenül felele : Ha Munkács vára egészen az alatta levő hegygyel finum aranynyá válna is, de Csáki nélkül beléje nem menne. Arra én is általjánban megmondám : hogy ha az nélkül nem megyen, azzal soha sem. Menő utunkban megkenálám az Balling fiait, hogy ha akarják, és ha az munkácsi ott levő gyalogsághoz is bizhatnak, megpróbálom szabadításokat; melyre alkalmatosságom ily vala : hogy az Latorcza vizén való költözésben az Csáki hadának nagyubb része túl maradott vala, s azalatt cseleküdhetem vala; de nem biztaták magokat sem az gyaloggal, sem magok nem bátorkodának, mert igen félelmes szivű emberek valának, kit mind akkor s mind azután tapasztaltam; és így elmulék; s Balling még menőben az fejedelemasszonyt ebédre invitálta vala : így visszatérőben az gazdát házához fogva vivék Dobóruszkára. Útunkban szekerekben hiva Csáki engemet is, egykor lovára ülven Barkóczival együtt, engem ott hagyván elmenének, én is kevés vártatván utánok, s hát az munkácsi sereget, kiben vala gyalog circiter 250 és az én lovas seregemet is megállitották, és immár az munkácsiakat eskettetik, körüláll-

ván az Csáki seregei, fejedelemasszony és Csáki számára; az esküdtetés alatt beszélgetvén, minden arra illendő alkalmatosság nélkül kardját kivonván Csáki, kezdé annak vasát nekem mutogatni és commendálni, én is kardomat kivonván, az enyimet kezdém mutogatni s dicsírni (mely kardom az vala ki itt is vesze velem); kéré tőlem, hogy adjam kezében nézegetni, én is az övét; és midőn elsőben ő az kardját adta volna, én is az enyimet, s ekképen mindenink nézegetvén, csak visszaadók egymásnak. S én azonban az én seregemet megindítám, s magam is elmenék velek az szálló helyig, mert nem merék elkezdni, hogy azokat esküdtessék, s megvárám őket; oda érkezvén Rákos nevű faluban, mely csak egy mélyföld vala Munkácshoz, úgy rendelék, hogy az seregek mind falukra menjenek ki quartirul, az minthogy úgy is lön; de mihelyen beestvéledék, az én seregemet alattomban én behivatám, s nem az utcza felől, hanem hátúl bontatván kerteket, szállásimra szállítám, mert itt is rossz szándékot ilyet értettem vala :

Vala Csákinak egy Császkai György nevű szolgája, jádзи ember is, jó katona is, és nála igen hiteles kedves ember, kit én magamhoz alliciáltam volt már régen; az megjelenté, hogy szállásomon is jól vigyáznék, mert okvetetlen kerten által véletlenül, orozva hogy meglövöl-

dözzenek, arra subordináltanak valami drabontokat, s ha ez nem succedálna, az fejedelemszszony szállásán való hálásra ha vehetnek, ott ejtik meg rajtam, s egyáltaljában elveszteni igyekeznek. Az elsőre vigyáztatván embereimmel, comperiáltaték, mert néhány rendben kerengék szállásomat minden alkalmatosság nélkül az drabontok, de kívül az kerten mindenkor vigyázó emberimet tanálván, nem volt módjok az siciariusoknak. Az másikat is megpróbálák, mert nagy szorgalmatossággal marasztanak vala az fenn való hálásra, kire nem vehetének. Ez idők alatt az lovas hadakkal az vár alját megnyargaltatván, s kapdostatván, mutatának hostilitást, de onnan belül is emberül excipiálák őket, már az fejedelem praesidiumja és commissáriusi is benn levén, nekem is pedig az várasban maradtanak vala lovaim, szolgálím felesen, s azelőtt valami sohonnai katonák ketten Dunán túl valók akadtanak vala hozzám, kiknek igen jó urok voltam, s csak ekkor tájban telvén esztendejek, bucsuztanak vala el tőlem, kik az Kovács Péter hadai közé adván magokat, több katonákat is vivén magokkal, akarták felprédálni marháimat; de résen levén fülök, Balling bevitette volt őket az várban. Ilyen az sohonnai emberrel való jóltételnek jutalma és hálája.

Kivevén akképen az dolognak visszáját, hogy

az várban be nem bocsátatnak, az fejedelemszszonnak pedig német udvaranépe, frauczimeri minden javai berekedve levén, és az rajta levőn kívül még csak fejérruhanemüie is nem levén, reámszorulának, és sok szókkal kérének, hogy Munkácsra mennék el, és tractálnám udvaranépének s köntösének kiadatását : melyre tettétvén, mintha kedvetlenül venném rá magamat; noha igen akarám azt az alkalmatosságot, úgy vállalam fel, hogyha én azokat kiszerezvén, fiát és vejít Ballingnak ők is elbocsátják; s örömet reá menvén, én is bemenék, azon nap ott végezvén dolgomat, s nagy örömmel látván szegény Balling, és az többi is. Más nap is szinte ebédkor nem érkezhetvén vissza Rákosra, tehát valami oly szél érte őket, mintha én gonosz szándékkal, seregekkel mennék, s ebédjeket is nem végezhetvén jól, elfuttatta az fejedelemszszont Csáki, azonban én is érkezvén, hát már elmentenek, de hasonlós levén az udvarnépe között, az magyar udvarnép és frauczimerek közzül kevesen mentenek el velek, hanem ott maradtanak, kik igen dissvadeálják, mert féltnek vala az utánok menéstől, megbeszélvén az hallott discursusokat; de resolutus levén csak elmenék (amazokat Munkácsban felküldvén kik elmaradtak vala), de azért jó dispositióval levén, magam, az Leleszről bement fejedelem praesidiumja, munkácsi

sereg circiter lovas nro. 500 jók, kiket öt seregekben rendelvén, és csak távol utánam jüdögelvén, magam valami 40 lóval, elérém Catherinát Csákival, s hát szekérben ülven, engem is leszálitának. Kedvem nem vala ugyan hozzá, mert tartok vala attól, hogy ott szorítanak meg, egyébiránt ha lovamon ülve belém kaptak volna, hátamon elvittem volna az utánam nyomokodó seregekig, s ott megvásárlottam volna velek; de nem akarván félelmet tettetnem, leszállek, az fejedelemasszony hátulsó ülésben, Csáki egyik ablakban, én másikban, Csákiné az első ülésben, orczáján könyvei lecsorogva, imádságos könyvecskéjét előtte tartván, szemléli vala urának Catherinával ekecseléseket, még én is cajon szemmel nézém vala. Ekképen menénk beszélgetve Szerenyéig, az holott is Császkai jelenté meg rosz szándékjokat hozzám, kire nézve házban vetvén ágyat, nem virradék ott, hanem egy kertben hálék, seregeim pedig az váras kívül, kibén Csáki semmit sem tud vala; reggel azért megadván az várból kihozott udvarnépét, és Balling Györgyöt fiát, Lövei Gergelt vejít Balling Jánosnak, visszamenék Munkácsra derekas búcsut vevén Catherina szolgálatjától. Kérének mindazáltal, hogy vennék fel egy követséget az fejedelemhez tőlök, s vinnék választ is köztök levő controversiának complanációja felől; melyet

meg is cselekedém. Munkácson azért vagy harmadnapig vigan lakánk, én bort nem ittam; hanem az fejedelemasszonynak voltak ott maradtott malozsái, azt ittam; Balling, kit azelőtt székből hordoztanak vala fejedelemasszony ott lételekor, osztja vala az tánczot, s járja is vala, kobzát is elővette, kinek az akkori időben leg-hiresebb mestere vala. Onnan megindulván, mivel meghozák, hogy Csáki hada leselkedik utánunk, választám az maramarosi utat, kin jó vigyázással azokra nézve békével elmenénk; hanem tolvajok ütöttek vala szekereinkre, azokban is el fogánk, és így az szegény frauczimereket is haza vivém, és conscientiose irom, noha az embereknek sok itületekkel, de tiszta étellel.

Az fejedelemnek proponálám az Catherina és Csáki követségét, kire választ is vivék ilyen móddal : hogy az fejedelem római császárhoz követségül expedialá Kovacsoczki Istvánt cancelláriust, és Kékedi Zsigmondot; s engemet is azokkal együtt bocsáta az fejedelem Patakig, az honnan én Tokajban menék Catherinához, megvivém az választ, de Csákinak nem igen kedvest, kivel egy kertbe sétálva s beszélve, kevésbe mulék, kardra nem kelénk, sok vetélkedésink levén; onnan én Patakra menvén vissza, megértém ekkor is Császkai által felölem való rosz szándékját Csákinak, az minthogy lesetett is Ra-

kamaz tájékján; de én utat változtatván nem menék Tokajra, szolgálomban arra küldvén tetetésért, hanem Kinislőnél által az Tiszán. Az hagyott helyen megegyezék szolgálimmal, Kállót is elkerülvén, Rosályban menék Kun Lászlóhoz, az holott valahány napokig mulatván, azon alkalmatossággal jedzém el magamnak feleségül Prényi Györgynek mostoha leányát, néhai Kállai Ferencznek Bornemisza Katától való édes leányát, mely Bornemisza Kata Alagi Menyhárttal anyjul egy vala, Kállai Ferencz pedig másik Ferencznek Báthori Annától való fia volt. Lött ez megmátkásodásom anno Dni. 1631. midőn járnék 24 esztendős koromban*) aratás és szüret közben. Minthogy pedig az Prényi Györgyöt, mostoha atyját ki nevelte, s Kállai Ferenczet is, édes atyját ki nemzette, tudtam vallásomon levőknek lenni, nem is gondoltam, és az szerzők is nem jelentették, hogy anyja pápista volna, s abban is nevelte volna eljedzendő feleségemet, midőn már menő utamban csak közel volnánk Halmi nevű falubeli udvarházokhoz, mely van Ugocsa vármegyében, akkor értém meg; melyre nézve általjában eltökélttem vala magamban, hogyha az látást már nem változtathatom is, velem levén böcsületes úr emberek, Kun László

*) A lap szélén : „Anno 1631, act. 24 járván.”

és István uraimék, de halaszszam az megkötelezést édes anyámra, ki még akkor élt, s atyámfiaira, azonban többé oda ne fogjak vallására nézve; de mivel Istentől úgy volt rendelve, az meglátás után meg kelle lenni az gyűrőváltásnak is. Noha pedig talám harmadik esztendejében együtt lakásunknak, vallásban is megegyeztünk: mindazáltal addig nagy szübeli fájdalommal szenyvedtem az vallásban különözést, sok bajjal is távoztattam az papoknak hozzám szokásokat, de minden kényszergetés és az miatt való izetlenkedés nekül Isten megtéríté. Én mindazáltal senkinek nem tanácslom, hogy azt próbálja, különözö vallásra házasodjék: nagy lelki gyűtrelem.

Ekkor azért az fejedelemhez visszamenék, de mátkámnak hazahozását halasztatá velem, egyszeri ugyan végezett napomat is megváltoztatván, noha már leveleimet is az hivogatóra kiküldöttem vala, ily okból: mert mátkámhoz járásomnak praetextusával tractál vala az fejedelem az Kassán innen akkor élt evangelicus urakkal jüvendö hadakozás felöl, mely azután későre vete lángot. Azonban az előbb említett császárhoz küldetett követ urak tractálván Bécsben, jártak ottan ottan az posták, de végtére az ultimaria resolútióval engemet küldé fel postán az fejedelem internunciusi állapottal; de az postalovak szűk volta miatt csak másod magammal,

egy öreg legény szolgálommal Sóti Istvánval, ki noha vastag katona vala, de sietve menvén, és szokatlan levén, alig bírta el az utat. Én már ekkor Fejérvármegyének főispánja, Fogarasnak főkapitánya voltam, mindazáltal nem resteltem csak ily alacson állapottal is az szolgálatot. Ott elvégződván az tracta, Bécsből visszajüvénk az követekkel. Én is utamban oda térvén, megesküvém mátkámmal; és azután in anno 1632. az mint reá emlékezem, 14. juni levén lakadalmunk Halmiban, vittem haza feleségemet, mikor járnék 25. esztendőmben *). Voltak jelen velem, kik eljüttek szegények, sok böcsületes uri és főrend emberek, nevezet szerint : Kornis Zsigmond, fejedelem képében; Mikó Ferencz feleségestől, maga násznagy, fia. Mikó József vőfély, felesége nyoszolyó asszony; Kornis Ferencz, Bárczai Zsigmond feleségestől, Vas György, Haller Péter feleségestől, Szalánczi János, Szentpáli János feleségestől, Markó vajdáné leányostól, és többek; levén négy vagy öt száz lóval.

*) A lap szélén : „Anno 1633, aet. 25 fordulva.”

Ezek után következének ily dolgok : hogy az fejedelem mind igen keményen kezde bánni az emberekkel, mind pedig felette gyanós, és külömb külömb utakon, módokon való hasznot kereső ember levén (írom az igazat cum reverentia), s egyszersmind könnyörületlen is; azomban levén körülötte sok gonosz informátorok is, igen meg kezdé bántani az nevezetes embereket, és idegeníteni; elsőben is az grófot Bethlen Istvánt, ki váradi kapitán vala, és fő vala az fejedelem behozásában, az ki azonban nem éle sokat; mert vagy neki kell vala elveszni, avagy az fejedelem háborítatik vala meg. Másodikat Mikó Ferenczet is igen disgustálá, az ki is nagy promotora vala az fejedelemnek : ez is meghala szerencséjével, mert aligha török közzé nem megyen vala, mert az religio dolgában is offendáltatott vala, s az háromszéki kapitánságnak is másnak alkalmatlan móddal, közembernek colla-

tiójával. Prépostvári Zsigmondban is belé akadályoskodék, nyavalyás Zólyomi indítván valami fejedelemség felől való szines tractát vele s más felől prodálván az dolgot fejedeleemnél; törvényes úton megejték, mert maga compareálni nem merésze, felesége eljött vala ugyan, de heában, mert personalis comparitióra volt citatus; és így erdélyi jószágát elvevék, sőt még Bélteken is nem mere megmaradni, császárhoz mene fel, és azután Eperjest lött tractán complanáltaték dolga, fordula meg holmie, de conditionokkal, és halála után ugyan elsyncopáltaték s maig nagy rész jószágá Pocsajhoz foglaltaték.

Ezek közben Eperjesen lön tractája az fejedelemnek magának és császárnak commissariusi által, az német fejedelemasszony, Csáki és Prépostvári s egyéb dolgok felől is, mert Csáki jószágát is elfoglaltatta vala Erdélyben. Az holott több commissáriusok között vala egy Horvát György Komlódi, ki Székely Mojsesnek igen testi s lelki barátja vala, catholicus ember, noha Mojses unitárius vala; Mojses az fejedelemtől igen disgustatus vala, mint az feljebb említeték; Horvát György is igen nem szereti vala az fejedelmet*). Ez Székely Mojsesnél volt egy levél, kiben az erdélyi fejedelemséget apjának az öreg

*) Későbbi kéz másfél sort kitörölt.

Székely Mojsesnek és fiának is török császár megadta, mely öreg Székely Mojses köz nemzetből álló ember volt, udvarhelyszéki, ki egy embernek füle elvágásajért Lengyelországban bujdosott volt, István királyt is szolgálta. Igen elhiresedett vitéz ember volt, és az Báthori Zsigmond idejebeli háborgó állapotban, absque titulo, fejedelmi állapotban forgott többire az országban. Az Barczán ez vesztette volt el, szekérsánczban szoritván, az erdélyi nemességet, kihez hasonló veszedelem azelőtt nem volt, emberek említése szerént; parasztos természetű ember volt. Bethlen Gábornak szájából azt hallottam, hogy személyében oly vitéz ember volt, hogy az nagy Sándor hadában is az válogatott vitézeknek számok közzé való lehetett volna, de hadi vezérségre nem volt oly alkalmas. Fejérvárnál is ez harczolt volt meg Bástával; megverettetett volt ugyan, de azért Bástát úgy elővötte volt egy hegyes törrel, hogy ha mások meg ne segítsék, elejtette volna. Az említett tractatusnak alkalmatosságával Horvát György practikálta az Székely Mojses dolgát is, de igen titkoson, és ez német practikából elszökék Tömösvárra, feleségét ide hagyván nehézkes állapottal; menését eszekben vevén Lugasból, s utána ülván, nyertek el szekereiben s javaiban, de az derekával elszaladott, az említett levél

mellett fejedelemséget keresni, mely Rákóczi Györgyöt nem is kevésbé boldította vala meg; noha Istennek kiváltképen való providentiájából nem mehele elő dolgában, az töröknek Isten egyéb elvonódását adván, egyébiránt az fejedelemnek személye igen kedvetlenségbe levén az töröknél, az akaraton nem is mulik vala, és így circiter 15. esztendőig portán Jediculában tartatván Székely Mojses, ott hala meg is, elmeneteli után születtetvén egy fia Zsigmond, ki elszökvén fejedelem udvarából, most nem tudom holott lehet; gyermek korában én is tartám fiaim mellett, de nem merészlém propter suspicionem vitandam tovább tartani, fejedelem udvarában adám.

Nem felejtetem azért említésben hoznom magam állapotját is, mert mihelyt Isten állapotocskámat nevelni kezdé, ottan mindjárt az irigység is csatázni kezdé ellenem, és csaknem mindenkori rossz dolognak nem valóságában hanem gyanójában belé egyvelíteni. És elsőben is az fejedelem bejüveteli után hiteték azt el vele, hogy az Bethlen fejedelem javaiban Catherina idejében én kezemhez sok jutott volna, mely merő hamisság vala, mert az mely nap megholt vala Bethlen Gábor, én azon nap expediáltattam császárhoz; míg oda jártam, elkölt vala annak szüretje : midön pedig az Catherina tárhá-

zának gondjaviselése kezemhez került, tudója Isten, inkább másoktól is takargattam míg lehetett; az midőn láttam, hogy tékozlódni kezd, kiadtam kezemből, eleve ellátva, kerültem és féltem ez ilyen állapottól, az mint (210. l.) megírtam. Nem tettetvén azért szemembe semmi kedvetlenséget, alattomban inquiráltatott ellenem az dolog felől, nem specificálván ugyan nevezetem szerint, hanem csak generalitásban: melyet tudtam ugyan, s elég nyögéssel is szenvedtem, de nem volt mit tennem, csak az patientiával szenvedtem; egyébiránt mindazáltal hitelem s böcsületem nevedekett az irigyek injuriájával, midőn ártatlanságom az fejedelem előtt elucescált. Másodszor az Prépostvári dolgában is belé egyvelítettek vala, intimálván az fejedelemnek azt, hogy Kornis Zsigmondhoz, Mikó Ferenczhez, Kékedi Zsigmondhoz, Kemény Jánoshoz való bizodalnát hallották volna Prépostvárinak, Zólyomin kívül is, melyben mindazáltal elől nem mehettek.

Az fenn említett Székely Mojses, gróf Bethlen István, Mikó Ferenczék dolgában nem tanálhattak vala semmi ellenem való materiát, sem az Csáki dolgában, mert azzal inkább ellenkezém is volt. Vexálá igen az fejedelem Haller Istvánt is ily alkalmatosságból, hogy Bethlen István fejedelemmé választatván, expedálta volt csá-

szárhoz és palatinushoz, praetendálta azt, mintha akkori fejedelmének instructióját excedálta volna; ország előtt agitáltaték törvénye igen rendkívül való processussal, az mint akkori articulusok megmutatják; mindazáltal nem convincáltathaték, hanem az akkori félelmes állapotjában holmi praetensiói felől kényszeríteték némelyekkel contrahálni, az fejedelem pedig egyebet nem obtineálhatván, erős reversálissal obligáltatá; az minthogy ez egyébiránt jámbor fejedelemnek szokása az vala, hogy ha lehetett volna, nem elégedvén meg az közönséges kötelességgel, külön való reversálisokkal, külömb külömbféle mesterséges utakon kötelez vala meg, ha lehet vala mindeneket; és mivel nem az hit az ember-séges embereket, hanem azok szokták az hitet és hűséget megtartani, s gyenge kötél az, kit vagy maga böcsületinek vagy lelkeesmeretinek szereteti nem tartóztat az gonosztól, avagy jó urának szereteti: ahoz képest ő is azt nem azért cselekeszi vala, mintha azzal az embereket hivebbekké tehetné volna; hanem mivel felette igen kételkedő gyanós ember vala, az reversálisok csuda erős formájúvak lévén, azok mint valami megvetett hálók gyanánt valának, az minthogy nagy sokak estenek meg is affélék miatt, annyéra, hogy feleségén és kisebb fián kívül nem tudtam oly kevés és igaz

hivét, kinek affélék által megvetett hálója nem lőtt volna, még az öregb fiának is.

Megfogatá Zólyomi Dávidot is, kinek dolgai ebben forgának : az svecziai akkori királynak Gustavus Adolphusnak, ki az mostani világban leghiresb hadakozó s vitéz király vala, ki néhány esztendőig az akkori Zsigmond lengyel király ellen szerencsésen hadakozván, azután római császár ellen indíta hadat igen szerencsésen; kinek dolgairól nem kell nekem írnom, megmutatják az historiák de bello germanico, —

Ez király invitálja vala az fejedelmet is in confoederationem, és portára is követségül küldötte vala azt az Strassburg nevű uri embert, ki azelőtt is Erdélyben resideála Bethlen Gábornál, kit említettem (1611.); ez megjűvén portáról, akkor nem inducálhatá az fejedelmet, hanem kezdette tractáját az két ifu urral gróf Bethlen Istvánnal és Zólyomi Dáviddal, kik mint igen martialis és virtuosus ifiak proclivisek is löttek az dologra, de Bethlen István ottan hamar meghala, kinek testét Fejérvárra hozák be temetésre. Akkoron mint valami profecziai lélekkel egy deák orator megjűvendölé Zólyominak az Jonathas és Dávid barátságoknak példáját, applicálván, hogy magára vigyázna, mert elesett mellöle Jonathasa, sok megvetett hálók volnának pedig ellenére. Az említett

Srassburg incitálására azért Zólyomi kezdé hadakat gyűjteni, ki felől sok vélekedés kezdé lenni, és az fejedelem is tőle félni; egykorban azért végezék azt, hogy vennék tractára vele az dolgot, és hínák be, ha pedig az nem lehetne, dissipálnák hadait ennek végbenvitelére. Parancsolának Csomaközi Andrásnak, ki váradi vicekapitány és hajduk vicegenerálisa vala, biharvármegyebelieké, melléje Kékedi Zsigmondot és Ibrányi Mihályt rendelék, hogy végbenvinnék. Azok Váradrá indulának, engemet pedig az öreg Bethlen Istvánhoz Ecsedbe expediála az fejedelem, megtudni, ha consentiens volnaje Zólyomival, dehortálni is, hogy ne patrocínálna neki ez nyughatatlankodásában; tudván pedig az fejedelem, hogy vérség szerént is atyámfia volna, s egyébiránt is addictissimus jóakaróm Zólyomi, az minthogy valójában ugy is vala, parancsolá, hogy menő utamból emberemet bocsátanám hozzája, és inténém minden jóra, és elkezdett hadi készületinek letételére, s fejedelemhez való maga alkalmaztatására; melyet megcseleküdtem szorgalmatossan, Sóti István nevű öreg legény szolgámat expediálván hozzája, mind izenettel s mind hosszas írásommal (melyet paríáltattam szegény öcsémme Kemény Boldizsárral, ki eddig is leveleim közt megvan) megmutogatván, micsoda veszedelmek követnék; magam pedig az ecsedi

utat megjárám, s Bethlen István declarálá magát, hogy nem consentiálna vele. Amott az megnevezett commissáriusok haddal, Zólyomi is hadával, közhelyre mentenek tractára. Az én emberem előbb jutván hozzája, intésemet is tekintetben vötte, s végzett úgy az commissáriusokkal, hogy velek bejűne az fejedelemhez, az mint meg is lön, de én elébb érkeztem vala. Bejűvén complánálák az dolgot, az mint lehet, egymásnak assecurációkat adván, de az tracta alatt búcsuzik is vala udvari és mezei tisztitól, levén udvari főkapitány és mezei generália, kiből örömet ki is bocsátják vala, hogy erőtlényebb legyen. Akarják vala pedig tanácsi állapotra kötelezni, kiről noha későn kére tetszést tőlem, én mint igaz jóakarója és atyjafia, mivel látom vala jól az dolgot, megmondám neki ezen szókkal : Tégedet, uram, eszedért tanácscsá nem tesznek, (az minthogy szegénynek közönséges vala ugyan, de kiváltképen való tanácsos elméje nem vala, az mi vala, annyéban serény de változó, hig és állhatatlan elméje vala, hajlandó mint jóra úgy roszra is) hanem hogy abbeli kötelességed háló gyanánt levén, minél hamarabb megejthessenek, és az mely tekintet mostan van reád az vitézlő rendnek kezéd alatt lételejért, abból is kifordítatván, erőtelenbé tétel. Mely intésemre nézve megváltoztatá az dolgot, és

előbbi állapotjában marada meg (mely én sinceritásomat szegény azután prodálván rabságában, búsulásom is volt miatta). Ekkor azért az dolog ebben állván meg, mind ő házához bocsátaték, mind én, s az fejedelem házában maga hallására kérém, térne gerendi házamhoz, mivel Felvincz tájékjáig egy úton kell vala járnunk, az mint-hogy ugyan ott az fejedelem maga is intimálá neki, hogy hivatalomra eljűne. Együtt is menénk Gerendig beszélgetvén azért vele, hát az mit végezett Fejérváratt, messze jár attól, és egyáltaljában csak proponálta magában, hogy haddal menjen római császár birodalmán által Svecus mellé, melyet értvén lők nagy tribulációban, mert eltitkolnom uramtól kötelességem ellen kárhozatos volna, kijelentenem, véretem elárulásnak látszik vala. Kelle azért mediumot az dologban keresnem, mely ez lön : hogy megmutogatám neki, hogy ha az fejedelem hire s akaratja kívül cselekiüdné, minemü félelmes veszedelmezések forganának benne, ha pedig hírével és consensusával, abból minemü securitások sat.; melyen kapván maga, kére azon, interponálnám magamat, s az fejedelemnek adnám tudására, és tractálnám az dolgot; melyet, tölem elmenvén, írás által meg is cselekedém; de azzal nem elégedvén az fejedelem, magamat is hivata és kevés napok mulva alá menék Fejérvárra

beszélnem. Az fejedelem búsonga nyughatatlankodásán, s vele lött végzése változtatásán, mindazáltal nem is abrumpálá az tractát, hanem halasztá az Zólyomi bejüvetelire, mivel közelget vala az említett Bethlen István testének Fejérvárra behozásának s azzal is neki is bejüvetelinek terminusa, mely midőn eljött volna, engemet is esmét udvarhoz hívának, noha az temetésre is hivatalos valék.

Midőn az testtel közelítettek volna, ira nekem egy leveleskét, jelentvén, hogy neki némely jóakarói azt intimálták, be ne jüne, mert az fejedelem meg akarná fogatni; melyet el nem mulathaték kötelességem szerént az fejedelemnek megjelenteni, kire hittel felele: hogy csak ne nyughatatlankodjék, nem hogy bántására igyekeznék, de másoktól is és vérével is oltalmazná; mely szerént assecurálám én is. Bejüvén azért, az temetés végben mene, onnan az grófnét Szécsi Máriát Dévára kisíré külső színe alatt megholt urával való kötelességének, noha belső oka más vala, mert egyébiránt adták volt magokat egyben gonosz erkölcsökkel, noha Zólyominak felesége egy vala az megholt gróffal, de nyavalyás Zólyomi feleségét nem szeretete, igen alkalmatlan élete vala vele, és fajtalan életü ember vala, és Szécsi Máriával való öszveszövedkezéseknek hire már ki is csördült vala az em-

berek között; én pedig innen is tudtam, mert fogságából Fogarashól írott néhány szerelemlevele akadott kezemhez, kiket nem küldöttem meg Szécsi Máriának; olyan látogatása alatt is Istennek az vele való nem nyájaskodását deploálta.

Alá menvén azért Fejérvárról Dévára, kéredzém én is fejedelemtől házamhoz, s nem akar vala bocsátani, mondván : nem lehet kegyelmednek elmenni, mert tudja micsoda galibáskodásom legyen Zólyomival, kivel úgy végeztem, hogy feljűjön, s netalám az kegyelmed szavainak leszen fogamatja, és valami jóra vehetjük. Arra mondék : Én, kegyelmes uram, azt is bánom, az mennyit értek az nagyságtok közt való dolgokban, nem hogy tovább abban interessátuskodni kívánnék : van is nehéz példa előttem az Zólyomi atyafisága miatt, mert az atyámat Bethlen Gábor sógorának s kedves emberének tartván, midőn elment volna török közzé, az miatt nagy gyanóságban levén hozzája Báthori Gábor, csaknem veszedelem követte miatta. Arra az fejedelem monda : Megbocsássa kegyelmed, de egyik részről is nem hasonló az példa, mindazáltal ha szorgos dolgai vadnak kegyelmednek, elmehet gerendi házáig, hogy az mikor parancsolni fogjuk, közelb érvén jühessen mindjárt. Azt megköszömvén, én is elmenék Gerendre, s onnan

Besztercze felé jószágunkban, birván akkor az kentelki és hozzá való jószágokat, csinálván holmi praetextusokat, s irván is barátimnak udvarhoz; de magamban azt gondolom vala, hogy míg engemet keresnek, s megyek, addig elválík az dolog köztök, mert noha bizony megfogására való szándékot nem értettem, mindazáltal Zólyomit szánom vala, kötelességem sérelmét és fejedelmemet pedig félem vala; azért kerülöm vala benne forgani.

Ezalatt az fejedelem megindúlt, és útjában az öreg Bethlen Istvánnal is szemben lött; s megjelentette Zólyomi felől való szándékját, de assecuratio alatt, hogy sem javaiban megkárosítani, sem személyében derekason megnyomorítani nem akarná, hanem csak ideig megtartoztatni nyughatatlan indulatitól; mert azalatt portáról Szalánczi Istvántól is, ki akkor kapikihája vala, érkezett valami vádló levél, mintha budai vezér által fejedelemség sollicitáltatnék s ígíret is volna Zólyominak (de ez csak hamisság és hízelkedés vala, kinek nagy hasznát is és promotióját vevé, noha Isten nem tövé nyomossá). Bethlen István szemben lött ugyan Zólyomival; de részszerént kedvetlen is levén hozzája, mind azért hogy Absolon módjára bántak vala vele az gróffal együtt az fejedelemség dolgából, mind pedig mert leányával is alkalmatlan életek vala;

részszerént, mivel az fejedelem assecuratiojához is bizik vala, magának is pedig cautio alatt jelentetett vala meg*). Elérvén az fejedelmet útjában, Kékedi Zsigmond studio belé garázdálkodott, ki az dolognak tudója és igen nagy aemulusa is vala, de akkor végben nem mehetett az szándék; kerestek ily mesterséget is, félvén elszaladástól, hogy megpróbálgatván paripáit, fejedelem számára elkevánták két jobbikat, melyeket ugyan én adtam vala szegénynek, azonban Marus-Vásárhelyre érkezvén, midőn ebéd után palotában volnának, az egész gyalogság fegyveres kézzel kívül állván, Kornis Zsigmond és Erdélyi István által küldött az fejedelem ki neki egy igen erős reversálist, hogy subscribálja, melyben mivel megtarthatatlan nehézségeket látott, azomban nem vötte eszében az ellene való dispositiókat, és hogy ha felveszi is ha nem is, mint amaz példabeszédbeli király fia patkója olyan volna, praetendálván azért az abban való difficultásokat, és nem subscribálván, akkor mondották meg neki : Rab vagy; s leódták fegyverét, és szállására őrizet alá vitték.

Én is azon napon superveniálván, panaszkodék az fejedelem késedelmezéséről, és describálá az meglőtt dolgot tettetes szánakozás-

*) Kimaradt a mondat vége.

sal, mint az öreg úr Bethlen István előtt, úgy előttem is hitet mondván, hogy sem jószáginak s javainak elvételére, sem egyébiránt való romlására nem, hanem igyekezett kéntelenségből rossz indulatinak megzabolázására. Késedelmemnek praetextusit mentségemre én is adván, mondtam azt is : hogy igen akarnám jelen nem lételemet; mert én azt az reversálist látván, kitanultam volna, hogy csak megejtésére való volna, és kétség nekül tetszésemet fogta volna kívánni benne, s ha azt tanácslottam volna : subscribáld, mert rajtad az veszedelem, így én nagyságod ellen vétettem volna, mert belé nem akadáhatván, evadált volna akkor, s azután, hihető, távolyról tractált volna; ha pedig azt javallottam volna : ne, úgy vérségemnek löttem volna árulója lelkem fájdalmával; azért így volt jobban. Jelen levén Kékedi Zsigmond ez beszélgetésben, monda : Az sok atyafi barátok doblották ebben Zólyomit, azok biztatták; mely szavait, látám, hogy én reám is dirigálná : kire egyebet nem felelheték, mert féltem vala magamat is, mert tudom vala, hogy suspectus volnék az Zólyomi dolgában, Kékedi pedig igen igyekezik vala engemet megejteni, vágyodván felette igen bethleni és sajói józága közt levő három faluimra, Kerlés, Kentelke, Árokaljára, mondtam azért : képtelen mondás az, hogy az ki igaz atyjafia,

barátja volt volna, veszedelmére való dologra tanácslotta volna; meg is izentem vala Kékedi-nek Gavai Péter jóakarómtól : nem lakom abban az országban, hol az enyimet neki adnák; de bizony ő sem birná, ha kérné s adnák is, sokáig.

Ez meglevén, őt Fogarasba küldék Ibrányi Mihálytól, rendelvén őrzőjül melléje magyarországi szolgálait, nem hihetvén az erdélyieknek : nekem pedig semmit sem parancsolának, noha ott való kapitány valék, igaz, pro forma az őrizőknek volt olyan instructiójok is, melyet maga jelente az fejedelem, hogy ha mikor oda megyek, velem privatim is szemben lenni megengedjék; de míg ott tartatott, én nem mentem egyszer is : hanem az fejedelem Szamosujvárra menvén, én is elkisíréim Kamarásig, ott meg is vendéglém; noha én is mint ők tettetém, és igen conturbatus voltam. Azután törvényre vitték Fejérvárra, az holott megsentencziázván, vivék Kővárban, az holott kereszténység között hallatlan egyedül való kegyetlen fogságban 15 vagy 16 esztendő-kig tartván, minden magára nézendő javaitól priváltatván, hala meg is, kinek szabadulásában mind török, német, magyar urak eleget törekedének, de haszontalanul; emberi nyavalyást örögi mesterségekkel is igyekeztek szabadítani.

Nekem miatta sok busulásim voltak; többek közt egykorban Fogarasból hivata az fejedelem,

nekem pedig igen köteles jóakaróim Nagy Pál, ki akkor gyalog kapitány, Bornemisza Pál, ki udvari kapitány vala, megjelenték okát titkon, hogy Zólyominak némely szavait relatoriában vétetvén, az fejedelemnél azokról fognék examináltatni. Kit eleve tudván, én is reá készítém magamat. Ez dolog Segesváratt vala; reggel felmenvén udvarhoz, az fejedelem olvasá előtttem Zólyominak ily szavait : hogy Kemény János neki minden dolgait tudta, és azt is, hogy Fejérváratt miket mondottanak neki Szentpáli János, Haller Péter, Sulyok István az tanácsházban; mely kérdésben tetetvén, mintha semmit nem értettem volna, mondám : mint régi dologról s ily véletlen kérdésre nem felelhetek, gondolkodván felöle, ha mi eszemben jött, örömet ö nagyságának aperiálom; kivel haladékat vevén, hogy se hozzátétel, se elvétel ne lehessen írásomban, tők választ, így exordiálván :

Tudom ugyan jól, mit kívánjon uramhoz való kötelességem, és ha mit ártalmára valót tudtam volna s akkor eltitkoltam volna, hamis és áruló szolga löttem volna; ha csak most mondanám pedig, magamot prodálnám; de ellenben tudnom kell Istenemnek amaz parancsolatját is: Hamis tanúbizonyyságot ne szólj felebarátod ellen. Micsoda lélektől viseltetett és elmétől nyavalyás rab úr, azt reménletteje, hogy én ő neki

oly köteles atyjafia legyek, az ki még az hamis dolgokban is erősítem, valakik ellen való vádlását maga könnyebbségének haszontalan reménségejért avagy boszúból szólott, akarván engemet és másokat is azon veszedelemben ejteni, az minthogy tudja jól maga nagyságod, nehányszor is szavaiban vádolt, és panaszolkodott ellenem, hogy fogságban esését nekem tulajdonítja, mert mint hátrébb említém, ha az gróf testének beakisírésekor én ötet nem biztattam volna, be nem jött volna Fejérvárra, ő tudja azért eziránt mi véget nézett; de én azoknak az böcsületes embereknek véreket lelkemre nem veszem hamis bizonságtételemmel; mert semmit affélét nem tudok, nem láttam, sem hallottam sat. Ezeket azért, és több ezekhez szükséges dolgokat írásban vevén, közlém az fennemlített bizodalmos jóakaróimmal is, kik is javalván, adám be az fejedelemnek; s ekképen nem kaphatván semmit, böcsülettel esmét tisztemben visszabocsáta. Ez volt másodszori ellenem való inquiráltatása.

Harminadszor is ugyan Zólyomi miatt lött vala ily galyibám : hogy egykorban kentelki házamnál levén még az anyámnak is élteben, az szomszéd nemes embereket barátságosan vendégelvén, vala többek közt jelen egy Cserényi György is, kinek volt egy töle elvált rosz erkölcsü felesége Becski Mária, ki egyébiránt

Magyarországban fő nemzet volt, s az én feleségemnek is nem idegenje; annak emlékezeti hozódván elé valamely alkalmatossággal, kezde feleségemmel böcstelenül beszéleni, melyet nehezen szenyvedek vala ugyan, mindazáltal szegény anyám is intvén, elmulatám; akarván elfelejtetni az alkalmatlan beszédnek materiáját, köszönék el fejedelem egészségejért egy jókora pohárt, s megiván, mikor reá került volna semmiképen meginnya nem akarja vala; kit midőn kenálással erőltetnék, monda: Tőled való féltetben, uram, bizony nem iszom; az pohárt kapván mind borostól asztaltól kihagyítá; kit tovább én is nem szenyvedhetvén, kiczokigatám asztaltól és házból, de nem bántatám. Egy idő múlva tehát ő lovára ülven, az udvarra benyargalt, s közönséges ottlevő majorházunknak, alháznak ablakánál, kinél magam ültem, csak hallatik az puskaroppanás, melyen én is asztaltól kiugordván, míg kijuték, addig az kinyargala kapun. Ez ő roszaságának fedezésére Mindszenti Gábornak, kit egyébiránt barátomnak tartottam, azt beszélette, hogy Zólyomi Dávid egészségejért és szabadulásaért köszöntem pohárbornak meg nem italaért akartam volna megöletni, és hogy sok szidalmokkal illettem volna, az ki megfogtatta és ki gonoszakarója volna. Ez viszont Erdélyi Istvánnak beszélette, az ki is

noha vérszerént való atyámfia volna, mindazáltal religiómért (mert semmi egyéb oka nem vala) nem szerettek, titkoson mindenik, s az fejedelemnek bemondván, erősen aggraváltak, kiből én semmit sem tudtam. Egykorban Fejérvárra jüvén ki az fejedelem belső házából, az audientiaházban pedig ülvén szegény Vesselényi Boldizsár, az ki is noha catholicus ember, de nekem jóakaróm, amazok pedig aemulusi, noha egyik mostoha fia, másik mostoha leányáról veji vala, mond szegény Barcsai Zsigmondnak : Szegény jóakaró atyámfia Kemény János, ime ő mely bátron van, s nem tudja, micsoda hidegtől fázlaltatik, azaz, mint van dolga? Tovább akkor nem menván az szóban, ezt nekem Barcsai Zsigmond megjelenté, mert igen jóakaróm vala, s hozzá kérvén, hogy jobban végére menne, az dolgot aperiálá. Az megemlített Cserényi Györgyöt pedig ez dologról való examenre tehát Fejérvárra hitták, kit láttam s beszéltem is vele, de az dolgot még akkor nem tudtam; azonban esmét kerestettem szállásán, s megmondák, hogy inquisitor cancellaristával egy Dengelegi Balással ment legyen el; én is Mihály Deák nevű deákomat sietséggel postalovakon, azokat Gáldon, Gerenden, Kamaráson, Kentelkén ujitván, expediálám és megelöztetém azokat megvallatni, kik jelen voltak, s midőn már elvégezte vol-

na, az szolgabíró házánál levén, érkezett az fejedelem deákja is, ott ebédet evén s boritalnak is ereszkedvén, kezdik egymást kérdezni, ki mi dologban jár, s azon öszveveszvén, kevésben múlt, hogy az én deákom az fejedelem deákját meg nem verte, mert körmösebb legény is vala. Megérkezvén azért az én emberem néhány napokkal elébb az fejedelem deákjánál, megolvastatván ártatlanságom szerént való tanuvallásokat, nem szenyvedhetém, hanem az fejedelemmel sokat békételenkedém, miért gyalázott legyen reám való esküdtetéssel; melyet nem tagadhatván, mentsége az lön : hogy nem hitte, s nem kételkedett hozzám, mindazáltal nekem használna böcsületem nevedésével, hogy amaz tökéletlen embernek vele megesmertetése lött ez alkalmatossággal, nekem pedig ártatlanságom. Kenálám, de látni sem akará az relatoriákat.

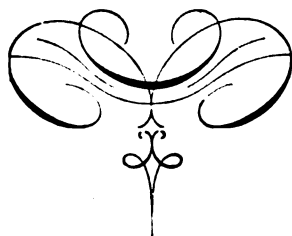
Ez Zólyomit pedig az fejedelem törvény szerént akarván convincáltatni, minekelőtte Kővárban vinnék, abban ily mesterséges processust követének : hogy az kiket tudhattak jóakaróinak s atyjafiainak, és az országban tekéntetesb, keményebb embereknek, azokat imide, amoda ekképen oszlaták el : Kovacsoczki István cancellárius, Kapi András tanács úr, Horvát István, Balásházi László tábla birái, ezek eperjesi tractára küldetének; Mikó Ferencz tanács úr és nagyobb

ember az székelységen, s néhány tisztjei, Cseffei László tábla bírása, s még többek is, kikre nem emlékezem, Murteza passához; Apafi György tanács és nagy főember, Bornemisza Pál jenei kapitány, én, Harasztosi Balás deák, Aranyaszéken elsőbb és igen kemény ember, Szénási Péter, biharvármegyei viceispán és tábla bírása, törökkel való tractára küldeténk Sirihez és Galához, mindkét részről hadi készülettel való tractán lakván oda három vagy négy holnapokig. Ezalatt lött törvénye Zólyominak, és mivel citatio, annál inkább törvény és sententia kívül az nemesi szabadság ellen fogattatott meg, az ország sokáig azon volt, hogy elbocsátassék, és szabad állapotjában legitima via juris prosequáltassék, ha mi practensiója az fiscusnak; mindazáltal kiváltképen az székelység, mert Háromszéknek is főkapitánya volt, nehezen vonyattatott el azon voks mellől; hanem tandem Nemes Tamásnak, ki abban az tisztben vicekapitánya, és szolgálja rendű ember, ígérték az főkapitányságot, ki ma az mely vokson volt, holnap az tisztért perditette az szekerczét, az székelységet is inducálta, s reá mondták, hogy meg lehetett fogni, s tartozzék megfelelni; tanálván erre ily maga szavaiból vött alkalmatosságot, hogy az mint hátrébb (240 l.) említettem, midőn Haller Istvánt valami ujforma törvénnyel vexálta vol-

na az fejedelem, ad tertium evocáltatván, és az ellen contendált volna, ejtett volna Zólyomi olyan szót, hogy ha ő suspicióra való dolgot cseleküdnék, bátor megfogattassék; azt azért recognitióban vevén, csak rávonták az rámára; és noha én maig is sem nem tudom, sem hallottam, sem hiszem, hogy árultatása és fejedelem személye s az haza ellen való dologban magát egyvelítése felől semmi reá bizonyosodhatott volna, mindazáltal igen kemény sententiával convincáltatott : derekasb vétké világosan lévén ez, hogy köteles tisztviselő szolgálja lévén az fejedelemnek, az mezei hadak közzül, kik Marus-Vásárhelyt szoktak vala quartirozni, Faragó András mezei kapitány alól (az mint az gyanó volt, magának sem szinte hire nélkült, kiért azután esmét reá szorultak vala) elszöktetett vala Zólyomi, és maga neve alatt megtartván, fejedelemnek requisitiójára is meg nem adta vala, és így romla nyavalyás, sokaknak s nekem is lévén adós, noha az törvény itéleti szerént az fejedelem tartozott volna; de csak oda vesze az is.

Ugyan ekkorban hallatlan formán sententiázván meg Székely Mojsést is, kit hátrébb említettem, feleségét, gyermekét, és generalis articulust csinálván, nemesi szabadságnak képtelen derogamenjével isteni és világi törvények ellen, kit ide irnom nem szükséges. Petki Ferenczet is

ugyan ekkor, kit is elüzének, mert sajói jószágát az fejedelem hogy már kiváltásnak praetextusával elvevén, adá Kékedi Zsigmondnak. Ennek atyja Petki János fő cancellárius, jeles jó hazafia volt, nevezetes ember, Székely Mojsessel ment vala el ez is, köz nemes emberek is Udvarhelyszékről.

Még is nem levén elég, gróf Bethlen Péter-be is az fejedelem belé akadálykodék ilyképen : hogy egy szolgáját tanálván puskával föben ütni, azon seb miatt megholt, kinek édes anyjával az fejedelem alattomban végzett adomány és ígíret által, hogy meg ne békélhetnék Bethlen Péterrel, s törvénynyel való prosequitióját az director fiscalisnak engedné, és így personalis comparitióra evocáltatván, addig vexálák, hogy látván veszedelmező állapotját, ki kelle az országból menni. Azonban az atyja, az öreg Bethlen István is sokképen kezde injuriáltatni, ki is erdélyi jószágit gyermeki kezekhez osztván az egy Huszton kívül, kibontakozék Erdélyből, és oly félelmes állapotja vala, hogy meghalván felesége, annak is testét temető helyére szegény jámbor nem merészlé elkisírni. Többi között reája nézve csináltata ily articulust, hogy az kik fiscalis várakat birnának, az fejedelemnek prae-

sidiumját tartozzanak bevenni, kiben csak én voksolék ellenkezőképen és Dániel Mihály, praetendálván azt, hogy mindenkor bátorságosb volna az tös gyüikeres hazafiaira bizni, és meghinni az ország házait, s annak kötelességével megelégedni, mint sem valamely sohonnai, avagy köz rendből álló drabontokra, hadnagyokra, kik mihelt tarisnyánál egyebet nem féltnek, sem hazájok úgy nem fáj, sem abban levő javok, sem böcsületek, mert egyik sincs; sőt kereskednek szükség idején az várakkal, és azoknak uraikat is nyakon kötik, s javaikkal osztóznak. Mely voksolásommal gyanut és haragot is vonék magamra.

Cselekedte vala azt is az fejedelem, hogy Bethlen Gábortól az fejérvári collegium épületeire legáltatott néhány ezer forintokat kölcsönözésnek színe alatt azon öreg urtól, Bethlen Istvántól extorqueálván, semmiképen meg nem adá sok unszolására is. Kilencz ezer talléros medált is kezéhez vevé, és az tokaji hét szőlőket is debreczeni adóból való néhány ezer forint summával elfoglalá megadásnak színe alatt, melyek még maig, úgy tudom, oda vadnak; ezek miatt is igen compungáltatott conscientiájában az nevezett öreg úr, urgeáltatott is az papoktól, mivel ő volt az fő testamentumos. Mindezekből és több meg nem irott okokból az következők,

hogy egykorban Budára szalada Bethlen István az onodiak konyhakocsiát elnyervén. Minek-
előtte pedig ez lött volna, az mint említém, 1634.
esztendőben szultán Murád amaz igen híres
pogány császár (ki Babiloniát is az persától csu-
dálkozásra méltó nagy hatalommal vötte vala
meg, négy nap és éjtszakákon tartván szünet-
lenül az ostrom, azalatt veszvén el az fővezér
és az jancsár aga, azon actus alatt állítván
másokat is, levén benn, mint hallatott, fize-
tett nép tizenhat ezer, egyébféle nép circiter 40
ezer) Drinápolyban kijött vala, szerdárul bo-
csátván az Duna mellé Murteza passát, paran-
csolat jött vala az fejedelemre is, hogy felüljön
és melléje menjen az lengyelek ellen, ki miatt
valóban nehéz elmélkedések is forgottak, ki is
szállván pro forma Szász-Sebeshez fizetett ha-
dakkal és vármegyékkel, jó ideig lakván ott,
igen emlékezetes disciplina alatt, mert az kerti
vetemények, tyúk, lúd s egyéb marha az tábor
mellett szabadon minden kár nélkül valának.
Oka ez vala : mert székelység és hajduság nem
vala velünk. Végezés ez vala : hogy ha ugyan
egyéb az dologban nem lehetne, az fejedelem
személye szerént ne menne, hanem valamely
részhaddal engemet, avagy Szentpáli Jánost
bocsássanak; de ezalatt meglőn az békeség köz-
tök, alattomban pedig az lengyeleket minden jó

igaz hirekkel, információkkal tartottuk és assecuráltuk is, hogy ha az dolog arra kényszerítene is, de az mi fegyverünk nem fogna nekik ártani.

Ez táborozás alatt hagyattam szakált; immár pedig született volt öregbik fiam Simon, az mint említém 1633 ban karácson hetiben. Ez táborozás pedig lön 1634 ben.

Az Bethlen István elhnegetele előtt Fráter Pált megfogatá az fejedelem *), mert váradi Veres Mihály hozzája adván magát, in confidentia beszélett neki holmi dolgokat, kihez magától többeket formálván, beszinlette magát az fejedelem grátiájában, Kornis Zsigmondot és engemet is nyilván való árulójának mondván, hogy Bethlen Istvánnal egyet értenék, mely miatt az lator törvény szerint ellenünk convincáltatott is vala, de az fejedelem miatt nem meheti exequutióban az dolog, Fráter Pált Váradon fogva tartván, elszalada, csudálatosképen az bástyán kiereszkedvén. Az én felőlem való dolog pedig ilyenképen vala : Kolosváratt levén az fejedelem, és én is udvarnál, az oda hátrébb is (251 l.) említett igen tökéletes atyámfia éjtszaka jüve szállásom kapujára; zörgetést hallván küldém az inast, ki házamban hált, kérdetvén ki legyen; megjelenté magát, szaváról megesmervén bebo-

*) Nehány szó későbbi kéz által kitörölve.

csátatám Bornemisza Pált, ő is csak egy inasával levén, az inasokat kiküldvén gyertyagyújtatás után, ágyamra üle szegény, mert immár elaluttam is vala, és kérdém okát ez rendkívül való időben járásának, s monda: Én azért jöttem hogy megjelentsem, hogy az te állapotod igen félelmesen vagyon, s viselhess gondot magadról, mert Veres Mihály az fejedelem előtt azzal vádolt, hogy Fráter Pálnak szavait ilyeket hallotta: megpróbálják Bethlen Istvánt, s ha ő nem akarja, tégedet tesznek fejedelemmé; mely dologhoz vadnak társok felesen, nem is köz emberek, és az fejedelmet tovább uralni nem akarják. Ezt én nevetve hallgatván, monda: hogy kell, uram, nevetned, ez nem kicsin s nem tréfa dolog, az fejedelem nekem és Nagy Pálnak igen titkoson jelentette meg. Kire mondék: Igen is, nevettem, uram, inkább mint sem busuljak: nem busulok ártatlanságomra nézve; nevettem azt, hogy értem, hogy nem tartatom én ez emberek előtt olyan köz embernek, mint talán magam állítottam magam felől, hanem még ilyen állapotról elmélkednek. Megköszönvén azért jó akaratját, assecurálám ártatlanságom felől, mondván: Ez nem külömb dolog, mintha valahány latrok magokat egybenadván, akarnának menni valamely jámbornak háza felterésére, s magokban discúrálának, hogy ezt s ezt az embert is vegyük

mellénk, kinek hire sem volna az dologban, mint jámbornak, azonban azért ha akarna lator lenni, arra is alkalmasb volna amazoknál, ez szinte úgy vagyon. Azért uram, kérlek, vigyázz tovább is az én ártatlanságomra, hogy véletlenül való dolog, törvénytelenység rajtam ne essék, én pedig hallgatásban leszek. Ezeket hallván, szegény örömet elmene. Másodnap udvarnál az palotának kinyitott ablakán nézván kijüve hátam megé Cseffei László, ki itilőmester vala, s nekem akkor igen jóakaróm, de azután megváltozott vala, s megragadván vállamat, monda: Mit gondolkodol ? Felelek : nem semmit, hanem csak nézek az piacra. Monda : tudom bizony jól, miről gondolkodol. Mondék én : miről tudnék gondolkodni ? Felele ő : az fejedelemségről. Én mondék : csak te is tudod-e azt ? Monda : tudom bizony, mert az fejedelem parancsolatjából én voltam egyik regius, mikor Veres Mihály arról examináltatott. Neki is azért azon feleleteket tevén, melyeket Bornemisza Pálnak, valék ugyan nagy vélekedésben, mit kellene cselekednöm, de hogy jóakaróimat ne prodálnám, kik az dolgot értésemre adták, csak hallgatnom kelle ideig; ekkor vallatott negyedszer ellenem az fejedelem. De ezeken kívül is gonoszakaróimnak hitetlenségi miatt sokszor voltam félelmes állapotokban, annyéra, hogy néha alig reménlettem hogy

ágyamból békével magam kelhessek fel, ne drabontok vonjanak; sokszor íesztgettek és akartak volna el is futtatni, de lelkesmereti ártatlanságom mellett biztatott, s meg nem rémültem: és noha ezek után is voltak ellenem practikálók, de sok meghányódások után megtapasztalván tökéletességemet az fejedelem is, nem árthattak, sőt nevedtem Isten kegyelméből az adversitások alatt.

Az mint azért feljebb említém, Bethlen István Budára menvén, azon az fejedelem is nem kevésbé rezzene meg, és kezde kapni kétfelé, s az embereket édesgetni, engemet is hivata Szamosujvárra, és megjelentvén elmenetelit, magát mentegeté, s ajánlá is, kire én is megfelelő, mondván: Ugy vagy, felette sok megbántódott emberek vadnak, és sokakban megtanáltatik igaz volta amaz mondásnak: *Impedit iram animum ne possit cernere verum*. Tudván kötelességeket is az emberek, nehezen bírhatnak az indulatokkal; és noha meg kell vallanom, hogy én is igen megszorodott szívvél vagyok sok dolgokból, melyek rajtam történnek, de többi közt ím nem régen Veres Mihály tökéletlensége miatt reám való inquiráltatásból; mindazáltal (másokról nem felelhetvén), magam részéről kevántam az alkalmatosságot érnem, melyben megismerhessen nagyságod mind másokat s

mind engemet szükséges állapotban; s im, úgy látom, el fog júni, azért assecurátus legyen nagyságod én előlem sat. Mentegetvén azért magát, lönek elég ajánlása is.

Ekképen azért már Székely Mojses portán, Bethlen István Budán, Zólyomi Kövárban fogva levén, kinek szabadulását is az török urgeálja vala, amazok pedig s tekintetesben Bethlen István az fejedelem dolgait igen aggraválják vala, foganatoson is pedig, mert az fejedelemnek sok dolgaiért igen megidegenedett vala, többek között pedig ezzel igen offendáltatott vala, hogy fejedelemségének talán második, legtovább harmadik esztendejében az havaseltji állapotban kezdé magát egyvelíteni magános haszonért. Ebben az szegény Nagy Pál is vala fő eszköz, mert neki sokat ígértek, s azután adtak is vala; ez Aga Mátét ki akkor Havasalföldéből exul vala, alattomban engedvén az országban hadat gyűjteni, kiváltképen Hátszeg és Hunyad vármegye tartományából, bebocsátá az portáról adott akkori vajdára; az kinek is hírével esvén, eleiben mene, és Mátét megveré. Ujjobban esmét neki készüle Erdélyből, s kiveré az vajdát székiből, az porta esmét más vajdát küldvén reá, kivel császár botja, zászlója, kapucsi passája és sok fő boérok is levén, azzal is megharczola Máté, s megvervén, az kapucsi császár zászlójával és botjával csak

félre állott s nézte, megvervén amazokat, ő ezeket magának usurpálta, melyet az török igen orrol vala. Ez vajdáknak idejében többet száz-ezer forint dutkánál feje az fejedelem; egy részét ideig Fogarasban tartván megjüvendölte vala Seredi István, hogy annyi pénzt s olyan erősséget nem fognának sokáig én kezem alatt Erdélyben tartani : s úgy is lön, hogy ottan hamar kihordák, takaríták több Erdélyben gyűjtött kincscsel együtt Patakra s azután Munkácsra. Ez császár szakálában kapás, és privatum commodum lön kezdeti és fundamentuma az mi veszedelmünknek, az mint ide előbb lelegendő írásból, de magunk nyavalyájából az olvasó jobban meg fogja érteni.

Bethlen Istvánnak azért megigírék az fejedelemséget az portán, és noha ország neve alatt mind Bethlen Istvánhoz Budára, s mind portára elég követségek küldetnek, de csak heában sőt noha Budára küldettettek visszabocsátatának, de az portára küldettek mind három nemzetből levők és az kapikihák is arestum alatt nagy rettegésben tartattak vala. Fő követ Toldalagi Mihály, mellette Haller Péter, valának az székelységről és szászszágról is, kapikiha vala Sebesi Boldizsár. Én is az szegény öcsémet Kemény Boldizsárt látásnak okájért, és valami lovak s egyéb vásárlásokért is bebocsátám vala, s alig

szalada ki, mert eszében vevén szegény Toldalagi Mihály, ki nekem confidens jóakaróm vala, magam is vele portára jártam, Haller Péter pedig vérszerént is atyámfia, kiiktaták idején. Hadat rendelvén azért Bethlen István mellé az budai vezérrel Naszupogli Huszain passával reánk indulának, kik minekelötte eljüttek volna, az hol miét kaphaták Bethlen Istvánnak és Péternek, confiscálák; Husztot obsideáltatá, elhitetvén né-mely hizelkedő rossz emberek, hogy befurhatnak az nagy hegyben az vár alá, és porral felvettethetik, mely talán ugyan nem is volna lehetetlen de nem az erdélyi hanem más hatalmas erőnek és hosszas obsidiónak; egykorban fel is verék ott az fejedelem hadát Kun István generálissága alatt, messzünnen üetvén reájok Párducz Lukácsék. Ecsedet is azzal akarják vala megieszteni s venni, hogy az Kraszna vizét elássák alóla. Ez mindenik olyan vala, mint midőn az róka farkával akarta levágni az fát az varju fészke alatt, ha fiait alá nem hányná.

Ebben az szükségben az lengyeleknek keresztény szomszédságokat igen megtapasztalók, kikhez az fejedelem igen sincere addictus vala, az ország is mindenkor barátságos; eleget reménkedénk, de nem hogy egyébképen segítették volna, sőt fizetéssel is nagy nehezen engedének két vagy háromszáz lovast fogadnunk.

Experialók az német barátságot is, kit is váltig sollicitálánk, de nem hogy segítettek volna, sőt Homonnai János táborban szállván magokra vigyázásért, megtilták azt is, hogy fizetésre is ne lenne szabad jüni mellénk se németnek se magyaroknak. Szegény Pázmány Péter cardinál az fejedelemnek nagy jóakarója vala, általa váltig sollicitálódánk, de semmi haszonnal, maga személyében az vizpartról mint abban veszedelmező embert valóban tanácsolja vala az fejedelemnek, ne cedáljon, oltalmazza fejedelmi méltóságát, és az országnak szabadságát; az jó tanács jó vala, de melléje segítséget, erőt nem adnak vala. Ellenben az palatinus Eszterházy Miklós, nem is igen barátja az fejedelemnek, azt intinálja vala, cedáljon és ne szerencséltesse magát, maradékit, s az országot is, s magyarországi hazájára is ne vinne hátán ellenséget.

Megindulván azért Bethlen Istvánnal az budai vezér, az fejedelem is az fejedelemasszonyt fiaival kiinditá Váraddá, kisíróül mellé rendelé Huszár Mátyást marusszéki circiter 400. lovassal, mivel igen kedves és hiteles embere vala, igen nagyot is tulajdonít vala felöle, de azután való állapotokban : minuit praesentia famam. Maga az ország hadát convocáltatá Tordához, az partiumot, hajdúságot, váradi hadát, és magyarországi szolgálit is Kornis Zsigmonddal, Ibrányi

Mihálylyal Szalontához szállitván; nehezen lehet az indulás, kevés reménységgel vala maga is az fejedelem, hogy az ország fegyvert fogjon török ellen mellette. Vala is sokféle zibongás az státusok közt, mind az fejedelemhez való idegenség, mind Bethlen Istvánhoz vonás, mind töröktől félelem miatt, s kedvetlenek is valának. Váltig ajánlja vala magát az fejedelem egynek is, másnak is; praeparálta mind maga mind emberei által elméjeket az haza fiainak, azok közt nekem is; biztatám, azon ne gondolkodjék, mert az haza szabadságaért mindent cselekszünk mellette, ratioját azt adván, mert az régi emberek, kik sanyaruan experiálták az török erejét, elfogytak s holtak, ifiu rendek az kik vagyunk, nem experiálván, nem is annyéra félhetünk. Én pedig offerálám azzal is magamat, bocsásson el, s Fejérvármegyével, ki én ispánságom alatt van s első vármegye is, én megindulván, az én példámmal mások is nem mernek reluctálni. Bezzeg nehezen zaboláztam szegény Kapronczai Györgyöt, Bethlen Jánost, és többeket is; mert én nézem vala az haza szabadságát is igen, de in privato nekem nagy szükségem vala arra, hogy az fejedelemnek megkevéntassék szolgálatom, sok irigyim és gonoszakaróim miatt félelmes állapotban forogván. Nagy bajjal azért az országot reá bírá az fejedelem, hogy megindulna.

Minekelőtte az indulás lőtt volna, havaselji Máté vajdával az fejedelem intimációjából kötést tönk, melyre nekünk is reá kelle mennünk, mert ekkor nagy szükségünk vala reá, s hasznát is vehők, noha neki is szinte úgy bőriben jár vala, mert ha mi rajtunk győzedelmeskedhetik vala az pogányság, ötet is mind változtatni s mind egyébiránt kezére keríteni akarják vala. Én láttám magam is az vajdát, kit akartak helyében állatni az török táboron. Máté vajda azért noha nem conjungálhatá magát velünk, de az szilisztrai passát megtartóztatá, nem szemben való harczczal ugyan, hanem adományával, iesztésével; és mivel neki is meg vala parancsolva, hogy más úton az passával bejöne hazánkra, ki is szálla ugyan feles haddal, de az passa sem vele megegyezni, sem háta megé hadni nem meri vala, noha moldvai Lupul vajda is nem vala barátunk, de az szoros utaknak is őrzésére Dániel Mihálylyal, Petki Istvánnal hagyott vala az fejedelem hadat, az mint lehetett vala. Lupulhoz is küldvén követségre Bassa Tamást és Barcsai Ákost; de ahöz nem bizhatunk vala.

Az Bethlen István elmeneteli lőtt vala 1635 ben, reánk jüveteli pedig 1636ban; 1-a 8-bris indultunk Tordától. Ezen esztendőben, vagy in fine junii circa 26, vagy in initio julii születtetett az fiam Kemény Ferencz.

Minekelőtte azért megegyezhettünk volna az Kornis Zsigmonddal levő haddal, sietett addig az ellenség azokkal az szerencsét megpróbálni; és reájok menvén Szalontánál, nolle velle meg kellett ütközni, mert véletlenül lévén, nem szállhattak hátrébb; az ellenség is pedig szorogátas helyeken Gyula felől menvén, kevés nap haladat előtt érkezett reájok; és igen emberül s vitézül való harczot állván egész sütéltültig az kevés magyarság, s az idő elválasztván egymástól őket, az Úristen csudálatosképen megrémítette az pogányságot ily gyenge mediumok által: 1.) Hogy egy magyart fogván el, az azt mondotta, hogy az fejedelem is elérkezett volna az derék haddal, melyet könnyen hittenek el, mert az vakmerő harczállást ahoz való bizodalom nekül, hogy az derék had is érkezék, el nem hihették csak az kevés néptől. 2.) Hogy azon az földön számtalan darvak lévén akkorban, kiket éjjel felbúditván az had népe, távolról az pogányság azoknak kiáltásokat emberek kiáltásának képzette, s elrémitvén Isten őket, csudálatos veszedelmezéssel utálatos lápos helyekre szaladoztanak éjtszaka; de ők magokat megveretteknek, az magyarok viszont magokat állitván, azok is vissza Várad felé szaladtanak, csak hogy nem olyan veszedelmezéssel és alkalmatlan helyeken. Ekképen mint két egymással összeve-

szett vak kuldusok hadazván, s mindenik, egyik egyfelé, másfelé másik, hátramászáván, az Űristen csudálatosképen választotta s futtatta őket kétfelé.

Itt mindazáltal lön ilyen dolog is : hogy az fejedelem nem teljességgel hihetvén Kornis Zsigmondnak, az derekasb hadaknak generálisul Ibrányi Mihályt praeficiálta vala; amaz úr csak Bihar vármegyének parancsolt, sok áruló nevet is vertek fejéhez szegénnek, mivel, az mint hátrébb is irtam, atyjafia is levén, Veres Mihály hazugsága is járulván, gyanitották, hogy Bethlen Istvánhoz vonna, jesztették szegény urat és fenyegették; melyet midőn szolgálai s jóakarói megjelentettek, csak azt felelte : majd megválíki ki áruló, ez s ez fia, s ki igaz urához, nemzetéhez. Meg is bizonyította az jámbor vén úr; mert midőn az ütközetre kellene menni, az fejedelem híres vitéz generálisa azt fogván magára, hogy lova ragadta legyen el, egész Váradig futott, semmi harczot csak meg sem nézvén; amaz jámbor úr pediglen vitézül mind személyebeli jó példával, s mind igazgatással viselte s vitte végben is az dolognak terhét, csak hogy valami kevés hátuljáró sereget hagyván, másodnap virradva már messze távozáván vöttek eszekben az töröknek futását, egy egész hétig is az számtalan lápokon ölték, vadászták, fosztogatták

őket, mint az harczon, tíz annyi az lépokon vesz-
vén benne.

Ez második dolgot értem hasonlót az (103 l.)
említetteth, az Istennek csudálatos cselekedetét,
mely által két ellenséget mi módon választott
kétfelé.

Az Baródságon megyünk vala az fejedelem-
mel, midőn az hir érkezék de elsőben úgy, hogy
megverettetett az mi hadunk, mert még akkor
az török szaladása nem tudatott; meg is szeppent
vala az fejedelem is, kit sok böcsületes emberek,
többek közt Macskási Ferencz szép példákkal
biztat vala. De az ország hadai is igen kezdettek
vala zsibongani, mert szaladó emberek is rémí-
tik vala, többek között kisebb kopasz Bánffi
Zsigmond krasznavármegyei nemes emberekkel
szinte Nagyfaluig futván, igen elrémítette az
embereket : de azonban más hir megújéta, és
maga is Kornis Zsigmond az fejedelemhez jüve;
s onnan előbb menvén Váradhoz szállánk az ha-
dakkal, az holott is ilyen dolog történék :

Érkezék az táborra oly hir, hogy az budai
vezér Bethlen Istvánnal ujjobban derekasb ha-
dakkal megerősödvén jünének reánk; ezen az
ország hada kezde lenni nagy zsibongásban, mert
mind az fejedelemtől nagy rész unakodva vala,
mind pedig törökkel örömet összeveszni nem
akarnak vala ; mivel pedig ekkor én tetettem

vala generál-strázsa-mesterré, levén ugyan utánam valók is : Huszár Péter, Jancsó Pál, Székely Mihály, Rácz János, de az hírekre nézve én magam vittem vala ki az strázsákat, az honnan későn mint előálomkorban jüvék meg sátoromhoz; tekintelvén az tábort, hát sátorokat is leszedték az emberek, oly félelemben vadnak; de az fejedelem sátorai felvonva, én is sátoromat le nem vonyatám, hanem köntösöstül, fegyverestül csak egy szőnyegre sátoromban lefekvém, hogy nyugodván; azonban érkezének hozzám az vármegyéktől küldetett nemes emberek, kik által köszöntetvén, kívánák közikben menetelemet. Vélekedem vala ugyan : menjek-e, nem-e? ha nem, az dolgot nem értvén, ártalmas következése lehet; ha megyek, fejedelemtől gyanót veszek : mindazáltal elmenék; és hát Vesselényi Boldizsár szállására confluáltanak, és zsinatjokban az forog, hogy reggel az fejedelemnek megízenjék : Ha békélhetik az törökkel, jó, s ha nem, az fejedelem viseljen gondot magára, az ország pedig töröknek magát nem opponálja, Bethlen Istvánt acceptálja. Kívánák azt : mint-hogy az első vármegyének én vagyok főispánja, az főkövetséget én vállaljam fel is; nagy nehezen megcsendesítém őket, hogy ily tumultuarie ne czégéreznék azt ki, hogy fegyvert nem fognak, mert az ellenségnek bizonynyal mindjárt

hírével leszen, s kész szívet adunk, s mintha invitálnók őket töstént nyakunkba bátran jüvésre s magunk veszedelmére, hanem efféle tractának mennél nagyubb keménség-tettetés alatt volna hasznos folyása; s assecurálám is (mert tudom vala úgy lenni) hogy az fejedelem is minden utak és módok által azon igyekezik, miképen ne fegyver hanem békeség által menne végben az dolog. Azért reggel csak az főgenerálist, kit már praeficiált vala az fejedelem, Kornis Zsigmondot tanálnák meg csak csendesesen, hogy instálnának az tanács urak az fejedelemnél az békélésnek tentálása felől; ezt nehezen persvadeálám nekik, de látám, hogy nem bene contentusok. Elmenvén azért közölök, esmét levék nagy vélekedésben : ha eltitkolom, kötelességemet sértem, magamat is suspicióban hozom; ha jelentem, amazokat offendálom; mindazáltal az kötelességtől s az dolgoknak rossz következésének félelmétől meggyőztetvén, midőn az szállásomra kisírt nemesség eloszlott volna, az fejedelem sátorához felmenék, és elsőben is kedves és hiteles barátommal Bornemisza Pállal közölvén, ki fenn hált udvari kapitán levén, az fejedelemnek is megjelentök, hogy praeveniálná ez tumultusra való hajlandó állapotot; kérdezvén igen az személyeket, én bizony senkit nem denomináltam, és ebben hagyván, hajnalban esmét kimenék az strázsára,

és késvén oda, midőre megérkezém, hát immár az fejedelem consiliumot tartott az dologról, és az státusoknak eleit convocálván, elméjeket csendesíteni igyekezte, de némelyek felől nehézsége levén s szavaikban is reprehendálván, arestáltattott, és kezesség alá vetette, mint : Földvári Ferenczet, Toroczkai Lászlót, Istvánt, Gyerőfi Jánost. Ekkor is az fejedelem kezdé eszében venni az én hűségemet, mert ha magamra vállalom vala, az vármegyék mellém adhaereálván, épen elállanak vala az fejedelem mellől; és így kezdé engem sok azelőtti hamis vádlóimnál feljebb böcsülneni, Tordánál is már az megindulásban sokat segítvén. Ezek meglevén, midőn megértők, hogy az ellenség is nem mi reánk, hanem Lippa felé indult volna, mi is Jenőhez szállánk, az holott is ilyen állapotok lőnek :

Bőjti Istvánt bocsátá az fejedelem csatára, ki igen szerencsés és vitéz kapitány ember vala, az ki későn indulván, állott be pankotai pusztá váras helyében.

Én pedig magam megjárván mellém rendeltettekkel együtt az strázsahelyeket napvilággal, az strázsakivitelre küldém Jancsó Pált és Székely Mihályt, s vacsora után későn ugyan valami jó geniustól izgattatván, soha el nem alhatám, hivatám az vice-strázsamestereket, examinálván hol hatták az strázsákat, megismerém, hogy az

legszükségeseb helyben nem állították, nagy busulással esős időben lovamra ülén, magam helybe vím az fogyotkozást, s csak nem messze levén már az ellenségnek is az tábornak megütésére küldetett derekas csatája, mely szinte azon utra jött, holott az én vicéim semmi strázsát nem hadtak volt; és ha magam ki nem mentem volna, s az Bőjti csatájára is nem akadtak volna véletlenül, fekvü helyében verték volna fel az táborunkat; de éjtszaka bátran jüvén az ellenség, és az pankotai pusztánál csak véletlenül bökkenvén az mieinkre, ezek pedig amazok jüveteleket eszekben vevén, mint éjtszakai csendességben és készen várván, s reájok rohanván, egyik fél is másiknak számát nem tudván, noha háromszor, négyszer annyi is volt az török, igen megveretnek; az esztergomi bék, sok agák s egyéb rendek elveszvé. Ez másodszori szerencse az szalontai után felette igen ellankasztá szívét az pogányságnak.

Megértvén azért, hogy az ellenségnek tábora Lippa mellett volna, reájok indulánk Jenőtől, de az fejedelem személye szerént nem jüve el, hogy megharczoljunk. Elönkben Kornis Zsigmond praeficiáltaték, nagy víg és kész szízzel valának az egész hadak; de az Isten megakadékozá szándékunkat; mert megindulásunk előtt az idő megcsúszódék, mig mentünk éjjel és nappal esett, az

vizek neki áradának, és az Marus vize köztünk levén, mi által semmiképen nem meheténk reájok, ők pedig noha hidjok vala Lippánál, de nem merének reánk jüni, és így Pálillése nevű falunál Lippán innen az Marus mellett megszállánk, és az hid felől az berekszéiben sánczot kezdünk csinálni. Estvére kelve jüve az strázsára egy magyarul tudó csauz, szót adván békeség tractája felől, és hogy zalogok adattatnának mindenik részről; melyre mi is örömet hajlánk; és más nap reggel az jámbor úr Kornis Zsigmond eleget kapa kétfelé, kit küldhessen, de az emberek igen kedvetlenek valának az pogány közé menetelhez : én azért magam megkenálám magamat, s nehezen bocsáta szegény ur, mivel én és Bornemisza Pál valánk melléje rendeltetve, és segítettük, az mint azelőtt való nap is igen elbágyadva, lankadva vala, mert bontakozott egészséggel is vala, mi adván ordinanciákat, irogatván leveleket, köztünk ülve szegény elbágyadott, szunnyadozott; mellettem hogy eljűjön hívom vala az oda hátrébb (157 l.) említett Nemes Tamást, de semmiképen nem akara. Udvarhelyszéki Farkas Ferencz, mint emberséges ember örömet eljüve. Török részről az tömösvári Izmael Alaj bék és az lippai bék jüvének zalogul, szép katonai solennitással levén az zalogok megcserélődése. Seregéből kijüvén az Alaj bék, pár-

ducz bőrösön, deli katona szerszámban és öltöztetett jó lován, kérdé : Hol vagyon, s melyik az az ur, ki én helyettem zálag leszen? úgy monda. Én is seregemből kirugaszkodván megfelelém, hogy én vagyok; s egymással kezét csapván, azután az többi is, egymás mellett elmenénk, mi amoda, azok ide. És minket Lippára az várasban vének, és mindjárt csauzokat rendelének mellénk, kik jól is gazdálkodtak ugyan, de igen őrzöttek is. És így az vizek miatt az ütközet nem lehetvén, tisztességes mód adaték az mi hadainknak az zálagokkal együtt az táborra visszamenésekben. Másod napon pedig az táborra kivivének audientiára, és az vezér elsőben is azt kérdé: Hány fejetek nektek arra, hogy ti hatalmas császár ellen fegyverrel jöttetek, hatalmas császár földét megfúrtátok? (az sánczot értvén ezen). Kire én is felelém: Nem hatalmas császár ellen, hanem az ki régi császároktól adatott athname ellen mi reánk fegyverrel jött, szabadságunk, törvényünk ellen magát erővel fejedelemmé csinálni akarta, az ellen szabadosok vagyunk magunkat oltalmazni, mert mi fegyverünkkel szolgáló hivei vagyunk hatalmas császárnak. Erre viszont monda: Akarjátok-e, hogy közitekben állván, hatalmas császárral megbékéltesslek? Felelém: Mostani állapotban semmit annál inkább nem kívánnánk, mert mi hatalmas császár kön-

tösétől elszakadni nem akarunk. Kihozatván ez alatt és kezében tartván egy darab beiratott papirosat, monda : Megfelcllhettek-e ti azokra, melyek hatalmas császár kívánsági? Felelék : Mikor meghallandom, úgy tudok hozzá szólni. Kezdé azért olvasni, és tolmácsoltatni az conditiókat, melyek közzül vala egyik : Jenőnek oda adása. 2) Bethlen István javai megadása, magának bátorságos visszamehetése s lakhatása. 3) Zólyominak elbocsátatása. 4) Császár számára valami nagy summának adása; az többi aprólékosbak, de már eszemben nem jutnak. Noha pedig valójában is úgy kelle lenni, de csak az onnan való megszabadulhatásért is azt felelém : Ezek oly dolgok, melyekre nem hogy én, de maga az fejedelem is az ország nélkül, sem az ország fejedelem nélkül nem felelhetnének; azért értékre kell adnom. Monda : Irjam meg. Felelék : Az irás nem elég; mert ha mi kérdésnek kellene lenni, az papiros többről tanuságot nem adhat, csak mi reá van írva, magamnak kelleikben adnom (s akarván neki is kedveskedni) mind az dolgokat s mind pedig az nagyságod nagy jóakarattját is hogy jutalom nélkül ne hagyják, ily nagy dologban akarván fáradozni. Tetszék az dolog, és monda : Menj el bátor. Kezdé Farkas Ferencz is sugni, nem hagyjam el; mert ha maga nem urgeálja vala, el fog vala maradni; s mondék az

vezérnek : Hogy hitelesb legyen beszédem, elviszem társamot is, mert ez az egyik nemzetből bocsátatott, mely székelységnek neveztetik, azok igen nehéz természetű emberek is. Megengedte azt is az bolond ifjú s kevély vezér, és nekünk ott egy emberünk sem maradván, az ő zálagjok pedig nálunk levén, mihelyen sátorából kijüvék, én is alig várom az lippai hidon általszaladhatásomat, s Isten hírével az fejedelemhez menék, magát Jenőben, az tábort azon innen tanálván. Látának nagy örömmel és csudálkozással, miképen beszélhettem legyen ki magamat.

Ezzel azért nagyobb hitelt szerzének, hogy valóságos kedvek legyen az békéléshez, és mivel általam azt is kívánták vala, hogy követek mennének az tractára, küldé az fejedelem az tanácsrend közzül Haller Istvánt, Szalánczi Istvánt, engemet is esmét, szászvárosi Fodor Istvánt, az udvari predikátort Csulai Györgyöt, kikkel együtt Lippához érkezvén, noha azelőtt ők adnak vala alkalmatosságot az békélésre, de azután fortélyozni kezdenek; sőt csalárdul az tracta alatt akarják vala táborunkat is megütni ilyenképen :

Midőn már néhány napokat eltöltöttünk volna, egykorban látók, hogy vadnak alattomban való készüléttel, azután kezdenek takarodni is ki az várasról, mint midőn derekas csatára

szokták bocsátani. Ez vala felette nagy megszorodásomra, látván az álnak hitetlenségeket, féltvén pedig táborunkat, hogy az tractához bizván, derekas vigyázással nem kezdenek lenni, hirt is nem adhatunk, mert nagy őrizet alatt voltunk, míg oda járanak, voltunk nagy tribulatioóban; egykorban megérkezének, de hát ime nem vígan, nem csoportoson, hanem szakadozva, kopciák lehajtva, fejek csüggedve szivárognak be az várasra, hozván valami szegény paraszt embereket is kötözve; s hát az dolog így történt: hogy az Űristen az ő ingyen kegyelméből indította az fejedelem elmójét arra, hogy csak az földnek látásaért, és az várnak is nézésejért menne Világosvár alá, mely csak közel Jenő-hez; és az állapotokhoz képest mentenek vele az táborból néhány ezer emberek azon napon, melyre virradólag, Világoshoz közel az Makra aljában állottak be azok az seregek, kik éjtszakára kelve az tábort megütötték volna, mely is két részben, egyik Jenőnél, másik az Kölesér mellett vala. Azt az cásust az török vélte arra, hogy kijüvéseknek hírét az parasztság vitte legyen meg, és ő ellenek jüttek ki az táborról az magyar seregek, s nem hogy kimutatni merészlettek volna magokat, de az erdőkön oroszodva szállankoztak haza, az mint hogy közel is jártak az lesekhez, és ha tudták volna, könnyen fel is

verhették volna őket. Ilyen az Istennek csudálatos cselekedeti minden ő akaratjának végbevételére.

Az tracta alatt való csalárdkodását azért az töröknek az fejedelem is eszébe vevén, tehát igen megbánta, hogy annyi számu és olyan embereit, maga mellől elbocsátotta legyen, s Dániel János nevű főember szolgáját küldé hozzánk, irván levelet, hogy azon legyünk ketten Haller István-nal, és Csulaival harmadikkal, valamely praetextus alatt mehessünk vissza, az többit ott hagyván az tractának continuatióján, alattomban szóval megizente vala, hogy ha többekkel nem lehet is, akár csak magam kibeszéljem magamat közölök. Ezen végre azért az vezérhez kimenvén, első levén Haller uram, proponálá az kérést, hogy az fejedelem hivatna bennünket; kire az vezér monda : ha ti elmennétek, hát én kivel tudjak tractálni? Az jámbor úr törökhöz szokatlan levén, csak könnyen hagyja vala; melyet látván, én tolmácsoltatám : mivel én fizetett szolgája vagyok az fejedelemnek, hanem ha megkötzve tartat ha az illik, de különben el kell nekem mennem az uram parancsolatjára; nem is hasznos pedig megtartóztatni, mert ez ilyen nagy dolgok könnyen egyszeri beszédre, mint nagy fák egy vágással le nem eshetnek; netalám oly dolgokról akar beszélni, s tanuságot is adni,

melyek az tractához szükségesek; azért jobb elbocsátani. Ezekre engem elbocsáta, és noha hintómat, lovaimat, szolgálomat ott hagyám, mind azért, hogy reméljék visszameneteletem s inkább meg ne tartoztassanak; s mind pedig, mert magam is ugyan azt hiszem vala, hogy vissza kellessék még egyszer mennem, ekképen Isten kegyelméből ekkor is közölök kimenekedém, Csulait, Dániel Jánost magammal elvivén. Én pedig csak könnyü szerrel menék, az fejedelem nagy örömmel láta, és többé vissza nem bocsáta, mondván : ha mindenem oda veszne is, az több uraim oda maradván Induciákat végeznék, ők Lippárról Tömösvárra, mi az Kaján útján Erdélyben jüvénk, az hadakat qvartírokba szállítván ideig, azalatt az békeség végben mene ilyformán:

1.) Hogy Bethlen Istvánnak és vele levőknek s utrinque mindenik résznek amnistiájok, javok restitutiójok és securitások legyen, s visszajüjenek.

2.) Hogy az országnak újabb athname adasék császártól régi állapotjokról.

3.) Császár számára 40 ezer tallért adjunk. Ekkor így járánk. Bethlen István is alig várá, Erdélyt kaphassa; mert igen fél vala portára vitetéstől és holtig való rabságtól. De azért csak ebben nem fog vala az dolog maradni, mert sok

sollicitálásunkra is az athname meg nem adaték, az negyven ezer tallért nem kívánák, örömet ide hagyák, mert esztendőre más veszedelmes szándékja vala az akkori pogány császárnak szultán Murádnak, melyet portán követek bizonyosan megértettek vala : hogy mind Máté vajdát mind Rákóczi Györgyöt kiugrassák székekből jövő esztendőben, és Magyarországra menjenek; melyet az fő vezér is embereinknek ennyiben kimondott vala : Hatalmas császár oroszlány szemekkel nézi az gyavuroknak mostani magok közt levő állapotjokat; ha Isten adja, tavaszra kelve, mihelyen az ló az fűben haraphat, személye szerint megindul, és az német királynak (római császárt nevezvén úgy) kapuja előtt vonsza fel sátorát, tikteket mint kerttel úgy veszen körül, sohunna senkitől nem félhetek azután, az szél is nem ér benneteket. Oh veszedelmes szándék és keserves oltalom! De ime az felséges Isten az embereknek reménségek s majd kívánni sem tudhatásokon kívül ingyen kegyelméből maga orvoslá meg; úgy hogy az keresztény világ azt maga sem tudhatta volna kívánni akkorban jobban, mert az akkori fővezért Mehemet passát, ki Budán is sokat lakék, vezérkedék, s igen kitanúlta vala az keresztény világnak állapotját, császár megöleté késő őszel, mely az kereszténységnek s kiváltképen az

fejedelemlnek hatalmas nagy ellensége vala; azután maga is circiter két vagy három holnappal meghala ez hatalmas tyrannus pogány császár, kinek csak hírétől is ez világ retteg vala, és akármelyik marad vala hátrébb, azon tanács fenmarad vala, s nem az vizen velenczések ellen akarnak vala hadakozni Európára, kiben azután succedált Ibrahim féleszü császár egyveledék, s mit nem vitt volna véghez eddig az szárazon? Ilyen az Istennek hatalma és kegyelme. Ekkor követségen Serédi István vala az portán, és igen nagy félelemmel azt beszélette, hogy harmad napig is el nem hihette halálát, és álmából is felébredett, mintha feltámadtan látta volna. Vele volt Körösi István is azt beszélette, hogy midőn az követségmondáskor Rákóczi nevét említették, mint egy vad kan, úgy neki fútt a böffentette magát az kegyetlen császár, az vezérek torkában verték, elhagyatták az szólást, látván, hogy fúriáját nem kezdi birhatni, s roszul bántat az követekkel.

Ekkor az Úristen megmente bennünket; de ime esmét az pogányságnak furiáját nem hagyák megcsendesedni, hanem az tüzet olajjal gerjeszték; mert 1637 késő ősszel porta engedelmével moldvai Lupul vajda reá indula havaseli Máté vajdára haddal, kivel már azelőtt szövetséget kötöttünk vala, az mint irtam (272 l.) s meg kelle segítenünk, mely ilyenképen lön:

Én ekkorban megbetegedtem vala, hagymázos nyavalyában estem vala, először hideg lelvén valami halbeli csömörből, s gerendi házamnál fekvém egy ideig, egykorban meggyógyulék azon nyavalyából, de azért az lépem igen megkeményedett vala, s menék Fejérvárra az végre, hogy magamat abból curáltassam, az fejedelem is ott levén; és midőn harmadnapig löttem volna udvarnál, egykor igen idején hivata az fejedelem, jelentvén akkori hajnalban érkezett hirt, és discourálván Máté vajda meg-

segítésének inódja felől, és hogy ha biznám erőmhöz, engemet expediálna haddal segítségére, mert késő volna még tanácsot gyűjteni, s az hadak eleiben is mást hivatni, készíteni. Mire Istenben bizván, reá ígírem magamat, és mivel azon nap az fejedelem Marusvásárhely és Görgény felé indulni akar vala, hogy rémülés ne íteltetnék, ugyan continuálá is, és engemet, az ebédi megszálló helyig beszélgetvén, Karácsonfalva nevű faluból az Küköllő mellől expediála; parancsolván az hadak felől is Háromszékre. Ez kedd nap vala, és éjjel érkezvén Gerendre, szerdán délig készültem, délyest megindulván, csütörtökön Fogarasban érkeztem, pénteken készültem, szombaton megindulván, hétfőn havasali határban virradtam meg túl az havason; az bozavári úton mentem be néhány ezer székelylyel, lovassal gyaloggal, lövő szerszámmal. Máté vajdának már dolga roszul vala: mert Bukurestről kiindulván, az gyalogja is elmaradott tőle, agájokat futva szalasztván az vajdához, magok választottak magoknak előttökjárót; az lovas hada is már igen zsibongott, Lupul pedig immár négy napi járó földön bejött országában, de mihelyen megértette az magyar segítségnek érkezését, mindjárt megtartozkodott. Azonban superveniála utánam derekasb haddal Toldalagi Mihály, s megegyezvén Lupulra indulánk, de csak helyét tanálók.

Vala pedig oly ordinancziánk, hogy egy járással érjünk véget nyughatatlanságában, és székiből is kiüzzük; de megkérdezvén az fejedelemtől jött embertől : kik lettek legyen az tanácsban jelen, megjüvendölém; hogy mihelyen Kassai István érkezik, ki az fejedelemnek leghitelesb, belsőbb tanácsa vala, mindketten pedig egyiránt félelmes emberek, ottan elbontja; mindazáltal addig megértvén, hogy az vajda az tatrosi Ojtoz utját Soldán nevű bojér sógorával néhány ezer emberrel őriztetné, én arra indulék, noha immár is jött vala olyan parancsolat, hogy interponálnók magunkat, s békéltetnők meg, ha pedig előbb kellene mennünk, az vajdát s bojérokat feleltetnők arra, magok költségén az portát ők csendesítsék le, ez dolog miatt; melyet midőn proponáltunk volna, ily emlékezetre való méltóságos szavai lönek Máténak : Elsőben intvén arra, kevánságát az fejedelemnek ne értené senki az bojérok közül is, mert meg fognának rajta háborodni, holott egy confoederatióban levén conjuncta causa volna, és együtt kellene minden dolgot fogni; mindazáltal ő kész azt magára vállalni; az többiről monda : Hová leszen az mi böcsületünk az fejedelemmel? hová az ti nemzeteknek hire s neve, ha mi kezdünk utána járni Lupulnak? ő az eb fut előttünk, mégis békeséget nem kér, mi kenáljuk-e még is béke.

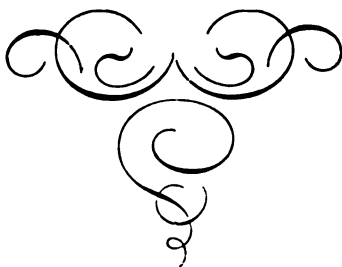
séggel? annak felette, hiszem békesége volt mi tőlünk; ő bontotta fel, és jött reánk; ha kellene pedig, olyannal kellene békeséget csinálnunk, kinek állandóságának hihetnénk is, de ez már mennyiszer végzett velünk s mennyi rendbeli hitit szegte meg; ezután is soha meg nem állja : azért csak látnánk dolgainkhoz. Örizzeti vala pedig az ojtozi utat Lupul azért, mert egy Iván vajda mazul vajdafi lakik vala Erdélyben még Bethlen Gábor idejétől fogva, kit említettem oda hátrébb, annak voltak is némelyek biztatói Moldvából, s azt az fejedelem is Bereczkhez az szélben küldte volt, biztatván is beküldéssel : mely könnyen meg is lehet; de menetelemnek hírét megértvén Soldán, szinte naplehaladáskor jüvék Tatroshoz, és elszalada előttem, megüzésétől is az éjtszakai idő elrekesztvén, az holott megnyugovám; midőn utána akartam volna menni, azalatt az fejedelem méltatlan kívánságihoz képest Máté vajda is megkedvetlenedvén nem jött előbb, hanem csak visszatért, elégnék tartván, országából hogy kiüzte ellenségét; s hát ihon jünek az mi hadaink is, és így kijüvénk az Ojtoz útján; már igen kemény idők is valának, az hó mezőben lepvén, mely igen nehéz uton elől elmenvén Toldalagi Mihály öreg ember is vala, én pedig lövő szerszáminkat, gyaloginkat nem hagyhatván, az lábomat az hideg megsanyarította is vala.

Nem sokáig tartó de sulyos utam lön ez hadakozásban, gyenge egészséggel indulván; de Isten az útban meggyógyítá az lépembeli nyavalyát is. Éjtszakára két két lovaimat magam sátoromban vonyattam be az kegyetlen idő előtt, az csatáról az kurtánok szánon mennek vala vissza, élés szük vala, hanem bor bő, ki miatt az hegyeken részegen maradozó székelyekben sokaknak torkokat, némelyeknek szeméremtesteket metélték el az oláhok; éjjel érkeztem ki Háromszékre, úgy tetszik Lemhény nevű faluban egy emberséges jó öreg özvegy székely asszony házához, az ki nagy emberséggel látván, lábaimat megmosatá, szép étkekkel, jó serrel, az mineműeket régen kevántam, s jó ágygyal tarta; Isten fizesse az jó asszonynak. Én is azután is voltam emberséggel érette, és oltalommal neki.

Még is nem maradhata az dolog csak ebben, hanem 1638 ősszel esmét reá indula Lupul Mátyára haddal, hogy elvegye vajdaságát, melyet az porta is megadott volt; Máté esmét kezdé az fejedelmet és országot segítségért sollicitálni, de ellenben az portáról erős parancsolat jüve az fejedelemre, hogy magát abban egyvelíteni ne mérésznél; tanácsot tartván azért felöle, noha jüvendőre félelmes vala, de mivel nekünk is hitünk forog vala benne, szegény Bornemisza Pál s én az megsegítésre ugyan kéredznék is, de nem bo-

csáta az fejedelem, hanem szegény Kornis Zsigmondot rendelék, hogy az hadak előtt generális lenne, és szállíták az Barczaságra hogy már az segítő hadakkal, Kapronczai Györgyöt pedig expedíálák Máté vajdához. Én látván az álnakságot, nem akarék interessátuskodni, hanem kibeszélvén magamat az fejedelem mellől, tisztembe menék Fogarasban az dolognak végeig, az fejedelem pedig vele egyezettekkel ily fraudulenter cselekedék szegény Máté vajdával, hogy szinnel tettetvén segítséget, annak czégéresb voltáért s hitelejért, Kornis Zsigmondot szállítá az nevezett helybe hadakkal, Kapronczait nagy biztató követséggel küldék Mátéhoz és az bojérokhoz, kinek expeditiójában megtarták azt az politicae stratagemát, hogy az ki mást meg akar csalni s hitetni, azt kell elsőben megcsalni s elhitetni, az ki által azt végben akarja vinni. Ő is nyavalyás amott eskütt erősen mint s hogy leszen az segítség. Harmad részről pedig Barcsai Ákost Lupulhoz expedíálá az fejedelem, akarván végezni vele, hogy az Máté meg nem segítésejért mint s hogy legyen az dolog. Kit az Úristen csak nem oda is veszte tolvajok miatt, megsebesítve fosztva vivén Abaza passához, ki Lupul részéről volt, szilistriai passa levén akkor. Azalatt Lupul közelítvén Mátéhoz, ő is szegény desperálván az segítség felől, resolválta magát s elei-

ben menvén Lupulnak, csak az igaz igyet Isten megsegité, s erősen megverte Lupult, azután szegény ujabb és erősb diplomát extrahált tőlünk, de itt is az fejedelem álnakul cselekedék : mert az ország diplomájában semmi exceptio nem vala, in privato maga személyében az kit ada, abban az törököt, tatárt excipialta.

Nyugovék azért az ország ab anno 1638. usque 1644. annyében, hogy külső hadakozások nem lön ellenséggel, de belsőképén szünetlen oppressio, az fejedelmeknek az országon széljeljárások, törvényes székeknek, octáváknak, diaetáknak celebrálása hogy már az igazságnak folytatásaért az egész községre nézve, de mind csak az fejedelmek hasznok keresése vala, és mások nyomorgatása törvényes színek alatt. Többek közt az székelységet csudálatosképen megszorítá adásvétel dolgából. Az brassaikat igen megvexálá, és némely jószágokat elvevé, s csuda reversálisokkal való contractust csinála. Az szebeniektől is jószágot egyik kaput, egyik hástyát contractus-sal elfoglalák, noha nem quoad continuum usum. De ezeken kívül mennyi sok szabadság ellen való végezések lőnek, Isten győzné előszámolni.

Sok időtől pedig mind fordogála alattomban az svecusok izgatása római császár ellen,

Magyarországból is az evangelicus status ottan ottan ingerli vala az fejedelmet, mert vala is nagy oppressiója és persecutiója az evangelica religiónak, et in anno 1643. concurrálának ily hatalmas dolgok : Egyik, hogy litvániai herczeg Janusius Radezivilnek *) érkezének követjei, kik által az Lupul vajda leányának neki szerzését kívánván az fejedelemtől, azon alkalmatossággal tractálja vala azt, hogy László akkori lengyel király nem fogna sokáig élni, és hogy az interregnum idejére tennének dispositiókat arra, hogy evangelicus királt választhatnának. Jár vala pedig elméjek az fejedelmen avagy fiain, s azt is adják vala okul, hogy akarná az herczeg Lupul leányát eljedzeni, mert azzal valami nagy dotalitiumot reménlenek vala, kivel magát az herczeg akarja vala készíteni az említett jüvendő dologra. Ezen házasságszerzésben az fejedelem meg is indula; de félvén attól, hogy az portán Lupul az dolgot detegálván, miben fáradozna az fejedelem, vádlására fordítaná, és ezt akarván megelőzni, midőn az herczeg követjeit Moldvában expediálta volna, másfelől maga orátorának az portára értésére adá, és az nem helyesen az dolgot megczégérezvén, az pedig Lupulnak értésére esvén, igen offendáltaték, s ő is rejiciálá

*) Radzivill Janusz.

az fejedelem interessatióját, s más úton az ország követjeit haza bocsátván, ez dologban mediator-nak intimálá az kijoviai metropolitát, (ki még Mogilla vajda nemzetéből vala, egy az oda hátrébb említett Gavrilas és Iván vajdával) s ő általa mene végben is, az mint arról leszen előbb irás.

Térek az másik dologra : hogy ezenekkel egy időben jüvének az svecusoknak is követjeik, kik invitálák az fejedelmet az velek való confoederatióra, és azt ugyan conclusióban is vevék. Mikor ez két hatalmas dolgok forganának az fejedelem előtt, Désen és Számosujváratt levén, Kassai István, ki belsőbb tanácsa vala, Kolosváratt köszvényben feküvén, nem jöhet vala udvarhoz, az fejedelem is pedig mind méltóságára mind az emberek gyanujára nézve, nem járhat vala hozzája, hanem engemet jártatott, kinek mikor ez két hatalmas dolgokat forgani az fejedelem előtt proponálám, expavescálván hozzá elő az szent Szüznek szavait, kit midőn Gábrriel arkangyal köszöntene, és az dolgot megmondaná, exclamálván az szent Szüz, azt felelé : Domine! quomodo possint haec fieri, virum non cognovi, sat. Én is, úgy mond, azt mondhatom ez hatalmas dolgokban ő nagysága felől, midőn az svecusok magyarországi, az litvánusok lengyel királyságot mutogatnak ő nagyságának, melyeknek nagy és nehéz voltak lehetetlenséget importálnak. Erre

én is azon textusból felelék nekie, mondván : Úgy
vagyon, az embereknél sok dolgok rendszerént
lehetetleneknek látszanak, de Istennél semmi
nincsen lehetetlen valamit akar, és az mint az
szent Szűznek lehetetlennek látszó dolog vala az
természet rendi szerént, hogy szülne; mindazál-
tal az angyal megmondja az mediumot : Spiritus
Domini superumbrabit tibi *); úgy ha mi kedves
az ő szent szemei előtt, az módokat is az jó Isten
alkalmaztatni fogja. Ezekről osztán lőnek sok
discursusink, melyeket reportáltam az fejedelem-
nek, és az akkori dolog ilyenképen forga :

Ez állapotban mivel az fejedelem mi elöt-
tünk, kik belsőbb emberi evangelicusok és erdélyi
is valánk, azt teszi vala fel, hogy respec-
tálná mindenek felett az Isten dicsőségét, és az
erdélyi birodalomnak is terjedését; tudjuk vala
pedig azt, hogy az töröknél nem volna kedves-
ségben az fejedelem személye; lehetetlennek lát-
juk vala, hogy az az nemzet az ő előmenetelét,
terjeszkedését, és idegen nemzetekkel való con-
foederációk által erősödését akarná : hanem mi-
vel tudjuk vala, hogy egyebek is, de kiváltképen
az pogány nemzet vigyáz csak az szerencsére, s
annak kedvezni szokott még az neki nem tetsző
dologban is; így az alkalmatosság akkor úgy

*) Érted : te.

mutatván, hogy az római császár armádája rui-
náltatott vala teljességgel az svecusok által,
nem vala mezőben csak két vagy három ezer
embere is, az svecus pedig penetrálván Morvára,
s ott Olomuczot, több néhány erősségeket is
megvett vala, s manuteneálá is néhány eszten-
dőkig; ha megindulhatnának és az hadnak egy
része azokkal magát conjungálhatná, az dereka
az magyarországi várakat, városokat veddegelné,
kiknek nagy hajlandóságok is vala az fejedele-
mhez; az indulattal együtt menne az hire, azt kö-
vetné az szerencsés progressus is, ki emberi mód
szerént kezünkön vala, nem is levén az várak jól
muniálva; így az török mindjárt kezdene fave-
álni, mert vala ilyen okoskodásunk : avagy hogy
hajol az megengedésre az török, avagy nem; ha
hajol, azt semmiképen maga hasznának is kere-
sése nélkül nem cselekszik, és oly nehéz kíván-
sági is lesznek, hogy arra lépni vagy lehetetlen,
vagy igen veszedelmes, úgymint vagy valamely
keresztény váraknak kezekhez esése*), avagy kép-
telen nagy adózás alá vettetése Magyarorszá-
nak is; ha pedig nem annuál, avagy kívánsága
nem teljesítése miatt elmúlik, azzal felette igen
offendáltatik, s az akaratja ellen való indulatot

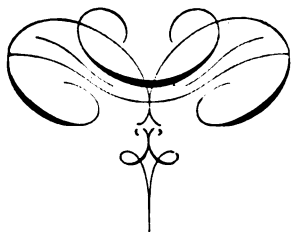
*) Későbbi kéz néhány szót kitorlított, helyökbe iktatván e
szót : ,esése.'

nagy veszedelem követi, az elmulást is hasonlóképen, mert az dolog is német előtt prodáltatik, s az confoederátus fejedelmek frustráltatnak, és az evangelica religiónak is sem Magyarorszában, mely üldözést szenved, sem másutt nem szolgálhatunk. De Kassai István tanácsa praeva-leála, ki felette igen austriacus ember vala, hadi állapotra félelmes ember is; és mintha azt mon-dotta : Római császár, ime én, ha el nem bont-hatom is ez indulatját az fejedelemnek, de el-vonytatom fél esztendőig; azalatt készülj hozzá, — arra bírá azért az fejedelmet, hogy az portán elkezené annak tractáját. Ezelőtt való eszten-dőben is pedig 1642-ben jött vala francziai király követje ezen materiáról való követséggel du Bois nevű, ki ősszel szent Lukács napi octává-nak hirdetése alatt Beszterczére jött vala, kivel így jártam vala :

Fejérvárról házamhoz kéredzván, igyekeztem bemenni Beszterczére csak az fejedelem érke-zésekor, noha nem volt parancsolatom előbbre, hanem csak az octávának terminusára; mindaz-által ugyan előbb akartam volna menni, de az mely nap indulni akarok vala házamtól Gerend-ről, érkezének Csulai György uram, ki ekkor udvari pap vala, és többek is hozzám, s kedvek-ért az napot elmulatom; másodnap viszont Bar-csai Zsigmond, Kapronczai Györgyék, azok is

egy napot elmulattatának, s velek együtt is menék Beszterczéig mulatozva; s hát az fejedelem szombaton érkezett be, én vasárnap, s kérdezvén, neheztelt igen késedelmemért, de okát az udvar nem tudta; s hát azalatt érkezett az említett franczuz követ, ki mivel titkoson jött Velenceze felé, s onnan Tömösvár felől által Erdélyre, az fejedelem is titkoson akarta volna mind tartatni, s mind vele tractálni, és mivel nem tanálkozott mellette oly hiteles embere, ki által véghez vihesse, ez volt oka nehézségének. Beérkezvén azért, udvari barátim, kik szánakozva, kik hizelkedve, némelyek csak szót venni, horgászni akarva kezdék jelenteni az fejedelem haragját, többek közt Serédi István, ki nekem jóakaróm vala ugyan színnel, de realiter senkihez nem sincerus, nem is volt világon oly barátja, kit mindjárt lerágalmazni kész nem lett volna, nem hogy egyebeket, de fejedelmet, maga háza népét, s az mi nagyobb, maga religióját leszólotta; ezt ugyan már tudva tartotta az udvar, s öszvebeszélve egymást, mindjárt leszóltattuk, az fejedelmek is jól tudták, mindazáltal mégis nagy kedvessége volt, mert igen udvari, játékos és beszédes ember vala: ez, mondom, tanácsolja vala nekem is, hogy én is magamat megharagítanám, sőt bucsuznám el is az fejedelemtől az méltatlan haragért; kiből látom vala

az ártalmas következt : Midőn ura haragszik, hogy akkor az szolga is haragudjék; kihez képest csak mosolygással mulatám az dolgot, s más nap az fejedelem Csulai uramtól izené meg okát busulásának, s utána magamat is mindjárt hivatván, sokat tractála, s egy igen szép, és öreg fedeles aranyas kupával, egy veres skarlát mentével ajándékoza meg gonoszakaróimnak boszújokkal; és így azon követet Beszterczén kívül egy falucskában tartottam, s magam mint csak sétálásképen paripán oda járogattam tractára néhány napig, azután behozatván az várában mint csak szolgálatot kereső officért, úgy juttattam szemben az fejedelemmel. De ez ekkori tractát is Kassai elbontotta vala az igen képtelen conditióknak proponálásával.

Hogy azért érjek az elkezdett materiára, mihelyt az portán az dolog proponáltaték, mindjárt tractában s alkuvásban elegyedének az fejedelemmel, és annyéra mene az dolog, hogy az fejedelem ily ígretre lépék : hogy ha az tizenhárom vármegyét apprehendálhatja, megengedvén az porta az német ellen Magyarországra való indulatot és segitvén is, annuatim, mig bírhatja, 40 ezer tallérokat adjon, ha pedig csak az hét vármegyét, azoktól 20 ezer tallérokat; de praesenti pedig az megengedésért császárnak 25 ezer tallérokat, vezéreknek és egyéb nagy embereknek azon kívül. Ez tracta azért addig prolongáltaték, hogy azalatt az dánust római császár felindítá az svecus ellen háta megé, és Morvából visszavonyatá Dániára, Csehországban az mely hadakat ujobban készítettek vala svecus ellen, azt épen mi ellenünk fordíták, Kassát, Tokajt, Kállót, Szatmárt muniálák, és

már az dolog kitudódván, az törökkel is vége-
vén, nem leheté egyéb benne, hanem az idők-
nek nagy alkalmatlanságában is, februáriusban
meg kellett indulnunk, az svecusok is már oda
levén. Mely *expeditio* ekképen lön :

Az fejedelem az hadnak derekával Nagyfalu
és Székelyhid felé mene, Rákóczi Zsigmondot
más rész haddal Béltek és Károly felé bocsátá.
Kiről előbb leszen emlékezet.

Én pedig noha akkor nem voltam tisztem
szerént generális, hanem főkomornik, mert még
in anno 1636. visszajűvén az akkori hadi *expe-
ditió*ból, 1637-re fordulván februáriusban, nem
csak offerálta, hanem, mondhatom, inkább inpo-
nálta vala az fejedelem azt az tisztet, melyet fel-
venni sokáig recusáltam, causálván *praedecesso-
rom*nak Mikó Ferencznek holta után maradéki-
nak sok kárvallásokat, noha számadatlanul való
tiszt volt eleitől fogva; és külömben ugyan nem
is subeáлом, hanem maga kezével írott szép *com-
mendatoriát* és *assecuratoriát* ada az fejedelem,
melyet néhány ház jobbágyoknál feljebb bücsül-
löttem, s megtanáltatik leveleim között. Enge-
met mindazáltal harmadik része hadával Szat-
már obsidiójára, és körülette levő vármegyéknek,
kastélyoknak, uraknak beholdoltatására *expedi-
ála*, levén velem többek között Petki István az
csiki haddal, Dániel János az udvarhelyszéki

haddal, Kemény Boldizsár Doboka vármegyével, Huszár Péter Torda vármegyével, Torma Péter belső Szolnok vármegyével, és többek is, kikkel Désnél megegyezvén, Kövár vidékére mentem ki, elsőben Nagybányát megholdoltatám, azután Lónyai Zsigmondot aranyas-meggyesi várával, Túrt-Terebest Ugocsa és Szatmár vármegyékkel, s innen Isten kegyelméből Szatmárhoz közelítvén és az németieket alattomban megintvén, tüzre és fegyverre ne bocsátkoznának, azok engedelmességeket mutatak; és noha csak színesen hajnalban üttettem meg kerített árku városokat, ők is kilövéldözének, mindenik félnek sérelme nélkül, de különben magokat nem opponálák, mert azelőtti nap az várbeli praesidium jüvén ki oda, erős ellenkezést tőnek, de éjtszakára nem merészlettek ott maradni; oda azért beférkezvén, és az városra lövő szerszámokat szegeztetvén iesztettem őket tüzzel, fegyverrel is, az kikhez is alattomban leveletem küldöttem vala, de válaszm az praesidiariusok miatt nem jühet vala, s nehéz vala hozzájuk férnem, mert az Szamos vize folyván körül, némely helyen az jeget elhányta vala, az hol pedig nem, ott szélesen kijegelték vala. Egy helyen azért általmenvén az gáton, hol már öszveszakadva volt az viz, hogy az hostát felől megnézegetném az állapotot, mely részről obsideáltattam

vala Petki Istvánval, az helynek mivolta úgy kívánván, hogy kétfelől derekasan kellene ob- sideálni, s midőn csak Petki István, Dániel János és egy szolga volna velem, s járnék az vizparton, láték az viznek tulsó partján az város felől em- bereket, kik fegyveresen járnak és vigyáznak vala. Elhagyván azért az velem levőket, egyedül közelíték az parthoz, túl is pedig elhaladván az többi, kiválék és marada hátul egy jó módu, personatus és köntösös ember, kard az oldalán, és hosszú puska az vállán, az ki ellenben velem lassan menvén, süvege emelítésével nekem bö- csületet ada, mely egy süvegemelésből kitanu- lám, hogy nem volna azon ember hozzánk ellen- séges szivvel; közelebb járulván megszólítám : Van-e hited keresztény vitéz barátom? Ki felele: Vagyon; s hát neked vitéz uram van-e hited? Felelvén mondék : Vagyon, s jűj közelebb biz- vást; nálam is hosszú puska levén. Közelebb jű- vése után kérdé nevemet; kinek megmondván magamat, annál inkább köszönte böcsülettel; én is hasonlóképen; és megtudakozván, kik legyenek az várban s mi állapottal, praesidiariu- sok is micsoda vigyázással, és az városban is megértvén mindeneket, s azt is, hogy az praesi- diariusok vigyáznak nappal az városban is de éjjel az várban takarodnak, és csak az városbeliek, nemesség s futott nép maradnak s őrzik az vá-

rost, kik nem volnának idegenek ha az praesidiumtól merészlenének; izenék azért ezen ember által az szatmár-vármegyei viceispánynak, ki Farkas István vala, Daróczi István, Patai Máté főembereknek és az város biráinak, hogy hitre való beszélésre jünének ki az vizpartra. Ezzel el-mene az ember, én is az én társaimhoz, kiknek az dolgot megbeszélém. Nem sokára az ember vissza-jüve, kihez én esmét menék, s választ hozza, hogy eljünek mihelyen sütétedik, az praesidiariusok is betakarodván; melyet elvárván el is jüvének, és beszélék s concludálék is velek, hitet adván, hogy ők nem opponálnák magokat, ha által kelhetek városokra az vizen, az melyet lehetetlennek állitnak vala, de hogy különben hozzánk hajoljanak abban módjok nem volna, nyakokon ülven az praesidium. Ezzel elválván, az tiszteknek mind-járt ordinancziát adék, az vitézljő rendnek némely részét felülve mezőben hagyám, mert segítségek érkezésének is hire vala, az többbit gyalog szállitván, valami hosszú lajtorjákat, arra deszkákat és sövényeket hordatván, és általbo-csátván az jegelésen előttem Somi Mátyást, ki szolgám vala, második mindjárt magam levén általmenénk, melyet az hadak eszekben vevén, úgy neki rohanának, hogy le kell vala szakadni az pallónak, mert az jég igen roskadólág vala, már szinte martius elei levén, hanem kardokkal,

fegyverrel oltalmaztattam s tartóztattam őket, hol által hol visszajűve ottan ottan magam is, egyenként költözteték által egynehány ezer embert azon éjjel; mely próba hatalmas vakmerő szerencsén forog vala, mert ha az jég leszakad vala, valamennyi népem az város felől rekedett volna, az mind oda veszett volna; kihez képest ha száz ezer emberem lett volna is innen, de meg nem segíthettem volna. Midőn azért az szükséghez képest már elég magammal lételemet tapasztaltam volna, nagy sivalkodással az városnak rohanván, lövén erősen, az városbeliek is ellenben hasonlóképen cselekedvén; de egyik fél is az másiknak nem áráthatván, az várból is az házak miatt csak haszontalanúl lövén, hajnalban Isten kegyelméből ekképen az városban beférkezénk, de három hetek alatt, míglen hidat köttettem az Szamosnak Németi felől való ágán, egy lovunk, se lövő szerszámunk be nem jűhetett, az kopiások gyalog levén fenn, mint lánczfások, éjjel nappal nagy vigyázásban levénk.

Csak hamar nap pedig beszállásunk után kiűtvén az várból mind magyar s német praesidiumbeliek, (mert német is néhány száz vala benne) igen rajta veszte, éjjel levén az dolog, készen tanálának, feles vesze el benne, többször ők is nem próbálák, noha azelőtt contemnálják vala, nem levén egyéb gyalog,

hanem csak székelység velem, eleveneket is fogánk.

Ez beférkezéskor Huszár Péter s többek is kimutatók fogok fejérét, fejedelemhez való sziveket; mert midőn az Istentől mutatott alkalmatosságot describálnám és intimálnám is az dolgot nekik, kiadák az választ, hogy drabontokká magokat nem teszik, s gyalog nem szállanak, de az vármegyék is nagyubb részen, az székelység pedig közönségesen ki velem volt, kész resolútióval cselekedének, melyet az fejedelemnek soha mindazáltal meg nem jelentettem, nekem egyébiránt jóakaróim levén, s egyebekben böcsületes emberek is. Ez obsidióznak idején s azután is, míg az fejedelemmel megegyeztem, oly disciplinában hordoztam az hadakat, hogy étel, ital, ló, marha-eleségen kívül, egy kés, egy fejsze, egy süveg az szegénységtől el nem vétetett, élest magok hordottak be, különben ha az lövésből s egyéb hirből nem tudták volna, az hadak kijárá-sából nem is tudták volna az dolgot. Németi felől az mely hid van az várnak kis ajtaja felől egy részről; másunnan az hostát felől az vizpart-ról lövő szerszámoknak; az város piacza tájék-járól, harmadik helyről tüzes szerszámnak mind egy éjjel vettettem sánczot. Negyedik helyen az sorompót, melylyel az várnak árkát az Szamos-partig általrekesztették vala, az Szamoson levő

hidakat azzal befoglalván, akarom vala levá-
gatni, mert ló-eleségek is arról vala, az vár kis
kapuja szabados vala nekik; de ez nem succedála,
az lövéssel, mely felette sűrőven arra szolgál
vala, elvetének; magam is Petki Istvánnal va-
lami vermes helyen alig maradék meg, az többi
mindazáltal jól menének végben, mert az szél
nagy fúvással úgy szolgálá, hogy semmit az vár-
ban eszekben nem vennének, hanem csak vir-
radva, az midőn az lövést két felől elkezdetém,
az piros berek vagy németi hid felől hatalmas
jól szolgálván be az várban az golyóbis, de az
hostát felől feljár vala. Éjtszakára kelve tüzes
gránátokat is bocsátatni kezdék az várban, mely
noha nem gyulaszthata ugyan, mivel vala mester-
ségek az mególtásra, de nagy rémülést csinála,
és mindjárt szót adának : Ne tüzzel, ha keresz-
tények vagytok sat ; noha ők előbb próbálták
vala, hogy az várost nyakunkban gyujthatnák,
de nem szolgálá akaradjok. Egy tizedest koldus
ruhában öltöztetve expediálván az várból kassai
generálishoz levéllel, és azt intercipiálván, meg-
érttettem vala, hogy élésből nem sokára megszü-
külnének, és hogy az magyar s német praesidium
között egyenetlenség volna.

Adtam vala pedig én is alkalmatosságot arra,
mert az városban házak, minden javok, és nagy
részének házoknépe is künn rekedtek vala, kiket

épen én conserváltam, s azok által hirt is tétetem az várbelieknek, hogy inkább ne exacerbálódjanak mindeneknek elveszésével, sőt alliciálódjanak; nyilakra kötözve czédulákat is bocsátottam be az várba. Ezen azért inkább megzendülvén, egykorban az kapitány Zoltán Jósa, ki nekem egyébiránt régi esmerős jó barátom vala, egy leány gyermekecskének pártájába csinálván levelet küldé ki, tudván keresztények vagyunk, nem bántjuk az gyermekeket; vala mindazáltal annyi eszeckéje az gyermeknek, néhány pénz-adással is édesgetvén, megmondá : rut kiáltás van az vitézlő rend, magyar, némettség és tiszték között; kiből eleget értetem. Írásában azért reménkedett nekem Istenért, jó szerencsémért, és két fiacskáimnak életéért, hogy szüntetném meg az obsidiót és lötetést, (mely maga ágyát is elseprette vala, ott benn nem levén akkor maga szerencséjére benne) és engednék respiriumot az velem való tractára. Kire választ tevék : Tudnám ugyan azt én, hogy nem tágitást tennem, hanem nevelnem kellene nekem az arra való okot, mely ötet kényszergeti; de mivel keresztények is vagyunk, magunk személyében noha inimici causae, tamen amici personae lehetünk, nem kevánom sem maga személyének veszedelmét, sem az keresztény vérontást; azért terminust adék az tractára (látom vala

pedig azt, ha jobban szorítom őket, vagy magát nyakon kötve kiadják, vagy az kétféle praesidium egymást levágja, nekem pedig azokra szükségem vala, hogy megtarthassam az uram szolgálatjára őket).

De minekelőtte tractára kényszerítettem volna őket, érkezett vala az fejedelem parancsolatja, hogy az obsidiót hagynám jó móddal, az hadakkal és kevesed magammal mennék melléje Kassára, de okát nem irta vala; kire én is replicálék: nem látván otlélétemnek nagyobb szükségét, mód nélkül hátunk megé hagynunk nem volna hasznos; az minthogy onnan Erdélyre könnyen becsaphatnak vala, és retrahálhatják vala az fejedelmet, ha az obsidio solváltatott volna. Megírá az fejedelem okát, hogy előljáró hadait akarná felbocsátani, melyet Bakos Gábor kívánna magának, de nem akarná reá bizni, más-tól pedig az dependentiát felvenni nem akarná; de tölem nem neheztellené. Én is megírá, hogy mikor lehetne indulásom, mert azalatt már az várbeliekkal tractáltam, concludáltam, és az várnak assignatiójának is időt termináltam vala, s kézhezvételére commissáriusokat hagyván, megindulék; az mi jüvedelmem lön nagybányaiaktól, szatmáriaktól, németiektől, azt az kapitányok keze által kiosztatám az vitézlő rend közzé, ki maga, kinek lova sebesedvén és veszvén, és az

uram számára is száz gyalogot fogadék, azon magamnak tartható jüvedelemből igen keveset tartván magamnak. Elöltalála az fejedelem levele, hogy tovább nem halaszthatván, hadait megindította volna előljáróban, Bakos Gábort az végekre, Bornemisza Pált az bányavárosokra, Kapronczai Györgyöt az Liptóságra és Galgócz felé. Ez megszakadozott hadküldés nekem igen roszul tetszék, mert tudom vala Bakos Gábor uramot csak egy hertelen és kapsi embernek lenni, az mint hogy nem is tön egyéb hasznót, hanem csak elpusztitá az földet az több hadak előtt. Bornemisza Pál jó ember, de igen beteges, az mint hogy mindjárt fekünni is esett; mindazáltal jó emberek levén mellette, az Vadászi Pál hadát az Garan vize mellett felverte, ki császár mezei kapitánya vala. Kapronczai György is jóindulatu, igen nagytermetű ember, de még semmi experienciája nem vala; kihez képest, mivel én hozzám igen addictus, igen sincerus ember vala, én is igen nagy fautora, promotora voltam; nehezen is compescáltam néha, hogy magát valami galyibába ne hozná, mert szabados nyelvű ember vala szegény; irék azért mindjárt neki ilyenképen: P. P. Édes kedves atyámfia és komám! (az minthogy öregbik fiamnak keresztatyja vala, tett is vala szép legatumokat neki, ha Isten kezéhez juttatná valaha). Emlé-

kezzél meg arról, midőn sokszor békételenkednél veled nem szolgáltatás és promotiódnak nem létele felől, megmondottam : Várjad csendesen; mert elközelít az idő, melyben eleget ehétel az szolgálatnak vendégségében : íme elérted, és az előmenetelnek grádusára léptél; intellek azért szeretettel, meggondold, micsoda dolog bizattott reád, és magad jó legénységednek mutogatásával s hirtelenkedéssel magadnak veszedelmet, és közönséges kárt uradnak s nemzetednek ne szerezz sat. De az mitől féltettem, szintén megesék; mert az hadi regulák ellen felette messzére szintén Galgóczhoz az hadnak derekával elküldvén Faragó András mezei kapitánt, ki egyébiránt híres vitéz ember vala, de hada csak akkor conscribáltatott gyülevész vala, az ki szemben tanálkozván azzal az derék csatával, kit Puchám *) egyik német generál expediált vala oly ordinanciával, hogy egészen Kapronczaival való hadat megpróbálnák, hátakon vívék soknak elhullásával Kapronczaira; kinek csak akkor lött hírével, mikor már szemben tanálkozék az Faragó futó hadával, még pedig oly alkalmatossággal, midőn már az vele levő hadak is falukra qvartírul szállottak volna, s csak

*) Puchaim.

rendetlenül akarván Faragót megsegíteni, generális levén, elhadta hadait, és maga csak néhány magával előmenvén, maga szegény lövés miatt oda veszett; Faragót is elfogták; és így az vele levő had confundáltatott; az ellenség felette igen szivesedék; az mi hadunk pedig az első szerencsétlenségen igen megfélemlék.

Én azért az velem levő hadakkal Ungvár felé nyomokodám Balling János segítségére, ki munkácsi kapitány vala, és Ungvárt, Homonnai György várát obsideálta vala, kit szinte megadásban találék, egyébiránt féltem vala az Lengyelországból megsegítéstől. Onnan feljebb menvén, Pataknál egyeztem meg az fejedelem hadaival, addig mivel igen nagy fenyték alatt hordoztam az hadakat, az szegénység is házától el nem futott, az hadaknak élések elég, magok, lovok jó erőben voltak; de azontul elpusztított élésü földre jutánk; az fejedelemmel levő hadakat pedig igen elbágyasztották vala, mert nem vala jó dispositio és provisio. Névvél az öreg urat Kornis Zsigmondot praeficiálván ugyan az fejedelem hogy már generálisnak, de azonkívül Rákóczi Zsigmond az székelységnek generálisa volt, az hajdúságnak Ibrányi Mihály, az fizetett hadaknak Bornemisza Pál. Én is egy rész hadnak generálisa voltam; Bakos Gábor is annak tartotta magát. És így az sok bába közt csak

nem elvesze az gyermek; ki nem tudott hozzá,
kinek nem volt kedve ahoz az hadakozáshoz, ki
pedig egymásra nézve mulatta el az dolgokat;
az téli idő is igen megsanyarítá az hadakat.

Feljebb nyomulván Filek alá menénk; ott engem expediála az fejedelem Vesselényi Ferenczcel való tractára, mellettem levén Huszár Mátyás is; és Vesselényivel, ki fileki kapitány vala, frigyet szerzénk, hogy semmi hostilitást ne cselekedjenek, mi is alóla elmenjünk; de ma elvégezvén vele az dolgot, az fejedelem az derék hadakkal elmene, Rákóczi Zsigmondot pedig más úton expediálván az ellenség eleiben az Garan mellé, oda is sok directorokat rendele, Kornis Zsigmondot, Serédi Istvánt, Sulyok Istvánt és engemet is. Midön azért az végezés után mennék Rákóczi Zsigmond nyomán ordinanciám szerint, azonban hát hire érkezett Vesselényinek, hogy császár armadája jü, és megbizakodván, az hitteltött végezést revocálá, utánam küldvén s értésemre adván; ez miatt nagy busulás ére, mert az fejedelem sátorai, minden tábori eszközei, és minden munitiói még hátra valának, s az frigy-

hez bizván két vagy három száz ember alig vala vele, melyet könnyen felferhetnek vala az filekiek. Tudósítván azért az fejedelmet Huszár Mátyás által, az kiket kaphaték az hadakban, visszaverék az munitiók eleiben, kik megfelesedvén, jó securitással el is hozák Filek mellett. Magam Rákóczi Zsigmond után menvén elsütétedém, és egy erdön menvén által az sütétben, néhány puskát csappantának hozzám az erdőből. Isten tartá meg életemet, az emberek elszaladának az sűrő erdőben és sütétségben. Ez példából bár megtanulja az tisztviselő, hogy éjjel járván ne maga menjen elől, se maradjon hátul, hanem előtte s utána lovasok legyenek.

Megegyezénk azért Rákóczi Zsigmonddal, meg Bornemisza Pállal, Bakos Gáborral is; de Lévánál költözhvén által az német armáda, nem merénk derekás ütközetet próbálni, exaggerálván még az öreg urak inkább, római császár armádája és az német harcz hogy igen erős volna. Küldénk azért egy derék csatát Petki Istvánnal, kit igen megugratának, és futva szalaszták hozzánk; mi is alá fordulánk, hogy az fejedelemmel megegyeznénk Palánknál; hátuljáróban Bakos Gábort hagyók, az több hadakkal Gyarmathoz szállánk; nem örömetst marada Bakos, hanem hitet adék neki, megsegítem, ha tudósít. Más nap szintén falatozhván, s étel után alább indulni

akarván, érkezék hír Bakostól, emlékeztetvén ígíretemre segítséget kére; az uraknak értékre adván, nem akarának elbocsátani, de kedvek ellen is megmondtam : el kell mennem; mert az szükség is kívánja, de hitem is tartja. Elmenék azért én is valami ezer lóval, az száma úgy levén, de nem feljebb nyolcz száznál, én is Bakoshoz valóban siettem az mint az seregeket vinnem lehetett, azonközben tanálgattam hol sebes hol halva hozott magyarokat, közöslég német rabokat is. Érkezhén Palánkhöz két óra tájban délyest nyári időben, kértem Bakostól, ha csak valami derék csata volna-e rajta, avagy az egész armáda, kikkel reggeltől fogva mind veszekedik? Azt felelé : nincs az egész armáda, csak derék csata. Az seregeket azért rendben állitván, magam felnyargalék egy oldalocskára, mely helyet már tudtam, mert az mint hátrébb van írva, Bethlen Gábor hadakozásakor azon helyben jött reánk az német ellenség, és az fejedelelem is onnan szemlélte vala meg az ellenséget : látván azért, hát az egész armáda harcához rendelt seregben áll vala. Hivattatván Bakost, mutatám neki, kin csak elálmélkodék. Minthogy pedig nem az mi erőnkhez való vala derék harcot állanunk (de azért sem bátorságos, sem tisztességes nem vala mindjárt hátat adnunk), az helynek alkalmatosságához képest, minthogy egy árok,

vizes, sáros, vala közöttünk, hagyék az árkon innen néhány seregeket dandárnak, általbocsáték pedig bal szárnyából valahány hajdu seregeket, jobb szárnyán moldvai és török seregeket, kik valának circiter 400-an, középpen székely és fizetett hadbeliekkel akarván experiálnom, hogy ha azokkal való harcra, avagy megnyomulván üzésekre, rész hadat szakasztának az árkon által, túl az dandárral azokat megverhetném; ha pedig nem szakadozva, hanem az egész armáda nyomakodnék, úgy arra lenne gondom, miképen salválhatnám az velem levő hadat. Azért ezeket megindítván, az jobb szárnyabeliek esének az ellenségnek magyar és horvát seregeinek, kik mellett dragonok is levén, azokat jól meglövdözik, hullának is felesen. Az más két rendbeliek is igen emberül való ütközeteket tőnek az ő ellenekben levő német seregekkel; de az egész armádából levén az succursus, azokat is megfordíták. Ezeket látván, azon valék, mi módon választhatnám el az harcztól az mieinket, és kihozhatnám; de mivel az ellenség valamikor megüz vala bennünket, csak az hátunk megett való árokig futunk vala, az árokparton látván az seregeket, zászlókat, hallván dobok, trombiták harsogását, nem láthatja vala jól, és véli vala derék erőnek lételét, ottan megtartozik s fordul vala az üzésből; a mienk viszont

mind az dandárt látván, mind az ellenség ottan ottan rólunk fordulását, szívet veszen vala, és esmét fordul vala, úgy annyéra, hogy nem vala szükséges az nógatás, hanem fegyverrel is fellette nagy bajjal valami hét óra tájig ki nem tudom vala őket hozni; mely idő alatt az ellenségben felesen vesze, kornétákat, zászlókat nyérénk, eleveneket fogánk, az mienkben kevés vesze, de sok sebesedék.

Ezen állapotban magam bajommal tapasztalám, mely igen megpróbálja az lovaknak szájoikat az lövés, kiáltás, sok lófutás; mert egy pej török lovamon ülven, ki egyéb időben jól engedett az zabolának, úgy megragadott, hogy noha erős hegyes tör levén kezemben, azzal úgy megvertem orrát, hogy meghajladozott rajta, mégis nem bírhattam vele; hogy ha tágitást az ellenség nem tött volna rajtunk, az árokig üzvén, oda kellett volna vesznem; alig várám én is, hogy annyéra tágitást vehessek, más lovamra fordulhassak. Ezen szorosságban eszemben jutott, hogy netalám Isten azért akar megbüntetni, mivel azelőtt, 1636. esztendőbeli állapotban megcsuoltam Ibrányi Mihályt lova elragadásáról. Ugyan ezen állapotban láttam magam egy Horvát Ferencz nevű katonát négykézláb mászni az bokorban, néhány lövés esvén rajta; azután néhány holnapokkal meggyógyulva visszajött vala hoz-

zám. Ezalatt elveszett hire levén, felesége már másnál jegyben volt, mikor haza érkezett.

Általállitván azért az árkon az seregeket, az ellenség pedig lassan nyomakodván, valóban várom vala az nap lemenését, hogy az éjtszakai sütétségnek beneficiumjával tisztességesen válhatnám meg, mely minekelőtte meglőtt volna, tehát az Ipoly berkén, mely nekünk bal kezünk felől vala, és az említett árok abban szakad vala, az ellenség alattomban muskétásokat hozván fel, löni kezdének az seregekre, kiknek lövések noha fenn szolgál vala, de az hirtelen véletlenség megremítvén őket, hátunk megett az seregek csak megfutamodának mind, sohá nekünk nem lön annyi tehetségünk, megtarthassuk; az reggeltől fogva ekkoráig egész armáda ellen cselekedett hatalmas vitézi dolgot így mocskolák meg; már magunk is szaladunk köztök Bakossal, és nem is reménlettük, hogy egész derekas táborunkig megtartoztassuk az futástól, mely igen ritka dolog is, hogy az olyanképen megfutamodtakat az tisztviselő megtéríthesse; azonban az Úristen cselekedé, és az futó seregeknek elei csak hirtelen megállapodék, és azokra nézve az többi is, és így ujobban megforgatván az seregeket arczczal az ellenségre, az is semmiképen nem hogy megüzni, de az árkon csak által sem mere jüni, valahány lovason kívül, ők azt tud-

ván, hogy mi hadi fortélyból cselekedtük volna, futást tettetvén, hogy ők rendetlenül üzni akarván, az árok rendes jüvést nem engedvén, azon való költözésekben, megfordulván, ott fognánk sok kárt benne tenni; és így egész napestig szemben állván, estve válánk el tőlök tisztességesen, és menénk szintén az fejedelem táborához, más nap Szécsénhez.

Itt az fejedelem ily alkalmatlanúl cselekedék (az minthogy nem is vala hadakozáshoz született ember semmi természetiben): hogy nyilván válóvá tevé az hadak közt, hogy ő az ellenséggel szemben való harcztot nem akarna tenni, hanem csak fárasztásokkal azoknak magát conserválni, melyet az igaz hadi regulák szerént leginkább kell vala titkolni; ezt pedig (az minthogy titkosabb dolgokat is) az ellenségnek mindjárt megvisznek vala, mert még az magunk erdélyi és fizetett hadunk közt is sok konkolyok valának, de kiváltképen az magyarországiak csak erőszakból voltak felülve, ahoképest nagyubb résznyire az ellenséghez vonsznak vala. Tők azért az fejedelemnek hirt, hogy változtasson intimátiót, és simulálná, mintha meg akarna harcztolni; megfogadván az fejedelem elsőben az tanácsot, azután az hadi tisztviselőket convocáltatá, és proponálá nekik, hogy az hadakat harcztához készitnék, mert tovább előttök nem menne, mihelt ütközet-

hez alkalmas helyet, mezőt találna; mely miatt hátam megé sok szidalmakat szenvedék, tulajdonítván nekem, hogy elfordítottam volna elméjét az fejedelemnek elébbi rendelkezéstől, és oda veszténém őket; melyet csak nevetséggel mulattam, tudván az dolgot. Azonban az ellenség mind közelítvén, mi is nem tanálunk vala Markalf módjára ütközetre való mezőt, csak előbb-előbb, alább nyomkodunk vala előttök Rimaszombat-hoz; követek is jüvének az ellenségtől, provocálván harczra bennünket, kiknek hasonló választón az fejedelem; azokat elbocsátván, mindazáltal mi ugyan csak alább-alább nyomakodunk, és pironkodunk vala az ellenség előtt, és futánk Rimaszécshez, az holott akarván valamit mulatni, azonban az hadak közt nagy békételenkedések, tumultuálódások és conventiculumok kezdvén lenni, az fejedelmet oda akarják vala hagyni. Lőn olyan suspicio is, hogy némelyeknek valami bizonyos jegyü zászlók adatattak volna, mely alá valakik mennének, ha az ellenség reánk érkeznék, nem bántatnának : ezeket én mind jól értvén, látom vala az fejedelemnek s vele magunknak is veszedelmezésünket, és confidens embereim által, s magam is sokat fáradozok vala azon, tennék le az veszedelmes zsiborgást, nem az fejedelem személyét, (mely igen unalomban vala) úgy mint annak veszésének al-

kalmatosságával magunk és hazánk veszedelmét is mutogatván; azonban az fejedelemnek is ily példában az dolgot megjelentém, mondván : Hallottam, némely nyughatatlan elmék azt vizsgálják, hogy helyesben lött volna, ha Isten az embereket úgy formálta volna, hogy lábainknak ikrái szárainkon lettek volna, mert nem inát, hanem szárát szokta az ember megütni, melyet lába ikrája felvevén, ily ártalmas nem lött volna: viszont hogy az embereknek szívek iránt tükörök teremtettek volna, láthatták volna egymás szíveket : de bölcs az Isten minden cselekedetiben és az teremtésben. Kérdé az fejedelem : azt mire említeném? Mondám : mert ha nagyságod az táboriaknak szíveket mostan látná, egy óráig sem merészlene nagyságod közöttök maradni. Megmagyarázván azért az dolgot, és discursusban vevén, azt concludálók, hogy ne bátorkodtatná magát ilyen tumultus alatt arra, hogy az ellenséget közelebb várná, mert veszedelmesebb exitusa lenne; maga azért az tumultuálódó derék haddal más nap megindula, és engemet az fizetett haddal retroguardiában hagyta; minekelőtte pedig az indulás lött volna, ordinanciákat adék ki az fizetett hadak közzé, hogy mindenek harczhoz készülve lennének, és zsákmányra ki ne oszlának; ezt hallván az zúgolódó hadnépe, engemet hátam megé szidalmaznak vala, mondván:

ellenség közel nincsen ; az ordinancia nem egyébre való, hanem hogy ha megindulnánk az fejedelem mellől, minket vágattatna le az fizetett hadakkal; és így megfélemlelvén, nem merék kifokasztani zsinatjokban lött végezéseket. Mindazáltal az ellenség megértvén az fejedelemnek alább nyomakodását, utána szállának; én is pedig minden napon observálván csatázással az ellenség jüvetelének módját, magamat defensive viselvén, az mint mondani szokták, hátamon vidégelem vala az ellenséget; vevén pedig eszében az ellenség, hogy nem vehetné harczra az fejedelmet kívánsága szerént, egész az Hernád-általig szállván az fejedelem Legyes-Bénye tájékjára, az ellenség pedig Szendrő alá, melyet azelőtt nekünk megadtanak vala, de könnyen visszadák az magyarországi hívek, levén benne Monoki István kapitány; és az palatinus Eszterházy Miklós ada valami színes tractára való alkalmatosságot, melyre az fejedelemnek is mivel szüksége és kedve lön, ahhoz engemet Lónyay Zsigmonddal expediála az palatinushoz, és Gécz*) s Puchám generálisokhoz Szendrőhöz; az hová közelítvén, midőn szinte excipiálnának, érkezék fejedelem levele, azok eszekben sem vevék, de titkos betűkkel vala írva, az melynek clavisát

*) Götz.

magammal elvinni elfelejtettem volt, in memoria mennyiben haereált, nehezen kell vala hozzá jutnom; minket pedig vivének fel mindjárt audientiára, mely audientián és tractán az palatinus embertelen szókkal kezdé illetni az fejedelmet; Lónyay Zsigmond, ki nálamnál elsőbb vala, csak könnyen mulatja vala, mert ő neki nagy fávora vala ott, szive is oda vonson vala; én nem állhatván, felkelék székemből, mondván az palatinusnak : Tehetségem többre nincsen, de hogy hivalkodva hallgassam az uram felől való mocskos szókat, azt kötelességem nem szenvedheti, kimegyek azoknak hallása előtt. S megindulván az ajtó felé, palatinus utánam, és szép szerént fogván, kezdé csendesíteni, és az szókat simogatván magyarázni; melyet annyéra megbánt vala, hogy másod nap elindulásunkkor is sok szóval intett, mondván többi közt : Uram, az neved Kemény, azért úgy keménkedjél, s olyanokat mondj és intimálj az uradnak is, szivét hogy megke-ményitvén mind reá és magatokra veszedelmet ne hozz. Kire én is felelek : Úgy van, nagyságos uram, nevem az, de hiszen nagyságod az mint az uramnak igaz szolgájának, úgy igaz magyar-nak is lenni, és ki megtudom azt is gondolni, hogy békeségnek tractájában fáradozó emberhez nem illik gerjeszteni principálisát. Én azért mint nem tractához való dolgot soha az uram-

nak is nem jelentem nagyságod felőle való alkalmatlan szavait; (az minthogy soha is nem mondtam) de nagyságod is jól meggondolja, hogy ketten vagytok az urammal, kikre az magyar nemzetnek szemei néznek; ha az ti egyenetlenkedéstek miatt az ti időtökben vész el az magyar nemzet, mind ez világban micsoda emlékezetetek marad, mind pedig számadással fogtok tartozni; azért az minthogy Isten után ti tarthatjátok meg, ti is veszthetitek el is.

Elvégezvén azért az első szemben-létezői beszédet, azonban az ebédet is elhozák, és bennünket jól vendégléne; Lónyay bornemiszsa ember vala, de engemet borral megterheléne, alámenvén is nem leheté táguulásom az idegen emberek miatt az levélfordításban, kit említék hogy az fejedelemtől hoztak vala. Vacsorára esmét felvivéne, és az borított újíták, mely nekem igen természetem ellen vala, hogy bis in die. Minekelötte estvére felvittek, egy németül tudó emberemet subordináltam vala kimenni az német táborra, meglátni mi állapottal, készülettel volnának; s mikor alájüttem, megmondá, hogy reggel indulni akarnak, ott hagyván terheket, mint kész harczra. Éjtszaka az említett levélfordításban fáradozám; reggel esmét audienciára felvivéne; az mely házban valánk, az ablakról jól láthattam az német táborról az

seregeknek kitakarodásokat; fájt az fejem az bortól, de nevelé az dolgok látásán való busulás. Midőn azért az egész hadak kiállva volnának, akkor adák ki az választ, hogy velünk együtt akarnának indulni, közelebből is akarván tractálni; és így az seregek közt vivén el, egészen megmutatták erejeket, az kiket mikor meghaladtunk és elbucsúztunk volna, az késérok levén csak velünk, azonban hát az fejedelemtől esmét levél s ember érkezett, az ki hozánk érkezvén, az leveleket kezemhez ejté, melyet az német officérek kezdének kívánni, hogy előadnám, kit nem cselekedém, látván, hogy ember telenséggel is akarják; halasztám arra, hogy elővárom az palatinust és generálisokat, gondolván, hogy azokkal böcsületesben érhetek véget; és azalatt az hadak ujobban takarodván mellettünk, másodszor is látám minden seregeket, készületeket, rendeket és munitiójokat. Elérkezvén pedig az főtisztek is, kívánák az leveleket; kik felől Lónyay könnyen menté meg magát, hogy neki nem hoztanak volna; engemet kezdének firtatni, kit nem örömet cselekszem vala, állítván azzal, hogy mint tractában szokott lenni, az principálisok ottan ottan szokták instruálni az commissáriusokat, mikor s mire condescendáljanak, vagy mit kívánjanak micsoda modalitásokkal, holott egy fa egy vágással, ily nagy

dolog is egyszer hazúl vett tanusággal nem decidáltathatnék; azért nem tartoznám előadni. Ellenben az német generálok állíták, hogy az ő hadi regulájok ellen volna, ellenség közzül táborokban érkezni levélnek, és azt meg nem látni. Sok contentiók után látván, egyéb nem lehetne az dologban, cselekedtem vala azt is, hogy minekelőtte elérkeztenek volna az generálok, mi hintóban ülven, alattomban az mely levelek rendszerént való betűkkel iratattak vala, azokat aprókra elszaggattam vala, és az ülésben az portéka közt széljel elhánytam vala, tartottam vala csak meg azokat, melyek titkos betűkkel iratattak vala. Előadám azért az palatinusnak, és mondám : Imhol az levelek, nagyságos uram, de mi hasznát veszitek, mert elolvasni nem tudjátok? és annál inkább suspicálódtak; nézegette azért az palatinus, és adá Gécz generálnak, az is nézi, és adja Puchám generálnak, az viszont Vesselényi Ferencznek, de nem férnek olvasásához. Kevánta az palatinus, clavisát adjam elő; azt, hitel mondám, magammal el nem hoztam az táborról, bizonyítván Lónyayval is, ki előtt panaszkodtam azelőtti napon érkezett hasonló levelek alkalmatosságával. Mondá az palatinus : Van uram in memoria nálad s ird le az clavisát. Arra felelék : Szívemben, elmémben az mi van, azt Isten tudhatja, különben kiadni, mondani

nem tartozom, hanem ha kinnal, úgy is nem könnyen extorqucálják tőlem; kit ha szabad cselekednetek követekkel, nálam levő assecuratoriátok et contra jura gentium, lássátok. Ezeket hallván, félre menének, és sokáig tanácskozáván, az palatinus ily választ tőn : Az generálok magoktól az ő regulájok ellen, és hogy hasonló casushan az hadi tanácstól ezelőtt is volt animadversiójok, azért ők nem, hanem én magamra vöttem, császár és hadi tanács előtt okot adok róla, és ime visszaadom. Ez meglevén elbocsátának, hanem az palatinus kíváná azt, inducálnók az fejedelmet arra, velünk bocsátandó embere mehetne regéczi várába, kit akkor obsidióban tart vala az fejedelem, ily praetextussal, hogy onnan valami borokat asztalára az palatinusnak hoznának; melyet látánk ugyan hogy csak színes dolog, és hogy inkább ordinanciát vinne az oda menő embere, és biztatást; mindazáltal, hogy magnanimitást mutatna az fejedelem, svadeálók, meg is cselekedé, s vélekedésünk szerint az hogy már borért menő embere ki sem jüve az várból. Ez mesterségét azért palatinusnak dupláson megtromfoltam vala Sárosvár alatt, az mint előbb megláthatni.

Elindulván azért, harmadszor is megszemelők jól az ellenség seregeit, miglen megelőzők őket, az késérő sereget és az német tisztviselőt

sietvén visszabocsátani, kit nehezen beszélénk vissza, noha az evangelicus ember vala, s megmondá titkon, hogy viselnénk gondot magunkra, mert fejedelmünk táborának kevés voltát (az minthogy az füvelés miatt széljel is mentek vala) és kedvetlenségünket, s minden alkalmatlan állapotjainkat jól tudnák; és emberi ítélet szerint oly resolútióval jünek, hogy ha az fejedelem el nem áll előlök, csalhatatlanul ruínáltatik, s az győzelem hazánkig prosequáltatik, és nagy persequutióval religióink opprimáltatik. Puchám is nekem ezeket mondotta vala : *Sciat vestra dominatio magnifica, hodie nos transituros fluvium Hernád, et crastina die pugnatuos*. Kire én is készséget tetetvén felelék : noha mást gondolok vala.

• Történék ilyen dolog is : hogy Szendrőben levén Jakusics az egri püspök, én velem oly *confidens tractát* indított vala (levén egyébiránt is esmeretsége velem), mint valamely nyilván való árulóval, mondván : Édes kedves atyámfia! én, úgy mond, veled derekas *confidentiát* csinálni Erdélyben létemkor is mind kívántam, (az minthogy az ifju fejedelem lakadalmán ő vala császár követje) de akkor módom nem lehete. Értem azért császár ő felségéhez hűségedet, s ime eljött az idő, melyen megteljesítetek az mire feleltetek, sat. Vevén eszemben az dolgot,

hozzája ereszkedém, simulálván, mintha részes volnék praktikájokban, mondék : Uram, talán csak próbálsz engemet az secretum felől. Monda hittel : Nem, hanem értem, úgy mond, az dolgot voltaképen. Felelék : Micsoda jegyből hitetted el velem hogy érted? Monda : Ebből hiheted, hogy tudom, uram, az dolgot, tudniillik; hogy arra feleltetek Huszár Mátyással és többekkel együtt, Csáki István uramnak, és általa császárnak ő felségének, hogy ha az fejedelem ugyan megindul, mihelyt császár armádája érkezik ellene, ottan felkeltek mellőle és mind oda hagyjátok, sőt magát is az fejedelmet kézben akasztjátok : azért most van az ideje. Ez szókra azért én is annálinkább hozzája ereszkedém, mondván : Inmár veszem eszemben, uram, hogy érted az secretumot; de még egy hija van; mert azzal biztattak minket, hogy lengyel segítség is fog jüni, és az német armáda mellett könnyű had is lesz, s úgy lehet az dolognak jó progressusa, mert különben az fejedelemnek könnyű hada levén, csak ott jár az német had előtt az hol akarja; míg az érkezik, mi az dolgot megindítván, feles fizetett hadai levén, az ország hadát obruálja s minket megnyakaztat (ezt pedig én azért vizsgálom vala mert minekünk az lengyel segítségtől vala félelmünk, és az könnyű hadtól vala tartásunk, s hogy megérthetném, van-e

ahoz bizodalmok). Erre monda : Úgy vagyon, volt reménségünk, de még mostan az nem érkezhetik; hanem Csáki, Homonnai most fogadtanak; mert meghalván lengyel királyné, ki az császárral egy vala, és ki cooperált az dologban, s annak neve alatt kell vala az lengyel had conscriptiójának lenni, aperte az respublica hadát nem adhatván, abban kellett hadni (az mint hogy az Úristen nagy szerencséjére az fejedelemnek adta vala is halálát akkorban az királynénak, különben derék segítség fogott volna jüni). De hiszem, úgy mond, elég az ő felsége armádája, ki már ily közel, s ily erővel is van, azért vigyétek véghez. Én is papi hitemre fogadom, magam is mindjárt megyek fel ő felségéhez, és az ő felsége ígirt kegyelmességét impetrálom fogyatkozás nélkül. Ezeken kívül sok szók levén, néhány rendben unszolt, hogy megnyissam szívemet, és bizvást beszéljek vele, mert úgy látja, még is kételkedem hozzája Tandem én is mondék : Megcselekeszem uram, és szívemet megnyitván, valóságos igazsággal való declarációt teszek; mely ez : Ugy segéljen Isten engemet, hogy ez dologban sem hirem, sem tanácsom, sem semmi interessentiám nincsen, és ha van egy igaz hive Rákóczi Györgynek, én vagyok az; de uram, ti csalatkoztatok meg az dologban ilyenképen : reménlem, hogy az kik titeket oly do-

loggal biztattak, tudván, hogy magoktól elég-telenek lévén oly nagy hitetlenségnek végben-vitelére, ki fog esmerszeni tökéletlenségek, kellett azért olyanokat közösöknek nevezni, kik ha latorkodni akarnának, nyomnának is valamit; de egyébiránt csak magok költött hamisság. Ugy itílek Huszár Mátyás felől is; azért ezekben semmi sem telik, meglátjátok.

Ez szavaimon csak confundáltaték, noha biztatám azzal, nálam secretumban fogna maradni. Mely dolgot midőn az fejedelemnek értésére adtam volna, első tekintettel látaték csak contemnálni, és csak mint valami magam-kelletésének itílni, kin igen meg is szomorodtam vala. De azonban Isten úgy adá, valami két hét alatt egy falka leveleket intercipiálánk, kik között palatinus ira az érseknek : Az mint Jakusics uramtól értem, Csáki uramat az mivel némely erdélyi emberek biztatták, az csak haszontalan reménység és tökéletlenség; azért másképen kell az dologhoz nyulni sat. Midőn ez leveleket az fejedelemnek küldöttem volna, akkor vötte eszében valóságát beszédemnek. De térek az elhagyott dologra.

Elválván azért az fejedelem táborának felverésére indult ellenség seregétől, alig várom vala hogy két utakon küldhessem emberimet az fejedelemhez, kik által értésére adám, állana előbb, mert virradtig felveretik; kik Isten kegyelméből békével elérkeztek, az fejedelem is nem vette tréfára, mindjárt indult Patak felé, és általszállott az Bodroγκözre; mi is Lónyayval paripákra ülven, szaporán elballagánk. Menőben láték júni nehány lovasokat az útfélen, kikhez nyargalván, ők engemet állitottak palatinus hadabelinek lenni, arról felől jüvén. Vala pedig velek egy Gombos Gyurka nevű hires legény; mondék : No mi hir, édes barátom? Monda : Jó, uram; mert im Szikszón az fejedelem hadaiban felesen vadnak részek, ki iszik, ki aluszik, strázsájok is nincsen, im oda megyek hirt tenni, és valahány sereget reájok vinni. Én is javallám és siettetém. Azon-

ban ők elhaladván, én is sieték valóban az városba, és azszerént tanálván őket, s némelyek, csatára bocsátattak is, az lesben elhagyván zászlójakat, részegeskedni bementek : fegyverrel hajtottam, vertem ki őket az kiket lehetett; mindazáltal mi is sokat nem mulatozván, ugyan ott is lepett felesen az ellenség. Mikor az Hernádhoz érkeztünk, már az ellenség qvartírmesterei az táborhelyet járják vala. Keveset etetvén, mi is éjjel általmenénk, és az hidat meg is hányatók utánunk Gesztelynél és Hernád-Németinél; midőn megvirradánk, Legyes-Bénye tájékján találók Bakos Gábort és Huszár Mátyást, kiket hátuljáró vigyázóknak hadtak vala, kiknek megmondók, ha mit akarnának, az Hernádon költözésben tehetnek akadályt az ellenségnek, nem ott tekergetve; de abban semmi nem telék. Huszárral valóban moldvai hadbeliek is, kikkel szokása szerént igen alkalmatlanul bánván Huszár, hallám oláhul való beszédek és zugolódásokat, hogy meglövdöznék és mennének Lengyelországra; melytől hogy oltalmazkodnék praemoneálám is Huszárt; mi pedig elmenénk az fejedelem után Bodroghközre.

(Ez állapotban Isten után az én hűségem és szorgalmatoskodásom, s Istentől adott szerencsém által ekképen mentém meg az fejedelmet hadastól, hogy nem ruinalódék, és másodikat ez

említett practikát is megértvén detegálám az fejedelemnek).

Más nap azért az ellenség nagy kevésy resolutioja füstben mene, csak hült helyét tanálván az fejedelem táborának, kiről generál Puchámnak egy tréfás intercipiált levelét is olvastam, kiben csufol is bennünket, irván barátinak, hogy az magyarok oly passusokat hadtak minden oltalom és resistentia nélkül, minemüeket az német armádáknak csak kurvái is s asszony népei szégyenlenének úgy hagyni. Irja azt is : Princeps ex castris discessit, et nobis reliquit unum ebszart; Vesselényi ipsum sequitur, si ego non juvabo ipsum, fiam beste kurva fia, noster Pistardus, értvén rajta Gécz generált, post me veniet, et si ipse me non juvabit, kurva legyen az anyja sat. Mert, hogy azt is említsem, az főgenerál Gécz testében is husos, természetiben is késedelmes nehéz ember vala, és nemzetére nézve csak paraszt nemzet, szegény legénységből promoteálódott, kedvetlen, embertelen ábrázatu, haragos, rufus ember vala, egyébiránt jó hadviselő, tanult vitéz ember; de az német regulák szerint nem praecipitanter, hanem rendesen, de mint nehéz had ugy progrediál vala, mely minekünk nem sokat árthat vala; ellenben Puchám serény, hirtelen levén, természetiben familiaris, száraz, jó modú legény vala; de azután az mint

hallottam, meghízott volt. Ezek ha így nem löttek voln alkalmaztatva, Gécz csak maga humora szerént való hadviselésével nem sokat ártott volna nekünk, Puchám pedig hirtelenségével, ha csak magán állott volna, elvesztette volna az armádát.

Utánunk nyomakodván azért az ellenség, Szendröt praesidiummal muniálá; Szerencset az Rákóczi Pál részin való tisztek elárulván feladák; mindkét helyből az benne hagyott székely gyalogokat kibocsáták hitre, mely áruló udvarbirót azután ugyan ott egy kapumellékre akasztatá fel az fejedelem. Engem azért Pataknál hagyta hátra az fejedelem, azonban Isten confundálá az ellenségnek tanácsát, hogy ne prosequálhatná az fejedelmet; hanem Szerencs alól Kassára mene mindjárt megadásnak reménségével. Az mi tanácsunk pedig az vala : hogy ha az fejedelem után nyomakodik az ellenség, mi Patakból, Kassából, Tokajból, Onodból, és Tiszán túl való több helyekből rajta kapdosuánk; az fejedelem is pedig mezei harczot ne adjon, hanem Salamonnál általkötvé levén az Tisza, ott költözzék által, és az passust oltalmazza; ha nem tarthatná Tokajnál viszont költözzék előtte vissza, hogy az hátán az ellenséget ne vinné birodalmára; ha pedig Patakon s több helyek obsidióján mulatoz, úgy azoknak succurráljon az fejedelem is, de Kassa

alá indulván, azalatt mind magyar, német fizetett hadbeli jó praesidiumot küldünk vala belé, levén előttök Róti Orbán süketes, de jeles ember. Szerencsen azért praesidiumot hagyta az ellenség, kapitányul benne Radványi Istvánt, Dunántúl való horvát embert, jó horvát és német praesidiummal; mihelt azért onnan elment az ellenség táborába, ottan az fejedelem küldé Szerencsnek visszavételére Toldalagi Ferenczet egyik német kapitánnyal s magyarokkal is, és lövő szerszámokkal, kik harmadnapig próbálák lötetéssel, de semmit nem efficiálnak; negyedik napon engemet is oda bocsátá az fejedelem, az hová magammal lovas hadakat vivék csak, mert gyalog elég vala már ott. Az lovas hadakat Jármí Ferenczczel kinn hagytam rendelt seregekben, mert félek vala az ellenség segítségének érkezésétől, kik nem is messze, csak Göncz tájékján valának. Bemenvén azért sok lövés közt az vár alá csak kevés magammal meglátogattam az obsidiót, és mivel látam haszontalannak minden addig lött lövést, mert az kaput lötték, melyet temérdek földdel betöltöttek vala, végezém azt, hogy éjtszakára kelve ostrommal próbálnám. Leülvén azért az köfal mellett, egy gyalog dobon levelet kezdék írni az fejedelemnek, hogy tudósítanám az állapotokról; azonban az gyalogság kezdé lenni nagy

zsibongással, s egymást nógatni, hogy hozzá, hozzá, mert túl immár be is hágtak eddig: ez pedig indítaték egy Kovács Gergely nevű régi vitéz embertől, kinek feles javai, házanépe rekedt vala benn; kikre nézve járta, biztatta az gyalogságot, tudván az helynek is alkalmatosságát. Ezt azért jó jelnek, és Isten akaratjának eszmervén lenni, az írást elhagytam, és dobost küldék hitre be, izenvén az kapitánynak, ne vesztené az kereszténységet kívül van, és magát is; adná fel az várat, mert már nem csak Toldalagi levén ott, hanem én is, vagy el kell vesznem, vagy az várat megvennem; eszmervén és tudván egymást, elhiheti székgyennel alóla el nem megyek; és Isten előtt is ő leszen oka az ott levő veszedelemnek. De kevélyen tőnek választ, mert biztak igen az segítséghez. Elrendelvén azért az gyalogságot az lövéseknek elvételére, kiváltképen valának fő válogatott puskások is velem, az többit pedig ostromra, Jézust kiáltván, előttök magam indulék, és midőn az külső udvaron mennék, s belől erős lövést tennének, azon impetus alatt is az Istennek providenciája csak az oktalan állat példájában is elmémbe ötlék, mert az nagy lövés, kiáltásban egy hitván disznó is futosván ott, szinte előttem egy ölnyinél nem távolb, úgy lövék az várból, mindjárt meghala, noha öttenki nem aránzotta, engem pedig és hozzám

közel levöket semmi nyavalya nem tanála. Előbbmenvén azért, és minél közelb, annálinkább az belső lövés nem árthatván, minden kapu és falnak lövéssel romlása nélkül, csak csákányokkal, baltákkal az alatt levő lövő lyukakat annyéra meglyukgatók, hogy azokon bujkála be az gyalogság; magam pedig az hid végéig menvén, ki az árkon vala csinálva, de az kereszt hidlások el valának hányatva: mellőlem mind magyar, német gyalogokban elhullának, magamnak is veres bagazia foszlány dolmányomat az bal kezemen az golyóbis meglyukasztá. Egy gyalog hadnagyát az fejedelemnek erővel taszítám be előttem; mert ő is csak ott akar vala lenni s járni az hol én; mindazáltal megmarada az is. Látván azért, hogy már benn volnánk, kezdének fejer lepedöket kinyujtani, jelentvén magok megadásokat, de már késő vala, mert Isten az ki megtartoztathatta volna az megdühödött népet. Azonban, hát egy lyukon vonszsza ki egy rongyos fekete ábrázatu székely drabont az kapitánt veres skárlát köntösben, kinek viszont övéhez ragaszkodott egy inasa, s utána egy szolgálja; meglátván megesmerém én is, ő is; kezdé reménkedni; megszólítván az gyalogot, hozzám hozzá, ígírek neki jutalmat, ha megkeresné; az kapitánt pedig harmad magával fegyverrel oltalmaztam magam és körülettem levők, hogy

kezem között is le nem vágák. Mutatá az palatinus levelét, kit azelőtti nap hoztak; melyben biztatja : ne féljen hogy az Rákóczi legyei Szerencset megmászszák, mert eddig az Tiszán is átfutottak, de ha megszállanak is, úgy segítse Isten, megsegíti. Azért minthogy Isten után én adtam életét neki, kért azon, ne késsem, mert az segítség egyáltalában megérkezik. Ötet azért kéznél hagyván, magam is az lyukon bebuvám; nem vala nehezebb dolgom, mint hogy kihozhatnám az vitézlő rendet, félvén az segítség érkezésétől, de az bor és préda miatt nem lehet vala; annyéra, hogy ha érkezett volna az segítség, s mivel az kapu be vala töltve, az lyukon akartam volna kiszaladni, magamat is oda tapodtak volna, s fojtottak volna; de az Úristen megoltalmazta. Az ellenségben pedig csak egy férfi is több az kapitánnál harmad magával életben nem marada, német asszonyokon kívül, kiket mindjárt az mi németink vőnek magoknak.

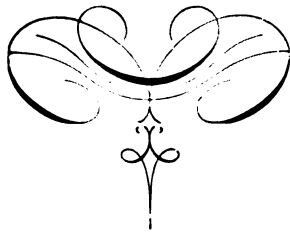
Ezen azért az mi hadaink igen megszivesedének, és kedvek ujula. Történt vala pedig Szerencs megvétele előtt ily dolog is : hogy megindulván az ellenség Kassa felé, én is egy csatával utánok eredtem vala, hogy ha mi kárt benne tehetnék; közel Gönczig menék utánok, de midőn várakozni és lesködni akarok vala alkalmosságkeresésre, az igen megkedvetlenedett s

éhezett hadak felzendülének, és oda akarának hadni, én pedig velek visszapironkodni nem akarok vala, sőt csak magam szolgálommal is inkább elmaradni; egyet értvén velem levő főemberek és tisztviselők is, úgymint : Petki István csiki seregek kapitánya, Dániel János udvarhelyszékieké; Bethlen János, Bethlen Mihály, és több főemberek is velem valának. Azonban hireim érkezék, hogy az ellenség az telkibányai völgyen lövő szerszámmal, szekerekkel is együtt ment volna ki; melyből kitanulám, hogy avagy Patak városát megpróbálni, avagy Ujhelyt, avagy Borsit akarják. Mivel azért az sereget tovább nem vihetem vala, ez hirre nézve is fordulék vissza, hogy succurrálnék azoknak az helyeknek; és érkezvén Tállya, Szántó, Szerencs közt való rétekre, Golop tájékjára, estve felé megparancsolám, hogy csak készen tartva az lovakat úgy etetnenék; de az mint az magyariorosz szokás, azt kevesen cselekedék, hanem lovaikat későn elbocsátván az füre, azért Isten ily látogatását bocsátá reánk, hogy ne segíthetnénk az veszedelmező helyeknek. Nem tudom mint, csak magokban megrezzenének az lovak, és kevésben hogy el nem tapodának bennünket is, elszaladozának, futának, annyéra, hogy negyed része meg nem marada, sok oda is vesze, kit ellenség, kit földnépe, kit erősségekben, szí-

getekben szorult nép kapdosván el; az kit meghozhattanak is, azon éjjel oda hujdosván, és más nap csak estve felé indulhatván meg, tovább nem is meheték, hanem csak Tarczal irányában szállék meg, az hová éjjel érkezék az fejedelem étékfogója, siettetvén Bárinak és Ujhelynek segítségére, az hová hajnalban meg is indulék; de addig felverték azokat az helyeket, és sok éktelen fertelmeskedéseket is cselekedtek s visszamentek az táborra; az fejedelem derék tábora közel levén, senki semmit nem segített, Ujhelyben levén valahány száz lovas részegeskedve, vigyázatlanúl, kiket felverték, s némelyeket az Bodrognak ugrattak. Így gátlá meg Isten utamat, hogy ne segíthetnék nekik. Ez eddig Szerencs megvétele előtt vala.

Az szerencsi állapotot azért értésére adám az fejedelemnek, az kapitányt is oda küldém Pekri Ferencztől. Mely kapitánynál vettem eszemben, hogy volna arany, ugyan szépen intimáltam is, jobb lenne előadni szép szerént, mert mások másképen is el fognák venni, én nálam pedig megtanálná; mentegetvén magát, én is abban hagytam, nem tartván illendőnek érette szemtelenkedni; kit azután Huszár Mátyás kezéhez akasztott volt, atyjafia is levén. Én pedig úgy megböcsültem, levén is esmeretségem vele, hogy magam sátoromban hálattam minden kötözés,

vallás nélkül, parolájára, azaz : hitire. Megfizették azért istentelenségeknek részét noha nem mind azoknak, de azon hadbeliek, kik több kegyetlenségek közt az szerencsi templumot is felvervén, koporsókat, sirokat felhánytak; többi közt az fejedelem édes atyjának, az öreg Rákóczi Zsigmondnak is, ki Egren kapitányságot, azután erdélyi gubernátorságot, végtére fejedelemséget viselt, testét is felhányták az fejedelemnek felette nagy szomorúságára.

Megirtam vala azért az fejedelemnek, hogy Kassát szándékoznám megsegíteni; kire ilyen válassom lön : most elégedjem meg azon szerencsével, ne kísértsem többel, hanem visszamen-vén, consultálódjunk tovább való dologról. Nem uramhoz való vakmerőségből ugyan, mindazáltal nem térék meg parancsolatjára, hanem continuálván szándékomat, replicálék, és oly emberemet, úgymint Jármí Ferenczet bocsátám, ki szóval is tudná az dolgot declarálni; és ezeket intimálám az fejedelemnek. 1. Isten kegyelmének jelének esmerem, hogy az igen megkedvetlenedett és zugolódó vitézlő rend ez kis marta-lékon annyéra megujult s szivesedett, nagy kedvességem is levén köztök, minden engedel-mességeket és kész voltokat látom. 2. Tudom ő nagyságának hittel lött assecuratióját az kas-saiak megsegítésére. 3. Tudom mennyiszer és mely erősen parancsolt Ibrányi Mihálynak és

Bakos Gábornak, hogy Onod tájékjáról felmen-
nének Kassa segítségére, s maig is őket fel nem
viheté. 4. Már obsidióban levén, nem jó halasz-
tani az megsegítéseket, hogy kétségben ne esse-
nek, és fluctuálódni is ne kezdjenek. Ez okokra
nézve continuálom arra meneteletem, ő nagysá-
gának ne legyen ellenére. Ezzel magam megin-
dulék. Egy Nádas nevű falunál sok asztagok
levén és malmok is, ott az ellenség praesidiu-
mot hagyott vala, az malmokat besánczolván,
örölvén azokon, az asztagokat pedig csépelvén,
abból prófontozzák vala az táhort, melynek fel-
verésére expediálta vala Huszár Mátyást és
többeket is vele az fejedelem, (ki felől azelőtt
igen nagyot tulajdonít vala, de ez hadakozásban
mindenütt megcsalatkozáék benne) de csak meg-
büzleni sem merék. Éjjel érkezém oda, hogy
megpróbáljam, de csak helyeket tanálám, meg-
értvén az szerencsi állapotomat és arra forduló-
somat, azelőtti nap betakarodtak az táborra,
mely tábor Kassához közel Mislókánál fekütt;
előbb menvén azért más nap beállék egy völgy-
ben az erdő alatt, mely szinte Szalánczig tart,
ritkás fák közzé. Azonban tehát Forgács Zsig-
mond egy cseh gróf sógorával indula Szaláncz-
ból, hogy az táborra menne Kassához, kik meg-
látván, és magokat az erdőben megvonnyván,
nehány lovas kiereszkedék, kinek meglátására

Boros László nevű hadnagyot küldék, magam is csak harmad magammal ballagván arra felé; azonban puskák ropogását hallám, s hát arczczal hozza az ló reám Borost, megsebesedvén vállá hegyiben s nem birván lovával, melyre én is felülteték ugyan valahány sereget, és megüzetém az ellenséget; de vőm eszemben, hogy az gyalogja az erdőben van, ahoz képest levén két compánia puskás velem, azokat leszállítván, elvertem őket Szalánczra, de azonban láték két lovast messzére, kiket üzeték, de elszaladának: s hát ezek által izenték meg az táborra, hogy Kassa segítségére mentem volna.

Immár azért titkoson nem járhatván tovább, levén circiter 2000 lóval, előbbszállék Kassa felé. Azalatt hát Huszár Mátyást is az fejedelem utánam küldötte valami ezer lóval, ki elérkezvén, noha szaporodék hadam, de nekem nagy kárt tön, mert elrendeltem vala magamban, hogy azon éjjel bemenjek Kassába; de az mint azféle állapotban szükséges úgy lenni, hogy közöltesék az fő tisztviselővel az dolog, én is proponálván szándékomat, mint külsőképen akaratos de belsőképen félelmes, (mint minden kevély ember hitván ember) dissvadeálá, tanálkozának többek is társok mellette, és azt javallák, hogy az következő éjjel ne tentáljuk magunk az bemenetelt; hanem csak tudósítsuk az benlevőket elérkezé-

sünk felől, s másik éjjel cselekedjük; tartván azért attól ha valami szerencsétlenség tanálná az hadat, tetszéseket nem követésemért nem ke-
vessé vádolnának, és magamnak ártanék vele, engednem kelle. Immár az előbb említett fejedele-
lemhez küldött Jármí Ferencz is, ki által informáltattam vala az fejedelmet Kassa segítségére
szükséges menetelem felől, javalló válaszsza-
l meg-
érkezett vala; ötöt azért az két compánia puskás-
sal béküldém, kik békével el-be is mentek, és
ordinancia szerént vissza is jüve maga virradtig
oly válaszsza-
l, hogy az város és praesidium igen
megujult s vidult legyen az segítség érkezésén,
s javallások az volna, következő éjjel mi is ér-
kezvén, ők is az városból kiitnek az ellenség
táborára velünk együtt. De ime az ellenség meg-
értvén az segítség érkezését, hát még hajnalban
megindult, odahagyta az obsidiót, és az város
mellett nem is merészelvén elmenni, oly csudál-
kozásra méltó helyeken, erdőken ment által, hogy
nem tábor, szekér, lövő szerszám, de vadnál vagy
tolvajnál egyéb azon soha nem járt. Mely midőn
értésemre lön, én is mindjárt indulék utánok, de
már Eperjes felé utjoknak nagyubb részét megha-
ladták, és táborokat erős helyben szállították
vala. Előljáró csatára bocsátám Ferenczi Istvánt,
ki igen jeles jámbor vitéz ember, mezei kapitány
vala, s mivel jámbor, ahoz képest szerencsés is

vala, mert Isten áldása vala rajta; magam az dandárban maradván vele bocsátottam vala egy háromszéki székely hadnagyot, kik tanáltanak az ellenség zsákmányosira Lapispataknál, mely zsákmányosoknak őrzésekre voltak valami másfél száz musketások; az lovasát az mezei hadak felverék, az gyalogjára vitézi vakmerőséggel, kopiával mene az székely lovas, és mindezekből kevés szalada el; szép szerencsével járánk. Ez alatt mivel félttem vala Eperjest is, küldém néhány száz lóval Gyulai Ferenczet, hogy bemenne, ki visszapironkodék; ujabban nagy pirongatással visszaüzém, és sirva mene el előlem, s be is mene békével. Ez Gyulai Ferencznek nagy promotóra, fautora voltam, akkori állapotban magaminal hordozván, commendálván, tanitván, azután dévai, azután jenei kapitánságban való promoteáltatásában sokat segítém, most már váradi vicekapitány, de én hozzám igen háladatlan.

Nem merészelve azért az ellenség mulatozni, Eperjest is nem obsideálta; hanem szállott Sáros vára alá; én pedig utána szállék Eperjes felé, és szüntelen rajta kapdostattam, fárasztattam, vesztegettem. Az sok pironkodás után midőn meghalották Ibrányi Mihály és Bakos Gábor is az ellenség menetelit, feljöttek Onod melől, és itt meg egyezének velem; az holott mindjárt az Ibrányi

hadai nagy istentelenséget cselekedének, mert az sebesi klastromot felvervén, az szegény barátokban meg is öltenek, noha szegények elküldöttek volt hozzája, salva gvardiát kéretvén, s biztatta is őket; azonban gondviseletlenül hagyván őket, alatta levőket is meg nem zaboláztván, istentelenül cselekedének. Ekképen azért szüntelen rajtok levén, el sohunnan semmi élest táborokra vinni az ellenségnek nem engedvén, igen meg kezdetek vala szükülni, mert erős sánczczal muniálták vala magokat.

Itt pedig ily dolgok is történtek vala : 1.) Hogy Sáros várát igen féltem vala, ki alatt az ellenség fekszik vala, és obsidióban tartatik vala; mert rosz provisio volt fölöle, az pataki praefectustól levén dependentiájok, ki egyébiránt hatalmas jó oconomus ember vala; de afféle állapotokra habilis nem vala, kapitány pedig benne nem vala, mert az fősvénység az fejedelemmel azt cselekedtetni vala, hogy valahol kéntelenségből nem, egyébiránt kapitányt nem örömet tart vala, és csak porkoláb kevés authoritással, kevés praesidiummal, kevés éléssel és munióival vala benne. Az udvarbirák az olyan dolgokat könnyen szokták hagyni.

2.) Az svecusoktól érkezvén egy officér ember követségre, és arra felé jüvén, nem penetrálhattott hozzám, az ellenség elől találván, hanem be

szaladott Sárosra, mely casus is hasznot tött, az tanult ember levén, megbiztatta, tanította; kinek tanítása, biztatása, és az mi érkezésünk marasztotta meg, különben feladták volna. 3.) Az fejedelemnek is érkeztek fő követjei : Lónyay Zsigmond, Serédi István, Klubosiczki János, hogy békeséget kérjenek, mert az fejedelem már desperált volt, ezeket Bodroghözből expediálván, és még akkor az ellenségnek Kassa alól félremeneteleket és bujkálásokat, tőlünk is megszorításokat nem tudván; tractálni pedig akar vala sub induciis; kik hozzánk érkezvén, tanuságok is levén, hogy velem communicálják dolgokat, elbocsátám ugyan az ellenség táborára. Kik midőn az tractához kezdetek volna, azt continuáltatni sub induciis kívánván, nem lehetett egyéb benne, hanem úgy hogy mi is suspendáljunk minden hostilitást; kiért hozzám küldvén resolválék úgy : hogy az uram én reám nem tractát hanem fegyvert bizott, különben azért nem cselekedhetem, hanem harmadnapig való induciának consentiálok, hogy azalatt az uramhoz küldhessek ordinanciáért; ezt pedig cselekedém ily okból: hogy azalatt succurálhassak az várbelieknek, az mint hogy éjjel száz gyalogot, azoktól iszákokban elegendő port iktaték be az várba, az ellenség eszében sem vevén.

Adaték ily alkalmatosság is pedig, hogy az

palatinus az követeket requirálta, engednénk utat az savanyuvizre embereinek, mely az két tábor közt vala, és az palatinus oly igen szokott vala élni affélével, hogy az nélkül lenni egész nyavalyának tartja vala; nem járhatnak vala pedig emberei, mert mihelt az sáncztól távoznak vala, ottan fogdossák s hordják vala az magyarok. Másikat azt kívánja vala, hogy az városból Eperjesből engedtetnék pénzen vagy két hordó bornak számára vétetése. Ezeknek engedése mivel nem vala az követek hatalmában, engemet kelle requirálniok; kire így resolválék: Holott az én kegyelmes uramnak vára éléssel rakva fejelet van, noha mostan ez igyben ellenségesek, de azért személyekben keresztények s magyarok mindketten, hogy azért pénzen engedjek bort vétetni, nem mivelem, hanem Klobusiczki András menjen fel s vele embere az palatinusnak, nem kettőt, hanem négyet választva, kóstolót hozhassanak alá. Ez meglevén, az savanyuvizre való járást is megengedém, az mi strázsánkra jüvén embere, az mindenkor elkésértette. Ezt azért igen kedvesen vevé az palatinus, vélvén csak magam emberségiből való cselekedetemnek, noha fekszik vala ily dolog is az emberség alatt: hogy Klobusiczkit instruálám mind arról, hogy köntösét változtatva az várba szaladott svéd officér követet hozza alá; mind pedig, hogy az

várbelieket biztassa, tanítsa ; meg is lön ; de maga az emberséges svéd oficér ki nem jüve, prae-tendálván, hogy immár közikben eskütt volna, és ott több hasznót is tenne, hanem az leveleket alá küldé. Végbenmenvén azért az dolog, és ek-képen az kölcsönt is visszaadván, az mint Regécz-ben borokot küldésnek alkalmatosságával palatinus uram cselekedett vala, az mint említve van hátrébb, az harmadnap is ezalatt eltelék ; meg-izeném palatinus uramnak s az generáloknak az tractán levő követek által, hogy az induciáknak az mi részünkről is consentiált ideje már eltölt, válaszom és ordinancziám az fejedelemtől nem jött, hogy az nem levén, már hozzá tovább az induciákat tartanom nem merészem, mert én reám fegyver, nem tracta bizattatott ; ha akar-ják azért, az tractát continuálják sub armis, de mi dolgunkhoz látunk. Melyet azért adék ér-tésére, ne látassék cselekednem violatis induciis contra regulas militares, juraque gentium : és noha ma telék be az harmadnap, még is suspen-sio armorum legyen reggelig, várván az válasz-nak érkezésit. Ezt pedig én csak simuláltam, mert nem is küldöttem ordinancziáért. Hogy pe-dig az uram insructiójának nem engedtem, me-lyet az követeknek adott volt az induciák vége-zése felől, ennek ily oka volt : mert egy falka leveleket intercipiáltattam vala, melyből egé-

szen kitanultam vala, hogy az palatinus csalárdul cselekeszik, tettetvén az békeség tractájához való nagy keresztény indulatját; de egyébiránt fekszik vala azalatt, hogy Sáros alatt várhatnak meg az Lengyelországban fogadott hadakat, kibén Homonnai, Csáky, Barkóczyék foglalatoskodnak vala, s elérkezvén, abrumpálják akkor az tractát, és rajtunk legyenek; induciák nélkül pedig nem lehet vala várakozniok, mind az élésbeli szükség, mind rajtok kapdosásunk, fárasztásunk miatt. Ezt az csalárdságot pedig az jámbor fejedelem nem tudja vala, miglen az leveleket kezéhez küldöttem. Megjelentvén azért az palatinusnak az induciáknak abrumpáltatását, hogy markában szakadna aziránt való stratagemája, felette igen megbusult, és embertelen szókkal is irának reám az követek az palatinus instigálásából, morgott is az palatinus, az követek is neheztek reám, hogy az urunktól nekik adatott instructio ellen cselekeszem, mert ők okát nem értik vala. Replicában megírák mind okát, tudni illik, hogy az intercipiált levelekből értem, s az uramat is tudósítottam palatinus urnak az békeség tractájához való sinceritása felől, egyszersmind per illusionem azt is értésre adám, miért tartottam csak az harmadnapig való induciát is, arra nekem is szükségem levén, azalatt azokat az szükségimet mint s hogy vittem véghez;

melyért annál inkább morgott, és azonban lön ilyen effectusa, hogy vevén eszében az dolgot, tehát tovább ott maradni nem merészlének, hanem éjjel neki készülvén, és az ottvaló várakozásra építetett hatalmas sánczot, Sáros várának obsidiójával együtt oda hagyván, nagy hirtelen hajnalban megindulának, követeinket visszabocsátván utjokból; az palatinus pedig magát kibeszélvén holmi praetextusokkal az német armádából, elől elment az vele levő magyarsággal, valóban szaporán haladva, az német nehéz armádát hátra hagyván.

Ezt az várbeliek előbb vevén észre, mint sem az mi strázsáink, szintén hajnalban lövének hármat ágyuval, melyet valami jeladásnak mindjárt gondolván, az strázsák is megláták, kik rendszerént az Ibrányi és Bakos hadaiból valók valának. Azonban érkezének hozzám nagy zelussal, mondván: hogy az németség futna, azért sietnének utánok; kire nevetvén tevék választ: Ha fut az német, elérjük az Dunáig, ha pedig csendesen megyen, mindjárt megharczol mihelyt elérjük. Hallottátok az Bástát, hogy mindenkor azzal az fortélylyal verte meg az magyarokat, mert különben szemben való harcra nem vehette őket. Ezzel ők csak elmenvén, és fellázasztván magok hadait, rendetlenül elérék ugyan, de mint annyi barom csorda az mezőben elszéledvén, az elszé-

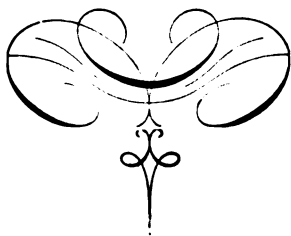
ledett nép csak legkisebb compániát is meg nem bontott. Én is azért, megvilágosodván, alattam levő hadaimmal, és Huszár Mátyás is az alatta levőkkel velem levén, kevés számu hadainkkal rendelt seregekben utánok nyomokodván, az említett fejedelem követjeit szemben találók, kiket visszabocsátottak az fejedelemhez, nem succedálván az induciák alatt tractálni akaró praktikájok, mely markokban szakadván, az palatinus pedig félvén az németiségtől, kik alattomban meglövdözéssel fenyegetődztek vala ellene, ily okból : mett ő biztatta őket, nem volna szükség az fejedelmet requirálni, hanem inkább Szerencsről Kassa alá fordulni, mert azt hogy mindjárt megadnák, assecurálta őket, és hogy az fejedelem s hadai is vissza nem fordulnának, hanem csak Erdély felé szaladnának ; melyet az Úristen nagy jónkra is adott vala, hogy mint Achitofelnek, úgy palatinusnak is erre vezérlé tanácsát, egyéb-iránt nagy periculumban forgunk vala. Ő is azért mihelt az követeket expediálák, kibeszélte magát, hogy már az könnyü hadaknak eleiben, és azoknak többítésében, kiknek Lengyelországból kellene jüniek, akarna munkálódni, s valóban elrándult, az német armádát hátrahagyván. Elérvén azért őket Szibin városa mellett, az város is reánk nézve megbizakodván, mint Kassában, Eperjesben, Sárosban, úgy oda is be nem bocsá-

ták; mindazáltal egyéb hasznót nem teheténk, mert az hadnak egy része, mint irám, elszéledve haszontalanná tétetődék, az többivel nem levén-elégségesek, hogy harczot álhassunk nekiek, hanem mind ellenkezve késérők az napi táborhelyekig.

Itt nekem ily bajom is érkezék : hogy midőn az ellenséggel volna igyünk, Huszár Mátyás és Szuhai Mátyás, mindenik kapitány emberek, de igen akaratosok, egymással összeveszenének, és bajra kihíván egymást, azon az alatta levők is összevegördülének, mely miatt csaknem rút veszedelem lön; és ugyan kemény szóval mindkettőt megfenyegetvén, kellett őket megcsendesítenem, melyért (noha azelőtt is nem szeretett) holtáig nagyubb ellenségem és aemulusom lön Huszár Mátyás, miért ő mellette nem fogtam az dolgot, mely hozzám nem illett egyik részre is. Az némettség azért azon éjjel szekérsánczban vevén magát, más nap esmét megindula Lócse felé, szoros utakon kellettven menni, mi is rajtok kapdosván, az szorosakon pedig hozzánk tartó némely gyalogság híres előttökjáróval megüték őket, és sok károkat tőnek benne.

Ezen napon is háló helyekig azért mind rajtok kapdosva késérők, és egy nekik jó alkalmatosságu helyen szekerekkel besánczolván magokat, maradának. Harmadnap esmét Lócse

irányában való táborhelyekig megint hasonló rajtok kapdosással késérök őket; Lőcséhez közel sem bocsáták. Ez nap Szuhai Mátyást nyakon lövék, de nem haláloson, mindazáltal elmarada Lőcsén gyógyításáért.

Ezenközben az fejedelemnek érkezett hire, hogy maga követjei, Haller Isván és Bethlen Ferencz, kiket Lengyelországban expediált vala, jünének, és velek együtt lengyel követ is, kiket az fejedelem nagy kívánsággal vára, mert onnan nem kevés félelmünk is vala; melynek megértésére, és hogy ehezképest tudna is disponálni, engemet visszahivata, melyben kár lön nagyobb mint haszon; mert noha Ibrányi Mihály, Bakos Gábor, Huszár Mátyás az hadakkal oda maradtanak vala, mindazáltal semmi kárt az ellenségben nem töttek vala; és tizennégy napok alatt igen jól megpihentek és éléssel megrakodtak vala *), én szinte Bajnócznál értem el azután őket, kik egyébiránt el nem mehetnek vala azokon az szoros utakon, ha jól viseltek volna gondot, és bizonynyal el is végezve volt nálok,

*) Értsd : Ferdinánd hadai.

hogy az lengyelországi határra recipiálják magokat, s azon salválják az armádát, s így menjenek feljebb, tudván hogy mi lengyel határára penetrálni nem merünk.

Minekelőtte mindazáltal az fejedelemhez mentem volna, Bakos Gábort, Dániel Jánost, egy rész haddal Késmárk felől beküldöttem vala Lengyelország felé, az onnan jövő ellenség eleiben, kik eszekben vevén, általállottak, és oda utánok nem mehettek, hanem Árva felé takarodtak fel. Én magam sok kérésekre bemenvén Késmárkra, Tökölyi István, Miklós az öreg, és fiai igen nagy böcsülettel láttak, s vendéglettek vala. Ez dolog szombat nap levén, én nekem valami fogadásból bornemital böjtöm vala, úgy hogy három conditiók kívül nem is szoktam vala bort innya; melyek ezek valának : 1. Az szükség, melyben egyéb italt nem kaphatnék. 2. Betegség, vagy csak félelme is egészségem bontakozásának. 3. Az uramnak parancsolatja. Mely harmadik conditionnak cásusát tanultam Bethlen Gáboron, ki Ibrányi Mihályra megharagutt vala, hogy egy napi bornemiszaságát parancsolatjára megszegni nem akarja vala, még is csak meg kelle lenni, mert ők földi istenek. Minthogy azért ők nagy szeretettel s böcsülettel láttak vala, s az alkalmatosság is kedves vala, mert már jó időtől fogva fött meleg étket

nem kóstoltam vala, palotában nem ettem, szép uri asszonyokkal, leányokkal nem szóltam, sőt csak nem is láttam, nem hogy egy asztalnál ültem volna, musikasztót is régen nem hallottam vala: ez alkalmatosságok és sok szép szók, kenálások, köszönetések, az bor és musika s az jó izgató, az ördög azt cselekedtette velem, hogy elsőben arra bírának, hogy az bort megkóstoljam, azután hogy keveset innám, úgy tetszvéen magamnak, hogy nem részegségre valót ittam ugyan, az minthogy még azon nap, vendégség után még az városban betegen fekvő Balásfi Andrást meglátogattam, s akkori hires, tudós astrologussal Fröhlich Dáviddal sokat beszéltem, és az táborra lovam hátán kimentem; de elég az, hogy ugyan csak több volt annál mintsem az conditiók engedték volna; melyre noha bátorkodást vöttem innen is, hogy az akkori időbeli tudós predikátorok és doctorok tetszéseket vöttem vala: szabad-e az fogadás ellen bort innom azokon az napokon, úgy mint szombaton és vasárnap? azok absolváltak és licentiáztak vala, hogy meglehet, csak ne legyen cum excessu; mindazáltal engem az én lelkemesmerete semmiképen nem engede az miatt csendesesen lennem, mert ezen az részen többször is botránkoztam meg, mely miatt egy szombat napi harczon az lelkiesmeret igen rettetett is, melyről elébb leszen emlékezet; nemis

tanácslóm sem fiamnak sem másoknak affélének az mint fogadástételét annálinkább megszegését.

Midőn azért Sároson az lengyelországi követiséget meghallgatta volna, engem néhány egybenjáró poharakkal megajándékoza, s akkor nem parancsola semmit az fejedelem, mindazáltal mindjárt elgondolám, nehéz leszen azokból való italom; azután mondá meg, hogy nekem kellene az ellenség után mennem az kezem alá bizatandó hadakkal, maga pedig Kassára visszafordulván az erdélyi derék hadakat visszabocsátaná, noha Lengyelországból is nem hoztanak vala semmi derekas securitást, de bízik vala, hogy az németiség vissza nem térne többé. Így azért engem praeficiálván, Bakost visszahivatá, mert hada is igen eloszlott vala, kinek egyéb-iránt több vala ezer három száz lovasból álló fizetett hadánál tizenhárom zászló alatt, kik vitéz emberek valának, de igen állhatatlanok, úgy hogy már egész tábor czégéres jegyül tartja vala, hogy mikor az Bakos hada oszol, roszul van az dolgunk; mikor szaporodik, fordul az szerencsénk jobbra; mert mikor az ellenség alá nyom vala, azok is akkor rajtunk tolvajkodnak vala, mikor előttünk retrovádál vala, azok is megint mellettünk megszorodva valának; aze-lőtt is azért eloszolván, még egyben nem gyülekeztek vala. Ibrányi Mihályt és Huszár Mátyást

is visszahivatá, engem pedig bocsáta ily ordinancziákkal : 1. Hogy az Bakos hadait öszvevetvén, azon nyomon utánam küldi. 2. Hogy Huszár Mátyás más rész haddal Szendrő alatt levén, valamikor kevénni fogom, az is mellém jűjön; mely szendrői akkori obsidio igen alkalmatlanul vala, elhitetvén azt az fejedelemmel, nem is kellene lövő szerszámokat ellene küldeni, mert megadnák; melyre vöttek vala ily gyenge fundamentumból is reménséget, hogy vala benne egy német commendáns, evangelicus ember, ki nek az obsidens tisztek, úgymint Röth Orbán és Huszár Mátyás beizenvén s irván is, igen szép böcsületes válaszokat teszen vala, kiket az fejedelemhez küldvén, nekem is az fejedelem nagy örömmel mutogatja vala; melyek felől én ilyen opiniómat mondottam vala : hogy mivel evangelicus ember, annál hivebbnek kell lenni, és mivel böcsületes embernek irási mutogatják, kételkedés nélkül hiszem, hogy cselekedete is böcsülettel fog lenni, és sem féltében sem árulatásképen az várat fel nem adja; mely meg is teljeseadék.

Elmenvén azért az ordinancziák szerént az ellenség után, mentemben meghallottam, hogy az lengyelországi segítség Árva vára felé akarna feljűni és az armadával megegyezni, mely akkor Turóczban vala, kiknek tanácsokat Sárosnál el-

sóban elbontottam vala, másodszor Késmárk tájára eleiben küldvén, akkor is viisszaszaladtak vala; harmadszor is elejekben küldék, és már az qvartirmesterek Árvában érkeztén és hírek esvén az én küldöttem csata felől is, némelyek viisszaszaladtak Lengyelországra előttök, némelyek pedig az várban salválák magokat, úgy jüvénék vissza azon csatáról. Érkezték pedig hirem erről is : hogy akkor Homonnai Jánosnak, Barkóczinak, Csákynak is emberei és levelei érkeztek volna, kiknek az armádához kellett menniek az levelekkel és izenetekkel, és Árvában szaladtak volna, és onnan fognának elindulni. Adván azért néhány tallérokat valami tót kalauz embereknek, és Kerekes István s Boros Péter nevü hadnagyoknak is negyven tallért patkoltatásra, elküldém azokra való vigyázásért, s ha lehetne kézbenkeritések; kiket az tótok megkémlelvén, oly helyben állítottak lesben, hogy szépen kezekben menvén, elhozák; mely embereknek relatiójokból és az nálók levő levelekből sok tanuságot is veheték, viisszaküldém fogva az fejedelemhez. Megértvén azért az ellenség, hogy az segítség Árvánál ki nem jühetett volna, hogy az onnan jüvő emberek is intercipiáltattak, s hogy én is haddal utánok volnék, nem merészlettek ők ott maradni tovább, hanem Bajnóczhoz szállottanak. Az lengyelek és velek levő magyar urak

pedig Árvánál ki nem jühetvén, tudván hogy Turóczban volna az armáda, Sztenczen felé akartak átjöni, de azalatt én is az németység után általszállván Turóczra, és csatát bocsátván eleikben, ezekben vevék, hogy nem az németséget, hanem az magyarságot fognák ott tanálni, visszatérének és feljebb menének Silézia felé, onnan Tótújhely felé; Trincsen vármegyére akartak általjöni, negyedik helyen való utjok ott is így gátolódék meg. Nem késvén én is, Turóczban utánok szállék Bajnócz felé.

Oda érkezésemkor hagyék embereket és ordinanciát Turóczban, hogy ha Bakos utánam érkezik, az végzés szerént, mint hátrébb említém, subsistálna ott, mert félek vala hátul ütő pálczától, megeshető fortélytól, mivel az én eljüvésem után az fejedelemtől Murány vára, ki azelőtt hozzánk tart vala, és nagy könnyebbségünkre is vala, levén benne Szécsi Mária, ki azelőtt ifiabb gróf Bethlen István felesége vala, azután Kun István az Rosályi vötte vala, de azt oda hagyá, szinnel az is nekünk faveál vala. Illyésházi Gáspár pedig Szécsi Máriának öcscsét tartja vala feleségül, és egyik részes vala Murányban, s az fejedelemnek hive vala, de az aszszonyemberi csalárdság által igen megcsalaték; mert alattomban Filekből Szécsi Máriával Veselényi Ferencz tractálván, az levét öszveszür-

ték, az asszony mulatásképen kimenvén egy erdőben, egymással szemben is löttek; s időt s módot végezvén, az hagyott időben Szécsi Mária Illyésházit vendégelvén szolgálival együtt, s minden hozzá tartozókat elrészegítvén, éjjel meghágitá az várat Vesselényivel, (s ki tudja ha nem magát is,) elegendő népet bocsátván be; akkor vötte eszébe az hizelkedő asszonyember szavainak s vendégségeinek gyümölcsét Illyésházi és emberei is, mikor az álomból felrázták, s így ő rajta onnan kiadván, az vár asszonyostól hűségstől tőlünk elesék; onnan jüvő utjában nagy szomoruan ére utól Illyésházi Rosomberk táján. Így azért félelmem levén hátul, meg is írák némely jóakaróinknak, hogy az az szándék : hátam mégé szálljon Vesselényi az várbeliekkal, elől az némettség, mihelt egyezhet az lengyel segítséggel, reám fordulván, közben vegyenek. Ezeket észrevevén, az mint tölem lehetett, tettem vala ilyen dispositiókat az securitásért :

Hogy Liptó várát nagy securitással kezemhez vevén, abban praesidiumot és kapitányt collocálék, kinek jó hasznát is vettem; ez levén azontúl hogy Murány elszakada tőlünk, fészünk levelek és emberek járására.

Hogy az mint feljebb is írák, Bakos Gábor ha érkezik, subsistáljon, s az Tátrának igen nehéz passusára vigyázzon.

Minekelötte pedig általmentem volna az Fárasztó hegyen Bajnóczhoz, Turóczban lönek ez nevezetes dolgok. 1. Sklabinya vára Révai Ferenczé levén, kinek fia öreg legény, de igen eb-erkölcsü, az minthogy az apja is olyan vala, s az mit látott az apjában, azt tanulhatta (qualis erat pater, talis etiam filius), ennek atyja akkor császárhoz tartja vala az hűséget. Ez vala az, ki Bethlen Gábor idejében egykor mutatá oly hűségét az császárhoz, hogy Dreiling nevű német szolgáját az fejedelemnek az Imperium confoederatusitól visszajűvő utjában, azon levén utja, intercipiálta, és mind levelestől császárhoz vitte vala, és idő előtt prodáltattak vala az feltett szándékok, az mint is hogy lött vala az az hadakozás akadályos, melyről hátrébb van emlékezet; egyébiránt ez egy hűségén kívül mindekben állhatatlan vala: mikor Bethlen Gáborral felmentünk, kálvinista vagy lutheránus volt, ha alá jöttünk, pápista volt. Akkor azért az fia özvevesze az apjával, az apja császárhoz tartván, az fia én hozzám, alá jűve az várból, és tractálván vele, az apját, az császárt is elárulá, s mi hozzánk esküvék, az alsó várban az fia, az felső várban az atyja lakván, meglopá az atyjától az felső várat is, és ő disponált benne, az praesidiumot hozzánk esketvén. 2. Klastrom *)

*) Értsd : Znióvárálja, melynek tót neve : Klasster.

nevü káptalanhely, kinek alatta kastély, felette pedig Sznió nevü vár nagy köszikla tetején, ebben sok élest és egyéb gazdagságot is lenni valami hirből értvén, csak az zsákmányosok meghágák s vevék.

Ekképen lön Turóczról általmenetelem az Fárasztó hegyen az cselédek nélkül, csak az hadak színével ily rendeléssel, hogy az seregeket harcznak rendelvén, hátrább hagyám az erdő közt az kapitányokkal, s előttök Dániel Jánost, ki akkor udvarhelyszéki vicekapitány vala; és az harczra rendeltetett seregeken kívül tiz seregeket magammal elvivék, hagyék pedig egyben igazított órát Dániel Jánosnál, és mást vivék magammal ily ordinancziával: hogy hat órakor ereszkednék le, és mutatná ki magát az erdéből; mert vala ily reménségünk, hogy midőn az említett sereggel én magamat kimutatom, az ellenség én reám ki fog jüni, csak az látott erőhöz alkalmaztatván magát, kinek addig resistálni fogok, mert az Nitra vize köztünk vala, mely noha ott akkor nem vala nagyubb, száraz idő levén, mint az szászsebesi viz, vagy az Strigy Erdélyben, de partos és általjáró hely nem mindenütt vala, melyen rendelt seregben által fogna jühetni, hanem csak bizonyos helyen, egymásután költözve, az holott impediálhatom; azalatt az derék seregek is érkeznek, s ha nekem szolgálni látom

az alkalmatosságot, harczt adok derekason, s ha nem, ellenkezve, az passust megtartván, által nem bocsátom; azonban megsegít az éjtszakai idő. De az reménségben frustrálódám, mert az ellenségnek noha fiók strázsáit elfogók, de egyébiránt is levén hírekkel menetelem, készen vártanak, úgy hogy alá ereszkedvén az erdőkről az Nitra mellé, elhagyám az seregeknek hetét lesben, az hármával pedig előmenvén Privigye nevű mezőváros mellé, mely ellenében Bajnócznak, holott az ellenség besánczolva vala, ottan mindjárt az egész armáda kiomla az sánczból, és reám fordula, s azon tájékon levén egy alkalmas általjárója az köztünk levő viznek, minden seregeit arra forditá, hogy általkelne azon, melyen néhány compánia által is jüve, kikkel derekas ellenkezést tarték; Isten az szerencsét nekünk szolgáltatván, kevés kárunkkal, sok német veszedelmével visszaverők, mert ittasok is levén, ordinancia kívül is magyar módon ellenkeznek vala. De mivel látám, hogy 'az egész erő arra nyomakodik, lövő szerszáma s gyalogja is levén, nem várhatám az hat órát, izenék Dániel Jánosnak, hogy sietne az derék seregekkel aláereszkedni; de az is késő vala, mert az magammal elől vitt három seregecske, melyeknek egyike puskás, másíkja kurtán, harmadikja az magam zászlója alatt levők valának, már tovább az dolgot nem áll-

hatja, és az általköltöző passust nem tarthatja vala. Az holott ily gyalázatos rossz dolog is esék az rossz dolog között : hogy levén nagy reménségem az én magam zászlóm alatt levőkhez, holott magam fizetett szolgálím és az szebeni fizetett katonák zászlóstól, kiknek minden óra egy egy lóra kilencz forintjok jár vala (jobb fizetés Erdélyben ennél nem vala), midőn azért az Nitrán túl már az ellenségnek rendelt seregei azon passusra indultanak volna, az innetső részről pedig az mező enyim vala, az vizparton nem vala bátorságos állani már akkor, és az általjáró passust úgy oltalmazni, mert tul musketások valának, sőt csak pistolylövés is általszolgál vala, teljességgel elhagynom is azon passust veszedelmes vala : annakokáért az magam egy seregemet az révtől annyéra állatám hátra, hogy az közönséges lövés is rájuk nem szolgálhatna ártalmason, de azonban ha azon valamely sereg jüne elől, azt szemben ökleltetném; mert sem széltiben, sem másképen nem lehet vala, hanem csak egymásután általjűniek. Látván azért az én hátrább állásomat, ottan egy compánia fegyveres lovas általindula, kire midőn az partra jutott volna, Jézust kiáltván indítani akarám az én seregemet, hogy szemben ökleltetném az ellenséget, magam elől néhány szolgálímmal rugaskodván. Tekintem, hát az én seregem nem

jü, hanem elszéledett, az zászlót is lecsapta az szebeni rosz zászlótartó, és így csak magam is alig hogy oda nem veszek; eléggé szidám az ebeket, kergetvén hegyes törrel, de soha bizony egyben nem verhetém, sem az zászlót az szász ebbel fel nem vétethetém, azt tudván, hogy mi helt ő azt felemelné, ötet mindjárt ellőnék; hanem elvétetvén tőle egy szolgám kezében adám, hegyes-törözzvén őket, nehezen tarthatám meg, hogy mind el nem futának. Azonban az puskás és kurtán sereg megsegítvén, visszaverők az ellenséget, ki általjütt vala, mindazáltal már minden alkalmatosság arra vala, hogy az ellenség mind az általkelő passust, mind az mi mezőnket elvenné tőlünk. Isten vezérléséből azért élék ez hadi mesterséggel : hogy az lesben hagyott hét seregimet, kik szintén jó alkalmatos helyben hagyattak vala, mert második általjárója az Nitrának ott vala, általküldém az vizen, hogy tartozás nélkül az ellenséget hátul vevén, megütnék, s tartoztatnák meg minél erősb rajtok kapdosással az elrendelt passuson az reám jühetéstől, én is hitet adván nekiek, hogy ha reájok fordulnak, én viszont más felől az ellenségre ereszkedvén elvonszom rólok. Mely inventio Isten kegyelméből sokat is használa, és ezzel conserválám azon nap megtörténhető veszedelemtől az hadat; mert Fráter Pál és Bánházi

István kapitányok levén előttök, vitézül minden tartozás nélkül menvén által az vizen s belékapván az ellenség seregének hátuljában, az ellenség ezeknek vakmerő bátorságokból nagyubb erőt gondolván, s midön engem kevesebbel lenni látna, azokat pedig az Nitrán egymásután általköltözni, gondolhatván, hogy több seregek is fognak arra menni, kényszeríteték elhagyni az én reám jövő szándékot, és minden seregeit amazokra fordítá vissza. Én is viszont innen ígíretem szerént általkelvén az Nitrán, szorgalmatos ellenkezést téteték, és annyéra detineálám az ellenséget, hogy sem én reám amazok miatt, sem azokra én miattam nem jühetne, hanem csak részszerént való compániákat bocsát egyikre is, másakra is, nem messze az derék seregeitől, azokkal tartoztatja vala az ellenkező vitézeket, de derekasabban lövő szerszámmal s gyalogival oltalmazza vala magát, hogy ne közelíthetnők, noha kevesen valánk, mert mindeddig is az hátra hagyott seregeim el nem érkeztek vala; mindazáltal ellenkező harczocskák alatt azok is elérkezvén, annálinkább is az ellenség csak defensive viselé magát egész estvéig, és az éjtszakai sütétség választá el egymástól, s mi is táborhelyünkben, ők is sánczokban betakarodának, éjjel az strázsák maradván fel mindenik részről; mi ellenben Privigyéhez szállván az

puszta mezőben, ők Bajnócznál sánczban, az vár és város is lőn erősségökre és prófontolásokra is.

Itt ezen az napon lőn igen emlékezetes és dicsíretes magokviselése az magyaroknak, sok fő német vesze, magyar kevés, sebes felesobb, ló kiváltképen. Itt magamat kevésben el nem ejtének, mert az második generál Puchám gróf, ki egyébiránt igen jó barátom vala, de amici personae, inimici causae forog vala, engemet esmervén, nem vöttem eszemben megközelítését, és mellette két lokájja hosszú puskával gyalog levén, elsőben, másodsor is czélban vettek; egy tolmács legény levén körülöttem, ki esmerte Puchámot, vevén eszében, rugaszkodik mellém, s megszólítván, mondá és mutatá meg is az dolgot. Ugyan itt Fráter Pál is seggben öklele egy németet. Itt lövék el taraczkkal Bodó András nevű fejérvármegyei nemes embert is.

Ez napi harcز feles pénzemben telék, mert kinek lovát lövék el, ki maga sebesedvén meg, valaki előmbé jű vala, üres kézzel nem bocsátom vala; és noha az honnan kevés jűvedelmescém jű vala, én azt az hadakra, kémekre és uram dolgai mellett költöm vala, mindazáltal ily méltatlan dolgot cselekedett az fejedelem, ki igen fűsvény vala, hogy az hadak fizetésére kezemben adott pénznek erogatiójáról az arra rendeltetett ember az mely regestrumokat készített és számot adott, abban az midőn az említett dologra lött erogatiókat is inserálta volna, melylyel csak azt akarta megmutatni, hogy mind uramhoz való hűségemből, s mind magam böcsületemnek s az hadaknak való kedveskedéssemnek szeretetiből tisztességes erogatiókat tettem: látván hogy sokkal superálja az erogatio az introitust, attól félt, hogy én azzal contentátiót kívánok, melyre nézve keresztekkel megjedzette,

és az komorniktól azt izente, hogy azok nem ő parancsolatjából való erogációk voltak, s nem acceptálja; mely sorditiesen nem kevésbé busultam.

Más nap azért, megvirradván, ismét az ellenkezés elkezdett, de többször harcra nem jött az ellenség derekason sánczából, mert mind az lengyelországi segítséget várta, kinek jüvetele felől hirem érkezék; és Dániel Jánost, Fráter Pált, Csomaközi Boldizsárt elejekben küldém az velem levő hadnak derekával, magam kevésel maradván; kik Tótujhelynél qvartirmestereket tanálván, elfogdosták, levágták, de szaladván el is benne, hírt vittek az Lengyelországból jüvőknek, kik viisszaszaladtak, s fel kellett kerülniek Morvára, s az Fejérhegyen jüvének azután által. Ez helyen azért tizenegy nap és éjtszaka oly kevés haddal, melyben nem volt 5000 emberem, miglen pedig Újhely felé járt az hadnak nagyobb része, kilencz nap és éjtszaka alatt nem voltam 2000 emberrel, mindenek csudájával az pusztamezőben én, az ellenség pedig sánczban vár és város mellett, csak az kis viz, és ott s akkori száraz időben csak pataknak mondható Nitra vize levén köztünk, s continue egymást nézván, csak jó kiáltás is egyik táborról másikra hallatván, laktunk, minden nap az ellenkezések egymást érvén, és éjtszaka is strázsák, táborok megütésével egymást fárasztván. Voltunk Isten ke-

gyelméből mi szabadosabb állapottal; de az ellenség, ha erdőre ment élést keresni, az tótság ölte, hordotta őket, feles puskás tótság adván mellénk magokat, kiket vendéglettem s fizettem is nekik; ha pedig mezőre jüttek, az katona fogdosta, hordotta, vágta őket; csak sánczok mellett is levén aratatlan s némely kalangyában levő buza s egyéb gabona, szemek láttára hordotta az magyarság. Élnünk kellett hadi mesterségekkel; néha az Jézus kiáltást úgy tripláztattam, hogy az ellenségnek tetszett háromszor is annyénak, mint másszor; néha tüzeket háromszorta s negyedszerre többeket rakattam mint másszor; néha minden tüzeket (hanem csak három helyen keveset hagyván) eloltattam, mintha táborhelyünket elhagytuk volna, az seregeket pedig felültetvén kívül, készen vártam táborhelyünknek megütését nagy csendességben : hol succédált, hol nem; néha éjtszaka visszaloptam hátunk megett levő cselédeink táborára az Fárasztó helyen innen néhány seregeket, kik más nap szemek láttára mint uj segítség úgy jüttek be hozzánk; és több effélékkel.

Itt az török siposomnak Bosó Jánosnak karját általlövék; itt az kurtán öreg dobosnak derekán általmene az golyóbis, még is meggyógyula; itt az sátorocskám hol volt, oly számtalan volt az fülbenmászó féreg, hogy csudálkozásra méltó

Isten providenciájából maradtam meg, fejem alatt ugyan nyüsögve járván, még is ártalmamra nem löttek.

Itt lételünk alatt Puchámmal mind levelek irogatásával, rabok bocsátásával az ellenségeskedés alatt tisztességes katona barátkozással élünk urainkhoz kötelességünk sérelme nélkül; néha nem messze egymáshoz, én is úgy tetteten, mintha csak Kemény Jánostól küldetett ember volnék, izengettünk tolmács által; de az fő generál Gécz, mint parasztból nevededett embertelen humoru ember, igen inciviliter viselte is magát hozzánk mindenekben, etiam praeter hostilitatem. Itt velem volt Kosztándin Sorbán, ki azután havasalföldi vajda lött; ekkor szerdárja volt velünk levő circiter 1000 havasalföldi hadnak, nemigen jó kedvéből vittem vala el, valóban tud is vala félni az puskától, experiáltam nehány casusban.

Midön azért eszemben vöttem volna, hogy az ellenség csak az Lengyelországból jüvő segítséget várná, én is pedig noha immár öt rendben impediáltam ugyan kijüvéseket, de tovább csak az velem levő haddal nem tartóztathatom, és mi helyen megegyezhetnének, ottan az könnyü had mindjárt belém bojtorkodik, és midön azzal vesződöm, az nehéz had is reám érkezik s megvegytettem : annakokáért idején megirtam vala az

fejedelemnek, hogy az engem elbocsátáskori ordinancia szerint Huszár Mátyást az végeken feljűni, és velem megegyezni az mellette levő haddal együtt parancsolná, hogy azt fordíthatnám az jűvő segítség eleiben; mely ha lehetne, hogy az egyezéseket impediálhatnám, merészleném assecurálni, hogy az miatt az armáda miatt többé meg nem busulna az fejedelem; de ha az nem lenne, mihelyt megegyezhetnek, vagy elveszve, vagy tisztességes retirádával hátamon kellenék az ellenséget vinnem alá. Kire válaszom olyan jűve : hogy mig Szendrőnek dolga el nem válnék, addig Huszár Mátyás hadastól onnan nem távozhatnék; és így abban frustráltattam; az mely úton felmentem vala is, hátam megett nem csinálhaték securitást, mert az rendelés szerint Bakos Gábor is utánam nem küldeték, és így az igen nehéz és szoros passusokra azon nyomon hátra szállanom bátorságos nem vala, Vesselényinek is az végckből felszedett hadától félelem levén, annyéra, hogy én előttem az megegyezett derék erő, hátam megett az bevágatható szoros utak és Vesselényi levén, oldalul minden felől az nagy havasok, szárnyra kelés nélkül talán egy láb is el nem szaladhatott volna. Végezém azért azt magamban tizenkettődik napra virradólag, éjjel hogy elszökném az ellenség sáncza mellől; az minthogy ezeket is cselekedém: egyiket, hogy

Bánházi Istvánt néhány kapitányokkal elküldém Galgócz felé ily reménységgel, hogy az Vág vizéig elmenvén, ha valahol az lengyelországi segítséget tanálhatná, próbálná meg; ha azt nem, értettem vala, hogy az palatinus Nagyszombatban menne, valami gyűlést promulgáltatván oda, mely conventiculumban mind tractájok lenne s mind az segítséget oda várnák, hogy netalám valami lesben kerithetnék. Az első felől semmit nem érthetének; az palatinus kicsinben hogy kézre nem akadott, mert eloszolván arra Szombatból és Sempte felé jüvén, az mely csatát bocsátott volt Bánházi, lesben állván, ment reájok néhány fő emberekkel Vizkeleti nevű úr-ember, kiket hintóstól és mindenestől elfogván, ezen való magok kimutatásának hire előltalálta az 'palatinust, és így fordult másfelé. Ez Vizkeletinek hintóját lovastól egy öreget s más egy kisdedet két emberre valót, és mivel azon utjokban kastélyát is felferék, egy taraczkját is az sereg nekem ajándékozta, mely öreg hintó kétfelé eresztős vala, lovastól azután Moldvában vesze, az mint az kereseti volt, úgy is veszett; az kis hintó s az taraczk eddig Vécsben volt, Isten titkában van, mit rendelt azokkal együtt magam javai felől is. Ez Vizkeletit negyed magával az fejedelemhez vüm, elbocsátván az több vele levő ártatlan nemes embereket, az kit Fogarasban

tartának fogva, míg az hadakozás durála, Vizkeleti az fejedelemnek 12,000 tallérokat, az vele levők ki 3000, ki 4000 tallérokat fizettenek; nekem az fejedelem, mint olyan fősvény ember, egyet sem ada belőle.

Másik csatát Nagy Imrével bocsátottam vala az táborról, minekelőtte indulnék az Garan vize mellé mind az Lengyelországból jövő segítségnek elleneállásaért, mind pedig ha arra nem tálna is, netalán az végekből jüne könnyü had, azért hogy véletlenül közben ne vétetném.

Harmadik rendben azon útra, melyre magam is menendő valék, bocsátám Dániel Jánost és Fráter Pált cselédeinkkel, rabjainkkal, és valami nyereség taraczkokkal, ezeket mind három rendbelieket azon estve elinditám, semmit nem aluván egész éjjel, és az strázsákat is mint egyébkor, annyéval is inkább akkor magam ottan ottan járván, hajnal előtt csendesen csak az velem maradott részét az hadnak felültetém, és úgy virradánk meg az ellenségnek ellenében szinte.

Lásd itt az Istennek csudálatos cselekedetit, az ki az kétféle ellenségnek intentumát úgy vezérlette, hogy azonegy éjjel azonegy útra mindenik egymás mellől el akarjon szökni, avagy állani, noha mindenik külön végekkel, egyik is az másiknak akaratját sem nyelvfogásból, sem különben nem tudván. Úgy vagyon, estve sok-

kal megtöbbüle az ellenség táborának tüze, és éjjel az sánczhoz, az mennyire lehetett, gyalog is közelítvén, sajdítottam mint valami szekerek zörgésének és lovaknak lassan alattomban hajtásának jelenségét, de mire vélni nem tudhattam. Kezdvén azért világosodni, hát ime az ellenség is sánczából szekereit kiállítá, seregeit is aszserént, hogy világosodván, indulna azon utra, melyre én is akarok vala. Ekképen látván azért egymást, én örömet elöttem bocsátom vala őket, de már háta megé nem lehetett maradnom, mert seregeimnek harmad része alig vala velem, az többit és az cselédet már elől elbocsátottam vala : az ellenség is látván arra rendeltett indulásomat, seregeit fordítá, és mind betakarodék sánczában, én is ellenében által megtelepitem seregeimet, tettetvén mintha ott akarnék maradni; ebben telék circiter két óra.

Az említett helyen lételünk alatt történének ilyen dolgok is. 1. Hogy midön tractálnának az német főtisztek arról, hogy reánk jünének és megharcoznának, ne bajoskodnának az mi fárasztásunkkal és nyughatatlankodásunkkal, az morosus general Gécz azt felelte : örömet cselekedném, úgy mond, de nem tudok mit mivelni nekik, mert éjjel nappal lovaik nyeregben vagynak, s az mint már nehányszor experiáltam, ha harczolni akarok, csak elrepülnek, elszéledve vagy-

nak; én kutya nem vagyok, úgy mond, hogy nyomokon széljel erdőkön, mezőkön kergesem : mert az én seregeimnek nem szabad megoszlanio; s ha nem kergethetem, megint mindjárt rajtam vagynak, az mint immár Kassától fogva láttátok. Ezt jó német tisztviselő rabjaink referálták. 2. Vala egy személyében elhiresedett, azelőtt vitézi nevet viselt Német Márton, ki akkor böszörményi kapitány vala; ez igen részeges, eberkölsü rossz ember, akkor is részeg levén, semmit sem tudott abban, mikor az tábor megindult seregestől, bevonván magát valami házbán, másodnap ére el, szerencséjére az ellenség is eszében nem vette. Ezent kevés nappal azelőtt Helova felé küldöttem vala csatára, s valami borokat vivő szekerekre tanálván, azokat verte fel, az hordókra keresztülülvén eldőltilig ivott; semmi dologban böcsülettel nem tudott szolgálni az részegség miatt, és az mint élete, azután 1653-ban Moldovában kozákok miatt Suczva alatt úgy lön veszedelme is részegen. 3. Ily tréfás dolog is esék, hogy egy kurtán az német sánczához nem messze neki telepedvén gabonát csévelt, túl megkerülték s lóra nem kaphatván, ott megnyomták, sietvén vele hogy meg ne segíthessék, maga lovára ülteték, fékemplőjét leforditván, annak végét egy német fogta, s három avagy négy előtte; im ez megesszmélvén magát,

hogy nem egészséges helyre viszik, az lova kantárát, az kötőféket az lova fejéből kiteszította, s pofáján az lovat megütvén, vissza úgy elhozta az ló, hogy térítést is nem tehettek rajta az németek azután; ekképen békével eljűve.

Ez állapotban voltak velem jó böcsületes kapitányok, azok közt Bocskai István, kinek is noha ezere vala, és titulusa szerint csak mezei kapitány vala ez hadakozásban, megtetszik vala az vele született generositás, jó emlékezetű eleinek nyomdokát követvén mind tiszta magyarságában, mind elégséges vitézi bátorságában, hűségében, de minden rendekhez böcsülettel való maga alkalmaztatásában, hűségében, és minden hadi nehézségeknek, sok kárvallásinak csendes békeséggel való szenvedésében is; az ordináncziáknak megtartásában pedig oly engedelmességgel viselte magát mindenekben, ha miket parancsoltam, hogy paraszt nemből álló sok hadnagyk, kapitányok voltak nyegédesbek. Ugyanis mind strázsaállásokat, csatákat ha csak közemberekre bízam volna, száma nélkül vesztettem volna el az dolgot, de az strázskákat mindenkor minden személyválogatás nélkül kapitányoknak kellett állani, magam pedig sokszor egész éjjel is fenn levén, jártam őket; hogy pedig ha csak egyszer is magam meg ne látogattam volna, azt semmi szükséges cásusban el nem mulattam.

Az mint pedig hátrébb is említém, hogy az fejedelmet tudósítottam idején minden szükséges dolgokról, és maga tötte az fogyotkozást, sem Bakost, sem Huszárt nem bocsátván utánam; reménykedett pedig mind magamat elbocsátásomkor, mind írott instructiójában, s azután is minden leveleiben Istenemre, lelkemre kénszerítván, hogy mint szemem fényét, úgy oltalmaznám az kezem alatt levő hadat, mert az megunakozott több hadakat Erdélyben bocsátotta haza, maga Kassán gyülesezvén; és hogy vakmerő szerencsét ne próbálnék velek, mert ez had ha ruináltatnék, egészen minden dolga elvesztettségben lenne; és midőn megírta, hogy az rendelt segítség utánam nem jühetne, mindjárt értésére adám, hogy avagy reméntelen szerencsét emberi rátiók szerént veszedelmezéssel kellene próbálnom, avagy ha conserválni kelletik az hadat, retirádával hátamon kell alávinnem az ellenséget az fejedelemre, mihelyen megegyez az könnyü haddal: — mindazáltal az maga kárával maga tötte fogyotkozásáért én reám kezde neheztelni, praetendálván, miért hátamon reája vittem az ellenséget, s miért az végek felől való uton, s nem az melyen felmentem az szoros utakon, kiben való akadált hátrébb említettem. Azt is praetendálván, hogy megírta legyen nekem; mely levelek nem is penetrálhattak hozzám, ha-

nem azután való esztendőben másodszori felme-
netelünkben egy Báth nevű mezővárosbeli sze-
gény ember által kilencz holnap mulva, mert az
ellenség miatt nyavalyás hozzám nem jühetvén,
földbe ásta, rejtette, ellenség kezében még sem
juttatta az leveleket; melyet praesentáltam is az
fejedelemnek, megbizonyítván abból is méltatlan
kedvetlenségét, s commendálván is az szegény
embernek hűségét; de azért az nagy fősvénység
csak egy talléradásra is nem bocsátá, hanem
maganéból adék az embernek néhány tallérokat.
Ez alkalmatossággal azért megteljesedék rajtam
amaz köz s igaz mondás : hogy az nagy emberek
kedvességek igen nyúlháton jár; mert annyéra
jutottam vala, hogy annakelőtte én nekem más-
sal iratni nem igen szokott vala az fejedelem,
hanem maga kezével; de már csak cancellisták
által kezdett vala iratni; kiből is vettem eszem-
ben, hogy megrágta legyen az eb az szíját, mint
szokták mondani paraszt magyarúl; mindazáltal
tudván, hogy nem lehet elnyomattatni az igaz
ügynek, mihelt az dolgok világra mennek, én
az én hűségemet megtartván, szorgalmatoskodá-
somban is hátra nem állék annak határaig. Oh
nagy méltatlanság, és fejedelmekben levő nagy
háladatlanság!

Hogy azért térjek az materiára : midőn egymást nézve az ellenséggel valami időt töltöttünk volna, egykorban az ellenség csak resolválá magát, hihető, látván is nem lenni derék erőmet, az megirt okokból hadaim megoszolva levén, s dobokat ütven megindula azon utra az Nitra mellett alá, az melyre nekem is vala szándékom, több hadaim pedig elől is mentenek vala. Én is mellesleg vele azon völgyen ellenkezdegelve megyek vala, de harczot próbálni nem vala bátor-ságos, mert az ellenségnek gyalogja, lövészerszáma, szekerei és minden jó apparatusa vala, nekem pedig semmi gyalogom, semmi haszonra való lövészerszámom valami nyert tarackkocskákon kívül, de azok is minden eszközök nélkül valók, lovas hadaimnak is nagyobb része másfelé; menvén azért ideig ekképen, de az völgy szorulni kezdvén, az hely kénytelenségből meg-

harczolásra kényszerít vala. Ordinancziákat adván azért valamennyire szaporábban való menetelre, megelőzém az ellenséget, és hátuljáró seregeket rendelvén, az hadakkal előttök nyomakodom vala, és így ugyan jó ideig menvén, az hagyott helyen Fráter Pál és Dániel Jánosék az cseléddel megvártanak; kikkel megegyezvén, mivel már az ellenség jó távol maradott volt, mint olyan nagy hévségben annyi utat tevén, reménlem vala, hogy meg fognának szállani; én is azért megtelepedvén, de zsákmányra az hadakat kiosztani nem engedvén, valami zöld ágakat támogataték fel, kinek árnyékában mind enni, mind pedig fáradságom után pihenni akarok vala; de ahoz nem is kezdhelvén, látám nagy pornak felvetődését, és egy szolgámat nyargaltatám fel ott közel levő egy nagy hegyre, hogy nézze az port és az ellenséget, én pedig az árnyékból vigyázom vala az legényt, ki mihelyen felérkezők, alig állapoték meg, ottan fordítá az ló száját, ki-ből általértém, hogy az ellenség jűne; és alig érkezék hozzám, ottan jűvének katonák az hátuljáróban rendelt kapitánytól is, Csomaközi Boldizsártól izenvén, hogy mikor ő jű, az ellenség is utána nyomakodik, ha megáll, amazok is megállanak, de harczhoz rendelt seregekben vadnak; én is azért az velem levő seregeket ujobban rendben állatám, mintha harczolni akarnék, az cselé-

deket pedig és terheinket azon előbbi vezérekkel megindítám.

Elérkezvén azért az hátul járt seregek, utána az ellenség is, midőn látná készen állásomat és várásomat, az is megállapodék, nekem az hely használván, mert berkes vala, és az ellenség nem láthatja vala jól seregeininek mennyiségét, sem az cselédeknek takarodását, és így csak egymás szemében nézve, de egyik fél is másikban kapni nem merészelve állánk mindaddig, miglen jó messze haladásokat cselédinknek gondolhattam; azután hátulja az seregeknek megindula alattomban, azután magam is; az ellenség az én táborhelyemre szálla, nyereség gyanánt tartván az német hadi regulák szerint: én pedig azon nap mind az megirt akadályok közt, és hévségben is Privigyétől szintén Tapolcsányig mentem az Nitra vize mellett. Itt megcselekedtem, hogy szemben álló és minden szempillantásban harczot váró két fél seregek közt lovamról leszállva, egy kicsin árnyékban Isten segítő s biztató ereje által, minden félelem és rettegés nélkül eleget aluttam, s felserkenvén, azon állapotban tanáltam mind két félt mint lefekvésemkor: iedtemben nem ugrott ki szememből az álom.

Másod nap azért az arra rendelt strázsák meghozák hírét, hogy az ellenség is megindult volna, de az mely utat felvettek, az Galgócz felé

járó országútja; én is azért nem sieték az indulással, hogy böcstelenül ne lenne az ellenségtől elválásom. Ide érkeztenek vala pedig Bánháziék is Vizkeletiékkel, kik felől hátrébb emlékezetet tettem vala, és azok miatt is vala mulatozásra okom, de ime az kalauzok is, kik nem szinte jó akaratjokból ugyan hanem hozattak vala hozzám, de tettetik vala hozzánk hivségeket, evangelicus emberek is levén; de árulóink voltak, mert az ellenségnek teljességgel más útra való szándékát hitetik vala, az melyre pedig mi menendők valánk, teljességgel minden akadály nélkül való jó tágas útnak dicsírik vala; azonban meghozák, hogy az ellenség eltérvén az felvött utról, egyenesen reám fordult volna, harczra rendelve hozván seregét, az mint hogy arra az utra nem is egyébért indult volt, hanem hogy tágasb levén az hely, rendesebben hozhatná seregit reám. Végezem annakokáért azt magamban, hogy csak közel várnám, és akkor állanék által az Nitrán, szintén az táborhelyemnél levén az általjárója, holott az seregek folyvást takarodhatnak vala, s azontúl térség látszik vala, ily reménységgel, hogy ha utánam ereszkednek, alól, feljül partos helyek levén, az egy általkelő helyen rendesen nem fogná hozhatni seregeit egymásután, költözve pedig az mennyi nekem való volna, bocsátanám által, és

azzal megütközvén, az többi nem fogná jól segíthetni, s szerencsés harczocskám lenne. De ime hát azon általköltöző helyen túl mindjárt egy mély sáros vizér-szakadék volt, kinek igen szoros és mély általköltözője; midőn azért késedelmzném, Dániel János jelenté, hogy az ő seregebeli legények igen alkalmatlan helyet mondanak előttünk lenni, melyet hamar megvizsgálván, úgy is tanáltaték; sieték azért az seregeket megindítani, minden zászló alól bizonyos számú katonákat válogatván, az kapitányokat seregekkel elbocsátám, ezek eleiben Gerendi Istvánt és Jancsó Istvánt, jeles két vitéz hadnagyokat rendeltem, magam is velek maradék, miglen az ellenkezést megindítám, akarván mentől jobban tartóztatni az ellenséget, hogy azalatt az költözés lehetne : de az ellenség nálamnál jobban tudta azon helyeket, és eszében vevén az én nehéz költözésemet, szorgalmatosan kezde rajtam termeni, és az német szokáson kívül is az lovas regimenteket ugyan habukolva reám hozni, és noha az mint lehete, akarják vala tartóztatni az mieink is őket, de elnyomattatván hátat kelle adniok. Én is azért hátra szorulván, gondolám azt, hogy ha szaladva futtatva megyek, meglátván seregeim, azon megrémülnek, és confusiót kezdek szerzeni; csak harmad magammal azért külön szakadék, és feljül

kerülvén menék által az vizen, arra fokadván ki, holott seregeim az sáros eren költöznek vala; az több ellenség is látván azoknak megszorulásokat, más felé vőnek magoknak utat, és noha siettettem igen az költözést, de mégis három sereget utól érvén, azokat az sárnak ugratták, s hullattak vala el is valahányat benne, de túl az sáron velem levő egy compánia puskást és más lovas compániát gyalog szállítván, azokkal ellövöldöztetem az üző németiséget, és így succurálván, s túl az seregeket harcznak fordítván, kezdetödvén ez dolog reggeli 8. és 9. óra között, tarta estvéli hat órakorig azon egy passus felett való veszekedésünk; noha ők általjüvén felesen, innen meg visszavertük, már annyéra vala az dolog, hogy azon az sáron gátot is kezdetek vala csinálni, de szintén ott levén egy berkecske, abból az puskásokkal elverettem; lövő szerszámokat is az tulsó partra vonyatván, az ellenség többet száz lövésnél tétete reánk, de az Űristen kegyelmes gondviselése által az egész napi veszekedésben is tizennégy emberünknel nem esék több el, az ellenségben pedig feles hullá el; és elállván rólunk, visszatére azon passusnak tovább való ostromlásától, és táborhelyt keresvén magának, megszálla. Én is szemek láttára seregeket rendelvén, ekképen válám meg tőlök, és Gimes vára alá későn sütétben szállék, hagyván hátra azon

Nagy Imre mezei kapitányt, kit azelőtt elküldöttem vala az Garan mellyékére, és az veszeke-désünkön jelen nem vala, hanem az úton tanált vala elől.

Ez dolog szombatnapon vala, s valóban nagy busulással juttatta eszemben az lelkiesme-ret az szombatnapi bornemiszaságnak fogadott böjtjének megszegését, melyet cselekedtem ked-vért inkább mint szükségért, az mint hátrébb említettem; mely hasonló dologban mint az szentírás is, úgy magam példája is tanít mind egyebeket, mind kiváltképen gyermekimet.

Vasárnap reggel lövések hallatának taracz-kokból; nem sokára az csatáról Nagy Imre is megérkezék, és meghozá az hirt, hogy az ellen-ség is igen jó reggel megindulván az Nitra mel-lett alá, és nem messze szállván oldaloslag ve-lünk, az lengyelországi régen várt segítséggel megegyezett, és annak örömét lötték. Ezt azért nem vevén tréfára, én is megindulék, és az Ga-ran vizén általmenvén, Léván feljül Báthoz szál-lék, és midőn ott étel felett volnék az tisztvi-selőkkel, szivemben nyughatatlankodom vala, s ugyan onnét Kóródi Ferencz nevü hadnagyot küldék vissza 200 lóval az ellenség állapotjának megtudására; és még el sem oszlottak vala sáto-romtól, izene hirt, hogy az ellenségnek előljá-ró horvát- és lengyelség már az Garannál volna,

holott általjüttem, és velek ellenkeznék; kinek segítségére többeket is küldvén, estig az révet megtartatám; mert az armáda nem érkezett vala el, azok is estvére kelvén visszatérének; én pedig tanácskozáván, némelyeknek vala ily tanácsadások : Szekereinket égetnök el, nyert tarackainkat ásnók el, rabjainkat vágatnök le, és könnyű szerrel szaporán mehetnénk el az ellenség elől. Mások javalják vala, hogy nem messze levén, mennénk az török földére. De ezeket nem követém, hanem örömet tudakozom vala az utat, hogy az visszament utra fordulhatnék háta megé az ellenségnek; de az szoros helyekre nem vala bátorságos vinnem az lovas hadat, könnyen mind utánam mind előttem bevághatván az utakat; hanem Istent segítségül híván, titkos és rendes menetellel éjjel megindulván, mindenütt az végek közt vivém alá az hadakat kár nélkül Filekig; innen kijüvének ellenkezők, annak megüzésére jó ordináncziával Bánházi Istvánt bocsátám, eleiben adván ezen szókkal : Öreg ember, látott s hallott katona vagy, uram, azért bocsátlak tégedet, de csak ahoz való erővel, hogy ne látatnék gyalázatunkra, meg se merjük büzleni; de im azon helynél tovább ne üzzed, mert ha ott nem volna lese, nem bátorodnék, de lesre is akar vinni s tartoztatni is, hogy az armáda közé szoríthasson; azért meg-

üzvén az mutatott helynél tovább ne menj. Ezzel elbocsátám, de félvén, utána küldék még is vagy három kópiás székely sereget, magam várván kimenetelét az dolognak. Mihelyt egybenérkezének, látám mindjárt, elaránzáam roszt végét; mert az mint megmutattam vala, onnan az lesből megsegítetvén (minthogy az ordinancián kívül üzte volt) az ellenkezők, megfordíták az mieinket, és az utánok küldött kópiás seregekben arczczal ütközvén, azok is semmi próbát nem tehetének, hanem ők is megfordulván, igen lecsapkodának benne, magával is Bánházival lova elesvén, elfogák. Ezt látván, valahány seregeket az Ipoly vizén általindíték, mintha hátul akarnám venni, s az vár utjától kirekeszteni őket; így tágitám meg az üzést, mert különben épen az hidig, melyen általmentek vala, vágják, az Ipolynak is ugratják vala őket. Az vén vitéz ember így veszté az dolgot, az ordinanciát általhágván, csak ily okból : hogy némely nyalka hadnagyocskák és katonák kezdték orczázni, hogy nem merészlené megüzni őket; noha először mondaná ugyan, hogy az ordinancia nem engedi, de végtére megszégyelvén magát, mond : no barátim! nekem sem több benne, ám lássátok, el merek oda menni az hová ti, megmutatom; így esék az dolog, amazok hamarébb oda hagyák nyavalyást.

Minthogy azért immár az fejedelemnek megirtam volt mind alányomatásomat s az ellenségnek is jüvetelét, mind pedig azt is irtam vala, hogy elbágyadtam s megbetegesedtem is, és tovább semmiképen az hadakra való gondviselést nem continuálhatom, küldene azért mást, ki gondot viselne, és az megfáradott hadat is ujitaná: (Úgy vagyon, az sok nyughatatlankodás is igen megfárasztott ugyan, de az nem annyéra kényszerített, mint az fejedelemnek megidegenedése miatt való méltatlanságom, felette igen megháborodásom annyéra megkedvetlenített vala, hogy noha lelkemesmereti és az böcsületnek szereteti arra nem bocsátott ugyan, hogy valami illetlen cselekedettel magamat megmocskolnám, mindazáltal azt eltökélttem vala, hogy valedicálnék minden szolgálatjának.) Szendrő tájékjára azért aláérkezvén az Bodva vize mellé, oda érkezének előmbe Bakos Gábor öszveverődött hadával, Bornemisza Pál más részhaddal; Huszár Mátyás pedig Szendrő alatt vala még valamely részhaddal, kinek, mint hátrébb irtam, velem kellett volna jüni, de elmulaták: ezekkel azért meg egyezvén, az hadi vezérséget assignálám Bornemisza Pálnak, ki is nekem igen kedves, köteles, együtt nevedett atyámfia vala, és egyébiránt is én főkomornik löttem volna, ő pedig udvari kapitány és mezei generális, idösb is vala nálam.

nál; de beteges legény lévén, az fejedelem mellett volt gyakrabban, hanem én viseltem az hadakozásnak terhét. Köszöntvén azért egymást, mondtam : Örülök, édes kedves atyámfia, érkezéseden, hogy helyettem nem más valamely idegent, hanem ily kedves atyámfiát küldötte az fejedelem, az én részemről; de ellenben magad részéről szánakozom, mert az minemű erőben látlak, ez magyar hadaknak szokások szerint való bajlakodása miatt, nem hiszem csak mi ideig is continuálhassad az dolgot, mert látom még csak roszaságokért is az megszidogatást tolmács által kell végbenvinned köztök (mert szegény az betegeskedés és erőtlenség miatt torkában csak sivákolt, jó nyersen nem is szólhatott), kevényem azért Őristen boldogítsa forgolódásodat. Ő is szegény szeretettel köszöntvén, azután deplorálá megszomorodott állapotomat, s mint jóakaróm, abban vigasztala is.

Ezek így meglevén, hogy concludáljam ebbeli utamat mégis egy próbával, elhivám Bakos Gábort, és egy szép csatával visszatérék az ellenség eleiben, az kit tudok vala utánam nyomakodni; s úgy menék, hogy hajnalban Rima-Szombathoz érkezém, és az mezővárost körülvéttetém, mert hírem olyan érkezett vala, hogy Vadászi Pál és többek az ellenségnek mezei könnyü hadai oda érkeztenek volna, mi utánunk sietvén, mindenütt

pedig megelőzván az palatinus parancsolatja is, hogy minden végbeliek, nemesség és parasztság rajtunk lennének, de Isten kegyelméből nem árthatának. Úgy is volt ugyan, hogy eljűttenek volt, de hírek érkezvén az hadak megegyezése felől, s talán az mi indulásunk felől is, azon éjjel kiszöktek az városból, hanem maradván ott néhány részegek az ellenségbeliek közül, azokat megfogdosók, és így bizonyos nyelvet kapánk, hogy az derék armáda Fileknél volna, s az birák előadák az Puchám parancsolatját is, melyben őket kénszeríti élésszerzésre az armáda számára harmad napjára az mi oda érkezésünk-től fogva, kinek már csak azon és az második nap hívja vala; az leveleket is azért kezemhez vöm, és az rabokat is elhozatám : mi is csak ezzel visszatérénk.

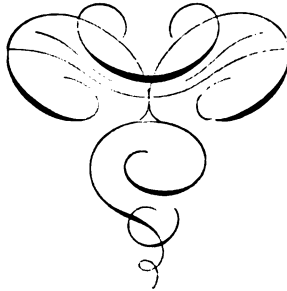
Elhagyván azért az seregeket bizonyos helyben, estve magam néhány lóval Szendrőhöz menék, és ott találám Bornemisza Pált és több tisztviselőket az hadakkal; s hát már is Borne-misza Pál, az mint megjűvendöltem vala az megegyezéséskor, igen megbontakozott egészséggel van; megmondám azért az dolgot, és intimálám, hogy az obsidiót solválná, mert ha ott éri az ellenség, minden munitiójokat elnyeri, magokat felveri, mert nincsenek oly erővel, melylyel resis-tálhassanak az ellenségnek. Én azért oda ha-

gyám őket, és az fejedelemhez menék igen kedvetlen állapottal, kit Tokajban találék, s csak igen izetlenül láta; én is nem hirtelenkedém az derék dolognak megmondásával, akarván elsőben experiálnom okát az reám lött méltatlan neheztelésének; és fél napot mulatván, másodszori audientiában fokasztá ki egyiket : hogy miért hátamon ellenséget hoztam reá; másikat : hogy megirta legyen, ha alább kellenék nyomakodnom, azon jünék, az melyen felmentem. Az első diluálám könnyen az maga sok obtestatióval lött instructióinak producálásával, hogy ne szerencséltetném harczadással azt az velem levő hadat, mert az veszvéen, minden dolga veszne; másikat, hogy az rendelés szerént fel nem küldvén sem Huszárt, sem Bakost, maga tette az fogyotkozást magának, mert ha eljüttek volna, fejemre vöttem volna : Isten után az az armáda ruináltatott volna. Az másodikat is könnyen diluálám mind az utaknak alkalmatlanságával, szoros voltával, s mind hogy nem jutott kezemhez az az levél; mégis azért látván, hogy nem bene contentus, és hogy kisebbnek gondolja az dologot annak valóságánál, utoljára mondám : Én Isten kegyelméből instructióm szerént mint szemem fényét, úgy oltalmaztam az kezem alá bizattatott hadat, hogy mind annyi próbák közt is hatvan emberét el nem vesztesztet-

tem, de higye bizonynyal, azokat conserválván oly ellenség előtt jöttem el, nem árnyékomtól, s nem gyermeki észből, sem asszonyemberi félelmességből megiedve, sőt miglen módját láttam, mindenek csudájával való próbákat tettem, olyakat, az minemüeket ő nagysága minden táborával meg nem kísértett; jöttem azért olyan ellenség előtt el, mely maholnap ő nagyságát személye szerént fogja megkeresni. Ezt kimondván, nem vevé tréfára, kapni kezde kétfelé, és szorgalmatosban, haragját felejtve, kezde kérkedni tőlem; s kivévén kebelemből az Puchám levelét, megmutatám, s minthogy természete szerént az fejedelem az jó szerencsében mindjárt eleválódni, az ellenkezőben pedig alterálódni szokott vala, bezzeg én velem különben kezde tanácskozni, és az Tiszát általhidaltatván, Tokajnál is nem bátorkodni. Azonban Bornemisza Pál is megizené, hogy elszálltak Szendrő alól, én is pedig mint megháborodott elméjű ember gyakrabban szállásomon heverek vala, tettetvén betegedésemet, és csak híva menvén udvarhoz; az alatt elérkezék az ellenség szinte Szerencsre, sőt Tarczalig az előljárója, mely az én böcsületemet úgy helyre állítá, hogy nagyubb tekintetben kezdék lenni, mert az fejedelem minden hadával nem meré az sárt megállani még Tokajnál is, hanem az Tiszán általszálla Rakomazhoz, taná-

csot tartván pedig, ugyan én inventióm lön, s javallák azután mások is : hogy ha mindenestől általmenne, az Tiszán túl való föld és városok mind az ellenség kezéhez jutnának, azután az Tiszán általkelvén, az hajduság is mindjárt övéi lesznek, s Isten tudós benne, Erdélyben is, ha maradhat-e meg. Azért egyik része az hadnak maradna az Tiszán túl, az ki annak az földnek színét conserválná; és ha az fejedelem után akarna menni, az Tiszán általköltözést az fejedelem túl, imezek innen impediálnák, s nem is merésznél az ellenség is háta megé hagyni az Tiszán túl való hadat. Ez igen tetszék az fejedelemnek; ezt én oly reménységgel tanácslom vala, hogy Bakos Gábort hagyná az hadakkal, de szép szóra vevén az fejedelem az dolgot, ezen szókat mondá : Én, úgy mond, sem Bakosra, sem másra az Tiszán innen levő váraimat, javaimat, s ez darab földet nem bizhatom, hanem ha kegyelmednek egészsége szenyvedné, s elmaradna, úgy Bakost és többeket is rendelvén kegyelmed mellé, magam az Tiszán túl várnám meg az erdélyi hadakat, különben által is nem megyek. Látván azért mind az rajta levő nagy szükségét, s az közjót is meggondolván, s egyszersmind azt is, hogy reám szorulván azelőtti rajtam tött méltatlanság után, maga kényszerítetik böcsülete-met helyreállatni, reá kelle magamat írtnem.

Ekképen az mellém rendelt hadakkal Liszkához szállék, az fejedelem által az Tiszán Rakomazhoz, és így az két táborról jártatjuk vala az űcsákat az ellenségre; ez alkalmatosságban lövék meg Szarka Albertet, mely sebben meg is hala, fejérvármegyei nemes ember de udvari katona is vala, Zombor és Tarczal között.

Vala egy Kassai István vén ember, kinek eszének nagy tulajdonitása vala, expertus ember is vala, kiváltképen az jurisprudentiában, ki felől emlékeztem hátrébb is (303 l.), ez az fejedelemnek legintimusabb, hitelesb embere, kinek tanácsán jár vala, de igen gonoszlelkű ember vala, és az ő elméje s az fejedelemnek arra hajlandó természeti miatt sok emberek nyomorítatnak, károsítatnak vala meg, törvének színe alatt; igen austriacus ember is vala, és már ez hadakozásnak alkalmatosságában kezdett vala is declinálni állapotja, mivel mind fávörát az austriai házhoz s mind félelmes pusillanimitását experiálta vala az fejedelem, de ily hitetlen fös-vénységét is : hogy portára kelletvén küldeni bizonyos summa pénzt, az ifiu fejedelem által kéretvén kölcsön, kötvén is lónai udvarházát és jószágot érette, denegálta, noha ez gonosz embernek az fejedelem alatt oly continuus szüretje

vala, hogy azáltal nagy kincset is congerált
vala, úgy hogy akkor senki Erdélyben pénze-
sebb ember nem vala; megmutatá azért hűségét
és szíve állását az szükségben, s noha már
ezeket az fejedelem is benne megesmerte vala,
mindazáltal valami békeség tractájára is levén
hajlandósága az fejedelemnek, arról való ta-
nácskozásra kihivatta vala, de megérezvén az
ellenségnek kanócza hüzit, beteggé tőtte vala
magát, és Rakomazon ő is fekszik vala, és despe-
rálván az fejedelem állapotja felől, alig várja
vala, hogy Kolosvárat kapja, az holott szokott
vala lenni residentiája. Noha sok jószágokat,
udvarházat bir vala, de az fősvénységnek sordi-
tiese nem bocsátja vala künn földön lakását, ha-
nem az várasban városi takarossággal, kevés
cseléddel sobrákul él vala, annyéra, hogy neki
egy kocsisán, fellajtárján, szakácsán kívül s
lovászán, több fizetett szolgája nem vala, hanem
az deákok valának lovas legényi, csatlósi, inasi,
és minden szolgái; noha pedig az cancellárius-
ságnak is tisztit, jüvedelmét birja vala, de mivel
az az állapot küljebb terjeszkedést és böcsüle-
tes udvar s asztaltartást kíván vala, azért sine
publico titulo viseli vala, hanem csak az tanácsi
és itilömesteri titulussal él vala; mert az itilö-
mesterségből terjeszkedés nélkül való nagy szü-
retje vala, az peres felektől sok adományi, mert

hatalmas mester vala, és mindenik féltől az jüvedelmet felveszi vala, kik hozzája menvén, mindeniket ieszteni s tanácsolni, de gyakrabban s kiváltképen fiscussal megbékéltetni szokta vala őket, magának s fiscusnak haszonhajtással, az pereknek pedig nagy romlásával; experiáltam, nyilván való igazságom mellett peremnek szinte végső nyereségét manuteneálván, hogy az peresemnek sok adományaért szemlátomást elfordította vala, azután nehány esztendeig az ő halála után érvén végét. Ezen embernek ily dolgát is megtudta az fejedelem : hogy midőn az hadi expeditionnak elein valami progressusát az fejedelemnek értette, akkor szomorkodott, midőn declinált szerencséje az fejedelemnek, akkor nagy öröme volt; és az fejedelemasszont s ifu fejedelmet injuriose illudálta. Nem csudálható benne ez sordities, mert születése hozta, levén egy kassai erszénycsináló embernek gyermeke, csak az deákság és prokátorság után promoteáltatott volt, mint szintén Bethlen Gábor idejében is egy Pécsi Simon cancellárus, de akkor az fejedelem birodalmában legnagyobb ember volt, az ki is Pécsen egy szöcs fia volt, deáksága után igen nagyra ment ember vala, de ez nem vala bezzeg ehez hasonló sordidus ember, hanem uri módon viselte magát mindenekben, és mind hadi, mind országos és törvényes dolgokban, tractákban

expertus ember vala, s igen tudós mind theologiában, mind egyéb arsokban, deák, görög, zsidó, kaldéai nyelvekben, és mint Kassai István Rákóczi Zsigmond mellett először csak paedagogusa levén fiainak, úgy Pécsi Simon is Bocskai fejedelem mellett forgott ember volt, de religiójában az judaismust követte, igen sokakat corruppált volt is Erdélyben s kiváltképen Udvarhelyszékben, végre roszul is lön az miatt is dolga. De az fejedelem mellett igen veszedelmes, és sok törvéntelenségekre ingerlő tanácsló ember volt, ő inventiója volt az honesta custodia, kiben maga nyaka szakadott azután, mert az fejedelem gratiájával abutálván, anynyéra felfualkodott volt, hogy az fejedelmet is már contemnálni kezdvén, és minden előmenetelit magának tulajdonítván, az fejedelem is, mint virtuosus ember, nem szenvedé társot, hanem megfogatá, és az maga inventiója szerint sub honesta custodia néhány esztendeig Kövárban fogva tartatá, és noha törvényt reája nem láttak, mindazáltal minden javaitól priválá, elkésőre kezesség alatt elbocsátaték, szent-erzsébeti jószágá megadaték, de határán kívül járni szabad nem vala egész holtáig Bethlen Gábornak. Ez birja vala Radnótot, Bándot, Szent-Pétert, Szent-Mártont, Szent-Erzsébetet, Balásfalvát és többeket is. Lött pedig megfogatása ily alkalma-

tosságokból: 1) Mert római császárral való első tractatusban, hogy császár 40 ezer tallér gratiát conferált volt neki, ki miatt hogy faveált legyen oda, olyan suspicióban incurrált; ezt az fejedelem megtudta; noha úgy hallottam, hogy magát azzal mentette legyen, hogy maga az fejedeleme- nek értésére adta volna császár azbeli oblatióját, s engedelme- ből acceptálta. 2) Mert az mint hátrébb (38 l.) említettem, Fridericus *) cseh király segítségére bizonyos hadakkal expediálta volt az fejedelem, oda levén Kornis Zsigmond és Bornemisza János is, s studio hogy elprocrastinálta legyen az harczra érkezését, azzal is vádol- tatott, s amott az ellenség triumphált. Ezen közben Erdélyben haza kéredzvé, Váradon feje- delem parancsolatjából megfogattatott; Bethlen Gábor halála után lött változásban esmét kez- dett vala lábra kapni; de ottan succedálván Rákóczi György, az ország statutumi szerént propter judaismum convincáltaték, s megfogatta- taték, mindenétől ujobban priváltaték, s noha kételenségből azután convertála, s el is bocsáta- ték, de szent-erzsébeti jószágá csak 75 ház jobb- ágygyal restituáltaték conditiókkal, munkálód- ván az zsidó bibliának magyarra fordításában hala meg is.

*) Későbbi kéz kitörölte a „rebellis” szót.

Kassai Istvánon is alig ha nem esik vala valami, ha az hadakozás alatt ne haljon meg. Mindkettőben megmutatódik vala amaz mondas : *Asperius nihil est misero, dum surgit in altum.* Az említett Kassai István én nekem nem vala jóakaróm, mindazáltal az említett occasióban reám szorulván, sokat reménkedett, kérjem haza az fejedelemtől, ekkor mutatván tökinék is állapotját, hogy megsérült volna, és beli alá járna; s ugyan én kérém haza is.

Térek azért az dologra : midőn ez dispositiót az ellenség eszében vötte volna, nem merésze egyik tábor után is fogni, Szerencsnél is mulatni, hanem hátra szálla Szikszó és Aszaló közt, az Bársonyos mellett sánczban vevén magát; én is pedig Szerencshez szállék, és azalatt Ibrányi Mihály is érkezék az hajdu hadakkal, és szállott az Tiszán túl Lucz nevű helyhez, az honnan hogy feljöne, és velem megegyezne, nehányszor hivatám, sőt az fejedelem is nehányszor parancsolá, de az ellenségnek közel lételét érezvén, az Tiszát és Ónod tájékját nem akarja vala messze hadni : ennek az fejedelem igen nagyot tulajdonít vala, mert valami rokonsága is vala hozzá, és együtt nőtt s élt ember is volt vele, de bizonyára csak egy hajdu hebehurgya és szós ember vala, noha váradi vicekapitánságra promoteáltatott vala, de ott is szégyent valla az

szalontai harczkor, kiről hátrébb emlékezet van (274 l.). Erre én az fejedelemmel ugyan piron-
gató kemény szókkal is irattam, de addig halo-
gatá, hogy az ellenség is megértvén ugyan az én
szerencsi földvárnál lételemet is, igyekezik vala
reám jüni, de azonban nyelvet fogván az Ibrá-
nyi hadából, minden állapotjának végére ment,
mind az helynek alkalmatosságának, rossz vigyá-
zásának, és tölem is távolykán lételének; gon-
dolta, hogy ahoz könnyebben juthat, és így
lovas hadát neki válogatván, az második generál
Puchám személye szerént az német lovas had-
dal, amaz híres vitéz ur Zriny Miklós az hor-
vátsággal, Barkóczi László az Lengyelországból
jött haddal, mely lengyellel magyarral egyveles
vala, Vesselényi Ferencz is az végbeliekkel reá
menvén, egy hajnalban az strázsának hátán men-
vén be, felverék, felest levágának, az többit, kit
Tiszának ugratának, s kit elszélesztének az haj-
dukban, levén valami székely gyalogság is mel-
lette, azokba is kevés szalada el; mely dologért
halált érdemel vala. De azonban én is udvarhoz
menvén, de még előbb Ibrányi az szaladóból oda
érkezhén, Serédi István így jádza meg, mond-
ván nekem : Sógor, van-e szükséged jószágra és
aranyra ? Mondám : Igen is volna. Monda :
Menj el, és veszed el az hadadat, mint Ibrányi,
s mindjárt adnak, mint Ibrányinak jó falut és

nehány száz aranyat ada az fejedelem, elvesztvén az hadat, s panaszolkodván maga sok kárt-vallásáról; de, úgy mond, külömben ne remélj adománt.

Ez nyereséggel azért az ellenség is nem mulatoza Aszalónál, hallván az erdélyi hadaknak is érkezését, hanem hátrébb szálla Szendrőhöz, az fejedelem is Hernád-Németihez, én pedig Gesztelyhez, az holott meg is betegedém vérhasbeli nyavalyával, kiben nyolczad napig fekvém, lóra nem ülhetvén, de Isten után egy Ascanius nevű doctor curatiója hamar segíté. Ez betegségem alatt hozának nekem olyan hirt : hogy az ellenség Szendrőről reánk akarna jüni, melyet tartozásom szerint megizenék az fejedelemnek, s nem vövének tréfára, tanácskozáék az dolgról, és végezték azt : hogy Bornemisza Pál és Sulyok István, ki ekkor fő strázsamester vala, az én mellettem levő hadakat felültetnék és kiállatnák, mivel én beteges valék. Hozzám jüvén azért az ordinanciával, nekem lön ily tetzésém, hogy se az hadakat ne fárasztanók, se maga ne fáradna, mivel ő is szegény Bornemisza Pál igen beteges, erőtelen vala; phtisibeli nyavalya már elhatalmazott vala rajta, hurutolt erősen, és az szólást is alig tehette, csak sivákolt torkában; megmondám, az hideg általveri, mert igen hűves szél, késő őszi idő vala; hanem hogy

száz lovas által azt fognám végbenvitetni, az mint azoknak az hadaknak felültetésekkel magok, s még többet, mert ők az Hernádon innen lesznek csak felülve, de én az száz lovast négy részre szakasztván, az minthogy három útjánál az ellenségnek több nem lehetne, az három részt az három útra, szinte Szendrőig elküldöm, negyedik része az hidnál vigyázzon, mely az Hernádon vala; ha derék erő jü, az néhány lovas kicsin helyen lopva járván, éjtszakai időben messze meghallja, el is kaphat benne az ellenségben s idején hirt adhat; ha kevés jü, az derekast nem próbálhat, nem elég pedig Szendrőtől derék armadának egy éj szinte eddig jüvésre, még pedig oly passust is tudván lenni maga előtt, melyet harczczal kell megvenni; de mivel már ordinanciája volt, nem mert egyebet cselekedni, hanem elmenének; én mindazáltal az én tetszésemet követém, s elküldözvén az csatákat, bátran nyugvám. Világos hajnalban szegény Bornemisza Pál is bejüve hozzám, és hát ím az hideg szél általverte, azonban szokott nyavalyája ötet igen szomjuhoztatta, s itton ivott, az tüznek borulván nem tud vala megmelegedni, kevés vártatva elmenvén, ebédje felett az hideg ellette, és harmadnapra meghala szegény kedves atyámfia, kinek testét nagy tisztességgel Váradra inditák, az fejedelem is siratva kísíré egy da-

rabig; igaz jámbor hiv szolgájának gyermekinek testamentárius tutora is az fejedelem lön, mind-azáltal Makót csak elvövé tőlök, s ma is oda van; azonkívül valami dézmát is conferált vala neki az fejedelem, abból jött borbéli jüvedelmet is elfoglaltatni nem szégyenlé. Ilyen gyakrabban az fejedelmek hálaadósága.

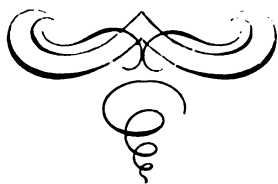
Szendrőtől azonban az ellenség megindula, és Gömörhez igen erős sánczban szálla, akarván ott mulatni, Vadászi Pált Putnakban küldvén, hogy onnan csatázzék reánk, az armádát pedig hirrel tartaná; melyet én is megértvén, és már könnyebedvén is, reá indulék, és hajnalban, háromfelől megütvén, hát hírek érkezett volt, és azon estve kimentenek volt Vadászi Pálék, hanem maradott ott csak az szokott praesidium és lakosok; egy felől hajduság vala rendeltetve, és előttök Kerekes István, kit hátrébb is említettem, ezt czombjában meglövék, és soha meg nem gyógyíthaták, azután néhány napokkal meghala miatta; jámbor, böcsületes, vitéz ember vala. Másik felől az puskás és lovas drabontokat bocsátám, kik két zászlóaljabeliek valának, s mellettek valami kevés székelyeket is. Harmad felől az várasnak derék kapujára magam mentem az fizetett hadakkal; mind három rendbelieknek pedig gyalog kellett szállaniok, s magam is velek együtt gyalog mentem, s emeltem, vit-

tük az kapunak az nagy gerendákat, kikkel az váras kapuját berontók, túl az hajdúk is bevágták az palánkot, harmad felől az gyalogok is, és így az várast megvövök, azt oltalmazó népben el is vesze, az többi pedig az várra szalada, és hogy ha az kapsinak nem esnek vala az városban, hátokon mehetünk vala az várba is, annyéra, hogy hárman az lovas gyalogok félékben hátokon menvén az vár kis kapujára, be is mentek, és utánok csaphatták be az ajtót, az egyik az sok ember közt csak egyenest az egyik bástyára felfutott, s tartozás nélkül kiugrott, s el is jüve akkor békével, de azért azon ugrás miatt az béli alájárt, és ki kelle állani az seregből azután; jó ifju legény vala; az ketteit megfogták; azután tractára vevék az dolgot, mert az várast meggyujtással, s annak tüzének füstinek az várra bocsátásával iesztem vala őket, s annak fusti alatt való ostrommal. Vala pedig velem ekkor valami kevés török is, hajlék azért én is az békeségre, mind az benn rekedett gyalogokat szánván, mind az pogányság kezében feles keresztény rabnak jutását távoztatni akarván, és hogy ha az hely ruináltatnék tüzzel, az közel lakó pogányságnak nagy alkalmatosságára következnék azon véghelynek elveszése; nem is vala pedig az mulatozás bátorságos, mert az ellenségnek armádája is nem messze

vala; megadák azért magokat hitre, és az várat is.

Ez alkalmatosságban történének ily tréfás dolgok is : 1. Vala egy Haller Gábor öcsém, ki egyébiránt jó ifju ember, de efféle állapothoz szokatlan vala; sokszor kért, hogy magammal elvigyem afféle helyre; mondván neki : Vajki jó álmokat kell, édes öcsém, afféle állapotban elmulatni, és lóháton is ízes fogna lenni az álom, ha kaphatna; melyet lehetetlennek mond vala, hogy ő lóháton elalhatnék, és állítja vala magát, hogy mint akárki, úgy ő is annak terhét elviselhetné; de megindulásunknak első éjszakáján mindjárt az lován elalván, kezdé az ló mellett elvinni, s úgy ráztam fel néhányszor; azonban hajnal előtt megállapodván az várashoz közel, hát lováról leszállott, és mind szolgástól elalutt, s lovát elszalasztották, s midőn jelt adtam volna titkoson az indulásra, hát íme gyalog futkos, későre tanálák meg lovát, de ha hertelen riadás lött volna, ott tapodtatták volna el, avagy ellenség kezében esett volna : az ki mit nem ött, nem tudja mi izü, nehéz kenyér az katonai kenyér. 2. Midőn az város kapuját berontattam volna, lóra ülven, az vár kapuja felé indulék egy utcán, melyre sűrőven szolgálta vala az lövés, és elmaradni tölem szégyenlik vala az emberek, utánam jüni félnek vala. Kezde azért

Barcsai Ákos rajtam kapdosni, hogy ne mennék arra, mintha engem féltene; kit látván, hogy félelemből cseleküdné, kevésben mulék, hogy meg nem hegyes-törözém; ezután reá válhatik, de ekkor félelmes voltát esmertem. 3.) Vala egy evangelicus pap Putnakban, az kit igen megesmertem vala állhatatlanságáról, mindazáltal úgy tettetém vala, mintha én igen hinnék neki, és mivel gyakran fordulunk vala meg azon az tájon, az minthogy nekem is azonegy nyáron kilenczszer volt ott megfordulásom alá s fel, hol csatákkal, hol táborral, és valamit akarok vala, hogy az ellenség közzé jutna, az által olyan hirt bocsátok vala, igen nagy titok alatt jelentem vala meg neki.

Innen azért megindulván Gömör felé, hol az armádát reménlem vala lenni, juték Tornaaljá-hoz, az holott hálnom kelle, igen rút alkalmatlan idő is tanálván. Ott is Haller Gábor, Barcsai Ákos, Bethlen Mihály főemberek velem járván tanuságnak okáért, szállásokon vacsorát készítetvén magoknak, Haller Gábor az tűz mellett elaluván, elalutta az vacsorát is, lábát is alig meg nem égette. Onnan megindulván menék Gömörhöz, hát az ellenség onnan is elment; én is Josváig utána voltam, maradozójában elhullatván. Fordultam Csetnekre, onnan Karasznahurkára, onnan Almásra, holott az fejedelmet is tanáltam; és mivel immár az téli idő egymásról bennünket elrekesztett vala, lön az az végezés, hogy az hadakat qvártirokra szállítanók télre. Az ellenség Zólyom tájékjától fogva az bányavárosokra, és az Vágig szállván; az mi hadaink pedig Murán tájékjára, és által Turóczságra is.

Az fejedelem pedig Ónodban menne elsőben holt az fejedelemasszonynyal is megegyezne, az erdélyiekben pedig haza is bocsátana, és engemet is az haza bocsátásnak alkalmatosságával Moldvában küldene Lupul vajdához azzal az praetextussal ugyan, mint az Radesivil herczeg lakadalmára, ki az vajda leányát jedzette vala el; nekünk pedig ez Lupultól nem kevés tartásunk vala, mert tudtuk azt, hogy practikál az némettel ellenünk, jelét is mutatta vala, mert az porta parancsolatjából neki is, mint Máté vajdának, ezer kurtánt kellett vala mellénk bocsátani, kik fizetést sollicitálván egykorban, noha nem is tartozott ugyan az fejedelem adni, de fösvényelvén is hogy már azért, de hazól levén tanuságok, szinte az dolognak súlyos idejében, elszökének Lengyelországon által, noha az ebekben ott sokan elveszének; de az én elmenetelemben akadály vala, hogy az hadak előtt kit hadna. Én azért Bakos Gábort javalám, de az fejedelem kedvetlen vala ahoz, mert egyéb magaviselésében is igen gyermeki avagy vizelméjü ember vala, hűségében is kétségeskedni kezdett vala, ki felől az nagyszombati tractára küldött comisáriusok is az fejedelmet informálták vala. Azok pedig valának főbbik : Lónyay Zsigmond, az ki noha kételenségből ide hajlott ember vala, igen értelmes és tanácsos ember, de azért igen au-

striacus ember vala; hanem mellette, az fejedelemlennek valának igen hiteles emberei is, úgy mint : Csernel György, Klobusiczki András, és váradi Körösi István is, kik egyébiránt haszontalanul fáradának az mi részünkre, hanem maga számára Lónyay Zsigmond eltractálá az beregvármegyei főispánságot, és Tokajban szabad házat, nagy jüvelmű helyet, főszőlőket. Így azért noha rokonsága is vala Bakos az fejedelemlennek az fejedelemasszonyról, de hűsége kétséges vala, azért is az hadaknak praeficiálni nem akarja vala; de politicis rationibus inducálám az fejedelmet, hogy simulálna hitelt és kedvességet Bakosnak, mert ha mást praeficiálna, az boszú, az maga-megszégyenlés, és azon jeltől eszében vevén kétségben létét, az lelkiesmeret furdalni fogja, és ex desperatione annálinkább elvetemednék, azért igen jó securitással meg lehetne praeficiálni titulariter, de melléje oly kapitányokat, és oly authoritással kellene subordinálni, hogy azok nélkül semmit sem cseleküdhetnék, és inspiciálnák dolgait, s ha rosztat akarna, meg is ejthetnék. Hajla azért az fejedelem is, és én magam az hadak eleiben constituálám fejedelem pátens levele mellett, publice is declarálván mindazáltal, hogy az megnevezendő kapitányok hírek és consensussokkal cseleküdnek mindeneket, azokat pedig titkoson mind megesküttetvén, mind pedig

instruálván, mint vigyázzanak reája; azok pedig valának : Bocskai István, Csomaközi Boldizsár, Jármí Ferencz, Ferenczi István, Nagy Imre, az kik hiven is eljártak az dologban, és nem lehetett Bakos sui juris; egykorba holmi ros szavait hallván, meg is szólították, és példájul megmondották neki : úgy viselje magát, hallotta mint járt Valstein. Ez Valstein római császár generálisa vala, hatalmas igyeiben és szükségében szolgált vala császárnak, azután jutalma az lön, hogy disgustála császár, és priválá az generalisságtól; annakutána esmét reá szorula, s az is valóban egész authoritással kezdette vala viselni cum titulo generalissimi, mely azelőtt nem volt, és mivel igen kemény ember vala s kegyetlen természetű is, már maga is az császár és minden rendek rettegik vala authoritását, mely miatt fogák-e reá, avagy valóság is volt valami benne, mintha az svecziai királylyal practicált volna, s az alatta levő officérekben subordinálának*), s megöleték. Ez Valstein felől van emlékezet hátrébb (91 l.) sat. Nem volt azért semmiben semmi módja, ha akarta volna is. De

Ezalatt az svecziai armádának is Dániáról visszafordulásának hire érkezhén, az főgenerál Gécz az császár armádájának nagyobb részével

*) 'Subornálának' helyett, mint már felebb is több ízben.

kénszerítetett annak eleiben menni Csehország felé, és megegyezvén császár másik generáljával, Gallassal, és bavarus generáljával Joan de Verd-del*), meg is harcolának, és az svecustól megveretének, oda vesze Gallas, Joan de Verd elfogták. Itt alatt azért az telelő qvártirokon Puchám marada; de Bakos azok ellen semmit nem ujéta, sőt némely qvártirokban kárt tön az ellenség.

Ekképen azért az fejedelem Ónodban menvén, én pedig Kupa nevü falutól elválám. Ónodban némely főembereket békételenkedésekért arestáltatott is volt az fejedelem. Én velem, hogy Moldvában bejűne, Barcsai Ákost is az fejedelem elbocsátá, derekasban azért, mert azelőtt ő általa confoederált vala és Basa Tamás által Lupul vajda, és adott vala két levelet is mind deákul, oláhul irottat, melyet orczájára bevittünk vala. Én azért ez expeditióból tizenegy holnap mulva érkezém házamhoz Kövesdre, az holott is nem késvén, bementem Moldvában, és az Radesivil Janusius litvániai herczegnek lakodal-mában az fejedelem képében én voltam az fő követ, utánam Barcsai Ákos, utána az ifiu Rákóczi György fejedelem képében Mariási István. Ez utra magammal igen jeles embereket is vittem vala el, kik nagy recreatiómra voltak, nevezet

*) Johann von Werth.

szerént : Sebesi Miklóst, Székely Mihályt, Orbán Ferenczet, Décei Bálintot, Csiszár Gergelyt : magamnak kornétám alatt külön egy seregem volt, több száz lovasnál; azok mind farkasbőrösök voltak. Nagy solennitással lön ez lakodalom, Lengyelországból sok főrendek, és királynak s több nagy rendeknek követjei, igen köntösösök, szerszámosok, jó lovasok, szinnép, és feles emberekkel, circiter két ezer lovas, gyaloggal együtt; de igazsággal irom, hogy az vajda udvarát nem superálta köntösbeli diszességgel; az nuszt, hiuz, selyemköntös közönséges vala, nagy bőséges gazdálkodás, minden rendeknek asztalán lengyel formán készített friss étkek, tészta-mivek, marczapántok tékozlásképen, az egész hosszú asztalokon mind ezüst tálak, tányérok, sok külömb-külobbféle muzsikák, farsangosok, köteleken jádzó, az tánczosok és külömb-külobbféle mesterségeket mutató emberek, melyek csudálkozásra valók voltak; in summa nagy pompa, frequentia mindenik részről, nem oláh paraszti barbariessel, hanem keresztény királyi formán való dispositiókkal. Az asztalnál főhelyen az lengyel király követje, és azon az soron az vajda elől, utána mind lengyelek, az király követje mellett az völegény Radcsivil, utána az kijoviai metropolita, ki vajda nemzet vala Mogilla familiából, Gavrilas és Iván, s Mojszin vajdákkal egy,

kikről hátrébb van említés, ez jó deák is vala, vele levő oláh avagy görög valláson levő fődeákos papok is olyak valának, hogy el nem hihetém azelőtt lenni abban az rendben olyan tudós embereket. Igen böcsületes és szelid ember is vala ez metropolita, ez copulálá is őket templumban oláh formán, nem reluctálván Radesivil is, noha evangelicus ember vala. Ez püspöknek hogy cedálnám nálamnál elébb való ülését, nagy szorgalmatossággal requirála az vajda, ez ratiókkal állitván : mivel az mi módunk szerént is az násznagynak böcsületi meg szokott adatatni; ő nálok pedig az ki ununálja, az az copulálja, nagy aestimatióban van, ekképen engedelemből mellettem feljül ült. Azon házban és asztalnál egy asszony, vagy leány, sem menyasszony, sem más nem voltak, sem táncz nem volt, hanem az táncz volt az vár piaczn. Asztalhoz ülés előtt ötven vagy hatvan uri főasszonyok, leányok, egymás kezeket fogván, néha kereken, s néha hosszan nyulván ropták az oláh tánczot, igen fris köntösösök, kiknek nézői voltak az férfi rendek csak, de köztök egy férfi sem volt; hanem legelől egy vén hopmester süvegvetve pálcájával tapotott mint tőle lehetett. Vendégségek is azoknak külön házban volt.

Az lakodalom az főasztaloknál nem lön igen részeges, az míg akarák, ivának; s azután az ki-

rály követje, az völegény, és lengyelek felkelének s elmenének, az asztalon levő sok szép confectumokat az klopcek elkapdosák; az vajda is őket elkisíré, de kére azon, megvárnók; nem késvén megjűve, és mi velünk igen megívék untunkig, én hozzám kiváltképen való szeretetet és böcsületet mutatván; midőn azért mi is megelégedtünk volna, elbucsuzván, az palotából kikésért; hogy az gyalogság volt, onnan az grádicson is alá akart késérni; mondván : inkább ott fekszem le, mintsem megengedjem alájüvetelit, arra azt felelé : hogy bizony ő is ott fekszik, ha én ott fekszem le; — nagy nehezen menekedém tőle. Az excipiálásban az vajda is kiment az násznépe eleiben mint fél mélyföldig, hatalmas szép és főlován, köves arany szerszám az lován, kengyele is azszerént; pallosa, kardja hasonlóképen, medály süvegében gazdag, csak öt de nagy gyémántokból álló, gyűrő egy hasonló az ujjában; ez lován és magán levő habitus, akkori intézésünk szerént megérhetett circiter 40 ezer tallérokat. Az mezőben leszállván lovakról, úgy lőnek szemben egymással. Harmadnapi solennitás után mi is az tractához kezdénk, s válaszuk ilyen lőn az szemére hánt hitlevelei s azok ellen lött cselekedetei felől, hogy nem tagadhatja, ő levelei, keze írási és pöcséti; de részeg volt-e, bolond volt-e akkor, csak csudál-

kozik magán, holott oly dolgokra kötelezte legyen magát, melynek megteljesítője nem lehet, mert török ha parancsolja neki, kételen fel kell ülni, s ellenségünké kell lenni; egyébiránt az békeséget és barátságot megtartja; úgy is mindazáltal nem különben cselekszik, mint az mely agarat nyakon kötve visznek kedve ellen vadászni, s ha elszalasztatik, nem az vad után, hanem másfelé fut; úgy az ő fegyvere is ártalmunkra nem lesz: szóval, eleget esküvék, de újabb hitlevelet nem ada, az előttieket mi is megtartók ugyan, de azért barátsága csak mind azon kétségességben marada. Az völegént mi ott hagyók, fejedelmi ajándékokat, szemben levén az völegénynyel és menyasszonynyal együtt nekik praesentálók, és sieték visszamenni esmét az fejedelemhez, kit Munkácson tanálék.

Az én Moldvában járásom alatt tehát érkezett az francziai király követje, is Croissi nevű, az végre, hogy noha mediate az svecziai generál, Torstenson, az fejedelemmel lött confoederatióban befoglalta vala az francziai királyt is, és több ő confoederatusit is, de mind az reputatióra nézve, mind pedig hogy némely punctumi az foedusnak tangálják vala az religiókat is, melyek felől nem köteleztethetik vala az franczuz, mert ő religio dolgát nem okozza vala római császár ellen való hadakozásban; mi pedig, és az

svecusok, s több confoederatusok azra is leginkább vigyázunk vala, kényszeríteték azért az fejedelem külön tractálni az franczuzzal, az ő része szerint variálván az ő részéről az religiónak punctumit. Az több punctumok közt pedig ígértek vala az fejedelemnek háromszáz ezer tallért első esztendőre, azután az hadakozásnak continuatiójáig kétszáz ezer tallérokat, felét az franczuz, felét az svecziai korona tartozik vala megadni. Az svecusokon megvonók valami nehezen kevés heával, Morvában velek megegyezésünk alatt; az franczuz portán circiter 20 ezeret ada meg, de az többi csak oda vesze. Ekképen azért végbenmene az tracta; de egyik kiváltképen való punctumban expresse caveáltatott vala, hogy ha török miatt inpediáltatnánk ez hadakozásban, salvo foedere et amicitia conservata, megbékélhessünk az német czászárral; mely igen hasznos conditio is vala; és hogy etiam facta pace cum imperatore romanorum, firma tamen maneat utriusque amicitia, et nihilominus successu temporis in pace universali imperii princeps et regnum Transylvaniae includi debeat. Volt sok vesződés az Croissival, mert igen igen ravasz practicus, jó deák, canis filius vala, és sokakban meg akarja vala az fejedelmet csalni, csak egy szó felett is néha néhány napig elveszekedtünk; Isten vezérléséből mindazáltal

az mi részünkről jobban succedála; többi közt az török prohibitiójának casusában lehető megbékélésünknek conditióját úgy alkalmaztattam vala, hogy (mivel immár is elérkezett vala az töröknek első prohibitiója, hogy Kassán feljúl való tartományokon az fejedelem ne kapdosna, hanem csak az hét vármegyékkel elégednék meg, melyeket Bethlen Gábor is birt, és az svecusokkal s többekkel való szövetkezésnek hadna békét) hatalmában vala az fejedelemnek menni, avagy békéleni császárral; mindazáltal az fejedelem reménlvén, hogy talám az törököt is lenyomhatja, ugyan megindula; de azonban római császár is ujobban békeség tractájára küldé Törös Jánost; és így mind császár commissarius, franczuzé, svecusé velünk jár vala, kiki az ő principálisának dolgát urgeálván.

Midőn Rimaszombathoz jutánk, ime az portárul csauz érkezék császár parancsolatjával, hogy supersedeálnánk az némettel hadakozni, megtartván csak az hét vármegyéket Kassával, s abban megoltalmaztatnánk, de ha tovább mennénk, hátunk megé ellenség lenne az török. Valóban nagy labyrinthusban hozta vala az fejedelmet ez dolog; mert egy felől az confoederatióknak kötele vonsza vala, más felől az nagy ígített summáknak, és birodalmok terjedésének kívánsága izgatja vala; harmad felől az szegény evan-

gelicusok is, kik Magyarországbán nagy persecutiókat szenvednek vala, esdeknek vala; negyed felől az római császárral is még semmi békesége nem vala; és ötöd felől, az töröktől hátul retteg vala, mert Lupul vajda is nem vala sincerus, Székely Mojses is az portán tartatik vala; de hatod felől az maga alatt levőktől is fél vala, hogy ha kitudatik, az egész erdélyi hadak odahagyják, visszamennek, és minden dolgai periculumban lesznek. Nem meri vala azért senkinek jelenteni, hanem csak maga az fia Rákóczi Zsigmond, én és Rhédei Ferencz, s az török deák értettük, többekkel közleni nem merészlette. Reménlvén azért hogy elnyomhatja az dolgot, azon csauszt visszabocsátá ígíretekkel, ajánlásokkal. Másfelől Budára is elküldé Szentpáli Istvánt; azonközben az menetelt continuálók. Filekhez érkezvén, mivel igen kapdosnak vala ki az táborbeliekre, azelőtt is már egyszer defraudálták vala, ekkor is nem akarának velünk accordálni, de nem is hihetünk vala, az mint van említés hátrébb felőle, az várának pedig hogy ártassunk, azt nem is reménljük vala, mert derekas erőssége van, és mind magyar és német praesidiummal jól muniáltatott vala, hosszas obsidióra pedig időnk is nem vala, de mivel több helyekről is oda conflálni szoktak vala feles vitézlő rendek, az városá-

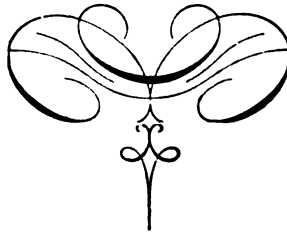
nak elég bősége levén, az vára pedig szoros szabásu, akarók azt az fészkeket megbontani, és az várasát elveszteni, kinek jó csak erős palánkból álló kerítése, s toronybástyái fából valók. Elmenénk annakokáért először az helynek körülállásinak megsejmlélésére az öreg vitéz urral Kornis Zsigmonddal; kijüvénék pedig előnkben az várasból is, de nem lovasok hanem gyalogok, de csak annyéra, mint az hol valami temető helyek és kertek valának; az gyalogokkal csak vagy három lovas vala, ki ingerkedik vala, és az velünk levőket csalogatván, mihelyen azokhoz közelítenek vala, ottan az lesből az gyalogság sűrű lövést teszen vala. Itt meglövék karját egy vitéz kapitányunknak Szentiványi Sebestyénnek, nem gyalogok, hanem azok előtt levő egy hires fileki vitéz ember, kivel szemben menvén, az megvárá, hogy elsütné puskáját Szentiványi, s nem tanálván, amaz úgy lövé karját; ezzel eljüvén, s neki busulván, noha intők, ne cselekdüdné, de ujobban szemben menvén, akkor is először hozzá löve s nem tanálá, megfordulásában amaz is rajta terme, és csak közelről hátának tartván az puskát, el nem süle, mert oda vesz vala. Ugyanekkor lövék meg egy hires törökre járó katonát, Becskereki nevűt, gyalog puskával derekán menvén által, de meg nem hala; és ezen katonán történék ily dolog, mineműt én soha

nem hallottam, mert ennek sebhelyeiből, lyukán az golyóbishelynek néhány cseresznyemagokat szedtenek ki; sőt meggyógyulása után néhány holnapokkal jüvén be hozzám Fogarasban, az meggyógyult lövэшelye még viszketvén, s kifokadván, ekkor is egy cseresznyemagot vettek ki belőle; azféle pedig kételkedés nélkül az bélből jött, kinek csak mi kicsiny megszakadása is halálosnak tartatik, de ez sokáig éle, és ugyan törökök vágák le azután. Ugyanakkor Sándor Mátyás nevű vitéz legény szolgámnak szárát lövék, farkasbőrön is más golyóbis általmene. Azon vitéz fileki embert megközelített vala maga is az vén úr, és talám meg is löheti vala, de én szolítám meg, hogy mi félékünk volna, mert akkor érkezvén oda s megegyveledvén közülönk való Kemecsei nevű hadnagy, hasonló ábrázatu, köntösű, lovu vala, s annak reménlém vala lenni; azután én is kézre vöttem vala, de puskáin nem süle el. Ekkor azért ezzel hazamenvén, éjtszakára kelve reá menénk, és három felől megostromlók. Egyik felől az gyalog kapitány Balog László rendelteté, másik felől, discurálván az fejedelem, ki vinné az gyalogot az ostromra, Kornis Zsigmond, harmadik felől én offerálók magunkat; kit az fejedelem igen kegyelmesen is vön, noha mindkettőnket igen félt vala, engem pedig kiváltképen mikor meg

indulék, sok szép szókkal inte, hogy csak igazgatnám és inditanám az gyalogságot az ostromra, de magam ne közelítenék, mert, úgy mond, az ostromra menés, nem nevezetes emberséges embert, hanem köz embereket illetve csak; kire felelék, megköszönvén kegyelmes intését : Ha az emberséges ember elmarad közzülök, vagy előlök, bizony az rossz ember is vagy oda sem megyen, vagy hamar megfordul. Esmét monda : Ott, uram, semmi emberséget nem mutathatsz, és nem is látó idő van, ha mit cselekednél is; egy ilyen emberemben pedig nekem több károm, mintsem sok közemberekben. Ki esmét mondék : Ha mit cseleküdhetném, tudom, annak kevés látója, de ha elmaradnék, vagy bujnám, az sütetben is sok látója, és sok híresétője lenne; azért Isten megtanít és vezérel. És így elbucsuzván, elmenék. Azután is Huszár Mátyás fő lovászmesterét sok szép intésekkel küldé utánam, Isten fizesse az más világon is szegénnek. Nekem azért szinte az súlyosbik része juta; mert az mely torony mellett az palánkot nekem ostromlatnom s be is vágatnom kell vala, az vár és annak kapuja s bástyái ahoz az helyhez oly közel vala, hogy pistolylövés is reá érhet vala; és mihelyen az várban eszekben vövék, mindjárt tüzet bocsátának ki tüzes szerszámokból, és oly világosságot csinálának, hogy egyenként akár

olvashatták volna is az bemenőket. Az mint azért tudják sok böcsületes emberek, mert körültem voltak Haller Gábor és több főrend ifjú legények is, hogy az kalauzok után mindjárt magam mentem az gyalogság előtt, lovamról le szállván és azt elhagyván, az palánkot azért midőn vágatnám, és már annak oltalmazására való lövés is szülvén az palánkokról, mert lövések is elvétetett vala az belsőknék, az palánkról alá nem is szolgál vala már az lövés reánk, de hát az toronyban még is maradtak volt, s már is félvén onnan, azonban csak roppana az puska és mellettem levő gyalogot tanála, Isten engemet megtarta. Kevezzé lehete pedig az palánknak belyukasztása, annyéra, hogy csak egyenként mehet vala be egy ember szorosan, hármat avagy négyet bocsátván be előttem, magam is nehezen bujhatám be, oly szoros lyuk vala, szablyatarsolom is oldalamból csak nem levonyódek, az várból pedig azon lyukra az nagy világosság-hoz is képest igen sűrű lövést tesznek. Így azért amaz két rendbeli ostromló is az ő hagyott helyén bejüvén, az váras piaczn az ordinancia szerint egyezénnk meg, és az várasnak felferése, s az kik az várra nem szaladhatának, azoknak levágása, fogdosása után, az várast néhány felől felgyujtogattatók s égetők. Én ennél sűrővebb lövés között nem voltam. Az kapun kívül azért

Kornis urammal is megegyezvén, mert ő szegény nem jött vala be, lovamat oda hozák későre, egy San Murza nevű tatár is vala fizetésen, ki én körültem szokott vala járni, de az lovamnál hagytam vala ötöt is, mikor elérkezett volna is lovammal, de az sűrű lövés között az nyeregben lefekütt, ha lehetett volna, árnyékká lőtt volna; egyébiránt jó legények valának, de az puskához szokatlanok. Ebben azért véget vetvén, elmenénk közülök kevés kárral.

Más nap azért az táborral continuálók feljebb-menetelünket, és midőn Kis-Tapolcsánhoz jutottunk volna, ime esmét Budáról megérkezék az hátrébb (429 l.) említett követ Szentpáli István, vele esztergomi törökök három száz lóval, hozván ujobban az fejedelemre erős parancsolatot, hogy visszatérne, és az hét vármegyéken kívül való földön ne kapdosna, nehezen tartoztathatta meg, mert az fejedelemnek, Rákóczi Zsigmondnak, nekem, Bakos Gábornak, úgy tudván hogy mi voltunk az hadak előtt, és az egész hadaknak iratni akart az budai vezér, (ki akkor Deli Huszain passa, mely azután Candiát is először occupálá, és nehány esztendőig oda lakék) mely ha lőtt volna, az hadak mindjárt tumultuálódtanak volna; de ekkor is eltitkolódék s válaszszaal visszabocsátók az törököket, s felérkezvén az Nitra mellé, oda jüve hozzánk Duklás *),

*) Douglas.

az svecziai egyik az generálok közzül, ki az hadaknak egyik szárnyának parancsolt, igen jeles, emberséges, nyájas, vitéz ember, evangelicus; Bakos Gábor is vele együtt, kit azelőtt immár az fejedelem az hátrébb említett téli qvartirokból néhány ezer hajdúval és rész mezei haddal felbocsátott vala az svecusokkal megegyezésre; mert immár az svecusok is Dániáról visszaérkeztenek vala, és császár armadáját is ruinálták vala, Morvában pedig Olomuczot és néhány erősséget öt vagy hat esztendőig manuteneáltak vala. Bakos pedig így járt vala, hogy az hadak tumultuálódván, midőn az Fejérhegyen által akarta volna vinni őket, sokan az hajdúk oda hagyák, kiket elől tanálván imitt, amott, az fejedelem váltig büntetteté őket, az többivel ugyan elment, nagyszombatiak pedig megoldván neki, Nagy Imrehet néhány száz lovas fizetett haddal, praesidiumul minden gyalog nélkül ott hagyott, kit elárulván az városbeliek, és Forgács Ádám alája menvén, zászlójok elszedve gyalázatosan bocsátá ki. Megegyezvén azért Duklással, tanácskozás lön az tovább való dologról, és concludálák azt, hogy az svecusok, mivel az fejedelem hozzájuk sietését felette igen urgálják vala, maga ne menne, melyet leginkább én inculcálok vala ily okokból : 1) Mert ha az Fejérhegyen általmenne Morvára, Magyarországnak

addig megoldolt minden részeit, és háta megett levő minden passusokat is az ellenségnek kezében ejtünk, s hazánkból is még csak hirt is nem hallunk; s már az töröktől is félelmes állapotunk vala. 2) Mert az fejedelmi méltóság és az régi példák is ellenzenék, hogy az fejedelem személye szerént csak generálishoz menjen. Javallom vala azért, hogy az fejedelem szállana Nagyszombat és Pozson közt Cseklészhez, az holott oly szoros hely vala, hogy egyik felől az Duna szakadékja, más felől az Fejérhegy vala, és ezt az közt könnyen általsánczolhatják vala, s jó securitásban lehet vala az tábor is, és az hát megett levő föld is. Élés pedig elegendő, s egyszersmind lenta obsidióban tartathatik, s egy részről kapuja is Pozsonnak betevődhetik vala. Amoda pedig hogy csak részszerént való hadat bocsátana, mert ha valami harcznak kellene lenni, emberi ítélet szerént magyar nekül addig triumfálván, reménlhető vala együtt annál inkább; ha pedig megnyomattatnék is, tudnám az derék tábort épségben lenni, oda confugiálna és reparálhatná magát esmét. Ez tanács tetszék az fejedelemnek, és Rákóczi Zsigmondot harmadával az hadnak expediálá, melléje rendelvén engemet és Bakos Gábort is, sok szókkal reménkedvén fiára való gondviselésémért, és ily tanuságot ad: hogy ha az ellenséggel harczunknak kelletik

lenni, tehát az generál ha személye szerint jelen lesz az harcban, Rákóczi Zsigmondot is elbocsátom, ha pedig jelen nem lesz, csak én és Bakos menjünk. Elindulánk azért és elsőben Nagyszombat alá menénk, kiket megbüntetni akarunk vala az hátrébb említett árulásokért, és Bakostól ott hagyatott praesidiumnak Forgács kezében ejtéséért, az ki Érsekújvárból jött vala rájuk, ekkor oda való generális levén, ki azelőtt kassai generális vala, de az mint hátrébb (305 l.) említettem, midőn én Szatmár obsidióra, és annak az darab földnek és erősségeknek, uraknak hozzánk holdoltatására mentem volna, Rákóczi Zsigmond is Bélteket Prépostvárral, Károlyi Ádámot Károlylyal meghajtá, és Kállónál megegyezvén az fejedelemmel, az benne levők megadták, és kapitányok Barkóczi László is ide esküvék az praesidiummal együtt, de azután hitit idehagyván, midőn az szerencse hanyatlani látaték vala, esmét elárula bennünket. Tokajt is az fejedelemnek megadták, mert noha mind magyar, német szép praesidium vala benne, de csak kanótbeli fogyotkozás miá is nem volt módjok az tartásában. Kassában is hasonlós levén az praesidium, generális, és az váras s annak birái közt, Forgács Ádám generálisnak hitre meg kellett vala adni, s maga kibocsátatván, úgy állítatott vala az érsekújvári generálisságban.

Nem mulathatom, hogy ne említsem az fejedelemnek ily nagy szükséges állapotjában is fősvény és háladatlanságát. Azelőtt hat esztendővel minden kérésem nélkül offerálta vala nekem az szent-erzsébeti jószágban való successiót, melyet meg kellett ugyan köszönnöm, mert félek vala, hogy neheztelleni fogna érette, ha látatnám contemnálni, és az secretáriussal minutában is vétettem ugyan, de purumban az donációját nem extraháltam vala; ekkor azért reá emlékeztetvén az secretáriust, megíratám az donációt, és beküldvén subscriptióra, nem subscribálta, hanem az secretáriusnak eltenni parancsolta, és parancsolatjától várni meghadta, melyet az secretárius in confidentia megjelente; én is instruálám, hogy megmondja ezszerént: Tudom jól, hogy azt reménli, mostani utamban elveszek; és másszor más hívét akarja esmét azzal contentálni. Én azért mint azelőtt sem, ezután is nem kérem; de az hol én el fogok veszni, sokaknak fog abban jutni. És így annakutána, midőn Morvában megegyeztünk volna, látván oda nem veszttem, szégyennel ultro maga előkérte, és subscribálván, úgy küldé ki.

Nagyszombathoz érkezvén azért, kezdök lötetni, s az várasbeliek tractát indítának magok megadása felől. Az svecusok igen infensusok valának ellenek, noha nekünk vétettek vala

nagyubbat, de ők az prédára vágyodnak vala; s mivel pedig azon várasban magyarok valának nem németek, sem azoknak praesidiáriusi; annak felette noha az pápistaság cselcküdte volt azt az árultatást az mieink ellen, mert azok valának az fők az várasban, s kiváltképen az papság, kiknek nagy frequentiájok is vala azon helyben; mindazáltal vallásunkon való evangelica ecclesia is szép nyomorog vala köztök : hogy az aszu fa mellett az nyers is el ne égne, sok reménkedésekre accordálánk velek, nem hagyók felverni az várost, sem égetni. Az hadakat azért kinn hagyván, Rákóczi Zsigmonddal, Duklással, Bakossal bemenénk reggel, és ebédet benn evénk, s ebéd után kimene Rákóczi Zsigmond, én hátrébb maradék, mert féltem vala az várast az svecusoktól, mivel Duklással is felesen jüttenek vala be, s már pedig assecuráltuk vala őket. Úgy vagyon, az kapukat mi gyalogink őrzik vala, de hát ime az falokat meghágván kezdetek az svédek bebocsátkozni s már házakat is felverni : futván azért hozzám az várasbeliek, hiremmé tevék; én is azért lóra ülén, menék oltalmokra, az hol kezdetett volt az dolog; de magamhoz is fegyvereket ragadozának, Duklást pedig hátra marasztottam vala, félvén ezféle történettől, kihez igen megháborodva magam menék, és megmondám, ha nem compescálja, és

az ellenem támodtakat is meg nem bünteti, azonnal ne barátjoknak, hanem ellenségeknek tartsanak. Mint igen emberséges és evangelicus ember is, mindjárt velem egyiránt fogván az dolgot, magam mentém meg, hogy meg nem öle egy főofficért, ki ellenem támadott volt, és fegyverrel kergeté ki velünk együtt az svédekert az városból. Isten után így marasztám meg utolsó veszedelemtől Nagyszombat városát benne levőkkel együtt, melyért tölök az mint nem kívántam, úgy nem is vöttem semmi jutalmat egyebet, hanem bemenésünk előtt, az követek mind Rákóczi Zsigmondnak, Duklásnak, Bakosnak, nekem is az mi gyenge honorariumot hoztak vala; az minthogy nem is adománt kerestem, hanem az atyafi szeretetnek reguláját követtem ez dologban. Ki tudja mindazáltal valaha arra fordulván magam vagy maradékim, talám megemlékeznek róla.

Innen megindulván az Fejérhegyen általmenénk Szomolyán tájékján Morvára, és az svecziai armádát Beren *) obsidiójában tanálók, melynek mind városa, vára igen erős és feles praesidiummal is muniáltatott vala, s már jó időtől fogva fekszik vala alatta az svéd tábora, de magokat igen emberül defendálják vala, és táborokban

*) Brünn.

sok károkat tesznek vala; mert noha szemben való harczot nem mer vala az császár hada velek próbálni, de zsákmányosát igen vesztegeti vala táborának, gyakor lármát csinál vala, és vakmerőképen néha mind néppel, porral, golyóbissal, éléssel is ujétja vala az vár és várasbelieket; közelítvén azért oda, az svéd generál Torstenson személye szerint mellette levő nagy emberekkel, és az egész lovas haddal excipiála bennünket igen szép mezei solennitással és lövésekkel, kívül az ur Rákóczi Zsigmond maga lóháton fogá kezét, amaz is lován ülven, de mi mind gyalog szállottunk, mivel az svecziai király és korona képét repraesentálta.

Ez Torstenson igen köszvényes ember vala, de egyébiránt igen böcsületes, termetes, szép ábrázatu, szelid, értelmes, vitéz, és szerencsés ember vala, úgy annyéra, hogy az svecziai király Gustavus Adolphus akkori időben, az egész keresztény világban leghiresb hadviselő és vitézebb királynak harczon való elveszése után hatalmas generálok succedáltak : első egy Bernardus Vimariensis princeps, azután Panyer *), kik mindenik morte ordinaria halának meg : de egyik is ily nagy dolgokat és triumphusokat nem vitt véghez; római császár armá-

*) Banner, vagy svéd helyesírással : Banér.

dáját nehányszori szembenvaló harczon ruínálván. Ez vala boldogtalansága, hogy az mi itíletünk szerént az győzedelmet prosequálni nem tudja vagy akarja vala, és az ellenségnek pihenést enged vala maga reparálására. Ez mellett nagy emberek valának, fejedelmi személyek, azok közt az mostani svecziai király is; de azért mind ő töle hallgatnak vala, noha az méltóság azoknak is megadatik vala, annyéra, hogy asztalhoz is ülve, nehányat közülök előtte mosdat vala és ültet vala. Második generál Vittemberg vala; ez is igen jeles, böcsületes ember, mindenik lutheránus és svecus, mert noha egyébiránt való tisztekben valának ugyan minden discretio nélkül akármely religión és nemzetü emberek is, de az generálságban mindenkor magok nemzetekbelit és lutheránust állitnak vala. Bemenvén azért táborokban, igen böcsülettel vendéglének és ajándékoznak is bennünket; nekem igen szép mosdó medenczét korsóstól, kalapos süveget, szép köves medálylyal, nagy arany lánczot is adának; tractáink is lönek az előttünk álló dolgainkról, többek között sincere declarálók, hogy mivel jól tudják, sokszor intimáltuk, expediálják embereket Budára és portára is, csináljanak barátságot az törökkel, intercedáljanak, hogy minket ne impediáljanak az velek lött confoederatióban és conjunctióban,

de quo respectu, magok tudják, posthabeálták: azért cselekednék meg avagy csak mostan is, alioquin ha az mi sok ígíretünkkel is az törököt meg nem hajthatjuk, óráját sem tudjuk oly hírérkezésnek, hogy ha mindjárt vissza nem fordulunk, rajta hazánkon az fegyver, és úgy re infecta mind nekünk gyalázatosan s veszedelmesen, s mind nekik károsan vissza kelletik fordulnunk; mert immár három rendbeli parancsolatok és prohibíciók jüttek az töröktől, s okainak ne tulajdonítassunk az dolognak, hanem continuálhatjuk az hadakozást, és revocáltatunk kedvünk ellen. Annak felette tractálók azt is: ha oly helyben tudják lenni császár armádáját, hogy hozzájuk férhetünk, hagyjon békét az generál Berennek, menjünk amazokra, és ha Isten kegyelméből megverhetjük, mienk levén az mező, az várak is successive mieink lesznek, már levén könnyű magyar hadak, az győzedelmet prosequálhatjuk, s ne hagyjuk többé őket egybengyülekezni. Ebben az az haszon is leszen, hogy általpenetrálván Ausztriára, Bécsnek is kapuja betétezik, császár ha beleszorul, jó, ha elmegyen is, jó (az minthogy bizonyoson császár oly dispositióban volt, ha az Dunán által jutunk, ottan Greczben recipiálja magát); ezt hallván az török is, az szerencsének mindjárt faveálni kezd. Ez dologban igen az mi

tetszésünk mellett cooperálnak vala az francziai királynak mi velünk járt, s az confoederatiót concludált követjei is, Croissi, kit hátrébb említettem (426 l.), viszont az svecziai armádában is az generál mellett az franczuz residenset continue tart vala, kinek neve Davogur vala, ez is hasonlóképen; de semmiképen nem inducálhatók és vonyhatók el Beren alól az generált, kiért ily szókkal is expostulál vala Croissi : Utinam nunquam fuisset Beren, sola enim reputatio domini campi-marscalci Torstensonii totum perdet negotium nostrum. Úgy is lön, mert az marschalk szégyenlé elhadni az obsidiót.

Hogy pedig mi az török prohibitióját és attól való tartásunkat praetendáljuk vala, azt csak fogásunknak állítják vala, noha az török leveleket eléggé mutogatjuk vala, de ahhoz is ők semmit nem értenek vala, tulajdonítják vala pedig, hogy csak azért csinálnánk azféle fortélyokat, hogy az tőlök ígértetett summát, még pedig cum auctione extorqueálhatnók. Ennek pedig kiváltképen való authora vala egy Erschem svecziai senátor, kit az király és korona continuus residensnek és commissáriusnak szokott vala tartani az generál mellett az armádán, kinek tanácsa nélkül semmit nem is cselekedhetnek vala : én pedig ennek sincere megmondottam vala; látom, hogy csak praetex-

tusnak állítják, de cum protestatione intem, hogy hitelt adván, gondolkodjanak is különben az dologról, mert minden bizonynyal csak egy hírérkezés héa, ha continuáltatik az prohibitio, vissza kell mennünk; de nem birhatók az dologra őket. Az táborba érkezésünknek második napja offerálák Rákóczi Zsigmondnak, hogy az vár obsidiójának, sánczoknak, lövő szerszámoknak meglátására menne : minthogy pedig én reám bizattatott vala az apjától, lők nagy busulásban, mert interdicálnom gyalázatos félelmeség leszen vala, annuálnom, veszedelemtől félttem vala; mindazáltal mind magam s mind az urfi részéről az tisztességnek szereteti az félelmet meggyőzván, elmenénk, levén velünk commissáriusul egy Mortani nevű főtisztviselő, ki az egész gyalogságnak generálja vala, és az obsidiónak hivatala övé vala. Közelítván azért az vár alá, kell vala általmennünk egy hidacskán, melyre néhány taraczkokat az várból célul igazítván, mert mind jól nézhetnek vala, sűrű lövést tőnek hozzánk, én magam harmad magammal csak előtte menván az urnak s utánunk az ur Mortanival; mind előttem, utánam néhány golyóbisok hullának, ki miatt az urat féltván, nagy busulásban valék. Onnan elébb menván gyalog szállánk, és az sánczban, melyet az vár alá vettek vala mesterségesen, az sáncz pedig né-

mely helyeken beburitva vala, de valahol az embernek járását eszekben vehetik vala, és kilátszik vala, ottan sűrő lövéseket tesznek vala; annyéra is mentünk fel az vár alá, hogy egy czipóval az ellenségnek sánczában hajthattunk volna, mert az várbeliek is kívül az váron mind körül bástyánként sánczot csináltak vala; innét is Isten az urat békével elhozá velünk együtt. Azután menénk az sánczban, hol az lövő szerszámok valának, és az honnan az várat lövik vala, az hová is az várból sűrő lövéseket tőnek, azután épen megkerülök az várat és várast is, melyeket sánczczal az svecusok épen körülvöttek vala, de mégis, mint hátrébb irtam, nehányszor kívül bementek, és újétották mind néppel, éléssel, porral, golyóbissal, harczolva menvén be éjtszakákon, mert az svecusok strázsái ha eszekben veszik vala is, de mivel ez körül-való-vétel felette nagy helyet foglalt vala be, s nem érkezik vala elégségesen oltalmazni, mert az tábor távoly vala, hanem csak bizonyos számú nép őrzi vala éjjeleken, s nappal kevesebb, és míg az táborból succurálnak vala, addig amazok be is mennek vala. Valamíg azért az várat és várast kerülök, mindenütt az sűrő lövés szolgál vala reánk, mert jól látnak és vesznek vala eszekben. Meggondolhatja az olvasó, minemü szivem rettetésével voltam, meg is vallom, hogy bizony soha

olyan anxietásban nem voltam annyi idő alatt, mint ekkor, míg Isten kegyelméből békével az fejedelem fiát kihozhatám ez járásból, kit ha tanált volna valami szerencsétlenség, tudom, nekem tulajdonítván, vesznem kellett volna sat.

Ez vár nagy hegyen, az várása alatta, mindenik igen erős helyek valának. Commendant benne vala egy Szuza *) nevű franczuz, mint értettem, természetben kicsin emberke, de igen tanult vitéz ember, ki nehány esztendőig az svecziai hadakban is lakott, de virtusihoz képest elegendő böcsületi, állapotja, promotiója nem lévén, mind religiójára nézve, mivel kálvinista vala, mind nemzetére, mivel franczuz volt, közülők kibucszúzott, császár szolgálatjára úgy ment volt, az holott volt ugyan eddig is böcsületi, de ez obsidio után felette nagy existimatióban volt, s nagy emberre is tétetett volt császártól.

Az táborra annakokáért az urral bemenvén, ez másod nap is ott levénk, harmad napján táborunkra visszamenénk, mely az Dia vize mellett, Leányvár ellenében vala, lévén velünk valami rész svéd lovas had is.

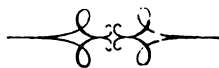
Ezalatt pedig az fejedelemmel megváltoztatták az előbbi tanácsot, mint hátrébb irtam, hogy

*) Souches.

Cseklészhez szállana, jesztvén azzal, hogy az ellenség reá menne és felverné, ha sánczban lenne is; és így utánunk indult azon mi nyomunkon, és Hodolin tájékjára az Morva vize mellé szállott, holott néhány napokig mulatván, az ellenség megértette, hogy sáncz nélkül való táborban volna, s mi is külön az lovas hadának színivel volnánk; reá indult Stomfától, de csata levén arra, azt megüzték, szemben tanálkozván velek, és így az fejedelemnek hirt vivén, általszállott az Morva vizén nem kicsin megbódulással, hozzánk is mindjárt küldé, hogy sietnénk segítségére. Ez hirt nekem szinte ebédhez ülő szándékomban hozák meg, de mivel én nálam is, az urnál is fő svéd officérek valának, nem jelentém addig, hanem csak alattomban meghirdettetém az hadaknak készen-lételeket, és az ebédet hamarjában, de csendesen elvégezvén, mikor az urnak is, és az svédeknek is hirrét tevém, már az hadak készen valának, és az dobszóra mindjárt indulának is. Ezt pedig nem valami negédségből cselekedém, hanem tudom vala azt, hogy az ellenség úgy indult, minthogy az fejedelmet az Morva vizén túl tanálja, mi tőlünk is távol és véletlen, de az csatabeliekből nyelvet kapván, megértik az fejedelemnek általszállását s hozzánk is közelítését, vissza fog térni; ha pedig eljűne is az vize, és szoros berkeken, az passuso-

kat az fejedelem megoltalmazhatja, feles gyalogja és lövő szerszáma levén, azonban nem csak mi superveniálhatunk csak egy mélyföldnyire levén, sőt az svecziai had is az velünk levőkön kívül is reá érkeznek, mely is az vízhez nem feljebb két mélyföldnél vala; mely opiniómban nem is csalatám meg, mert noha elmenénk ugyan, de hát az ellenség visszafordult. Így azért az fejedelem is előbb jüvén, együvé szállánk.

Innét azért Duklással együtt, ő két ezerrel, én is annyéval indulék, hogy valami derekas próbát tennénk az ellenség táborát megütvén, de heában fáradánk negyed napok alatt, mert az ellenség azalatt is táborhelyét változtatta s erős helyben szállott. Ily pompás csatát többször nem jártam, melyben ebédem, vacsorám levén Duklással, friss étkekkel, ezüst tálakból, kristály poharakból vendéglettem; egyszer lőn valami lár-mánk, de magok feleki svédek látatának, s ellenségnek állítottak.

Megjűvén azért innen is, az generál mégis continuálja az obsidiót; azonban érkezének ily hireink : 1) Erdélyből, hogy az töröknek készületi nagy van, és fegyvert denunciáltanak az ifju fejedelemnek Rákóczi Györgynek, ha az apja vissza nem fordulna. 2) Hogy az mint praevideáltam volt, az fejedelem felszabadétván hátunk megett való földet, generál Puchám az derék táborról, holott Leopoldus herczeg, császár öcscse vala az hadak előtt, azok erős helyben muniálván táborokat, s az Dunán is passusa, hidja vala, amaz egy rész lovas haddal Csallóközre, Érsekujvárra indult, s igyekezik Szendrő segítségére, mert az fejedelem azt is obsidióban hagyta vala, és annak felette az fejedelemnek hátrahagyott birodalmára. 3) Intercipiálánk Puchám leveleit is, melyeket küldött Leopoldus herczegnek, annectálván melléje az budai vezér levelének is páriáját, kiben assecu-

rálja, hogy bátorságosan alá mehet az fejedelem birodalmira, nem leszen tőlök semmi bántása *).

Ez concurrált három dolgok azért igen megbódítának bennünket, az hadak is pedig igen megunakoztak vala, az fejedelem maga annál is inkább; ujobban azért az svecusokat tudósítók, hogy kételen megkelljen békélenünk római császárral, melyet mindazáltal az ő romlások nélkül akarunk cselekedni, et quidem cum praescitu eorum; melyben ily módot is követtünk vala, hogy az ki tudját jüvendőt meggondolván, egész Munkáctól megindulásunktól fogva magunkkal hordozzuk vala mind az svecusok, gallusok, római császár követjeket, és nem abrumpáltuk vala az békeségnek utját, hanem sub armis mind continuáljuk vala az tractátust; így azért ekkor közelebb járulánk hozzá, és concludálánk békeséget római császárral Törös János kamarás úr és tanács által.

Itt nekem nagy bajom és nagy kisírtetím is valának, mert az franczuz azzal kenál vala, csak az fejedelemnek elméjét fordítsam el az megbékélésről; ha különben ugyan nem lehetne, bátor visszatérne is, de meg nem békélik császárral, annál inkább ha fizetésekért valami részhadat mellettek maradni engedne, akkor mindjárt tiz

*) Más egykoru kéztől . Török barátság.

ezer tallért adnak, azután is pedig valamig az hadakozás continuáltatik, esztendőnkint azon summát megadják; az svecus részéről hasonló ígíret vala, kire az választ kiadám ekképen: Tudjátok jól, minden adománytok nélkül, midőn módját láttam az uramnak s hazámnak abban az veletek való szövetség dolgából, szívesen és legfeljebb mindeneknél cooperáltam, de midőn már látom veszedelmezésünket következni, uramhoz, hazámhoz tartozó kötelességem ellen nem svadeálhatom magam hasznomért, ha milliókat adnátok is; egyébiránt hogy az ti romlástok nélkül, és az barátságnak is jüvendő alkalmatosságra is fennmaradása legyen, abban örömet fáradok, egyszersmind abban is, hogy minekelőtte finalis conclusio lenne, ha módjok s kedvek tartja, akár mezei harczot, akár ostromot, akár csatajárásokat hogy tentáljanak, segítségül legyünk és assistáljunk nekik; az minthogy azt választván s kevánván, mind lövő szerszámit sok porral, golyóbis-vesztegetéssel segítségkre adá, míg Morvában levénk, és ők Berent obsidióban tarták, sőt az várasát megostromolván, mind német, magyar feles gyalogját is melléjek adá, de sok kárral semmit nem vihetének véghez. Mindazáltal az oblatióval meg nem elégedvén, kiváltképen Croissi az fejedelemnek titkon azzal árult el és Rákóczi Zsigmondnak, hogy

Törös János által római császár nekem minden bizonynyal tizenkét ezer aranyakat küldött, és magamat oda kötelezván, azért tanácslom az fejedelmet, s az hadakat is az békélésre és visszamenetelre. Mely az minemü hamisság, olyan hitelességgel való is volt; sőt magok az fejedelem és fia adták értésemre, és praemoneáltak is, hogy magamra vigyáznék imezeknek praktikák ellen, mert megesmerték vala bennem az tökéletes hűséget.

Ez állapotban azért sok bajom lön, mert én teljes minden igyekezetemmel azon valék, hogy az elválás ne boszual, hanem az barátságának fentartásával lenne, mind azért, hogy jüvendőben is mind német, török, s egyéb nemzetek előtt tekéntetesb lenne állapotunk, gallus, svecus és több confoederatusok barátságában lételünket értvén; mind hogy jüvendőben az universalis békeségből is ki ne rekesztetnénk; mind harmadszor, hogy ha háborgatásunk lenne valaha Erdélyben vagy Magyarországon is contra pacta, lehetne reménségünk; de ellenben az császár résziről azt igen praktikálják vala, hogy diffidentiát szerezzenek köztünk, iesztvén az fejedelmet, hogy az svecusok ártalmas igyekezettel volnának; azért correspondeálván Leopoldus herczeg az armádával, az praefigálandó napra had közelítene, és alattomban mi is csak szök-

nénk el az svecusok mellől, s ha mi rosztat akarnának, imezekkel conjungálnók magunkat, s megoltalmaznának; de én jól látom vala azt, hogy csak az öszvevesztésben igyekeznek, és abban, hogy ha tőlök hozzájuk férnének, minket haraggal vevén el mellőlök, hertelen obruálnák az svecusokat. Én azért azon valék, hogy az fejedelem az generállal és több nagy emberekkel szemben lenne, tractálna, bucsuznék, és barátságoson válnék meg tőlök, melyben az fejedelem mellett levők is nagyubbára mind ellenzők valának, és iesztk vala az fejedelmet; de az fia is az én tetszésemén levén, nehezen reá bírók az fejedelmet, és az generál általjűvén az Dia vize mellett levő egy igen szép kerthez, kinél mi magyarok soha szebbet nem láttunk, mely kertnél falu és igen szép udvarház is vala, kit elégéstől, pusztitástól mind az svecusok, mind mi őriztettünk, mert az helynek ura maga nagy urember Bécsben volt ugyan, és az mint mondották, az egy testvér nénjének leányát tartotta feleségül, pápista ember levén, ők tudják micsoda dispensatióból; de ennek kertesze honn volt, és az kertből mind fejedelemnek, generálnak gazdálkodással is voltak; kiváltképen pedig jégverem is levén, mely nélkül az fejedelem csaknem halálban nem lehet vala: ezt igen őriztettem számára. Ide invitálván azért

az generál az fejedelmet, igen pompáson exci-
piálá és vendéglé : de itt is ujobb vala busulá-
som, mert az fejedelem szörnyen fél vala tőlök,
mások icsztik vala, s ebédre' menvén oda, és az
ceremonia sokáig tartván, későn ülhetének asz-
talhoz; azonban estve lön, s el akar vala menni
az fejedelem, nem mervén ott hálai; melyet dif-
fidentiából lenni az svédek is eszekben vevén,
szégyenlik és busulással szenyvedik vala, sok
reménkedéssel tartoztathatám meg az fejedel-
met, assecurálván lelkem vesztesége alatt is,
hogy nincsen semmi csalárdság ellene való stb.

Interim az egész hadaknak színe continue
fenn levén ott, miglen az fejedelem visszamene
Istennek hála békével, kit azután maga is akara,
mert nagy böcsülettel lön mind az szembenlétel,
vendégség, tracta, s elválás is. Az ülésben az
főhelyet az fejedelemnek adta az generál, mel-
lette az Falsz gróf*), ki mostan svecziai király,
az megholt nagy királynak Gustavusnak atyja-
fia, engemet az generál maga mellett s meg fel-
jül ültetett; az fejedelmet az generálnak és sok
nagy embereknek is feleségek köszöntötték; az
fejedelem az generált fejedelmi sátorokkal aján-
dékozá, kiknek némelyikét azután az királynál
is láttam, az többiben sokakat lovakkal; az ge-

*) Pfalzgraf.

nerális néhány száz pár pistolyokkal az fejedelmet. Csudálkozva nézik vala az svédek, hogy mi s még az vén úr is Kornis Zsigmond az bort jég-ről innák, s mégis élhettek annyi időskorokig. Egyébiránt is csudásnak látszik vala és illetlen-nek előttök, hogy sok vén embereket látnak vala hadaikban, és azoknak tisztviselőjében, csu-folva mondják vala (ha melyik felől azt mondot-ták: vitéz tisztviselő ember): hogy ha, ugy mond, vitéz ember lött volna, nem élhetett volna eny-nyit; az minthogy ő köztök vén ember ritkán is látatik vala.

Másod napján pedig reggel az fejedelem el-mene, de az fiával engem ott hagyta, levén sok tractára való dolgok fenn, és ebédet ott evén, én igen megcsömörlém, mindazáltal vacsorán is ugyan jelen kellett lennem asztalnál, de későn megindulván éjjel, igen betegem mentem az tá-borra; az honnan viszont más nap az fejedelem-mel megindulánk táborostól, én is délig mind az fejedelem szekerében hevertem, sok sárthá-nyás után azon nap megkönnyebbedtem. Mivel pedig az császárral való megbékéléssel is az ve-lek való barátságnak ugyan nem renúciáltunk vala, sőt tudjuk vala azt is, hogy császár részé-ről vagy nem is effectuáltatnak, vagy hamar violáltatnának az végezések, ujjabb hadakozásra való mehetésnek reménségére az franczuz követ

Croissi esmét bekísíré az fejedelmet; kinek nem is ad vala idegenséget, mert igen kívánja az másfél százezer tallérokat kisutulni kezeiből, kiben csak circiter 20 ezert adtak volt meg portán; de azért az fejedelem oly igen megunakozott vala ez hadakozástól, hogy ha sok időket élt volna is, de nem hiszem többé felkötötte, mert szegény igen inhabilis ember is vala az hadviseléshez. Az franczuzok is maig is meg nem adák azt az summát.

Általérkezhén az Fejérhegyen Leopold herczeg, Barkóczy Lászlót küldé követségen, kívánván, hogy bátor fizetésre hadaiban engedne mellettek maradni; de az fejedelem denegálá, mert ugyanis az svecusokkal való végezést is megsértette volna. Erről nekem is az herczeg credentiallevele mellett sok igiretekkel izent vala, de nem kedveskedhetém, sőt az fejedelmet valóban ingerlém vala, és az pacificatiókor is protestáltam vala, hogy mivel Puchám az tracta és immár conclusio vége alatt hátunk megé aládobolt vala, Szendrőt megsegítvén, és igen meg is rezentette vala az embereket azon az földön, anynyéra, hogy az fejedelemasszony is az Tiszán tul nem merészlett vala megmaradni, hanem Kállóig szaladott vala, hogy ha azért vagy oda alá érjük, vagy szemben tanáljuk, salva pace megvásároljunk vele; de ők is nem mulatozta-

nak annyéra, hogy midőn mi Léva tájékjára érkeztünk, ők akkor Érsekújvárhoz érkeztenek, szaladva és éjjel nappal mentek, s onnan írá levelet nekem, ekképen válván el egymástól. Voltak sok bajaim; többek között egyik az, hogy az fejedelem oly halálban sietett hazájában az békeségbeli szokott életre és feleségéhez, hogy ha nem megbékélve, hanem megverve futottunk volna is, soha inkább nem kellett volna sietni, nehezen sok reménkedésemmel tartoztatám, hogy olyan rendeletlenül és gyalázatosan ne lenne menetelünk, mégis gyakrabban éjfél után mindjárt veretette az dobot készülőre, sátorait levonyatta, inditatta; magát néha maraszthatam meg, s néha nem, csak elment virradat előtt; miglen nem indulhatott, tapotott, nyughatatlan kodott, mintha mind tövisken ült vagy járt volna; olyankor mikor maga elment, engemet hátrahagyott az hadak között; de látván az hadak is az fejedelemnek alkalmatlan járásit, azok is azon példából tanulván, nagy baj volt őket rendesen viselni. Másik galyibám ez lön: hogy alá érkezvén Miskolczhoz, ott is maga csak elmene, s nekem imponálá, hogy az fizetett hadakban csak kevés számuakat maraszszak meg, az többinek bucsut adjak, mely dolgot az németek abdankolásnak hívják, mely oly bajos dolog, hogy nem sokkal bajosb az hadat conscribálni

mintsem minden extraordinaria contentatio nélkül eloszlatni.

Ez dolog azért nekem mind gyalázatos, mind félelmes vala, hol az vitézlő rend engem apjok gyanánt tartanak vala, és tölem s általam várnak vala valami felölök való jó provisiót; kelle azért élnem ily okoskodással : hogy nem convocálám s hagyám őket confluálnom, hanem kapitánságonként szaggatva, proponálám nekik az dolgot jó declarációval elsőben, megcommendálván híres vitézi forgolódásokat, hűségeket, megköszöném fáradságokat, okot mutogaték nekik, mintha az pacificatiónak conditioja kevénná az fejedelem felől, hogy hitelesb lenne az dolog császár előtt, azért kell elbocsátani hadait; példákat adék, hogy az egész keresztény világon szokott dolog, az békeségben nem tarthatni fenn az háboruságban gyűjtött hadakat, az fizetett szolgaság continuitást keván, nagyubb részre házastüzes emberek, magok is azt fel nem vehetnék házoktól távol csak az kis fizetésért continuuskodhatnának, az ország is annyi hadnak qvártirt adni neheztellene, biztatám az fejedelem kegyelmességével, és olyanforma amnestiával is, hogy ha kinek mi tört fazaka azelőtt lőtt volna is (az minemü sok is vala közöttök), csak ezután ne ujétsák, az előttiekért való büntetések törvény nélkül nem lenne; ez szó solválna az

conscientiát, az populus pedig hertelen nem vevén eszében mysteriumját. In supplementum, hogy ő nagysága protectiója alatt akarja őket tartani, ez az jele : hogy noha házokhoz és szállásokra bocsátja őket az fejedelem, de kötelességeket fel nem szabadítja, hogy mihelyen parancsolja, esmét mindjárt confluálhassanak, mely végre az kapitányoktól, hadnagyoktól az zászlók is be nem vétetnek, az minthogy nálok is hagyatának (noha effélékről nem vala semmi tanúságom, bizván csak magam elmémre és hűségemre az fejedelem). Ez declarációk mellett azért, mivel az hadak is megunakoztak, fáradtak, az nyugodalmat kívánák, levén feles prédájok is, kit haza vinni sietnek vala, kedvesen acceptálák, és ekképen Isten segedelmével szép csendesen vím véghez ez dolgot is; és másod nap érem el az fejedelmet, s igen örömet láta, s hallá az dolgot.

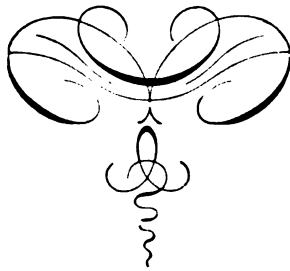
Ekképen mene azért véghez az hadakozás, csendesedék meg az török is lator szándékjától; gyümölcse ez hadakozásnak quoad publicum és az fejedelem privatumjára nézve is mi lön, az diplomák, és az hadakozás után következett első hosszas, talán tizenegy holnapokig tartott magyarországi gyűlésben emanáltatott articulusok megmutatják, az olvasót arra igazítom. Hogy pedig boldogjabb successusa nem lön,

okai ezek lőnek : 1) Mert az confoederatusok is mindenik részről nem lőnek sincerusok, kiki az privatumát respectálván. Az svecusok felindítának s magok dániai támadásnak oltására elmenének, és másfél esztendeig az egész hadnak terhét sok kárunkkal, gyalázatunkkal, és Magyarországnak is romlásával viselők; ezt mi is visszaadók, mert többire csaknem in medio periculi oda hagyók őket. 2) Mert az pogány ebek is az első indulatban az adományért, magok hasznokért annuálának, segítséget is ígírének, de ottan hamar az akkori fővezért megölik, és az utána valók az német pénzzel corrupáltatának, és szinte szükségünk idején kétszer is csak megrakodának az mellénk adott végbeli török hadak, s elmenének mellőlünk; sőt erős parancsolatokkal revocálának bennünket is, alig marada meg hazánk veszedelemtől, és assecurálák az németiséget is hátunk megett aládobolásra, így állhatatlankodának. 3) Mert az fejedelem minket nehányunkat úgy hittel való szókkal assecurált vala, hogy ha csak mit apprehendálhat, de Erdélyhez applicálja s határát terjeszti, melyet posthabeála, kiért, noha egyéb sok okokért is kedvetlenek lőnek az emberek az hadakozáshoz. 4) Mind ezek felett, mert Magyarországnak mind lelki s testi szabadságának helyreállítását töttük vala fel czélül, de az Isten látta

az sziveket, és hogy az fejedelmek csak praetextusnak csinálják az Isten dicsőségét, de azalatt magok világi hasznokat keresik, az mint az dolgoknak kimeneteli is minden helyeken ezt megmutogatták; nem csuda tehát, hogy az Úristen is az fejedelmeket és nemzeteket kevénságok szerint való végekkel nem boldogítja.

1646, úgy tetszik (de az akkori articulusokból bizonyosan megláthatni), lön az magyarországi hátrébb is említett hosszas gyűlés, melyben confirmáltatának az békeségnek diplomái, és azoknak vigora szerint kevéntatván per commissarios reciproca assignatióknak lenni mindenik részről, és egyéb igazgatásoknak is : többek közt Kassa és az hét vármegye fejedelem kezéhez adatása, az fejedelem részéről pedig az többinek renuntiatioja, mit addig csak jure armorum látnak vala birni; az 90 templumoknak pedig restitutiójok az országgyűlésen igazítatott vala el, melyeket violenter az catholicusok foglaltak vala el. Ez commissióra azért császár részéről valának rendeltetve : Vesselényi Ferencz akkor alsó magyarországi generális, Törös János pozsonyi kamarás úr és császár tanácsa, Kerekes András itilömaster, Tasi Gáspár tábla bírása, Mosdósi Imre kamarás úr. Az más felől mint magyarországi dolgok végett: Lónyay Zsigmond, Nyári Bernárd, Csernel György, Szemere

Pál, Klobusiczki András. Erdélyből pedig és az fejedelem képében én valék rendeltetve. Confluálánk azért Eperjesen, és ott az tractatus jó ideig tartván, facta conclusione az fejedelem is Kassára feljüve, és mindkét fél commissáriusok is oda menvén, az miknek kellett effectuálódni, solenniter et cum confluxu magnatum, comitatumque Hungariae mené az dolog véghez.

Ezek után az fejedelem Munkácsra menvén, következék ily dolog : hogy az velenczések az akkori lengyel királyt Vladislaust arra birták vala, hogy török ellen hadat indítana, melyre mint martialis és virtuosus király hajlandó is vala, és csinálván is pártokat magának az respublicában, személye szerént az római császárral maga is szemben lött vala, Nichespurkban menvén mindenik, mely van Morvában; annakutána elküldöze, és invitálá az keresztény királyokat, fejedelmeket, sőt csak jóhirű generális embereket is azon pogányság ellen való hadra, többek között az litvániai herceget Janusius Radcsivilt, kit hátrébb említettem (422 l.), oly prae-textussal, mintha csak felesége apjának Lupul vajdának látogatására magától menne, és onnan az fejedelemhez is Moldvából, de alattomban tractálná ez hadra való invitátiót; kire az fejedelem is hajlandó vala, mint keresztény ember, és ki

természeti szerént is az törököt igen gyűlölő ember vala, ha Isten az módokat szolgáltatja vala. Ez állapotban méltatlan voltomra az említett dicsíretes király nekem is ezen herczeg által szép levelet küldvén, és kegyelmes ajánlásokat tevén invitált, mely megtanáltatik leveleim közt.

Az herczeg Munkácson tanálá az fejedelmet, az holott mind excipiálása, néhány napig való tractája s vendéglése solenniter igen és gazdagon lön, feles fő- és közrend lengyelek levén vele. Kinek excipiálására az fejedelem is kiment, mert amaz is fejedelmi ember, princeps imperii et Litvaniae dux vala. Mezőben sátort vonyattván, ott lőnek szemben egymással, Erdélyben is, míg általjűtt, mindenütt nagy böcsülettel acceptáltatott. Váradon az ifjú fejedelem is Rákóczi György excipialta, vendéglette. Elmene azért Munkácsról bene contentus, de ime az az felfualkodott és egyenetlen nemzet ez jó királynak dicsíretes indulatját meggátlá, mert gyűlést csinálván, hatalmas vexatiókat tőnek az királyon, és examinálák mi dologban járt, s miért ment is respublica hire nélkül Nichespurkba római császárral való tractára; annak felette minden conscribált német hadait eloszlaták, mely több vala 16 ezernél, hatalmas erős constitutiókat csinálnak az királyi authoritás ellen; gyalázathan marada minden helyeken, kiket invitált vala, az

vitéz király, és ottan hamar meg is hala, nagy oka lön pedig ez dolog miatt való melancholia. Ez dolog ada alkalmatosságot az lengyeleknek kozákok miatt következett nagy romlásokra, mert az említett intentiójára nézve az királynak nagy factiója vala az kozáksággal, Chmelniczki nevü nevezetes kozák által animálván őket mind arra, hogy magoknak számokat szaporítának minél jobban s felesben lehetne, hajókkal, fegyverekkel készületek nagy lenne, mely mivel nem lehet vala különben, hanem az lengyel urak jobbágyiból, azok injuriáltatnak vala. Ez vala pedig az practica, hogy az gyűlésben vele consentiált uraknak cooperációjok által az respubicát inducálni tentálja nyilván való hadakozásra az pogányság ellen, kit ha effectuálhat bene quidem, és az kikkel közlötte s invitált ez hadra, conjunctis viribus, sumptibus et consiliis mozgatsák ez nagy dolgot; ha pedig az respublica consensusában frustráltatnék, az kozákság az vizen kezdené el az hostilitást, tatár, török ellen, mely miatt mindjárt requiráltatnék az király és respublica az pogányságtól, s azok ottan deliberrálnák azt, hogy compescálják, refrenálják az kozákságot; azok csak simplex parancsolatra ne engedjenek, hanem kényszerítessék az király hadat küldeni reájok, sőt maga is ellenek kiszállani, nem csak az respublicának rendszerént lenni

szokott quarcsiani hadaival, kikkel az hetmányok szokták vala mindenkor az végeket oltalmazni, hanem az respublicának is hadaival és maga idegen fizetett hadaival közelítvén az kozáksághoz, azok is mind magok oltalmára táborban szálljanak, az király pedig tractában indulván s az respublica velek, akkor ígírjenek engedelmességet az kozákok, oly conditióval: hogy pogányság ellen hadakozzanak; az király annuálván, és conjungálván magát az kozáksággal, annak is fizetett hadainak s vele egyetértő nagy embereknek is erejek látva kénszerítetnék az respublica is consentiálni; kisebb részszel ne gondolnának, ha találkoznának is ellenkezők, csakugyan megindítanak az pogányság ellen való hadakozást; erre az király is mind sok hajókat és egyéb requisitumokat készített vala, kiknek némely részit magunk is láttuk Varsovánál. Ez dolgokról az muszkával is correspondentiája vala az királynak, kiket azelőtt Szmolinczka alatt megvert vala, nem levén feljebb 35 ezer emberénél, kikkel Szmolinczkát megsegitvén, többet száz ezer muszkánál ruinált vala, minden munitiójokat, zászlókat királynak adván, gyalázatosan úgy bocsátattak vala el, s megbékélettek vala.

Meghalván azért az említett jó király és frustráltatván mind maga, mind mások ez jó szándékban, az kozákságnak ez végre lött nagy

készületi, factiója nem mulék semmiben, mert meg akarák őket erőteljesíteni s csak kevés számú iratos kozákot meghadni, az többit paraszti állapotra cogálni, kik már igen megsokasodtak, s az paraszti igát többé felvenni nem akarják vala, mert felette igen exacerbáltattak is vala, holott az lengyel urak mind magok és emberek által kegyetlenül sanyargatják vala, s kiváltképen elárendálván őket zsidóknak, örményeknek és egyebeknek, tovább elviselhetetlen exactióval terhelik vala, melyben külömb-külobb meggon-dolásra is istentelen módokat keresvén nyomor-gatásokban, többek közt egy gyermekét meg nem keresztelheti vala, nem házasodhatik vala, templumban nem mehet vala, nem temetkezhe-tik vala külobben : mindentől külön-külön ex-actio ; ha gorelykát, ha sert főz vala, ha magára új köntöst veszen, ha házat csinál vala : minde-nektől, de én azokat nem tudnám előszámlálni; annak felette sok helyeken templumjokat is az catholicusok elfoglalják vala, singulariter pedig az említett Chmelniczkit valami öröksége végett Konyeszpoleczki sokáig fogva tartván, persecuálja és csak mint szabadosává tenni akarja vala.

Ekképen azért háborgattatván, s reá is küld-vén elsőben haddal az fiát, az akkori hetmán Potoczki, azt, alattomban tatárral colludálván Chmelniczki, kinek azelőtti factio szerint ellen-

ségi akarnak vala lenni, egészen mind elfogák, veszték. Másodszor, magok menvén az főhetmán Potoczki, és mezei hetmán Kalinoczki, azokat is épen elfogák, veszték, s az kit jobbágygyá akarnak vala csinálni, Chmelniczkit, főhetmánnak választá az kozákság; s így lön indulatja ez veszedelmes hadakozásnak is, kinek particularitását nem céloim nekem írnom, az mostani időbeli emberek elégségesen hallották; s minthogy pedig nulla calamitas sola, ez veszedelmező állapotjoknak boldogtalansága ada szívet és alkalmatosságot azután mind muszkáknak, svecusoknak, hogy irruáljanak. Én azért térek az én materiámra.

Elmenvén az herczeg Radesivil Munkácsról, én is haza kéredzettem, azután az fejedelem másik esztendőben esmét Munkácsra kimenvén, engem fiával Rákóczi Györggyel hagyta, az ki igen megbetegedett vala, de meggyógyula. Odaki jártában az fejedelem is megbetegesedett valami guttaütésnek speciesével, az mint tanálta vala hasonló nyavalya még in anno 1644-ben. Megkönnyebedvén haza jüve ugyan, de ujjban fekünni esék Görgényben, s kevésben hogy meg nem hala; akkor is meggyógyula.

Anno 1648. esmét Görgény felé menő útjában megbetegedék. Ez ugyan fatalis helye lön; mely minekelötte lött volna, Kolosváratt levén az fejedelem, érkezék Lupul vajdának főkövetje

Stefan Girgicze logofet ajánlásokkal, ajándékkal, és egyéb dolgok közt az fejedelemnek irván titkoson ilyen dologról : hogy igen nagy dolgokról akarna az fejedelemmel tractálni, melyet maga emberére is bizni nem akar, kívánja annakokáért, hogy Kemény Jánost bocsássa hozzája; melyből sok beszélgetés és gondolkozás lön, mindazáltal ígíretet tön az fejedelem az én bebocsátásom felöl; mely mi végre való kívánság volna, maga is az említett főkövet abban semmit nem tud vala. Elmenvén azért az követ, az fejedelem engemet is házamhoz bocsáta, parancsolván, hogy készülnék, és Görgényben mennék hozzája, hogy onnan expediálna, melyet megcselekvém, és még utjában Vécsezen érém az fejedelmet, holott midőn az várban bementem volna, ime az urak vacsorát esznek vala, s hát az fejedelem nincsen asztalnál, melyen mindjárt megháborodám, s hivatván be maga házában, panaszolkodék roszul létele felöl, és hogy utjában csömörlött volna meg, borbélyok forgódnak vala körülette; keveset beszélhetvén azért akkor velem, kikülde vacsorálni az urakhoz. Másnap virradólag mégis feleröltetvén magát, még hajnalban elmene vadászni, engemet hátra hagyván az fejedelemasszonnyal Görgényben; azért mind rosszabbul kezde lenni, mindazáltal engemet ugyan onnan expediála. Melyet minek-

előtte cselekedett volna, nagy szomoruan kezdé mondani ezen szókat : Ime, uram, elmégy, én pedig vagyok nagy busulásban az te meneteled miatt, mert féltlek attól az hamis embertől, nem tudhatván mi végre kívánja hozzája bocsátatásodat. Kire felelek : Nagyságodnak nem méltó busulni s féltetni, mert hallatlan dolog, még az rendes pogányok közt is követet megháborítani. Melyre monda : Sokakat cselekütt Lupul vajda eleitől fogván, melyek keresztény emberhez illetlenek voltak volna. Kérdém : Mitől félt hát nagyságod, csak megtartoztatástól-e, avagy nagyubbtól is? Monda : Tudod, uram, hogy én nekem az törökkel vesződésemmel vagyok az miatt, mivel hogy az ország adóját 15 ezer aranyra akarják felverni, mely azelőtt 10 ezer volt (úgy is vala, mert Bethlen Gábor szállította vala tíz ezer aranyra), én pedig azt nem akarom cseleküdni, mely miatt már két esztendő alatt be is nem küldhettem az adót : ha azért ő az törökkel valami practikából téged megfog, az portára beküld, nem egy vagy két esztendeig való adónyit kell éretted költenem, ha ki akarlak szabadítani. Ezeket hallván, megköszöném felőlem való atyai szorgalmatoskodását ; mindazáltal mondám : Ha az ilyen dologtól kell tartani, nagyságod tetszése is járulván, én ily módot követek az dologban, hogy postát küldök elől, megírom küldjön hit-

levelet, hogy böcsülettel lát, és valamikor akarom, minden bántás nélkül birodalmából ki is kisírtet; mert minden bizontalanságra az én uram is ilyen rendbeli szolgáját maga mellől el nem küldhet. Ezt elküldvén, azalatt indulék csak oly praetextussal, mintha fogarasi tisztemben mennék; ha addig nem érkezik az válasz, tovább, mintha az Barczaságon quartirozó fizetett hadaknak meglátogatására; ha addig sem, azontúl, mint az szélben levő véghelyeknek megvizsgálására nagyságod parancsolatiból mennek; ezalatt ha elérkezik az ellenséges assecuratio, continuálom menetelemet, ha pedig nem, vissza nem térek ez praetextusok mellett. Tettség azért az fejedelemnek, és ekképen lön expedíaltatásom, de elsőben házamhoz menék. Midőn onnan megindultam az Küköllő mellett, Szőkefalva tájékján, értém az fejedelmet is Fejérvár felé útban lenni, térék hozzája utamból, és látám, hogy az nyavalya igen praevaléala rajta. Én mindazáltal utamat continuálám, és még Fogarasból meg sem indulhattam, megérkezék az vajda assecurációja, melyet az fejedelemhez küldvén, én magam continuálám utamat.

Ezen időben pedig Lengyelországban Vladislausnak az hátrébb említett jó királynak halála után az ország interrégnumban vala, és onnan az fejedelmet izgatják vala, hogy az ki

rályválasztásra rendelendő gyűlésre ő is embe-
reit expediálná s competálná az királyságot,
úgy levén szokások az lengyeleknek, és noha
fognának lenni néhány competitorok (kiváltké-
pen az megholt királynak két öcsesei, Casimirus,
ki secularis ember vala ekkor, mindazáltal az-
előtt ecclesiasticussá lett vala, és ki egykorban
Hispaniában akarván menni, az franczuzoktól
elfogatott vala tengeren, s tartatott vala is de-
tentióban ideig Francziában; egyébiránt igen
levis és tisztátalan életű ember is vala, mint az
hire volt, nehányszor volt amaz tisztátalan nya-
vályában az franczuzban. Ennek öcsese Carolus,
ez is ekkor ecclesiasticus vala, de örömet elveti
vala az királyságért az papi habitust; ezeken ki-
vül reménlik vala, hogy competitorok lennének:
római császár maga vagy fiai számokra, muszka
császár, svécziai király, neoborgus, brandebur-
gus s talám többek is), de biztatják vala az feje-
delmet, hogy feles pártjai fognának lenni, és
Isten kegyelméből succedálni is mások felett
fogna nekie az electio. Mely factiónak feje vala
az hátrébb említett Janusius Radesivil litvániai
herczeg, ki ezen materiát már régtől fogva
practicálja is vala, az mint van irásom (297 l.)
arról is. Voltanak is pedig feles pártjai, kiváltké-
pen az kiket dissidenseknek neveznek vala,
mert az catholicus status az evangelicusokat, és

velek különböző vallásuakat mint kálvinistákat, lutheránusokat úgy nevezik vala az gyűlésekben és egyéb nyilván való írásokban, az holott színesen és káromkodó böcstelenség nélkül akarják vala : dissidentes a religione, az unitáriusokat pedig ezzel különöztetik vala : dissidentes in religione. Ezek azért mivel nehéz persecutiókat szenvednek vala az clerustól, minnyájon Radsivilhez igen ragaszkodtanak ; sőt mivel az clerustól az magok religióján levő catholicusok is, az külső secularisok, az ő nevezetek szerint ordo equestris, melyben van az egész nemesség, ezek is igen injuriáltattak sok dologban külső szabadságokra nézve, azok közzül is azért sokak voltak consentiensek Radsivillel, épen pedig az görög valláson levők is, mely igen része Lengyel- és Litvaországnak, kiből állott az kozákság is, az kik is igen addictusok voltak Radsivilhez.

Igy azért az fejedelem mikor engemet Moldvában Lupulhoz, együtt az sógoromat, Bethlen Ferenczet, ki (említettem A) igen jeles, lengyelországi állapotokban és követségekben forgott böcsületes ember, s nekem igaz atyámfia vala, vele Klobusiczki András magok nevelte jó szolgáljokat, magyarországi főembert, ezeket expedialá, az onnan lött intimatio szerint egy ládában 40 ezer vert sárga aranyakat, viszont költ-

ségekre s egyéb szükségekre tallért circiter 20 ezért küldte az végre, hogy ha az dolog futamodotat veszen, abból pártokat szerezzenek, és vitézlő rendnek is fizessenek. Kik elmenvén, valóban jó indulatját is látták az dolognak; de ime az Űristentől nem volt elrendeltetve, mert az mint feljebb említém, az fejedelmet betegen hagyók mind én, mind azok, mikor megindultunk vala, s az gyűlésre beérkezvén Varsovára az említett követek, az gyűlés mihelt kezdetett, ottan érkezett hire az fejedelem halálának, és az miatt elszakadott inok s reménségek mind az követeknek, mind az fejedelem partjainak. Az ellenkezők pedig ez hirrel igen megemelkedtek; mindazáltal annyéra munkálódtanak az fejedelem pártjai, hogy mégis az electiót prolongálták, közel három hétig várakozván az Erdélyből érkezendő informatióra.

Az én utam pedig ekképen lön : hogy az fejedelemnek élete megmaradásának kétséges voltát vevén eszemben, tartok vala halála történésének casusában Lupul vajda practikájától, ha benn érne valami olyan hir; annak okáért az háromszéki, csiki s több szélbeli tiszteknek oly tanúságot hagyék, hogy az én visszaérkezésemig senkit az moldvai utakon be ne bocsátának, hanein csak az ki én hozzám expediáltatnék; hogy pedig minden én utánam jüvők is alkal-

maztassák magokat és beszédeket, azoknak informálására Bereczkben hagytam bizonyos emberemet tanusággal, az utánam jövőknek az ki viszont tanuságokat adjon instructióm szerint. Magam pedig mihelt beérkezém Moldvában, az vajda assecurátiójának eleget tevén, Tatrason belől az szorosból érkezvén excipiáltatott böcsülettel, főbojérát feles magával küldvén előmben comuissáriusul, kik Jászvásárig igen nagy provisióval vittének, az vajda maga szekeres lovait is két rendbelieket küldvén szekereim eleiben, Jászvásárról pedig az főviszter hintóval és szekerekkel jött excipiálásomra, kisírt szállásomra, az holott pompáson felöltöztetett házakban szállitottak, maga emberi forgodván konyhám, asztalom körül, maga edényivel, pohárszékivel, ezüst tálaival, tányéraival, csészéivel és egyéb eszközeivel. Az audientiára való felvitetés nehányszori, és vendéglés is igen pompáson lön. Az velem való tractában pedig sem az fejedelem oláh tolnácsát, kit magammal vittem, sem magáét nem admittálta, hanem az mint tudtam oláhul, magamnak kellett vele beszélennem.

Az titkos tractája pedig erről vala : hogy bizonyos emberi által érti az lengyeleknek az fejedelemhez való jó affectiójokat, és az akkor lejendő gyűlésen királyságra invitálni akaró szándékjokat, melyet akarván adni értésére az

fejedelemnek, egyszersmind offerálja magát, hogy ha miben kívánja az fejedelem, kész lesz en ő is cooperálni dolgának promotiójában mind lengyelországi nagyember jóakarói által, s mind egyéb utakon, csak az fejedelem is viseljen hozzája jó affectust, és tartson jó correspondentiát stb. Erről voltak bővebb beszédek is, és noha mint bizontalan hivatásra az fejedelemtől nem adatott vala semmi instructióm, hanem mindenenk hagyatattak vala az magam hűségemre, discretiómra és industriámra; levén pedig elégséges credentionális plenipotentialis leveleim az vajdához, azok mellett én is így procedálék: Elsőben megköszöném az uramhoz declarált jóakaróját; azután commendálám aziránt való mind jó szomszédságát, kereszténységét és prudentiáját is, hogy magának, házának és birodalmának erősödésére cselekszi, midőn ily szövetséget igyekezik szerzeni az én urammal, és annak házával; és noha olykor látatik cseleküdni, az mikor immár veszi eszében Istennek rendeléséből az uramnak érdeklő promotióját, melyet ha Isten boldog véggel áldana, s kirekedne abból való segítésből, jóakarójának mutatásából, idegenség maradván fenn közöttök, nem kezdene lenni bátorságos állapotja: holott egy felől Máté vajda nem barátja, más felől az fejedelem, avagy fia, harmad felől az kozákság,

negyed felől az lengyel királyság mind idegenek levén hozzája, igen meggyengült állapotja kezdene lenni; mindazáltal nem késő, és merészlem assecurálni arról, hogy az uram mind kedveleni fogja ez oblatióját, s mind pedig reciproca affectióval fogja hozzája viselni magát, csak hogy az uram képében kívánom, hogy némely ez állapothoz szükséges requisitumokra nézendő jóakarattal felől cum assecuratione declarálja magát, melyeket proponálandó leszek; azokat azért kíváná érteni, melyek így következnek.

1) Ha Isten akaratjából azon állapot úgy fogná kívánni, az uramnak, embereinek, hadainak engedjen szabados passust Lengyelországra. 2) Ha akarja az uram, birodalmában engedjen hadat fogadni. 3) Ha kívántatni fog, mivel tárházát magával nem hordozhatja, legalább száz ezer aranyig adjon kölcsön. 4) Hogy az portán is mind tekintetivel, értékével az uramnak ezbeli állapotját promoveálni szívesen igyekezzék. 5) Ha szinte parancsolnák is, de ellensége az uramnak és házának nem leszen.

Mind ezekre azért igen szívesen reá ígérte magát, és denominálá portán levő nagy fautorit is, kiknek neveket maga asztalán, maga tentájából pennájával papirosára jegyzésben vevék, levén úgy az végezés, hogy mind az fejedelem, mind az vajda portai kapikiháinak menjen pa-

rancsolatjok, hogy egyet értsenek, és egyiránt promoteálják az dolgokat mindenik félnek jóakarói által. Ezek felett mivel lengyel jóakarói is az fejedelemnek intimálták vala, hogy az kozákságot is igyekeznének maga pártjára attrahálni, akkor pedig az kozákság is haddal indult vala az lengyelekre, mert azok is az interregnum alatt akarják vala magok dolgát elévinni, én pedig az fejedelemtől azokhoz szóló levelet is vöttem vala kezemhez, hogy ha mi módját látandó procedálhassak benne : közlém azért az dolgot az vajdával is, látván jó indulatját, és kívánám, hogy embereimnek bátorságos utjok felől mutatna módot; melyet meg is cseleküvék; és én is expedíálám egyiket, Mosa Gergely nevű, jó szóval tudó, látott, hallott, udvari katonát és nemes embert, marusszékit, ernyeit, másikat Rácz György nevű udvari katonát, ki nyelveken is tudott, és görög valláson is vala; ezeket úgy instruálám Chmelniczki Bogdán kozák hetmánhoz : hogy elsőben csak az én leveleimet praesentálnák, és szerzenének confidentiát s atyafiságot, melyet ha kedvesen veszen, abból megesmervén affectusát, úgy azután az fejedelem levelét is praesentálják, és az mellett miket mondjanak. Mely expeditio igen jól is succedált vala, az mint előbb megláthatni.

De ezen közben foly vala ily dolog is : hogy az hátrébb említett Girgicze Stefán moldvai követ kétség nélkül subordinációból *) indított vala az fejedelemnél létében általa ily tractát is, hogy az vajdának kisebb leányát, az első feleségétől Radcsivilnének anyjától valót, mely igen alkalmas volna Rákóczi Zsigmondnak elvenni, mutogatván abból az szövetségből való hasznokat is; melyet jelentvén az fejedelemnek is, és fejedelemasszonynak is, az fejedelem idegen vala ugyan hozzá, de az fejedelemasszony hajlandó, s reá bírá az fejedelmet is; erről való tracta is azért bízott vala reám pro occasione, ha látom módját; és mivel ily nagy állapotok forogván előttök, hasznosnak esmerem vala ez szövetséget, s azon logofet Girgicze által tractálom vala

*) Értsd : „subornációból.”

is titkoson, az vajdával is szemben levén, ajándékot is vittem vala az fejedelemasszonytól, és conclusióban is vöttem vala, hogy kihozná leányát, mivel akkor portán tartatja vala az vajda; el is küldött mindjárt érte, s noha sok költséggel, ki is hozatá, mert azelőtt maga nagyobb hitele szerzésejért küldte vala be, akarván elnyomni az Radcsivilnek adott leánya miatt következett suspiciót, mely nagy vala hozzája; és reménséget is adott vala az leány felől, levén hátra, hogy kihozatván, magok vagy mások által megláthatnák egymást.

Minthogy azért az fejedelem halálának hírének ott érése engemet igen retteget vala, az minthogy az utba is, de ugyan helybe is Jászvásárt jütest jünek vala levelek utánunk és emberek is, kik által tudósítanak vala az fejedelemnek nehezedése felől, többek közt egy rendben érkezének Tömösvári Boldizsár és Szilágyi János hadnagyok nehezedésének hírével, másodszor, ugyan Jászvásárra az is, Szilágyi János nevü portai posta, de tanuságok levén ezek titkolják vala; mindazáltal kevésbe mulék rajta nem vesztém az dolgot, mert az utóbb említett posta által megírák, hogy az fejedelem élete annyéra reméntelen, hogy már akkor szava is elállott legyen; ezt értvén, midőn házamból kiöslottak volna, nem tartoztathatám magamat,

hogy nagy zokogással ne sirnék, melyet ajtómon álló inasim meghallván, kezdettek zsibongani, sirásomat és vizsgálni okát szolgálaim; kit értésemre adván öreg legény szolgálom, örömetst megriasztom sőt büntetem is vala őket, de ugy annál inkább kiczégéreződik vala, azért elsőbb szolgálom által megfenyítetem és elnyeletém velek, az minthogy bizonyos okát nem is tudhatták azok is.

Ez okra nézve azért is igen sollicitálom vala az vajdát haza bocsátódásom felől, csinálván praetextusnak, hogy az utánam jött emberek által az fejedelem parancsolná süröven visszasietésemet; mivel kisebb fiát akarja kibocsátani magyarországi birodalmába, melyet addig nem cselekszik, miglen vissza nem érkezem; az vajda pedig igen szívesen maraszt és kívánja vala mulatásomat, mindazáltal kibeszélém magamat, igen böcsülettel megajándékozván az vajda, veres bársony szép nuszttal, béllett galléros mentével, főtörök lóval, turkeses *) arra való szerzőszámmal, szép bársonyra gazdagon szkófiummal varrott tegezzel; és el is kisírtete esmét hasonló provisióval, mint bemenetelemben.

Alig mehettem két mélyföldet, íme Ugron Mihály nevű étekfogó előtalála Jászvásár és

*) Turquoiseból készült.

Szépváras között, hozván az fejedelem halálának híret, melyet mindazáltal annyéra eltitkoltam, hogy Tatrosról magam irtam meg az vajdának, mely én levelem míg oda érkezett, addig már régen Erdélyben voltam. És noha én emlékeztettem írásomban, az minthogy úgy vala az dolog, hogy mivel én tudom vala az fejedelem életének reméntelenségét, ahozképest minden tractátusokat vele cselekedtem legyen, mint nem csak az fejedelem egy személyére, hanem fiaira és az országra nézve is, és ugyan meg is kérdettem vala, hogy ha az ajánlott jó akaratot és szövetséget az fejedelemnek fiaival és az országgal is akarja-e fenntartani, az minthogy én úgy kívánom, s azok részéről is assecurálom, és akkor ő is úgy resolvált vala: megirván azért neki, hogy noha az fejedelem megholt, de életben van successor fejedelemfia és az ország, annakokáért azoknak teszek relátiót, és continuáltassék az elindított tracta; de íme tehát az maga nevezeti s természeti szerént az farkas csak szőrit akarta változtatni, természetit s bőrit nem, válszom olyan jüve : hogy minden tractátusok csak maradjanak abban, deákul ezen szókkal iratván: *Mortuo principe sepeliantur tractata omnia negotia*; melyből megtetszék hitetlensége, és csak az idő után járó, nem keresztény állhatatossága.

Az mint ujétá azután azzal is : hogy noha

leányát az végezés szerént portáról kihozatá; de midön látására és azon dolognak tractájára az fejedelemasszony és Rákóczi Zsigmond beküldött volna, az dolgot megmásolá, causálván benne, hogy az ő papjaik tilalmaznák, más valláson levőnek ne adná; és hogy az leánynéző is igen alkalmatlanúl viselte volna magát, kin is megkedvetlenedett; úgy is vala, hogy elég hitván emberekre is bizatott vala, mert egy Boros János nevű vala az fő, ki az ifjú Rákóczi György fejedelemnek legkedvesebb embere vala, egy paraszt oláh fiből nevededett hajdu; részeges kurvas rossz ember vala. Második : Sebesi Miklós, ez is nem sokkal különb. De az harmadik : Horvát György, ki Rákóczi Zsigmondnak mindenek felett hitelesb, kedvesb embere vala, ez is pedig csak valami negédes rossz nyalka ember vala, ki azután is végbenment házasságakor az leánynézésben nagy hibát tött vala. De az Isten is megbünteté. Lupult érette, mert leányával nem kereskedheték akaratja szerént, kit Lengyelországba is nagy emberek kéretnek vala; mert ottan hamar az tatár becsapván országába, noha látatik vala portán nagy kedvességének lenni, igen megrablá, és maga is erdőkre alig szalada, megsanczolván az tatárnak, és azok visszatérvén, nem telheték egy heti, az kozák nyomában jüvén, az is megsanczoltatá, s kételenségből ve-

lek való megbékélésnek alkalmatosságával leányát is az Bogdán Chmelniczki öregjebb fiának Timusz nevűnek kelle ígérni, s azután meg is adni, kinek lakodalmára való hivatásban sokféle tökéletlenségi lönek és cavillumi.

Az én oda járásom s az fejedelem halála alatt, az fia ifiabb Rákóczi György az regiment apprehendálván, ottan mindjárt humora szerint való emberei, és az kik nekem az öreg fejedelem idejében aemulusim voltak, de nem árthattak, s idején az ifu fejedelemnél beszinlették magokat, ottan mindjárt kezdettek ellenem practikálni, s az fejedelmet jeszteni, hogy sietne az vitézljő rendet magához esküdtetni, mert haza érkezvén fognék valamit moliálni ellene; és hogy Lupullal is ki tudja mint tanáltam végezni; mert az fejedelem éltében nem engedte vala az fizetett hadakat fiának megesküdni, sem várakbéli praesidiumokat. Ennek oka az vala, mert az kemény magaviselete s engedetlensége félteti vala még magát is, annál inkább feleségét és öcscsét az fejedelemségben succedáló fiától, melyet cseleküdni az vitézljő rend recusált, halasztván haza érkezésemre, s annál inkább nevelték elméjében az suspiciót ellenkezőim; mindazáltal haza érkezvén, mindeneket jó lelkesmerettel végbenvittem. Ez illetén dolgot praevideálta volt szegény öreg fejedelem, mert látván nehe-

zedését, felette szorgalmas volt felőlem való tudakozásban, akarván derekas dispositiókat tenni, és az mint éltében Klobusiczki András igen hiteles emberének jelentette, volt olyan szándékja, hogy feles summa pénzt hadjon kezemnél, és az vitézlő rendet is oly állapottal, hogy azok által manuteneálnám az fiainak és feleségének s országnak is hasznokra nézendő minden állapotokat. De én is nem érkezvén, azonban az halálnak órája is érkezvén, alig szólhatott csak mi keveset is testamentumára nézendőt, melyet minekelőtte cselekedt volna, az fejedlemasszony, az öregbik fia, az püspök Csulai György levén házában, ily szókat mondott : Félek attól, hogy Rákóczi György nem fogja megböcsülni az én jámbor szolgálmat, és Huszár Mátyás s Boros János tanácsa elveszti ötöt; — mert ezeket igen meggyűlölte vala, látván még éltében az ifiu elméhez igen beszinlették magokat kit igen bán vala, tartván rossz következésektől; ugyan ekkor azért akarván s el is kezdvén testamentumát, az említett püspöknek dictálta, s az pedig irta; de már az szólást alig tehetve, mondott azért néhány szóval arról, hogy erdély- és magyarországi várai között melyek feleségejé, és melyik fiaé mik legyenek; de kifáradott belőle, és így nem mehetett végben sem perfectiója sem solennitása azon testamentumnak,

csak az egy persona, ugymint az püspök levén mind hallója s mind írója, magának is pedig az fejedelemnek sem subscriptioja, sem pecséti rajta nem levén, melyet fundamentomos testamentomnak még successori is nem agnoscáltak magokban; de ez igen eltitkoltatott maig mind egyéb okokból s mind kiváltképen abból, hogy az római császárral végezett diplomák szerint Szatmár és Szabolcs vármegyék arra deveniálnak vala, az melyiknek fiai közzül fogná legálni. Nem levén azért semmi legatio, nem is lehet vala az successio, és így félő vala attól, hogy ki tudatik az testamentumnak avagy nem létele avagy erőtelensége, annál inkább abban semmi emlékezeti az említett vármegyéknek : ez uton római császár simpliciter fogja recuperálni azon vármegyéket. Ez secretumot azért maig senki nem több, hanem az fejedelem*), az két fiai, én és az püspök értettük. Ezen testamentumában legálta én nekem szegény fejedelem távoly létben is Vécset, mely rendelkezését mindazáltal még élteben is tudták mind felesége, fiai, és nekem is aperialták, de az testamentumban csak az caput bonorum, az vár említetvén, az fiai és felesége megmelyesztve, avagy felit, zsirját elvöve adák meg, az javát az faluknak magoknak

*) Hibásan „féjedelemasszony“ helyett.

reserválván, ugymint Batost, Bányit, Alsó-Szász-Idecset, melyekben nem reménlém az ő részekről is gaudeat tertius haeres.

Vala ezen jámbor fejedelemnek más testamentuma is, melyet irt vala 1644-ben, ez igazán és authenticice emanáltatott vala, melyet magammal is olvastatott, kiben többek közt Gyalut Monostorral, Fenessel és több jószágival, az gyógyi jószágot, és többeket is nekem és Bornemisza Pálnak legálta vala, de ez testamentumát holta után magam előtt kivevén ládjából, minnekutána Moldvából kérkeztem volna, elsikaszták és égeték az fiai.

Kevesebb gondjok levén annakokáért mindjárt az fejedelem halála után, mind magoknak az ifiaknak, s mind az magokat beszinlett jó tanácsoknak az közjóra, az külső hatalmas nagy dolgokra, mind arra, hogy miképen az ifu fejedelemnek szívét egészben magokhoz applicálhassák, hogy ők kormányozhassák mint akarják, engemet pedig kedvetlenségben, kétségben hozhassanak, s azt véghez is vivék, annyéra, hogy csak kételenségből volt respectusom, mert mind az atyja halálakori szavai kényszerítették, mind pedig minden dolgaikat én tudtam, és mind az országi státusok, mind külső országbeliek előtt Isten nagy tekintetet szerzett volt, az vitézljő rend pedig egészen hozzám volt nem különben

mint atyjokhoz addicáltatva; de egyébiránt szívében mind idegen volt hozzám, melyet causált az is, hogy midőn az fejedelemmel elvéteték az Báthori kisasszont, ki igen pápista vala, az apja és anyja azt akarják vala, hogy addig keménséget mutatna, az haza vitelét meg sem engednék, miglen religiójának publice nem renunciálna, imez pedig az kisasszonyhoz való szeretettől úgy meggyőzetett vala, hogy nem akar vala semmit aziránt az religióra nézni; ez materiáról mind az kisasszonynak, anyjának és az ifiunak is az fejedelem és anyja én általam izengetnek, és tractálnak vala, s mivel engedetlenkedik vala az ifiu, kemény szókat is kell vala nekie mondanom. Többek közt egykor : hogy ha nem accommodálja magát atyja akaratjához, valamint Isten után az ő respectusáért választottuk fejedelmünknek, mihelt akarja, bizony mindjárt degradáljuk : annak felette, hogy nincsen példa Absolon atyáról, hanem Absolon fiuról, azért sat. Effélék sokak voltak, melyeket mind nehéz neven vött s elméjében szedett az ifiu fejedelem, és mind magának, feleségének s annak az anyjának ekkortól fogva gyűlölségekben esém; az felesége anyját pedig sokképen inkább revereálja vala, mintsem maga jó édes anyját. Az én személyem meggyűlölésének minemű haszna és kimeneteli lön, ezután való

írásokból megláthatni; de nem csak engemet, mely nem annyéra csuda, de édes anyját és öcscsét is meguntatták vele, úgy annyéra, hogy édes anyját bizony csak az félelem böcsülteti vala, hogy annak libera dispositiója vala minden javaiban, és abból kirekesztetés tartoztatja vala, de az öcscsével hatalmas nagy simultás vala köztök.

Noha pedig látom vala az én állapotomnak félelmes voltát, és bucsuzom is vala, hogy megválhatnám szolgálai kötelességemtől, de abban repugnál vala. Consuláltam azért hiteles jóakaróimat, kik azt tanácslá, ne vonjam el magam szolgálatjokból, mind az közjóra nézve, mind pedig, hogy gonoszakaróimnak sugallásokat ne erősítsem hozzájuk megidegenedettségemnek mutatásával. Noha belső helyről megértettem vala az ifu fejedelemasszonynek is ily szavait : Ad-dig, úgy mond, nem lehet; de csak állapotodhassék meg az fejedelemségben az ura, és szokhassék hozzá mind maga az gondviseléshez, mind pedig taníthasson kezéhez emberiben, azután magok kívánnák, s örömet bocsátanának; — mindazáltal accommodálnom kelle magamat, s látván az fogyotkozásokat Moldvából megérkezésem után, ottan mindjárt kezdém tudakozni, ha Lengyelországba leküldöttek-e az követekhez; mondák : hogy el; kérdém : mivel? felelének : csak az feje-

delem halála felől az követek tudósításával; melyen felette igen busulék, és békételenkedém, hogy olyan hatalmas és nagy emberekkel közlött dolgot oly pusillanimitással posthabeáltanak legyen, mert ha megholt is az fejedelem, ők életben levén, az tractált dolog nem csak az fejedelem egy személyére, hanem az övékre is nézván, miért nem kellett continuálni; az mennyiben lehetett azért, sieték instructiókat készíttetni, és az követekhez s az dologban interessatus nagy emberekhez küldeni; de mivel már annak érkezése előtt az ifju fejedelem levele atyja halála felől való tudósítással beérkezett volt, semmi tanusággal arról, hogy az követek és jóakarók az dologban procedáljanak : így nem levén semmi tanuságok, sem plenipotentiájok az életben levő successor fejedelemtől és öcscsétől, reméntelenekké löttek mind arról ha kedvek, s mind pedig ha módjok van-e continuatiójára az elkezdett dolognak; az pénzt is azon hasznos dolgokra is kiadni parancsolatok nélkül nem mérésztették, de senkivel semmit is hogy tractálhassanak, annálinkább az competentiát proponálhassák az respublicának, nem volt mi mellett; egyébiránt csak ahoz való requisitumok érkeztenek volna, az factorok szinte úgy promoteálták volna az valamelyik fiának állapotját, mint az atyjokét, mert ugyan úgy is vala az competen-

tia, hogy az respublicának az melyikhez atyja vagy fia közzül kedvek lött volna, azt bocsátotta volna szolgálatjára; noha pedig, az mint hátrább is említettem, sokáig protrahálták az factorok az electionak idejét, várván Erdélyből praeter solitum et constitutum terminum, de frustráltatván nem lött mit tennie, hanem sok jártatására inclinálniok kellett, és úgy kedvek ellen kelletlenül is választaniok kellett Kazimirt, László király egyik öcscsét, az ki csak azért is az lengyeleknek nagy része előtt gyűlötségben vala, mert noha az ő módjok szerint valami pápai dispensatióból ugyan de egyébiránt az közönséges keresztény törvény ellen egy testvér bátyjának feleségét vötte vala el, mely incestusi dolgot már ezek szokásban is kezdetek vala venni, mert az említett László király is első feleségül vötte vala Ferdinandus II-dus római császár második leányát, kinek az édes anyja, és az királynak is édes anyja egyek voltak; de az ám legyen ő számadások; hanem summája ez az dolognak : hogy ez említett negligentájok az ifu fejedelemsfiaknak, hamis dolgokra intentuságok pedig az melléjek magokat beszinlett ifu tanácsoknak azt nemzé, hogy re infecta jüvénék vissza Lengyelországból az követek, mind pénzestől; mindazáltal praeter ordinem solitum mégis az factorok úgy cooperáltak, hogy suspen-

dálták az coronatiót, levén intentusok az indított dologra, és ezalatt

Ime az hátrébb említett emberim, kiket Moldvából Chmelniczki kozák hetmányhoz küldöttem vala, elérkezének, és velek az egész kozákságnak követjei, egyik az hadak notáriusa, ki az hetmán után elsőbb tekéntetbeli és mindenese vala, Joannes Vihovszki más társával, az kik aperte invitálták az királyságra az fejedelmet, avagy öcscsét, mivel már apjok megholt volna, kivel illendő tractatusban is indulánk, de modalitatibus bene contentatos elbocsátván őket.

Utánok mindjárt érkezék az respublica és Kazimir követje Vilipolczki, kívánván assistentiát az kozákság ellen, de alattomban biztatván is az ifiakat az respublicának hozzájuk való jó affectiójokkal, melyben igen tökéletlenül procedál vala, mert külön beszélvén az öregbikkal, annak elméjét hízkelkedéssel neveli vala, hogy tudni illik nekik olyan király kellene, mint az ifiu fejedelem, familiaris, kevélység nélkül való, martialis humoru sat. Külön pedig az öcscsének Rákóczi Zsigmondnak azt mondja vala, hogy az lengyel nemzetnél ő volna kedvességben, mint kinek elméjének, eloquentiájának, tudosságának, és józan életének s egyéb sok virtusinak nagy hire volna közöttök : ellenben pedig, hogy az

bátyjának részeges és csekély elméjü, s közönséges paraszti humoru nevezeti volna sat. Így akar vala köztök alattomban való aemulatiót szerzeni, az minthogy ezután lött nehány rendbeli követségek is mindenkor csak álnoksággal folya az lengyeleknek.

Ezek között mivel az uj és ifiu fejedelemnek mind anyjostól és öcséstől igen nehéz dolgaik valának fenn, az én gonoszakaróimnak ellenek való practikájok ártalmason lábat nem kaphat vala, és az ifiu fejedelem engemet kételenségből böcsül vala, ily okokból: 1) Mert az apjának idejebeli minden nagy, akár nyilván, akár pedig titokban forgott dolgaiban én levén interessatus, nálam nélkül azokban procedálni nem tudhat vala. 2) Mert az atyjának halála óráján felölem lött emlékezetit is considerálja vala, ki nekem távollétemben akkor lelkemre kötötte feleségére, gyermekire való gondviselést, azoknak viszont lelkekre az engem megböcsülést, és tanácsommal élést. 3) Mert az egész regnicoláknak is, de kiváltképen az vitézlő rendnek szemei egészen és kiváltképen én reám néznek, én tölem függenek vala. 4) Mert az anyjájok és öcscse is én hozzám igen nagy s jó affectussal valának. 5) Mert félelme is vala az fejedelemnek az ország státusitól, kiknek felette sok gravámenjek vala, sok megbántódások az atyjoktól, és

abban igazítást kívánnak vala, az minthogy lön is az mint lehele, de nem úgy az mint kell vala.

Én pedig tudván az sok megbántódásokat, és egyéb következéseket mint jámbor szolgál, még Moldvából, mihelt apja halálát értesemre adá, ily tanácsokat adtam vala irásom által: 1) Hogy azt az Istent szolgálja és tegye magáévá, kit az atyja nagy szorgalmatossággal tisztelt és szolgált, s ha azt megnyerheti, csalahatatlanul hidje, hogy valakinek jó Istene legyen, mindene meg legyen. 2) Nagyubb árulóját ne tartsa lenni, mint ha ki abban igyekezik, hogy édes anyja és öccse között, s maga közt idegenséget akar szerezni. 3) Hogy minden szomszéd országokkal tartson szép békeséget. 4) Hogy az országban levő sok megbántódott embereknek sziveket cum satisfactione csendesítse meg, és az országnak szabadságát is restaurálja. De ezekben egyiket is nem követé.

Eltemettetéek azért az öreg fejedelem, gyűlése lön az országnak de nem satisfactióval, hanem csak lenyomulással, az mint pedig hátrébb említve van, az török az ország adaját 15 ezer aranyra kívánván felverni, azelőtt 10 ezer levén, melyre Bethlen Gábor szállította vala, erre menni az öreg fejedelem semmiképen nem akar vala, és két esztendei adó hátra is vala, az töröktől való félelem azért az fejedelmet arra vivé,

hogy meg kelljen küldeni, s azután rajtunk is marada azon nagy adó.

Bekülde az havasalji Máté vajda is, és az fejedelemtől s országtól újabb diplomát extorqueála az velek való confoederációról, kiben én igen difficilis valék, s mikor subscribálnom kelle, meg is mondám protestatióval ezszerént : Meg kell ugyan nekem is cseleküdnöm, de bizonyára nem azt, az mi nekem tetszenék, mert félek attól, ha recusálom, nagyságtoknak fognak valakik olyat mondani, hogy az külső nemzetekkel és országokkal való nagyságod erősödését valami mala intentione nem akarom; de egyébiránt az oláhsággal való confoederatióunk tandem tandem veszedelmünkre való leszen, mert erőtelenek vagyunk mind mi s mind ők, hogy az hatalmas nemzetek ellen oltalmazhassuk egymást, az oláhság pedig oly dolgot akar magának vendicálni, mely még akkor is midőn magyar koronától — — —

E helytt megszakad az emlékiratnak mind valamennyi másolata mind eredetie, melynek öt véglapja üresen maradt. Szerzőjének további sorsát történetiróinkból ismeri az olvasó, de a fő vonásokkal itt is kíván találkozni, mint hiszem.

Ifjabb Rákóczi György testvéröccse, Zsigmond, Henrika hitvesének, Fridrik cseh ellenkirály leányának himlőben történt elhunytá után röviddel, 1652. februárus 4.-én meghalt, szintén himlőben. A fejdelem is elkapván a kórságot, hosszabb ideig halálos veszedelemben forgott. Ez alkalmul szolgált, hogy az épen Gyulafehérvárra begyülekezett rendek februárus 18.-án a fejdelem hét éves fiát, Ferenczet, utódául kikiálták oly feltételek alatt: hogy azon esetre, ha huszadik éve előtt veszítené el atyját, Kemény János, a mezei hadak főkapitánya, vigye ideiglenesen a kormányt; s hogy a rendek hűségre ne köteleztessenek iránta, ha — mitől anyja, a csak színre a reformált felekezethez áttért Báthori Zsófia miatt tartani lehetett, — vallását megváltoztatná.

A fejdelem fellábadt betegségéből, s a következő évben, hogy szövetségesének, a moldvai Lupul által megtámadott havasalföldi vajdának segítségére legyen,

s talán még inkább, hogy a Lupultól vett sérelmekért boszút álljon, Keményt néhány dandárral Moldvára küldte. Lupul, kozák segéddel, viaszorította a benyomult⁷ csekély hadat, s a kozákok Boros Jánost is megszasztották, ki Rákóczi fizetett hadainak élén Foksányig haladt elő; Lupul a portára ment segédkezés végett. A székelység Petki István és Mikes Mihály vezérlete alatt, s Lubomirski György lengyel zászlóalja szintén nem voltak képesek erőt venni a kozákokon, kik Szucsava oltalmára erősített tábornak jártak. Végre Kemény János újabb hadakkal s a táborsánczok összelődözésére az eddig használtaknál alkalmasabb tüzérszerekkel érkezvén meg Erdélyből, Szucsavát oly feltétel mellett adták kezéhez a kozákok, hogy ők magok mindenestül visszaköltözködhessenek hazájokba, a vajdáné pedig a városból bántatlanul jószágaira vonulhasson. Lupul Konstantinápolyban fogva tartatott halálaiglan, székébe Stefán logofet ültetett Rákóczi s a boérok által, s Kemény a szucsavai zsákmányt szekerekre rakatván, octoberben visszament Erdélybe.

Havasalföldön, Máté halála után, Konstantinnak, szintén Rákóczi védencének, jutott a vajdaság. Az üres kincstár arra bírta vala az új vajdát, hogy fizetett hadainak nagyobb részét elbocsássa, s ezek e miatt fellázadván, tizenhét boért leöldöstek, Konstantint rejtekből rejtekbe bujdosatták, s Heriza Vornikot vajdájukul kikiáltották. Rákóczi, hogy az évenként tetemes adó fizetésére ajánkozott bujdosónak segédére lehessen, Kemény által az 1655. februárius 20.-án Kolosvárt tanácskozott rendekkel elfogadtatta a havasalföldi háború megindítását. A fejedelem és fővezére június 26-án Plojest mellett válságos ütközetben diadalmasan megvívta

a lázadó hadakkal, s Konstantin azonképen mint Stefán Erdély hűbéresévé lett.

A kétrendbeli hadviselés sikere elnézette a portával Rákóczi hatalmaskadó eljárását oly tartományokban, melyeknek ügyeibe hogy mások is avatkoznak, nem lehetett ínyére. A fejdelem, s talán nálánál is inkább Kemény János, nagy hírt nevet szereztek magoknak kivált az evangelicus államokban, de nagyot a szomszéd Lengyelországban is, melynek dissidens rendei Kazimir János halála esetében a koronát Rákóczi Ferencznek szánták, kit e végre, valamint leendő gyámját Keményt is, már eleve a lengyel úri rendbe felvettek. Kazimir János sem ellenezte a tervet, s midőn 1656 meggyült baja a svédekkel, segédért az erdélyi fejdelemhez is folyamodott, díjúl a szepesi tizenhárom várost, sőt bizonyos feltételek mellett azt is ígérve, hogy a szépen felserdülő Ferenczet, a catholicus anyának catholicussá válható gyermekét, kire a lengyel főrendiség jogai különben is már kiterjesztvék, utódaul választatja. Rákóczi kapni látszott az ajánlaton, de Károly Gusztáv svéd királylyal is alkudozásba ereszkedett, ki őt szintén szövetségesül kérte, ha fegyvereiknek kedvez a szerencse, diadalbérül Lengyelország nagyobb részét ígérve. A fejdelem elsőséget adott a svéd szövetségnek, mely őt, mint hívé, nyomban volt a királyi székre emelendő, melyhez nem volt a vallásábóli kitérés feltételül kapcsolva, s melynek hovatovább hatalmasabbá fejlődését, Németország valamennyi evangelicus államaira kiterjeszkedését bizodalommal várta. 1657. januárius első napjaiban a porta engedelme nélkül, s úgy látszik, Kemény János tanácsának ellenére, öszves hadaival Máramaroson át Galicziába nyomult. III. Ferdinánd, ki eddig

is Kazimir Jánost támogatta, s ki fiának, Leopoldnak, Németország császári székére választatását Károly Gusztáv hadviselésé által akadályozva látta, mint melyből újabb vallási háború keletkezhetnék, — kanczellárját Szelepcsényi György nyitrai püspököt, Homonnai Györgyöt s Rákóczi Lászlót a fejedelem után küldötte visszatérés vagy a lengyel királyhoz állás tanácsával. A követség februárius 23.-án Prsemisl környékén találkozott a fejedelemmel; Rákóczi tovább rohant; vesztébe.

Midőn képviselője a portánál, Tisza István, 1657. januárius 24.-én Köprili Mohammednél, a mindenható nagyvezírnél tisztelkedett, tanácsul nyerte : „küldője üljön vesztég, ne mozogjon, megárt;“ midőn Budáról a fejedelemnek táborra-szállását bejelentették, feddő levelet irt reá a porta, meghagyót : térne meg haladék nélkül országába. A hadviselés szerencsés kezdete Rákóczival tanácsot, feddést visszautasított. Krakóból, melyet a svédek neki általadtak, marczius 30.-án kiindulva, aprilis 12.-én Simsonnál a svéd királylyal egyesült, és május 16.-án Bresztet bevette, honnan oly hitben, hogy Ferdinándnak imént közbenjött halála legálább is késleltetni fogja az ausztriai hadak érkezését, botorul tovább kelve, czél nélkül szertebolygott.

E közben I. Leopold az atyja és Kazimir János közötti szövetséget tágasabb alapra fektetve május 27.-én tizenhat ezer gyalog, lovas, tüzér kiállítását ígérte; s egy lengyel csapat Lubomirski György vezérlete alatt az Erdélyhez tartozott magyar részekre, névszerint a Rákócziak urodalmaira törvén, nagy pusztításokat vitt véghez. A gyász nagy. volt itthon, de még nagyobb a fejedelem táborában. Károly Gusztáv s vele a svéd

hadak színe május 31.-én elválván a fejdelemtől, Dánia ellen indultak; Rákóczi Lengyelországban magára maradt. Midőn július 3.-án rend nélkül hidasokon, szálakon a Viszlán átköltöznek, hadainak része beléveszett; részét felemésztette az éhség, midőn a kiméletlenül feldult tartományokon át utját meg vissza Erdélynek venné; — a sivatagból kibontakoznia, mielőtt a július elején már Ratibornál táborozott ausztriaiak Kazimir János hadaival egyesülnek : ez volt a nagy feladás.

A fejdelem ügyefogyott állásának szemléletére az ez egyszer vele szövetségbe lépők s részben a székelek különváltak tőle; a porta már korábban Tisza Istvánt s ennek a követségben társait, Tordai Ferenczet és Harsányi Jánost, „mert a fejdelem késett az adó fizetésével és a szultán tiltakozásának daczára svédekkel, kozákokkal Lengyelország ellen szövetségbe lépni,” a héttonyba vettette; egy úttal a krími tatárookra, kiket Sebesi Ferencz követe által híjába ügyekezett Rákóczi magához hajlítani, parancs ment : kelnének fel és fenyítének meg az engedetlen hűbérest. Így történt, hogy a nyomukban volt lengyelek s az elejökbe jött tatárhad közé szorulván az ausztriaiakat is már magokon látó erdélyiek, július 23.-án Czarnostrog és Miendzyboz között következő feltételek alatt nemanyira békét mint kegyelmet vásárolt a lengyelektől Rákóczi : Erdélybe érkezése után ünnepélyes követség által fogja Kazimir János „megsértett felségét kiengesztelni,” a svédekkel kötött frígyet felbontja, és a lengyel királyt ezentúl ha s mikor kívántatik, tettelegesen segíti; Krakót s Bresztet kezéből kibocsátja; kár- és költségpótlásul 1,200,000 forintot fizet.

E pontok fogadása után a fejdelem július 26.-án

Strynél háromezredet magával elvált a seregtől, s utját Mármarosnak vette; Kemény János kísérletet tén a harminczezerről tízezerre olvadt sereget a tatár erő ellenére vissza Erdélybe vinni. Halljuk őt magát :

Az lengyelekkel megbékélvén és tőlök elválván, későn érkezénk éjjel az táborhelyre, az honnét ismét későn indulhatánk az lengyel commissarius Szapia *) késedelme miatt, ki valami nehéz költöző-passusokon egyenest viszen vala az tatár khám eleibe, noha akkor mi nem tudtuk, de más böcsületes lengyel főemberek, magok conscientiájoktól indítatván, deferálák, és vivének jobb utra, noha az mi hadainknak zugalódásával, kiknek semmiképen nem tudtuk persuadeálni az tatártól való félelem miatt kerengésünket, halálban csak egyenest az moldvai utra vágyódván, mint igen elfáradott, éhezett, romlott had, az téli sanyaruság, tavaszi hosszas, nemcsak nappali de éjjeli járás is, csata, strázsa, zsákmány, nehéz passusokon való költöződés és sok egyéb hadi nehézségek miatt, kiket nem számlállok elő, nem az levén scopusom; egyéb-iránt is kezdetitől fogva igen kedvetlenek levén azon expeditióhoz.

Estig annakokaért menénk és sötétben érkezénk egy városhoz, kinek kastélya is vala; de itt

*) Sapieha.

is igen szoros és sáros passus levén, az hadaknak nagyubb része által nem költözheték, egészen virradtig is. Ezen estve későn 26. julii irák meg az lengyelek, hogy 5000 tatár már elérkezett volna, az tatár khám is már Kamenicznél volna, azért viselnénk gondot magunkra. Tanácsot tartván annakokáért, tetszék hogy az fejedelem személye salválódjék valahová nehánymagával, ha az had ruináltatik is, de az hazatalán conserváltathatik, ha székibe mehet; ne vesznénk mind fejedelmestül. Parancsolta volt pedig ő nagysága, hogy én is elmennék; de boldog emlékezetű eleink példájok szerint, úramhoz és hazámhoz való szeretetemtől meggyőzetvén, noha olyan félelmes utjában nem örömost szakadok vala el tőle, látám is, nehéz vala szívének, de megkövetém, és ily declaratiót tők ő nagyságának indulata előtt nem sokkal:

Kegyelmes uram! bizony nehezen szakadok el nagyságod mellől ilyen utjában, s úgy áldjon meg az Isten, el nem hadlak, és hűségem mellől el nem állok, de conscientiaimtól meggyőzetvén, semmiképen azt nem cselekedhetem, hogy mind nagyságod s mind én elmenvén, nem igaz pásztoroknak ítéltesünk, és prédára hadjuk fejetlenül az kereszténységet és édes hazánk fiai; egyébiránt ezek következnek:

I. Hogy íme látod, az hadak, kik az Sáron

általköltöztenek, eszekbe veszik az nagyságod elmenő-szándékját, felülnek, és mindnyájan utánad vonódnak sietve; az szoros állapotoknak kívánsága szerént miattok nem járhat sz annyi ezerekkel; az ellenség pedig nyomodban akadván s rajtad levén, mind velök együtt vészsz.

II. Az Sáron túl rekedett had, gyalogság, munitiók, szekerek, megértvén elmenetelünket, confundáltatik és gyalázatosképen fut, oszol, vesz nem csak ellenségtől, hanem minden rendektől : és így hallatlan roszemlékezetünkkel leszen az veszedelem. Menjen el azért nagyságod, mert ennek így kell lenni. Én pedig, az míg lehet, Istenem után, az népet vezérlem s oltalmazom; ha pedig az jó Isten mást rendelt felőlünk : én örömesben szenvedek minden nehézségeket és halált velek együtt, mintsem magam szabaduljak, édes nemzetem elveszsen (az minthogy ma is édesebb nekem az velek való szenvedés, mintsem gyalázatos szabadságnyeréssel távolról való hallása romlásoknak); méltatlan tiszttem is azt kívánja.

Nem lön mit tenni az fejedelemnek, engedni kellett tetszésünknek, elmenni s engemet elhagyni. Kitől elbucsuzván, az hadakat megcsendesítém. Szegények, látván köztök maradásomat, nagy jó reménységgel megmaradának, és az főrendek is nagy sokan, azok között az böcsületes

ur Kornis Ferencz, Béldi Pál, Huszár Péter, Domokos Tamás és többek is. És ekképen az fejedelem Ilyvó felé mene, mi Stry felé való utat akarunk vala követni.

Alig telheték két avagy legfelebb három óra, az passuson még az költöződés nem is végződén, az tatár elérkezék, és hátulját megcsapá, kiknek succurálni akarván, az kiket lehete az seregekben megfordíték, és mezei hadbeliek levén csak, itt elvesze ama vitéz kapitány Gellyén Gergely.

Megkérettem vala Szapiát is, kinek vala egynehány száz lovasa és dragonya is, hogy segítené, de nem hogy az tatárral harczolt volna, sőt szót adván egymásnak, nemcsak félreállának, halott az dragony az passust könnyen megtartatja vala: sokak az tatárokkal rajtunk lönek, azszerént az városból is, az minthogy Gellyént is azok lövék el. Sőt azelőtt is az lengyelekkel megbékélvén, continue rajtunk voltanak, magunk s fejedelmünk szekereit felferék, mind fő-s közrendeket sokakat levágtanak. Ilyen az ő keresztény békeségek; kiben mindazáltal nem vádolom az főrendeket : akaratjokból volt-e, nem-e?

Békételenkedvén pedig az nép az veszedelem alatt is, az út és várakozás felett is, Szapia után is kelletvén várakoznom, kalauz nélkül levén, mi-

dön az passusról az előjáró tatárságot visszavertük volna, odahagyának mind hajdúk, székelek, mezei hadaknak s egyebeknek is nagy része elől elmenvén, az utólját is messze érhettem, jutván egy Trimbolna*) nevű városhoz, kinek is szoros útján és az várason kellett általmennünk; itt is az mi megbékélett ellenségünk kiútvén, fejedelem társzekereit s többet is vertenek fel. Mindazáltal az sztarosza adván maga is alkalmatosságot, tractáltam vele és úgy végeztem, hogy lövészszámunkban tizet és egy mozsárpattan-tyut az városon kívül az táborhelyünken hagynánk, kiket vitetne az várban conservandi causa, sub spe restitutionis; melyre compromittálta is magát, s mi is ott hagytuk, nem levén továbbvitelkre módunk.

Akartunk volna estve az holdvilágon indulni, Szapia is az várhoz elérkezvén és azont svadeálván szívesen, az öcscsét küldvén hozzám, izené: hogy vagy tiz tatár érkezett, küldjek reá, fogassam el; az többi pedig, közelebb nincs négy mélyföldnél, az is kevés; az khámnak az tájékon hire sincs; várjam meg míg kijű, és járjunk együtt. De másfelől az várban megrészegedvén, éjféltájban jött ki, az mezőben lefeküdt, s érette küldött emberimet megfosztván, gyalog jüvének meg.

*) Trembowla.

Kalauz nélkül sokat tévelyegvén, egy mezőre történet szerint tanálánk, kevéssel hajnal előtt megindulánk és igen menénk reggelig. Virradtán, hat óra tájban az tatár elérkezik; és az sereg hátuljába kapa, az honnan hire adatván, meg kelle tartoznom, és visszaverém szép vitézi emberséggel az tatárok előljáróit, kit másszor is viriliter visszaűztünk fél mélyföldre; de mivel az dandárja érkeztén érkezett, elől az bucsaki had Sobangazi agával, utána Muradin szultán: azonban az mi Szapiánk is hát imhol jü az tatár követtel együtt, azt kevánván az megirattaknak nevelkel, állapotjunk meg, készek velünk megbékéleni. Vala pedig előttünk egy szoros passus, kin nagy hosszú tógát és hid; azontúl vala egy kastély is; szekerink, cselédink már által is kezdettek vala költözni, de az kastélynak lengyel ura is embertelen fenyegetőzéssel excipiálván, annak sem hiheténk; az passuson való költözésben kétfelé is mennünk nem vala bátorságos. Az általköltözés is bizonytalan vala, már az ellenség érkezvén; nem az nekik hitelből azért, de kéntelenségből tettem, hogy tractára megállapodnánk. Az hidas tó felé való rést hátunk megé hagyván, az seregeket úgy rendelém, hogy háromfelől való defensio lehetne, negyedfelől az víz secundálván bennünket, négy apró taraczkok az négy szegletben, az kevés gyalogságot, szé-

kely puskást, lovast sánczhelyen felül, az hová mint juthatott, állítván, azon belől az lovas hadakat; az hid és víz kedvéért pedig ilyen igen nagy helyet kellett vala befoglalnom, kit sokszor bántam is.

Azonban nyolcz óra tájban érkezék az tatárság és belénk kapván, szüntelen egész napestig ostromla háromfelől, kiknek dicséretes vitézi bátorsággal úgy resistáltunk, hogy szokatlanok lévén az tatárokkal való harczhoz, az volt nagyobb bajom, miképen az dandárseregeket conserválhassam megbontakozás nélkül, az tatárüzésre izeledvén inkább mintsem mutogatásra : az mint-hogy mindjárt meg is vertek volna, ha az dandár megbomblott volna : rendeltem azért az ellenzésre, harczra, üzésre külön seregeket. Az nap sebesedék s hala meg is Jármí Miklós, jó mezei kapitány, másfelől német Mansfeld dragony kapitány, többek is néhányan, de szenvedhetöül.

Vala hátunk megett egy régi sáncz túl az tó mellett ; besütétedvén, abban retiráltattam az seregeket, de nem extendáltatik az hidig és gátig, azt az ellenség obtineálta ; retirálása mind erős harczczal lön, mert az tatárság vevén eszébe szüntelenül ostromlá az seregeket; beszállván nagy bajjal, az ellenség is utánunk nyomulván, egész éjjel mind rajtunk volt; más nap viszont tractált. Azonban, már néhány helyen

passusa levén, mindenfelől körülvelt az hada többhülvén többülve; mi pedig lovainkkal, embe-
rinkkel voltunk rettenetes éhségben és rettene-
tes fogyatkozásban.

Harmadik napján az khám is elérkezék, kihez is követeket bocsátván, minden jó válaszszal bocsátá; magammal is szemben levén az tatár fővezér tihája is és néhány muszkák, azután So-
bangazi aga is, és levén bizonyos summa pénz kevénságok, annakfölötte hogy velek szövetség-
get kössünk, ellenségek, kiváltképen kozákság ellen hadat adjunk. Ezek felett azért megalku-
ván, kevánák azt, hogy magam is az khámmal szemben legyek, és hallják magamtól is azon szókat. Így ezek között az hadak között szede-
ténk fel circiter húszezer tallért az khám és ve-
zér s főrendek számára; az szultánnak pedig ezer aranyat; ezen kívül pedig mégis küldöttünk körülettünk levőknek bizonyos summát.

De mind ez idők alatt hallottál volna itt ha-
jakat borzasztó és lágy sziveket rettentő rettene-
tes Alla Alla-kiáltásokat, láttál volna sűrő zápor módjára való nyilaknak reánk szórását, éjjeli nappali nyugtalankodást; mert az elsőnap éjtsza-
kai időn egy óra alatt kétszeri háromszori újabb újabb seregek ostromolnak vala; azután is pedig az tracta alatt az sánczig ottan-ottan nagy sival-
kodással rohannak vala.

Negyedik napján reggel, die 31. julii, az Muradin szultán és annak öcsese jüvének érettem, és hitekre kívánák ígíretem szerént az khámhoz való menetelemet, assecurálván hogy magok személyekben nagyubb securitással való mehetésemre jüttek volna. Elmenve velek, az szultán elválék, elől az khámhoz mene, engem pedig velem levőkkel az szultán öcsese vün maga sátorához, miglen audientiának ideje eljüne; aholott ételt italt hozván elő, azonban kezde kiáltás hallatni az sáncznál, kit elsőben szokások szerént való Alla-kiáltásoknak s ostromi tettetéseknék állitánk, mely már oly szokásba és contemptusba vétetett vala az vitézlő rendnél, hogy fekvésekből is arra alig kelnek vala fel. De azonban sürő lövések is kezdenék hallatni, melyből eszünkbe vevén hitetlenségeket, és az ifjabb szultánt szorgoztatván, hitekre emlékeztetvén, vele együtt lovakra ragadozánk és sietve megyünk vala az khám sátorához; de az lövés, kiáltás és az tatárságnak mindenestül sebességgel arra takarodása megmutatá végezett dolognak lenni. Vala pedig distantia, az hová vittek vala egyik szárnyában táborának onnét az másikig, az hová kellett mennünk az khám sátorához, onnét viszontag az sánczhoz, majd egy mélyföldnyi circuitus; azonban hát hozzák némelyek az rabokat. Megitílheted, ke-

resztény olvasó barátom, ezeket távolról hallanom s látnom, ha velek együtt meghalásnál nem keservesb volt-e?!

Érkezőm az khám sátorához; hát régen elment az szultán vezérrel együtt, hogy már oltalmunknak praetextusával. Magamat azért az vezér sátorába vivén velem levőkkel, kevés idő múlva megérkezének az khám, vezér és szultán; az vezér velem szemben levén, az dologot excusálá azzal, hogy az vitézlő népet semmiképen meg nem tarthatá vala, mindazáltal semmi sem lőtt volna, ha az seregek ki nem jüttek volna, alkalmatosságot azzal nem adtak volna. Ezzel elmenvén, minket árestálának.

Lőtt pedig az dolog ekképen : midőn az sánctól kijüttem volna, nem sok idő múlva hatalmas sűrűséggel mindenfelől az pogányság körülvette az sánctól előbbeni szokások szerint, és reányomult az sánctól, csaknem kézből megüthetésig, az tractának, tött békeségnek színével. Azonban az szeményi gyalogság zászlóstul kiment az ellenség közibe, és mindjárt arczul fordult és kezdett löni az mieinkre, kikben meg is nyakaztanak felest. Mely prodióra való szándékjokat azelőtt való nap észbevevén egyik kapitánynak s vagy három legénynek közikbe menetelekből, sok intések és velek való beszédek után, ajánlák hívségeket; mi

is egy hópénzt ajándékon adánk, s megesküdtették őket, mely csak reggelig tartott az ebeknél. Pusztán maradván, és ott leggyengébb is levén az sánczhely, aziránt annak rohant az ellenség, kit noha két izben is visszavágtak, de végre az sokaság elburította őket; hátul is pedig, honnan az víz mutatni látatott securitást, lön ily nehézség, hogy az löeleségnek szűk volta miatt az tónak nádját metélvén le az vitézlő rend, addig-addig járták, hogy mind az magyar, mind az tatárság egynehány általjárókat találtak, kire is kellett vigyázásunknak lenni, hogy az magyarság ne szökjék (az mint az első éjtszakán míg annyéra nem volt környülvétetve, mentek is el valamennyien); se pedig az tatárság be ne jühessen, kit néhány izben meg is próbáltak.

Midőn azért az szemények passust nyitottak volna, elől s hátul is az tó száján általnyomakodott az ellenség, kit mindazáltal erős harczczal visszavágtanak. De az szemények utján az nagy erő betódulván, hátulvette az sánczbelieket és úgy ugratta ki; elől kimondhatatlan sűrűséggel állván az pogányság, szabadosan foghatta az mieinket; némelyeket pedig, többi között Nagy Tamás uramat is nehányad magával az ostrom előtt hitre kihíván az kik lötenek volna az hadak jó részének elei, hitre kicsalták s elfogták; maradván benn képemben Kornis Ferencz uram,

többekkel együtt, az míg el nem buritották s hátul is nem vehették, emberkedtenek; de az sokaság végre csak elnyomta, és az sánczból ki-menvén az népben nem sok halva, hanem ki-váltképen az főrendek rabbá estenek.

Efféle állapotban szokott dolog, hogy mint az vízbe haló embert az partról biztatják mások, úgy cselekedeteket ezzel állatják némely embe-
rek : így s amúgy kellett volna lenni s lehetett volna. Tudom, az én irásom s relatióm sem távoztathatja el, kiváltképen effélékben az ki nem forgott, nemértő emberek itéletit; mindaz-
által kik praxisból tudják, azokért jelentem.

Mondhatná valaki : generálisnak nem kellett volna kimenni s pogányságnak hinni. Felelet : az zálogot urgeáltam, de nem obtineálhattam; követség által hogy oly végezett dologra menjek, nem hittem; de láttam, másképen is kezekben vagyok; az nép féltett is ugyan, de viszont az kö-
vetek által tött választételekhez képest bizott is hogy személyemmel, magunk oblatiónkkal, ado-mányunkkal complacáltathatnának. Valljon ha el nem mentem volna, az egész nép ma is nem kár-hoztatna-e, hogy oka voltam veszedelmeknek? mentem azért hitre, az megírt nagyemberekére.

I. Száztizenhat zászlókkal voltam kornéták-
kal együtt. Irom igazsággal : egy nem volt egész száz; többire ki állott huszonöt, harmincz per-

sonából, harczra való pedig tiz, tizenhat s husz személyekből. Mindenestül fogva is harczra való emberem négy vagy ötezer ha lehetett; gyalog pedig, az áruló személyeken kívül, igen kevés. Tarackkocska négy. Az ellenség ad minus hatvanezer. De mit irom számát; az ki meg tudja fontolni tatár khámnak személye szerént jelenlétét s erejét, és kik ellen? úgymint, magyar, svecus, kozák ellen indult : ebből megítélheti.

II. Az hadak, maga, lova elfáradott, éhezett, kényszeredett : az ellenség erős, jó lovas, nem régen nyugodtan indult. Kimenni az sánczból nem bátorságos sem egészséges; benn maradni már tovább, éhhalál.

III. Értsd meg, uram, az sáncznak is állapotját. Ez valamikor régenten volt valami sánczforma, de nem nagy, sem reguláris, hanem csak egy lineában levő, de már megavult és omlott gyepes hely; melynek renoválásában semmi módos instrumentumink nem voltanak, hanem szablyák hegyeivel, csákányokkal, baltákkal kellett, egy ásó egy kapa nem levén, némely helyeken holt lovakkal pótolván; szekerink is nyolcz, tiz felett nem levén : ez volt minden erősségünk, többire mindenütt oltalom nélkül, ló-esés, akadály nélkül bemehetett.

IV. Kanót már semmi nem volt, ruhájokból csináltak volt magoknak az gyalogok taracz-

kokba golyóbist, hol letört darab lánczokat, ón szerszámokat vetvén belé; az por is már mindenfelé elfogyott; az lovashad között egy kopja nem találtatott. Ezek így levén, lehetetlen vala hogy egyébként cselekedném, hanem az tractát acceptálnom, valamint s valahogy magam személyében hogy az sánczból el ne menjek, voltak svásorim : de az böcsület s édes nemzetem szereteti arra is nem bocsátott.

Ne itilj azért, ezt halló s olvasó jóakaró vitéz barátom s uram, balul ez állapotról, mert bizony: feci quod potui. Szívesen pedig, melyet magok is haraggal s szidalommal emlegetnek; szemeinkkel is látjuk az sok sebest, láttuk az sok elveszett pogányságot, úgy hogy annak száma meghaladta sokkal az mieinket, az rabbá esetteken kívül. De mindenek felett emeld fel elmédet mindenek felett való helyre, és gondold meg : nem történetből, hanem Isten rendeléséből löttek, kihez hasonlótól oltalmazzon Isten minden keresztény nemzetet, s rajtunk is könyörüljön. Ámen.

Rákóczi beteg testtel lélekkel augusztus 17.-én Szamosujvárra érkezett, hol september elején országgyűlést tartott, s hová már Kemény János következő levele is beérkezett :

Ad Celsissimum Transsylvaniae Principem,
universosque Ordines, quoscumque praesens cernit negotium.

Tudom, hogy az miképen az mi kegyelmes urunk megtanulta gyermekségétől fogva, hogy az földnek legnehezebb terhe az háladatlanság legyen; és ezt tudván, sem Isten sem emberek ítéleti szerént magára olyan nevet nem veszen : én is ő nagyságának és idvezült atyjának s anyjának eleitől fogva minemü terhes és igazságos szolgálattal löttem legyen, tudója az Isten, nem egy országbeli emberek, magok is ő nagyságok; melyet imezzel is pecsételtem meg : hogy, ha tetszett az jó Istennek, ő nagyságának közülünk való kimenetele által legyen méltóságos székibe való menetele, abban nem utolsó eszköz voltam. És hogy ő nagyságának utána ne lázadjon az egész had, s azok miatt ellenség ő nagyságát is üldöztvén, velek együtt ne kövesse boldogtalan sors : készebb voltam az hadak között maradni, az ellenséget magamra várni, és az nyomoruságos romlásra velek együtt magamat adni; noha emberi ítélet szerént, sőt ő nagysága maga s akarata szerént is magamat én salválhattam volna.

Miben legyen pedig állapotom, arról nem szükség írnom; emberem szemmel látott relatiókat tehet; mind pedig minemü képtelen, erőm és minden értékem felett való sanczot kívánjanak rajtam, többire majd úgy tartván, mintha ő nagyságát magát kapták volna kezekbe; sőt ő nagysága ellen való rancorokat én rajtam akar-

ják kitölteni. Ő nagysága annakokáért és az nemes ország mind ő nagyságához való hivsége-mért s mind pedig hazámhoz, és annak velem egy hajóban evezett tagjaihoz való szeretete-mért, hogy minél hamarább ez nyomoruságos rabságból kiszabadítani méltóztassék, nagy alá-zatossággal kérem.

Noha pedig nem csak magam szabaduláso-mat kívánom és urgeálok, hanem velem levő több böcsületes rendekét is ha lehetne : él az Isten! nemcsak velem együtt kívánnám meg-szabadulásokat, sőt örömet tovább is maradnék az nyomoruságnak szenvedésében : de mivel vannak oly bizonyos consideratiókra való okok az én hitván személyemnek állapotában, akár ittlételemben s akár portára való vitetésben, hogy annak alkalmatosságával az én kegyelmes uramnak és hazámnak fogyhatatlan félelmet és nyughatatlanságot kezdenék keresni, ha az én innen való szabadulásom halad. Az mint erről is szóval bővebben fognak érteni ő nagysága és ő kegyelmek.

Én ez állapotban megtetéztem uramhoz és hazámhoz való hűségemet, chez illendő magam alkalmaztatásával. De bizony periculum est in mora, ha ő nagysága s ő kegyelmek halasztják; melynek nem én, sem velem levők lesznek okai Isten s ez világ előtt. Én utánam pedig nagyobb

respectus vagyon Kornis Ferencz uramra, kinek is sancza még nem specificáltatott, de hihető dolog, értéke felett leszen. És ha Isten engemet ő nagysága s ő kegyelmek segítségével megsabadítana, az ő kegyelme megszabadításában is munkás lennék, de ha közöttök marad, féltő, az ő személyének is ne kezdjenek ártani. Szükség azért hasonló provisióval lenni ő nagyságának és ő kegyelmeknek az ő személye felől is.

II. Az mi sancz által való szabadulásunknak módja felől úgy elmélgedünk : hogy noha tudjuk jól az mi kegyelmes urunknak azonkívül is, de kiváltképen az lengyelekkel lött végzése szerint is, számtalan expensájának lételét : mindazáltal mivel ott ő nagyságának zálogja vagyon, keresztényekkel is vagyon dolga, onnét ő nagyságára és hazánkra jühető ellenségtől is nem félhető; itt pedig ellenkezőképen vagyon az dolog, és igen közelvaló az veszedelem : szükségképen kevéntatik, hogy legelsőben is az khámot és környülötte levőket mind adományaival megengesztelje, mind pedig az mi kiváltásunk által, az kezek között való alkalmatosságot vegyék ki. Mert egyáltalában midőn én az én erőm s értékem felett való sanczot emlegetem, azt felelik reá : hogy az fejedelem és az ország váltsanak ki.

III. Én, úgy vagyon, s az szerint Kornis Fe-

rencz uram is, nem vonszuk ki abból magunkat, hogy kevés értékünket ki nem adnók az megszabadulásért. De az arra nem elégséges; egyébiránt is pedig abból hamar ki nem szerezhetni, hanem ő nagyságoknak vagyon abban módjok, convocálván ő nagyságok az nemes országot is, s eliberáljanak bennünket, mivel elég hely leszzen még mind az ő nagysága és haza dolgainak jobb karban állatásban, mind több atyánkfiaiinak kiszabadításokban az mi kicsiny értékünknek is afféle ususra való convertálásában. Úgy vagyon; az kik közönséges tatárok kezében vadnak, azok közül sokan csak könnyü sanczczal is fognak megszabadulni; de azoknak is, szegényeknek, nagy akadályt creáltak, megtiltván, hogy valameddig az mi sanczunk végben nem megyen, addig sanczok felől bár megalkudván is, de addig senki meg ne szabadulhasson : melyen is ő nagyságoknak s ő kegyelmeknek szükség szorgalmatoskodni.

IV. Az mi pedig illeti ezeknek megengeszteléseket, annak ilyen módját látjuk : hogy im az khámnak az ő állapotjok szerént nem közrendből való követe megyen ő nagyságához, az vele levőkkel együtt igen jól kell látni s meg kell ajándékozni. Nekem az vezér azt intimálta, hogy valami kétezer tallér felé kell neki ajándékozni. Ide pedig : az vezérnek, khámnak, Hasznadár

passának szükségképen tisztességes ajándékot kell küldeni. Az követeknél pedig kell lenni extraordinarie annyéra való ajándékoknak és pénznek, hogy az kiknek illik, adhassanak öt vagy hat személynek. Az khám ajándékát pedig úgy kell érteni, hogy mostan hacsak három vagy négyezer tallér ára leszen is, abban meg nem állapodik az dolog, hanem valami bizonyos summa pénzadás felől külön fog lenni az tracta, ki nélkül nem is hiszem, hogy az dolog véghez menjen.

V. Az bizonyos dolog, hogy az khámnak az portáról való parancsolatja az volt, hogy mind az két Oláhországban vajdákat válassztasson; Erdélyre is reámenvén, hasonlót cselekedjék : ha az mi nyomoruságos rabságunk torkokat be nem töltötte volna. Mint fognak megmaradni az oláh vajdák is, az is bizonytalan. Az erdélyi állapot felől pedig úgy veszem észre, hogy még az portáról várnak. Azonban Neszterfejérvár tájéjáról is ezek nem igen sietnek, kevánván követeknek is Erdélyből való kiérkezéseket, és minden ott levő állapotról való informáltatásokat. Nem lehetetlen az is, hogy az főrendekben ne kezdjenek az portáról beküldést kevánni.

VI. Tudom sokfelé való költését ő nagyságának, nemhogy maga szükségére, de csak nekem mostani állapotomra is : az havasalföldi vajdát,

boérokát kölcsönözés felől ha ő nagysága meg fogja találni, nem fog haszontalan lenni.

VII. Ez állapotban nekem úgy látszik, ő nagyságának mindjárt convocáltatni kell az országot, és az mint ide, úgy az portára is követeket küldeni: ott is az állapotokat complacáltatni.

VIII. Mivelhogy sokan sanczok felől már is véget értenek, naponkint végeznek is, egyszer másszor is tudósítják, kinél legyenek, házok népét, s mennyi legyen sanczok: arra azért egy bizonyos embert kell rendelni, az ki percipiálja; és Jászvásárt is ugyan egy embert kellene fogadni arra, az ki be tudná az rabok sanczát iktatni.

P. S. Az itt való sanyaru és szoros állapot külön való írást nem engedvén, ő nagyságát alázatosan követem. Az Isten meg ne szabadítson, ha uram és hazám ártalmára igyekezem; de ha én velem kereskedést kezdenek indítani s egyszer ő nagyságát és az országot sanczoltatni, s azonban az sanyaruságot is velem meguntatni, Isten s az világ előtt oka nem leszek. Annakokáért assecuratiót kívánok ő nagyságától és az nemes országtól kiváltatásom felől, de nem praescribálhatok ő felségének. Kérem Istenért is ő nagyságát s ő kegyelmeket, vegyék hamar jó consideratióban, de igen titkosan, és igyekezzenek eliberáltatni minél hamarébb bennünket, ne tegyünk több akadályt az keresztény atyánkfiai-

nak is szabadulásokban. Datum in castris tartaricis in finibus Moldaviae positis, die 6. Augusti, anno 1657.

Más levele is fenmaradt, melyet valamelyik tanácsurnak irt Erdélybe:

Elég kárunkkal tanultunk. Ne hagyja kegyelmed urunkat csak maga akaratjára; ne szégyenlje submittálni magát, kinek Isten hatalma alá vette, ugymint : török császár, tatár khán, kiket azelőtt némelyek információjából contemnált, német császárt azszerént; s pénzét is ne kimélje, magokért, az hazáért, miérettünk hiveiért. Az lengyeleknek most adni nem oly siető; complacálja imezeket, ha lehet mielőbb. Ha pedig nem akarja, avagy valami akadály a vagyona: ország neve alatt, hidje kegyelmed, hamar, nem sok nehézséggel végbevihetjük; onnan kegyelmetek, mi innen. Mert nem az országra, hanem ő nagyságára vagyona az nehézség; arra nézve tekintet is leszen az országra. Volt is arról szó. Nem félténém én az országot, csak ő nagysága miatt ne vonódnék fegyver reá is, mely bizony előbb is érte volna nem Erdélyt, hanem ő nagyságát, ha egyaránt akartuk volna mi is ezen nemzettel, kiről többet írni nem pennámra való. Sapientis satis etc. Az Ur isten vezérelje kegyelmeteket minden jóra

P. S. Ha ez dologban ő nagysága másként cselekszik : mindhárom nemzet bajának oka lesz és azoknak veszedelmeknek.

A rendek várták, hogy a fogoly had kiváltására tárházait fel fogja nyitni a fejedelem; ő oda nyilatkozott, hogy neki csak harminczezer talléra van, s azzal nem sokat segíthetne, mert az egy Kemény Jánosért száz-tizenhat ezer tallért követelt a tatárság. Fukarságával mindinkább elidegenítette magától a kedélyeket; s midőn a porta őt engedetlensége miatt a fejedelemségtől elejtettnek nyilvánította, midőn a gyulafehérvári országgyűlés Rhédei Ferencz mármarosai főispánt, s ennek leköszönése után a török tábor Barcsai Ákos fejedelmi helytartót léptette helyébe : bátorságot, erélyt, elszántságot híjába tanusított. Erdély neki tulajdonította a gyászt, melyet a Konstantinápolyból ellene parancsolt tatár hadak 1658-ban telkeire hoztak; s 1660. május 22-kén a gyalui válságos nap véget vetett küzdelmeinek a fejedelemségért, június 6-ika véget vetett életének.

Még élt, midőn Kemény országos kezesség mellett elvégre visszatérhetett krimi rabságából, melynek kétévi szenvedéseit élete eseményeinek feljegyzésével s a zsol-tárokra írt magyar jegyzetekkel ügyekezett enyhíteni. Egyelőre semleges állást kívánván fogni a versenyfejedelmek között, gyermekeivel kiment Erdélyből, — hitvesét már korábban vesztette el, — s magyarországi jószágain letelepedvén, Vesselényi István özvegyével, Lónyay Annával, menyekzöt ült. Házassága által közelebbi viszonyba jött a nádorral, Vesselényi Ferenczczel, s ennek tanácsára, úgy látszik, és ígéretek következtében, melyek őt Leopold segédéről biztosították, Rákóczi

halála s Nagyvárad megbukása után fellépett mint Barcsai versenytársa a fejdelemségért. A székelyek rokonszenvére számot tarthatott; ők most inkább mint valaha gyűlölettel viseltettek a porta kegyencze Barcsai ellen, noha ennek testvére Gáspár, „bennök jól leváगतván s a pártolkodás-szerzőkben is felakasztatván, a többiek magokat a hűségre megtérteknek mutatják vala lenni.“ S a rendek általában nem nagy ragaszkodással voltak azon fejdelem iránt, ki a tizenöt ezer aranyról évenként negyven ezerre rugtatott adónak s az ötszáz ezer tallérban megállapított hadi költségeknek a török számarai behajtásával Erdélyt összeroskasztotta.

November 21-én Kemény a Rákóczihad maradványaival, öszvesen ezer lovassal — de a hír három vagy négyezerről szólott, — váratlanul Erdélyben termett. Nyilatkozványában mindenkit biztosított : „hogy nem megháborítására a hazának, hanem inkább meg sem aludt tüzének oltására és mindeneknek szép egyességrehozására czéloz : az egyesség levén főeszköze a megmaradásnak.“ Barcsai Gáspár ezer kétszáz zsoldossal elébe indult a Szamosvonal oltalmára ; de Örményesen Kemény hadnagya, Szentpáli János által meglepetett s megöletett. Ákos fejdelem ekkor késznek nyilatkozott a lemondásra, ha biztosítatik, hogy a multak miatt nem fog számadásra vonatni, s ha utóda és a rendek, méltóságához illő eltartásáról gondoskodnak. S most ő is Kemény is december 24-ére országgyűlést hirdettek, melyen a rendek „maga megalázásáért Istentől bőv áldást kívántak“ Barcsainak, ki az év végnapján leköszönvén méltóságáról, Görgény várát s a szentpéteri és suki jószágokat nyerte jutalmul. Helyébe 1661. januárius 1-én Kemény János választott fejde-

lemmé, kinek hatalmkörét a rendek huszonegy ponttal irták körül, de kinek sikerült a harmadikba, mely őt a törökkel frigyre kötelezte, becsúsztatni : „ha a porta is nyilvánvaló veszedelmekre nem ügyelne, mert ez esetben a tanácsurak tetszéséből a haza megmaradására minden utakat-módokat elkövethetne.“ És csakugyan már januárius 9-én figyelmeztette a rendeket, hogy elkerülhetlenül szükséges leszen Leopolddal szövetkezniök, mert feltett szándéka a portának, Erdélyből beglerbegrséget alkotni. Felolvastatta a budai passa levelét, mely Bihart, Krasznát és Szolnokot a nagyúr számára követelte; fel Vesselényi nádor és Lippai esztergomi érsek leveleiket, melyek ama szövetség előnyeit fejtegették.

Az országgyűlés még állott, midőn januárius 10-én levél érkezett a Barcsai által már régebben Konstantinápolyba küldött követektől, mely a rendeket intette : maradjanak meg hűségben Barcsai iránt, mert a porta megtudván, hogy Kemény német hadakkal becsapott Erdélybe, felültette a törököt és a tatárt, fel a két oláh vajdát, fel Ali szerdárt és Izmaël budai passát, hogy megfenyítsék a nyugtalan. „Az portáról jött minapi levelet közlöttem az tanácscsal s az urakkal, — ír á februárius 8-án Kemény a szebenieknek, — mert nem azért iratott, hogy elrejtessék, hanem hogy kiczégéreztetvén megrémüljenek az emberek és tőlem elidegenítenek. Budai Péter hitetlenül hazudott az fővezérnek : hogy én ellenségesen, nagyszámu hadakkal jöttem az országra; hogy Rákóczi fiának pénzével és az ő ügyében; hogy német hadak is vadnak velem; hogy el akarom szakasztani Erdélyt az portától; hogy az fejdelmet várba szorítottam, öcscsét is megöltem. Szükséges volna, hazud-

tolná meg Barcsai ez híreket, ne hagynók magunk magunkat hazugságban, midőn országul irtuk : egyesek vagyunk. Soha sem jött még Erdélyre török hivatlanul. Nem kétlem, eljű azután is, ha hívjuk ; meg is veszi jutalmát, mint eddig, fáradságának : szánkban az ize.“ S utóiratul a főfő kérdés intéztetik Szeben polgáraihoz : hódoltatok-e már biztosaimnak?

Mi szebeniekül nem hódolhatunk nagyságodnak — hangzott a válasz, — hanemha bizonyosok vagyunk, hogy nagyságod benn van a porta kegyelmében. Mi 1658-ban pecsétetes írással esküdtünk hűséget a szultánnak, igérvén hogy fejdelmül azon magyart fogjuk ismerni, kit reánk parancsol a porta. — Az ovatos szászok aggodalmát következő okoskodással ügykezett megnyugtadni az ildomos fejdelem : Nekem eskümbé egyenesen beiktattatott, hogy sem el nem szakadok, sem az országot el nem szakasztom a portától. Mindaddig tartom a hűséget, valamíg Szeben városa fogja tartani, melyről tudom, hogy minden lehetséges dolgokban kedvét akarja keresni a töröknek. De ha a török azt kívánja tőle : nyisd meg a kaput, bocsásd be a passát; avagy : adj mindjárt egy vagy két milliót, adj ennyi szép asszonyt, gyermeket, — ilyes esetben sem kötelezvénny sem semmi keresztyén ok nem engedi, hogy cselekedje, hanem tiszte magát, mint lehet, megoltalmazni. Hasonlóképen, valamíg tőlem, országomtól rokon képtelenségeket nem kíván, tartozom s akarok megmaradni hűségében : tovább nem. — S a szebeniek hódoltak Keménynek, de ilyes megszorítással : hogy elleneinek ellenei akarnak lenni, a törökök kivételével, mert a portával nem fognak újat húzni, hanemha végveszélyt várhatnak tőle magokra. — S most Erdélynek

ismét választott fejdelme volt, nem olyas, kit reá tukmált a porta; csakhogy a korszak már távol vala, midőn elég erővel birt az önállóság ez árnyéklatának érvényesítésére.

A fővezír reményt nyújtott Keménynek, hogy a porta őt megerősíti a fejdelemségben, ha cselekedettel fogja tanusítani : „hogy nem ment Erdély romlására, hanem hatalmas császár szolgálatjára ;“ de a török bégek úgy viselték magokat, mintha Erdélynek nem volna fejdelme, mintha a részek Várad bukása óta már nem tartoznának Erdélyhez, — beholdoltatták Bihar, Kraszna, Középszolnok pórságát, s februarius 21-én Szentjóbót is elfoglalták. Keménynek ezt túrnie kellett, mert hadai Fogaras és Déva alatt állottak : amazt Barcsai Endre, Ákos testvére, még mindig vonakodott általadni, emennek őrsege szintén megtagadta a hódolatot. A fejdelem bukkott versenytársának kezét látván a játékban, ez okon az április 23-án megnyílt beszterczei gyűlésen végzést hozatott, melynek erejénél fogva Barcsai Ákos saját várában, Görgényben, őrizet alá helyeztetett. A gyűlés bekívánta egyszersmind a porta kielégítésére szánt öszletnek beszédéséről és kisáfárlásáról szóló számadást, rendelvén : hogy ha mi amaz öszletből Barcsai által eltékozoltatott volna, pótoltaassék vagyonából a hézag. Keménynek, midőn e végzést hozatta, nem volt szándékában sietni a pénz beküldésével, hogy a porta kegyét megvásárolja magának. A török követeket, kik őt Temesvárra hívták, hol Ali passa által fejdelmül fog ismereteni, ha fiát túsul Konstantinápolyba küldi, s ha magát a felemelt adó és a háború-költségek fizetésére kötelezi, olyatén válaszszaal eresztette útnak : hogy igenis ő elmegyen Temesvárra, de csak a háborúköltségek el-

engedése s az adónak ismét tizenöt ezer aranyra leszállítása után. Megerősítését fejedelmi székén a német császártól, a magyar királytól várta Kemény; s a beszercei gyűlés megadta neki a mit kívánt: felhatalmazást Leopoldhoz folyamodnia a török ellen, mint kitől végveszély fenyegeti nemcsak Erdélyt, hanem a magyar korona összes tartományait is.

Követének a bécsi udvarnál, Bánffy Dénesnek következő utasítást adott:

Megjelenetheti ő kegyelme, micsoda nyomorúságos sorsra és állapotra jutott ez néhány esztendőkbeli változások alatt ez szegény haza, holott az tatár khán bejövetelekor majd hasonló az országnak felprédáltatott, raboltatott és égettetett, az derekasabb városok annyéra szanczoltattak, hogy még abból az fizetésből ki nem feselhettek. Más felől az fővezér Jenőt, Lugost, Karánsebest, Deszint, Belit, Sarkadot, Szalontát nagy rész tartományokkal együtt elszakasztotta, az mellett is büntetésül *), mely még egészen hátra vagyon; és az mi keservesebb, eddig való szabadságunknak megrontásával szabad választásunk kívül parancsolt fejedelmet uralhunk. És noha annyi földünket, tartományunkat elvette, s oly elviselhetlen igát vetett ránk, mindazáltal, nem hogy ígretin kívül egyéb valóságot, idejében

*) Nehány szó az Erdélyre vetett hadi költségekről kimaradt.

levő oltalmat tapasztalhattunk volna : de csak az szokás szerint való athnamét is meg nem nyerhettük, annálinkább bizonyosak abban nem lehetünk, hogy mindenünknek kiadási után is, megmaradásunkat reménylhessük; segítsége névvel csak az, de valósággal ellenségünk volt mindenkor. Ali passa is, hogy már oltalmunkra bocsátatván, csaknem utolsó romlásra juttata bennünket, mert nemcsak Magyarországnak, de az egész kereszténységnek nemes bástyáját, Váradot elvevé tőlünk erővel, örökké való siralmas emlékezetére nemzetünknek; azzal hiti s fogadása ellen egész Bihar, Kraszna és Közép-Szolnok vármegyéket sok várakkal és kastélyokkal együtt, ugymint : Keresztszeggel, Sakuval, Bajommal, Pocsajjal, Sólyomkövel, Somlyóval, Kerekivel, Adorjával, Szent-Jobbal, Telegddel és többekkel együtt úgy el akarja szakasztani tőlünk, hogy az parasztságot magyar urának szolgálni nem engedi. Ezeken kívül Zaránd vármegyének részecskéjét szüntelen fenyegetvén, holdolásra kényszeríti, és az melyekből végső elvesztésére való szándékját homály nélkül általláthatjuk, Erdélyben levő belső Szolnok vármegyére is reá irt, császár parancsolatjából levelet bocsátott ki váradi Szinán passa az Váradhoz való holdolás felől. Így elpusztítván, és nagyubb részét hazánknak elfoglalván, mindazáltal sem az nevelt

adónak szállításában, sem az reánk vetett, tölünk megfizethetetlen summából leengedni nem akarnak, sőt szüntelen reánk való jüvetellel, pusztitással, rablással, városainkban és erősségeinkben passáknak, békeknek való helyheztesével, hol pedig egy könek az másikon való nem hagyásával fenyegetnek bennünket. Nem utolsó veszedelmünkre való alkalmatosság volt az magunk között való egyenetlenség is, melyet az erővel tött fejedelemség, rendkívül való adózás és ezek miatt következett sok változó állapotok szerzettenek, mely is immár teljességgel megemészti vala nemzetünket.

Ezekből azért, s több veszedelmünkre való cselekedetiből az török nemzetnek, de kiváltképen mivel hadait most is el nem bocsátotta, hanem csak az végekben szállította telelésnek okáért, sőt az mint értjük bizonyosan, azonkívül jüvendőre való derekas készületi vagyon, jól ki látszik mire czélozzon; melyből nem egyebet reménlhetünk, hanem hogy kinyilván az idő, valami derekas dologhoz akar kezdeni. Azért oly hatalmas nemzetnek fenn levő ereje, és oly derekas készületi méltán rettegtethet bennünket, mi rajtunk fogja elkezdeni az kereszténység veszedelmére feltött szándékját, hogy minekutána Erdélyt elegendő néppel megülteti, bátorságosban és közelebből háborgathassa az szomszéd

keresztény nemzeteket. Nyilván való jelének is látatik ellenünk való gonosz igyekezetinek az hadaknak szomszédságunkban való tartása kívül is : 1. Hogy athnamét az szokás szerint adni nem akar. 2. Hogy Ali passától, s mellette levő passáktól sem elébbi fejedelem, sem ország követi hitlevelet nem nyerhettek arról, hogy ha az adó és reánk vetett summa tőlünk hatalmas császár tárházába beszolgaltatik, bántódása többé az országnak nem leszen. 3. Hogy immár Erdélyben is egész vármegyét kíván, melyben Szamos-Újvár, Kővár, Bethlen erős várak vannak, és közel Besztereczéig terjed ki. 4. Hogy az kolosváriaktól és több Erdélyben levő helyektől azt kívánja, hirtétellel szintén úgy tartozzanak, mint az holdolt helyeken szokott lenni. 5. Hogy az parasztságot támasztja fel, sőt fel is támasztotta, és az nemességet azáltal teljességgel el akarja törteni, és megmaradott véghegyeknek és kastélyoknak kapuit betétetni. 6. Hogy az mely helyeknek erővel való holdoltatásában még eddig módja nem volt, azokat irogatás, ígíretek és egyéb színes cselekedetekkel igyekszik Erdélytől elszakasztani, hogy így lassanként mind jobbbágyokká tegyen bennünket.

Így levén azért az nyomorult hazának állapotja, ő kegyelme igen alázatosan esedezzik császárnak ő felségének : szánja meg ő felsége

utolsó veszedelméhez közelítő Erdélyt, és császári kegyelmességet mutatván, ilyen nagy inségből igyekezzék kiszabadítani, és kegyelmesen segítséget nyújtani. Mert noha az veszedelem közelebb és hamarabb éri ugyan Erdélyt, és ezt fogja elsősorban is elborítani: de mihelt itt végbenviszi szándékját, és Erdélyt elegendő néppel megrakja, bizony tovább is fog harapodzni az tűz, és itt erősítetvén meg hadakozásának fészke, innét kezdi bátorságosban és könnyebben háborgatni az ő felsége és más méltóságok birodalmát. Micsoda alkalmatossággal legyen Erdély az több keresztény országokra nézve, mindenfelé mint érkezhessék el belőle, és mely nehezen üzetessék ki belőle az török, ha egyszer magáévá teheti, derekasán megmutogathatja ő kegyelme; és abból régen is az mi eleink mikor kiszármaztak, és ez hazában letelepedtek, mit cselekedtek, az historiák megmutatják; melyhez képest ha egyéb érdemre nézve Erdélyt nem akarná császár ő felsége megsegíteni, avagy csak magáért, és az kereszténységre abból következhetendő veszedelemnek eltávolításaért cselekedje.

Ha az patrociniumnak módjáról tenne ő felsége kérdést, azt felelheti ő kegyelme: ha ő felsége az pogánysággal békélni akar, Erdélyt abból ki ne rekeszsze, az minthogy az elébbeni frigszerzésekben is be volt rekesztve; ha pedig

ő felsége fegyverhez akar nyúlni, így is mint egyéb birodalmi, minket is az veszedelem alól szabadítson ki.

Ha oly kérdés támadna, micsoda háladatosságot mutatna az ország ő felsége jótéteményiért? Minthogy ő felsége tudja bölcs tanácsival micsoda utat rendelt elkövetni az törökkel való állapotban, assistentiáját is miből és mennyire akarja terjeszteni hozzánk, azért ő kegyelme onnét igyekezzék megérteni, és alkalmatosságot venni, hol járjon az assistentiáról való elmélkedése ő felségének; ahhoz képest megmondhatja ő kegyelme bátorságosan, akarmely uton szerezzen ő felsége ez hazának securitást, de mindenképen hűségünket, és ő felségéhez való tökéletes indulatunkat meg fogja tapasztalni. Az elsőben úgy, hogy ő felségének mindenekben engedelmes szolgái leszünk, minden igazsággal, és noha külsőképen az töröknek leszünk alávetettek, és adózással s egyéb külső cselekedetünkkel oda is engedelmességet kell mutatnunk, de szívünk mindenkor ő felségénél leszen, és valamit az ő felsége, vagy kereszténység hasznára vagy ártalmára való dolgokat értenénk, azokat ő felségének ideje-korán sinceritással értésére adni el nem mulatjuk, és valamiben ily szoros állapotunkhoz képest lehet szolgálni, és kedvezhetni ő felségének, el nem mulatjuk. A

második casusban úgy, hogy annak ideje és jó modja szerint mi is együtt fegyvert fogjunk.

Ha azt kívánja császár ő felsége, mi kapjunk elsőben az törökben, abban módunk nincsen.

1. Mert az vitézlő nép az sok változások és hadakozások miatt igen kevesedett. 2. Az sok adózás és sok rendbeli pusztítás miatt igen fogyatkozott. 3. Mert netalán az kereszténységnek nagy kárával elborítana az pogányság bennünket, míg illendő segítségünk érkezhetnék. 4. Az városok, melyeknek kezében vadnak az erősségek és értek, igen megrémülvén az török erőtlől, ha külső segítség és bizodalom nélkül törökben való kapásunkat vennék észre, és kit Isten távoztasson, akármely kicsiny szerencsétlenség találna bennünket, félhető volna, hogy melléje ne állanának. 5. Ha kikben elrejtett gonosz indulatok lappanganának, azok is szerencsétlenségünk fordulván, kimutatnák magokat, és bátorságot vennének romlásunkra igyekező szándékjoknak véghezvitelére. 6. Pogányság is nagyobb szívet venne, és szarvat emelne az mi rajtunk való győzedelméből.

Hogy ha (kit nem reménlünk) mind két karban császár ő felsége feltett segítségéből meg kezdenénk fogyni : avagy csak egyiket igyekezzék kegyelmed véghezvinni; hogy ha az kételenség arra vinne, hogy magunk oltalmára

kényszerítetnénk fegyvert fogni az török vagy ahhoz tartozók ellen, ő felsége valamely colorral haddal segítsen meg bennünket, birodalmában pénzünkért hadat fogadni, és fegyvert venni, és hazánkba behozatni engedje meg; ha pediglen császár ő felsége, az mi kirekesztésünkkel megbékélenék, vagy pedig fegyverrel is nem akarna oltalmazni, magunk is be nem tölthetnők végzetlen kívánságát az portának, és így az utolsó szükségtől kényszerítvén fegyverhez kell nyúlunk, és (kit Isten távoztasson) ha az hazában nem maradhatnánk, törekedjék ő kegyelme azon, hogy az ő felsége birodalmában lehessen befogadtatásunk, és bántódás nélkül való lakhatásunk.

Nem kételkedünk semmit abban, hogy római császár ő felsége maga is és az ausztriai háznak szokott kegyelmessége szerint, minket oltalma, kegyelme alá ne vegyen, és szegény hazánknek megmaradására, és mostani szoros állapotjából való kisegítésére császári kegyelmét avagy csak maga birodalmira, és az kereszténységre nézve ne terjeszsze; illik is bölcsen gondolkodni ő felségének arról, ha az ő felsége és az kereszténység segítségítől megfosztatunk, és reméltelenekké tétetünk, és így az pogányságnak erejének nem állhatunk ellene, micsoda akadályok következhetnek ez országból kedvünk ellen is az ő fel-

sége birodalmira : melyet ő kegyelme igen csendesen, és nagy engedelmesen jelentsen.

Anno Domini 1661 mense aprili.

Röviddel a beszterczei gyűlés eloszlása után Barcsai Endre, hajolván Ákos felhívására, ki engedékenysége által sorsát javíthatni remélé, Fogarast hitre feladta. Szerencsétlenül; mert „csomóját dolgának az hitlevélben jól megkötni nem tanálván,“ foglyul küldetett azon várba, melynek imént még nagyja volt, és kézre kerülvén levelei, melyeket fogságából pártos czélzattal az oláh vajdákhoz irt, Kemény parancsából felakasztott. Dévát német kapitánya, Springer Tamás, a végett adá vala a fejdelem kezéhez, hogy néhány magyar tiszt szándékát hiúsítsa, kik Barcsai felhívásának engedve, a jenei jancsárok kezére akarták játszani az erősséget. János János, Raffai Tamás és Fodor János, s velők Káljai Endre református lelkész voltak a szófogadó hivek. Kemény fejeiket szedette a nyomoruaknak.

A június elején Meggyesre kért rendek helyeselték az eljárást. Ali passának követelései : hogy Kemény mondjon le a fejdelemségről, s míg helyébe más fogott választatni, magyarországi jószágain lakjék; hogy továbbá az új fejdelem nyomban választása után legfelebb huszonöt szolgál s mindenik nemzetből tizenhat főember kíséretében kétévi adót s a régóta sürgetett ötszáz ezer tallért Temesvárra vigye, — a rendek által visszautasítottak. „Ők Isten után mindenekben ő nagysága gondviseléséhez ragaszkodván, valamit ő nagysága a beszterczei gyűlésen kelt szövetség mellett a haza megmaradására elkövethetne, követné el.“ Egy úttal végzés hozott, hogy miután Barcsai, lemondása után is, foly-

vást a törökkel czimboráskodott, s miután magát, ha ilyesmire vetemednék, eleve a legszigorubb büntetésnek vetette volt alá, Kemény bánjék vele, mint jónak tartja. Ezzel Barcsaira ki volt mondva a halál. Röviddel a gyűlés után, midőn a török Erdélybe nyomult, s Barcsai visszahelyeztetését a fejedelmi székre remélheté vala, Kemény őt oly ürügy alatt, mintha Kővárból Görénybe szállíthatná, szekérhez lakoltatta, s útközben Répa nevű falunál béres gyilkosok által megölette. A tett után elosontak a czinkosok, s a répai lakosok Ákos fejedelmet a falu pelengére melletti verembe takarították.

Konstantinápolyból Ali temesvári passa bizatott meg a szerdársággal Erdély ügyének elintézésére; Izmaél budai és Szajdi Amhád kanizsai passák alája rendeltettek. Alig indult ki június elején Temesvárból, midőn nagyvezíri parancs következtében Szajdi Amhádott meggyilkoltatta. Leopold most elvégre erélyesebben lépett fel Erdély oltalmára. Közbenvetésére történt, hogy a porta letett a gondolatról, Erdélyből beglerbegséget alakítani, hogy az erdélyi rendek fejdelemválasztási jogát újból megismerte; de az Ali táborába küldött biztosnak nem sikerült a szerdárt fentartoztatni hadjáratában. Kemény június 18-án Marosujvárhoz táborba szállott; Bécsben követei Bánffi Dénes és Kászonyi Márton az ígért segítséget mostanra szorgalmazták: könnyebb levén védeni mint visszafoglalni; és a magyar tanácsosok bővebben fejtegették, hogy a béke üres név, ha az egykori nagy Magyarországból, tenger törökség közepette, már csak egy hosszú de igen keskeny s ennélfogva alig-alig oltalmazható földnyelv van Leopold birtokában; hogy üdvet csak a háborútól remélhetni. S most Heister Gotfrid szatmári kapitány a Kemény által

Leopoldnak tartalékpontokul felajánlott erősségeket, névszerint Székelyhidot kezéhez vette; most parancs ment a Morvában és Ausztriában szállásoló hadakhoz, vegyék útjokat Nagyszombatnak, Semptének, hol Montecuccoli Rajmund, imént még a császári hadaknak Holsteinban, Pommernben vezére, szemlét tartván felettök, tizenöt ezer emberrel Komárom környékén tábort jár-tatott.

E közben — június 30-án — Izmaél budai passa a vaskapu-szoroson át Erdély földére lépett. A deréksereg Ali vezérlete alatt nyomban utána dőlt, s július közepéig a hátszegi kerületet pusztította. Ekkor, megérkezvén a bucsaki tatárok, ezeket előre küldötte; saját hadaival előbb Szászvárost és Szászsebest felgyújtotta, aztán utját mint amazok, szintén Gyulafehérvárnak vette. Kemény, még mindig királyi segéd nélkül, gyengeségének érzetében gondosan kerülte az ütközetet; s miután a székely hadakat Petki István vezérlete alatt Szeben és Fogaras felé küldötte, seregének másik részével Bonczidára, innen július 29-én Szamos-Újvárra vonult, honnan, a tatárok által folytonosan üzőbe vétetve, a hegyeken át Mármarosba nyomult, s Huszt ágyuinak oltalma alatt ütött tábort. A tatárok, mellette el, Szatmárig, Domahidáig száguldoztak, több ezer rabot magok előtt hajtva; s Kemény megértvén Ali derékseregének közeledését, Tiszabécánél a folyam túlszárnyára vette magát. A szerdár Nyalábvárig, Ugocsában, toltta elő hadait, s a fejdelem most újra a Tisza innenső partján fogott állást.

Montecuccoli, mint emlékirataiban olvassuk, Erdélyt Erdélyen kívül akarta segíteni; azaz : Budát vagy Esztergomot megtámadni, melyek csak parányi vagy selej-

tes őrséggel voltak ellátva, mert vitézeinek színét Izmaél passa magával vitte. De a bécsi hadi tanács parancsot adott a seregnek a Tiszához szállítására. Augusztus 3-án Lévánál állott Montecuccoli, s itt megértvén Kemény folytonos hátrálását, Teleki Mihály fejedelmi biztos által felkérve, segédére sietett a lovassággal; augusztus 19-én Tokajnál fogott állást; 30-án Szatmártól két órányira a Kraszna partján ütött táborn; röviddel utóbb Kemény hadaival Goroszló táján a Szilágyságban egyesült. Ekkoron Ali — mint Montecuccoli hiszi — az ő közeledésének hírére Magyarországból már kivonult volt, s Erdélyt Déstől Maros-Vásárhelyig pusztította. Beszterczéről augusztus 27-én maga elébe parancsolta a rendeket, hogy engedelmeskedve a porta kívánságának, magyar, székely, szász, fejdelemválasztáshoz lásson. A szász városok, Brassó kivételével, követeket a török táborba küldötték, mely most Maros-Vásárhelyre tétetett által; a magyar urak és nemesek nem voltak képviselve, nem a székelyek sem. A két nemzet távollétében a harmadik nem vélte magát jogosítottnak fejdelemválasztásra; aztán alkalmas úri embereket sem ismert, kik a fejdelemségre méltók s elvállalására hajlandók volnának. Követség ment Petki Istvánhoz, mely őt megkínálja a méltósággal : a méltóság nem kellett neki. S most Ali, ki még Huszt alatti táborozásakor Rhédei Ferenczet és ennek Bethlen István leányával, Druzsával született fiát Lászlót, úgy Zólyomi Miklóst, Dávidnak fiát siker nélkül felhivta a fejdelemség elfogadására, — kérdést tett a szászoknak : ha nem lakik-e valamely nevesebb magyar úr a szomszédban; s ha igen, nevezzék meg, ő elfogadtatja vele a fejdelemséget. Egyvalakinek Ebesfalván lakozó Apaffi Mihály jött

eszébe, György országtanácsos fia, ki csak imént szabadult ki a krími tatárok fogságából. Ali most táborába parancsolta a nemességet, mely személyes biztosságáról gondoskodva a szász városokba vonult vala; táborába kísértette Apaffit; september 14-én a marosvásárhelyi mezőn fejedelmül választatta; september 16-án a csergei mezőn bottal, zászlóval, a fejedelemség jelképeivel feldíszította. Örömeiben, hogy elvégre általesett a bajon, felé elengedte a Barcsai által ígértetett ötszáz ezer tallérnak, s jelentést tett Konstantinápolyba, hogy Erdélynek úri nemzethől való s hűséget tudó fejedelme van ismét.

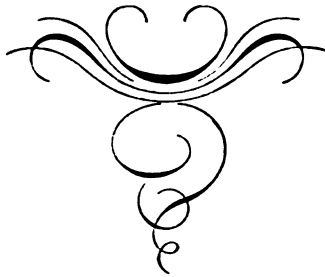
Kemény és Montecuccoli ez időtt már Kolosvár előtt táboroztak, a német gyalogság badeni Vilmos vezérlete alatt még Tokajnál érte volt utól a lovasságot. Tizen-nyolcz ezer fegyvereshől állott az öszves német-magyar had; Kemény elégségesnek ítélte az Alival megmérkőzésre, s a Maroshoz indulást mindenkép siettetett; Montecuccolinás véleményben volt. A táborában kitört pestis, a korán beállott őszi esők, az eleség hiánya, — mert még ott is, hol a török-tatár nem pusztított, a sereg számára nem volt egybetakart élés, — végre azon körülmény is, hogy a szász városok, melyek állítólag csengve várták a német had megérkezését, máris kaput tártak a török előtt : tanácsosnak látatták Montecuccolival, elhagasztani a hadviselést. Ő elégette, hogy valamint Szamos-Újvárba, Bethlenbe, Kővárba német őrség vettetett, úgy Kolosvárban is ezer magyar őrnek másfél ezer németet társul adhat. Keménynek nem tetszett az okoskodás, mert „fizetett hadain kívül az ellenséggel való megharcolásnak hírére most mindenfelől sok szép magyarság gyűlt össze“; de engedni kellett a kényetelenségnek. September 17-én hadainak értésül adta a csá-

szári tábornok elhatározását; s aztán ő is, Montecuccoli is Zsibó felé „kijödögéltek.“ A fejedelem hadai Erdőszadánál és Kővár táján, a császáriak Aranyos-Megyesen alól Borhidnál ütöttek tábort.

Ali a marosvásárhelyi gyűléssel ráiratott Keményre, hogy Erdélynek jól megyen dolga, az ő, — Kemény — segédére semmi szükség; a szász városok megfizették a falaik oltalma alá sereglett nemességgel az Ali által bekívánt kétszáz ötvenezer tallért; s török-tatár hadak october közepén a székelyek, névszerint a csikiak megfenyítésére indultak, kik makacsul megtagadták a hódolatot. Kemény segédet ígért nekik, és szavát beváltandó, october 21-én fizetett hadaival és néhány ezer némettel bement Erdélybe. Későn. A csikiak ekkor már megraboltattak, megégettettek, megfertőztettek. A fejedelem újabb hadjáratí kisérletének öszves eredménye abban állott, hogy Fogarasba Bethlen Gergelylyel néhány száz német őrt beküldhetett; őmaga hadainak magvával a máramarosi és nagybányai hegyek között Bikszádon és környékén készült telelni. Montecuccoli nov. 1-jén még Tokajnál táborozott; hadainak részét Szatmártt, Kállóban, Károlyban, Nagybányán hagyta; a maradék hosszas barangolás után februárius végén Kolosvárra indult, mert a szabad királyi városok, névszerént Kassa, hol 1662. januárius elején Montecuccoli jelenlétében a nádor, a kanczellár és Rothal János királyi biztos az éjszakkéleti országrészszel gyűlést tartattak, — kézzel lábbal ellenezték a hadak befogadását.

Kemény ekkor már megszűnt élni. Alinak Temesvárra visszatérése után felvillant agyában a gondolat, Erdély kulcsos városait, mielőtt újból táborba szállana a török, meg visszafoglalni. 1662. januárius 3-án fizetett

hadával és a szatmári kapitánytól kölcsönzött német csapattal bement Erdélybe. Apaffi s a vele maradt török dandár, összesen hat ezer fő, Meggyesről visszavonultak Segesvárra; Ali, Kucsuk Mohammed jenei beg vezérlete alatt még két ezer válogatott lovast küldött segédére, kik januárius 22-én, midőn Kemény már a város tőszomszédjában, Szőlősnél táboroznék, Meggyesbe belovagoltak. Más nap Kucsuk megütközött a fejdelem hadaival: Kemény halva maradt a csatatéren.

BOGNA
KÖNYV
BIBLIOTÉKA

BOCHUM
BIBLIOTHEK
BUDAPEST

